

Етнокултурални портрет Србије

Гордана Војковић

Попис становништва, домаћинстава
и станова 2022. године

Етнокултурални портрет Србије

Београд, 2025.

Попис становништва, домаћинстава и станова 2022.

Етнокултурални портрет Србије

Издаје и штампа: Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Одговара: Бранко Јосиповић, в. д. директора

Аутор: проф. др Гордана Војковић

Сарадници: Снежана Лакчевић и мр Љиљана Ђорђевић

Лектура: Јелена Савковић

Израда карата: Милутин Раденковић, Алекса Стевановић

Припрема за штампу: Одељење за развој, припрему и визуелизацију статистичких аутпута

Ова публикација објављена је уз финансијску помоћ Европске уније. За садржину ове публикације искључиво је одговоран Републички завод за статистику и та садржина нипошто не изражава званичне ставове Европске уније.

© Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навођење извора.

ПРЕДГОВОР

Републички завод за статистику објављује посебну тематску студију под називом „Етнокултурални портрет Србије“, ауторке проф. др Гордане Војковић.

За потребе израде ове аналитичке студије, која је базирана на резултатима Пописа становништва, домаћинстава и станова 2022. године, али и на резултатима раније спроведених пописа у Републици Србији, Републички завод за статистику је, по посебним захтевима ауторке, извршио додатну обраду пописне грађе.

Резултати Пописа 2022. и претходних пописа доступни су у електронској форми, на интернет страницама: stat.gov.rs и popis2022.stat.gov.rs. Пописи 2002, 2011. и 2022. нису спроведени на територији АП Косово и Метохија.

У Београду, 2025.

В. д. директора
Бранко Јосиповић

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
1. Увод	7
2. Теоријско-методолошки аспекти етнокултуралних истраживања	11
2.1. Развојне фазе теоријског схватања етничког идентитета	11
2.2. Методолошка ограничења етностатистичке евиденције – статистика између науке и политике	14
3. Пописи у Србији – историја пописивања националне, језичке и верске припадности становништва	17
3.1. Обележја етничке припадности у пописима	24
4. Национална припадност	31
4.1. Уводне напомене	31
4.2. Становништво према националној припадности кроз пописе од 1948. до 2022. године	33
4.3. Националне заједнице у Републици Србији према резултатима Пописа 2022.	40
4.3.1. Просторна дистрибуција националних заједница – преглед по регионима	40
4.3.2. Дистрибуција националних заједница по општинама и градовима	43
4.4. Основне карактеристике националних заједница у Републици Србији ..	53
4.4.1. Старосно-полна структура припадника националних заједница ...	53
4.4.2. Фертилитет по националној припадности	60
4.4.3. Припадници националних заједница према брачном статусу	62
4.4.4. Миграционе карактеристике националних заједница	63
4.4.5. Образовне карактеристике припадника националних заједница .	68
4.4.6. Припадници националних заједница према економским..... обележјима	70
4.4.7. Особе са инвалидитетом према националној припадности	74

4.5. Националне заједнице према основним карактеристикама домаћинства и породица	76
4.5.1. Домаћинства према националној припадности „старешине”	76
4.5.2. Породице према националној припадности супружника/партнера и супруге/партнерке	82
4.6. Груписање националних заједница на основу вредности изабраних индикатора	84
5. Матерњи језик	90
5.1. Увод у историјску ризницу статистичке грађе о матерњем језику	90
5.1.2. Међународне препоруке	92
5.2. Упоредни преглед података о становништву Републике Србије..... према матерњем језику по пописима од 1953. до 2022.	93
5.3. Територијални аспект	97
5.4. Матерњи језик и национална припадност	109
5.4.1. Алтерофонија и просечна старост становништва	111
5.4.2. Алтерофонија и школска спрема	113
5.4.3. Алтерофонија и економска активност	115
6. Вероисповест	118
6.1. Уводна објашњења	119
6.2. Промене у структури становништва према вероисповести кроз пописе	123
6.3. Регионални распоред конфесионалних заједница	127
6.4. Регионалне разлике у структури националних заједница према вероисповести	130
6.5. Вероисповест и национална припадност	132
6.6. Старосно-полна структура конфесионалних група	138
6.7. Образовне карактеристике конфесионалних група	144
6.8. Економске карактеристике конфесионалних група	146
6.9. Територијална дистрибуција становништва према вероисповести	148
РЕЗИМЕ	155
SUMMARY	157
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	159

1

Увод

Република Србија је вишенационална и вишекултурална држава, врло сложене динамике демографског развоја, којој национална припадност и вероисповест становништва дају значајан печат. Управо због тога истраживања етничког састава, односно националности, као најважнијег етничког обележја, матерњег језика и конфесионалне припадности становништва имају велики научни и апликативни значај. Проучавање етнодемографских карактеристика и процеса већ дуже време наилази на снажан интерес не само научне, већ и шире јавности. Разлике у погледу демографског развоја различитих етничких заједница или припадника различитих конфесионалности намећу потребу за истраживањем узрока тих различитости, који, како показују досадашња истраживања, имају своју дубоку подлогу у историјско-географским, социо-културолошким, верским или геополитичким утицајима. У нашој земљи континуирано праћење и истраживање етнокултуралних карактеристика становништва омогућавају пописи становништва, који пружају вредну етностатистичку грађу. Сваки попис становништва, у већој или мањој мери, пружа могућност уобличавања слике етноконфесионалне и језичке стварности Републике Србије.

Простор Балкана има бурну историју и сложену геополитичку ситуацију, која се рефлектовала на слојевиту слику друштва и етнодемографских процеса. Од етничке консолидације у време стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и потом, од 1929, Краљевине Југославије, са идејом унитарне југословенске државе, преко државне политике етничког федерализма у послератној социјалистичкој федеративној Југославији (мада, како истиче С. Радовановић [2007] „рефлекс југословенства прати све послератне пописе становништва СФР Југославије, закључно са 1991. годином”), до распада државе и стварања националних држава, и националних политика, у оквиру којих су одређене националне заједнице у новонасталим државама постале националне мањине или етничке групе. Тако су пописи становништва између два светска рата одражавали циљеве националне политике у духу југословенства (и југословенске народности), па су критеријуми и обележја етничке припадности сведени на матерњи језик и вероисповест (Радовановић, 2007). Након Другог светског рата сви уставни су прокламовали неприкосновени секуларизам, религија је потпуно одвојена од државе, а обележје вероисповести је искључено из пописа становништва у периоду 1961–1981. године. Попис 1948. године одвијао се у време сукоба са Информбироом, пописи 1953. и 1961. године у време изградње социјализма и ширења његове идеологије, Попис 1971. у условима реформе југословенске федерације и почетка разграђивања доминантне централистичке праксе, Попис 1981. у време демонстрација на Косову и Метохији, Попис 1991. непосредно пред дезинтеграцију земље и рат, и поновно оживљавање религије, као последице укупне друштвене кризе, Попис 2002. године (и наредни пописи) у време

транзиције друштва у Србији и дубоких промена политичког, економског и социјалног система, у процесу глобализације и укључивања у европске интеграционе токове.

Питања етничког идентитета и етнодемографских процеса, процеса асимилације и етничке мимикрије, увек су била блиско повезана са политиком и идеологијом. Често политички мотиви утичу на прикупљање података о етничкој припадности, и обрнуто – резултати етностатистичких истраживања могу непосредно утицати на међуетничке релације у погледу учешћа у органима власти, креирања регионалне аутономије, службене употребе језика и др. У земљама као што је наша, у којима живе бројне етничке заједнице и у којима постоји конфесионална различитост, од великог је интереса континуирано праћење промена у њиховом демографском развоју.

Настављајући традицију публиковања резултата пописа становништва кроз интерпретацију пописних података и детаљну анализу демографских промена и процеса у међупописним периодима, студија „Етнокултурални портрет Србије” има за циљ да презентује резултате последњег пописа становништва, 2022. године, везане за етноконфесионална обележја становништва и да, кроз свеобухватну анализу, презентује промене у структури етнокултуралних обележја становништва Србије, са нагласком на период 2011–2022. године. Основни задатак је да се утврде демографске и социоекономске карактеристике етничких заједница и конфесионалних група, да се истраже промене у структури становништва према матерњем језику, могуће (не)подударности између националне припадности и матерњег језика и степену алтерофоније, као и да се истраже регионалне разлике у наведеним модалитетима.

Приликом анализе података о националним, конфесионалним и језичким обележјима, посебно у компаративним студијама, треба имати у виду да пописна статистика није била ослобођена политизације пописа становништва. Подаци о етнокултуралним обележјима прикупљају се већ од средине 19. века и мада постоје бројне методолошке неусклађености и сумње у поузданост, обухват и квалитет етностатистичких података за поједине територије и за поједине пописе, они пружају изузетно вредну грађу за сложена етнодемографска истраживања. До сада је објављено више студија које ову проблематику покривају из широког угла – демографског, социолошког, етно-културолошког, правно-нормативног и политиколошког, историјског и др.

Основу за ову студију пружају бројна досадашња истраживања етноконфесионалне припадности становништва Републике Србије. Републички завод за статистику има већ устаљену праксу да након сваког пописа, кроз посебне тематске студије, презентује најновије резултате пописа. То су публикације које дају глобалну слику демографских трендова и промена у популацији Републике Србије, кроз анализу популационе динамике, утицаја природне и миграционе компоненте, структурних промена и пројекција становништва, у оквиру којих је анализа етничке структуре један од сегмената укупне анализе демографских токова. У оквиру ових студија постоје посебна поглавља која су посвећена етничкој структури становништва. Навешћемо студије: „Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991. године” (РЗС, 1995) и радове С. Радовановић: *Етничка структура и матерњи језик становништва*; С. Радовановић: *Вероисповест становништва*; Студија „Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године” (РЗС, 2006) и радови А. Кубуровић: *Састав становништва према вероисповести*; Н. Радушки: *Структура становништва према националној припадности и матерњем језику*; Студија „Популација Србије почетком 21. века” (РЗС, 2015). Поред тога, након пописа 2011. године публикована је посебна студија посвећена искључиво анализи етничких карактеристике становништва Србије: „Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Етноконфесионални и језички мозаик Србије” (РЗС, 2014), која на свеобухватан и систематичан начин обрађује различите теме које се тичу етничког идентитета: Ђурић, В. *Правни*

аспекти прикушљања, употребе и значаја статистичких података о националној, језичкој и верској припадности становништва; Танасковић, Д. Социолингвистички и социорелигијски поглед на пописну слику Србије; Вукмировић, Д. Појам, историјат и значај пописа; Национална припадност; Матерњи језик; Вероисповест.

Осим ових публикација, треба споменути и друге студије или ауторе који из демографског, етнодемографског или етностатистичког угла третирају ову проблематику, издвајамо само неке: „Демографски развитак националности у СР Србији”, ИДН-ЦДИ (1967); „Демографска кретања и карактеристике становништва према националној припадности”, ИДН-ЦДИ (1978); „Етнички мозаик Србије – према подацима пописа становништва 2002”, Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004); Радушки, Н. (2007). *Националне мањине у Централној Србији – етничке промене и демографски развој*; Радовановић, С. (1996). *Мogućност коришћења статистичке грађе за анализу етнографских и етнодемографских процеса*; Кнежевић, А. (2011). *Методолошки проблеми етностатистичке евиденције и етнодемографских проучавања становништва Србије*; Кнежевић, А., Радић, Н. (2016): *Категоризација етничког идентитета у пописима становништва: Између теоријских схватања и статистичке праксе* и др.

Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године (у даљем тексту: Попис 2022) спроведен је од 1. до 31. октобра 2022.¹ на основу Закона о попису становништва, домаћинства и станова 2022. године („Службени гласник РС”, бр. 9/2020, 35/2021)². У књизи „Национална припадност” Републички завод за статистику је објавио коначне резултате Пописа становништва, домаћинства и станова 2022. године о националној припадности становништва Републике Србије, према стању на дан 30. септембра 2022. године у 24 сата (критични моменат пописа). Приказани су подаци за 21 етничку заједницу у Републици Србији које имају више од две хиљаде припадника. Подаци о осталим етничким заједницама доступни су у дисеминационој бази на веб-сајту Републичког завода за статистику (РЗС, 2023). Такође, на веб-сајту РЗС-а доступни су и подаци о становништву Републике Србије према матерњем језику и вероисповести.³

У овој студији се анализирају етнокултуралне карактеристике 27 националности, а критеријум по којем су одабране националне мањине произилази из законодавства Републике Србије. Поред већинског српског народа, анализирани су 24 националне мањине које имају формиране националне савете националних мањина у Републици Србији. Према Закону о заштити права и слобода националних мањина (члан 2), националном мањином може се сматрати „свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна, иако представља мањину на територији Републике Србије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Републике Србије и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик

¹ У складу са устаљеном десетогодишњом динамиком спровођења пописа у нашој земљи, теренска реализација пописа првобитно је била планирана за април 2021. године.

² У циљу обезбеђивања међународне упоредивости пописних података, методологија Пописа 2022. усаглашена је са међународним стандардима – Препорукама Конференције европских статистичара за пописе становништва и станова око 2020. године.

³ Табеле са подацима о националној припадности, матерњем језику и вероисповести, као и подаци о националној припадности по полу, старости, школској спреми, броју живорођене деце и др. доступне на линку: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-cyrl/popisni-podaci-eksel-tabele/>

или религију”⁴. Осим њих, у анализу су укључени и Муслимани и Југословени, популације које су специфичне у свом етно-културолошком и историјском развоју, због чега су биле посебно занимљиве у свим етнодемографским истраживањима, па су анализирани и у контексту ове студије, како би се постигла упоредивост са претходним истраживањима.

У просторном обухвату истраживање покрива територију Републике Србије без АП Косово и Метохија, због недостатка статистичких података за ову покрајину. Републички завод за статистику није био у могућности да спроведе пописе становништва на овој територији 2002, 2011. и 2022. године, а 1991. године већи део албанског становништва је бојкотовао попис. Сличан је проблем и у општинама на југу Србије – Бујановцу и Прешеву, за које су подаци у пописима 1991. и 2011. године непотпуни, јер је албанско становништво бојкотовало те пописе.

⁴ Закон о заштити права и слобода националних мањина. *Сл. лист СРЈ*, бр. 11/2002, *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 - *Уставна повеља и Службени гласник РС*, бр. 72/2009-др. закон, 97/2013-одлука УС и 47/2018.

2

Теоријско-методолошки аспекти етнокултуралних истраживања

2.1. РАЗВОЈНЕ ФАЗЕ ТЕОРИЈСКОГ СХВАТАЊА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Истраживање сваке појаве, сваког феномена, подразумева разумевање основних појмова, у овом случају појма нације и националне мањине, националног или етничког идентитета. Слободно се може рећи да је нација једна од најсложенијих друштвених појава и да у истраживању нације нема општеприхваћених дефиниција. Појмови нације и национализма међусобно су уско повезани, а од теоријских приступа зависи како ће бити дефинисани. Бакић (2006) наводи шест теоријско-истраживачких приступа нацији⁵: Током 19. и прве половине 20. века једини приступ нацији је био *примордиализам*, приступ исконског постојања нације. Према овој традицији нација настаје заједно са човеком. Она је, заједно са породицом, свеприсутна и најважнија друштвена група у људској историји. У оквиру овог приступа издвајају се три варијанте. Према првој, етничка група се не разликује од нације, која постоји одувек, и којој појединац припада рођењем. Заговорници друге варијанте сматрају да су етничка група и нација „природне” групе, јер настају „продужењем” породице и ширих сродничких група, од нуклеарне породице, преко рода и братства, језичке и подетничке групе, до нације. Према трећој варијанти, етничка везаност је унапред дата и свепрожимајућа друштвена веза, што не значи да се етничке групе не мењају кроз историју, напротив, „историјске етничке заједнице се формирају, развијају и распадају, или их апсорбују суседне етничке групе или освајачке етничке групе...”. Бакић истиче да је примордиализам веома подложен националистичкој идеологизацији.

Друга је *теорија многовековног постојања* нације, која корене постојећих нација види у далекој прошлости, у основи које је став да нема разлике између нације и етничке групе. Основна критика ове теорије је да управо у томе лежи немогућност ове истраживачке традиције да препозна особености различитих историјских епоха.

Од 1960-их година најраспрострањеније је *модернистичко* поимање нације. Њиме се заступа приступ да су нације у историјском смислу релативно новијег датума, настале када су модернизацијски процеси – индустријализација, већа друштвена покретљивост, секуларизација, урбанизација и демократизација политичког живота – условили настанак национализма. Према мишљењу модерниста, све до 19. века шири друштвени слојеви нису се одликовали поседовањем било какве националне свести. За настанак националне свести заслужна је држава, тј. њене установе – школа и војска. Пример француске

⁵ Детаљније о томе: Бакић, Ј. (2006). Теоријско-истраживачки приступи етничкој везаности (*ethnicity*), национализму и нацији. *Социологија*. vol. 48. br. 3. стр. 231–264. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.

револуције је онај догађај који означава моменат рађања нације. Према модернистима, управо су политички чиниоци најодговорнији за настанак нације као друштвене појаве; наиме, за обликовање нације неопходно је постојање некакве политичке аутономије, а по могућности и државе. Управо се највеће замерке модернистима тичу пренаглашавања политичких науштрб културних чинилаца. Изван њихове пажње остају етничке везе и одређена етничка својства, језик, религијска припадност, колективна сећања, митови о етничком пореклу. Немогуће је, према критичарима модернизма, „створити нацију ни из чега, већ се нација може створити само на основу претходно постојећих веза и својстава која се онда политизују с циљем стварања нације” (Бакић, 2006: 237).

Одлике нације према многовековном и модернистичком поимању нације, према А. Smith-у

Перениализам	Модернизам
културна заједница	политичка заједница
древна	модерна
непроменљива	недавно намерно створена
органска	механичка
јединствена	подељена
квалитет по себи	ресурс подесан за политизовање
укорењена у ширим друштвеним слојевима	створена од стране друштвене елите
заснована на заједничким прецима	заснована на заједничком општењу

Преузето: Бакић, 2006.

Етносимболистички приступ нацији у суштини прави синтезу између модернистичке и перениалистичке традиције, а основна разлика је у инсистирању на разлици између етничке групе и нације. У средишту овог приступа је истраживање етничких и религијских митова о пореклу етничке групе, јер богатство етноисторије неке етничке групе подстиче ширење националне свести и претварање етничке групе у нацију. Супротно критици модернистичког поимања нације, критика оваквог приступа је управо у претераном наглашавању културних чинилаца науштрб политичких и економских.

За присталице *интеракционистичког* приступа нацији етничка својства (језик, религија, писмо, обичаји, традиција и др.) само су ресурси који се дају политизовати од стране националиста/интелектуалаца или државних националних установа, као што су школски системи, војска, национална штампа, национални индустријски систем. Оно што је одиста важно односи се на контексте у којима се етничке разлике јављају, односно, нису битне саме етничке групе, већ међуетнички контексти који утичу на формирање етничких идентитета, и у том смислу, истиче Бакић (2006), „најбитнија значајка етничке групе је граница која је одваја, и тиме јој одређује идентитет, од других етничких група”.

Последњи је *постмодернитички* приступ, који се добрим делом наслања на тумачење нације марксистичких модерниста „да деконструкцијом националистичке приче може да се дође и до деконструкције саме нације” (Бакић, 2006).

Када је у питању појам нације, видимо да, с једне стране, истраживачи инсистирају на „објективним” критеријумима преко којих се нација може дефинисати, као што су „раса” (боја коже, црте лица и сл.) или културне одреднице (језик, религија, митови, колективна сећања и сл.) а, с друге стране, на „субјективном” мерилу, односно на самоодређењу припадника неке нације. Постоје и они који

покушавају да помире ова два приступа. Даље се, с обзиром на врсту заједнице од којих су настале нације, оне могу поделити на два типа:

- а) етнички (који носи и називе многовековни, романтичарски, културни или источни) опредељен језиком, обичајима, културним посебностима, пореклом и религијом, „субјективном самоидентификацијом” и
- б) грађански (либерални, политички или западни модел) одређен држављанством, тј. припадношћу одређеној држави.

У првој варијанти, држава и нација нису синоними, већ држава конституисана на овом принципу укључује и националне мањине, уз признавање етнокултурних различитости, односно заједница које показују одређену културну посебност. Према другом концепту, нација се схвата као заједница једнаких грађана, независно од порекла, социјалног статуса, језика или религије, и за овај приступ карактеристична је политика неутралности државе према етнокултурним различитостима, тј. етничке разлике се бришу и игноришу у процесу асимилације етничких група у национални оквир (Лађевић, 2014; Бакић, 2006, Altermatt, 1997). У пракси су присутна мешања између ова два концепта, и Република Србија је пример етничког типа (држава српског народа устројена на принципу потпуне заштите националних мањина и мултикултуралности), уз додавање различитих нормативних принципа (држава свих грађана који у њој живе, заснована на начелима грађанске демократије)⁶.

У појмовном смислу користи се више термина за које у вишејезичком демографском речнику наилазимо на следећа објашњења⁷:

*Етничка група*⁸ (грчки *ethnos* значи народ) представља природну скупину људи која показује извесне соматске, језичке или културне сродности. У ширем смислу подразумева народност, народ, нацију, националне мањине и групе које су етничке, а нису доспеле до народности.

Народ обично означава скуп лица повезаних заједничком историјском прошлошћу који говоре и истим језиком. Народ се јавља раније од нације и настаје распадањем племена, односно њиховим уједињавањем у веће друштвене заједнице.

Нација се јавља у време распадања феудализма и настајања капитализма и означава скуп лица историјски повезаних заједничким језиком, културом, економским животом и који, по правилу, живе на истој територији. Anthony D. Smith, један од најзначајнијих истраживача нација и национализма, нацију је дефинисао као именовану људску популацију са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и обавезама свих припадника (Smith, 1998).

Појам *националне мањине* у свим мултинационалним и мултикултуралним друштвима изазива значајне политичке расправе и може да има важне политичке последице. Позната дефиниција националне мањине је из 1977. године, коју је предложио Ф. Капторти, специјални извештач УН, која предвиђа да се израз „мањина” односи на „групу”, бројчано мању од остатка становништва државе, која је у недоминантном положају, а чији чланови – држављани те државе – имају етничке, верске или

⁶ Устав Републике Србије, члан 1: „Република Србије је држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима”.

⁷ ЦДИ-ИДН (1971): Вишејезички демографски речник. Београд: Центар за демографска истраживања, Институт друштвених наука, Наведено према Н. Радушки, 2007.

⁸ Етничка група није раса у антрополошком смислу, а постоји и јасна дистинкција у односу на нацију, уколико под нацијом подразумевамо друштво обједињено заједничком влашћу, или групу појединаца уједињених политичким везама, заједничким језиком и територијом (Putinja i Stref-Fenar, 1997. према Благојевић, 2005)

језичке карактеристике другачије од остатка становништва и исказују, макар и имплицитно, осећај солидарности који је усмерен на очување своје културе, традиције, вере или језика” (Ђурић, 2014).

2.2. МЕТОДОЛОШКА ОГРАНИЧЕЊА ЕТНОСТАТИСТИЧКЕ ЕВИДЕНЦИЈЕ⁹ – СТАТИСТИКА ИЗМЕЂУ НАУКЕ И ПОЛИТИКЕ

Критеријуми за утврђивање етничког састава становништва могу бити правно-формалне природе (држављанство и место рођења/родни крај), и ова обележја спадају у основна и обавезна у попису становништва. Међутим, у вишенационалним државама нису довољна за проучавање етничког састава становништва, јер се, *de facto*, на основу њих не може добити потпуна слика етничке структуре. Најважнија обележја етничке припадности у демографским истраживањима су националност, матерњи језик и вероисповест, која спадају у категорију допунских и обележја субјективне природе. И један и други модалитет носе своја ограничења. На пример, код питања о вероисповести, изјаве о верској припадности могу се односити на формалну припадност или на религиозно веровање, с обзиром на то да одређен број људи не исповеда формално или фактички ниједну вероисповест (ИДН-ЦДИ, 1967). Такође, понекад се подразумева, али вероисповест не мора истовремено да рефлектује слику националности. Слично је и са језиком, он је једна од основних карактеристика народности, али ни језик није увек довољан критеријум за оцену припадности националности¹⁰.

Пописна статистика у Републици Србији прикупља податке о етничким обележјима преко питања о националној припадности, матерњем језику и вероисповести, а главни критеријум који се примењује при прикупљању података о овом обележју је субјективна изјава. Принцип слободног изјашњавања загарантован је Уставом: према чл. 47 Устава Републике Србије лице није дужно да се изјасни о националној припадности. Исто се односи и на вероисповест, о којој, према чл. 43 Устава Републике Србије, лице такође није дужно да се изјасни. Мада је слободно декларисање о националности и вероисповести основно људско право, често је и предмет расправа и полемика. Субјективни карактер овог обележја доводи у питање објективност и тачност добијених података. У одређеним друштвено-историјским околностима, под утицајем политике или медија, у условима мешовитих бракова или асимилационих процеса и др. долази до изражаја нестабилност и променљивост ових обележја (Ковачевић, 1995; Радуски, 2007).

Свака савремена национална статистика претендује на то, и има основни задатак, да верно прикупи и обради податке о становништву. Ипак, прикупљање података о појединим обележјима становништва може бити осетљивог карактера, јер врло дубоко задире у лични став и идентитет појединца. То се, можда у највећој мери, односи на питања о етнокултуралним обележјима. Субјективни критеријум може довести до промене у изјашњавању неког лица од пописа до пописа, што може да створи недоумице у разумевању и тумачењу појединих статистичких података. Званични подаци државне статистике не могу узети у обзир појаве етничке флотантности као специфичног облика етничке и етнокултурне мимикрије, којој су, на пример, у читавом послератном периоду биле подложне неалбанске етничке групе муслиманске вероисповести. У том смислу, илустративни су подаци о

⁹ О методолошким ограничењима пописне статистике етничких обележја, између осталих, писали су: Кнежевић, А. (2011). Методолошки проблеми етностатистичке евиденције и етнодемографских проучавања становништва Србије. Демографија. Књ. VIII. Београд: Универзитет у Београду Географски факултет; Радовановић, С. (1996). Могућност коришћења статистичке грађе за анализу етнографских и етнодемографских процеса. *Zbornik radova GI „Jovan Cvijić” SANU*, књ. 46. Београд: SANU; Ковачевић, М. (1995). „Пописи становништва у Југославији: историјат, садржина, методолошке основе, обрада и квалитет података”. *Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991*. стр. 11–31. Београд: ИДН-ЦДИ; Сентић, М., Брезник, Д. (1967). „Неки методолошки проблеми испитивања демографских карактеристика националности, етничких група итд”. Демографски развитак националности у СР Србији. Београд: ИДН-ЦДИ.

¹⁰ Детаљније о томе: ИДН-ЦДИ, 1967.

флотантном понашању декларисаних Муслимана којима је српски језик матерњи, Турака и Рома¹¹. У политички узбурканим временима, у условима међунационалних конфронтација, идеолошких превирања, понекад долази и до злоупотреба етностатистичких података у виду фалсификата о етнодемографским приликама и односима. Тада, како каже С. Радовановић (2002) ступа на сцену „измишљање оног броја људи за етнос, нацију и земљу, којим се доказује теза о територијалним и националним правима”. Сличан став заступају Hammel и др. (2007: 9): „у пописима становништва СФРЈ свако је могао да изрази своју националну припадност по избору који је могао зависити од сопственог нахођења као и од услова у непосредном окружењу”. Свако изјашњавање о етничкој припадности је на неки начин политички израз. Када се постављају питања историјских и националних права, повлачења граница, отварају се и питања поузданости етностатистичке грађе и могућих „прекрајања” података који би требало да посведоче етнодемографске односе (Hammel и др. 2007). Тако, имамо појаву тзв. етностатистичког трансфера као резултат утицаја политичких и општих друштвених околности. То су времена када попис становништва може да постане предмет политизације и када демографски фактор може постати политички фактор.

Зато, када је у питању етностатистика на простору некадашње Југославије, треба добро познавати друштвено-политичке околности у којима су се спроводили пописи становништва. О томе недвосмислено стоји објашњење у *Статистичком билтену* 727 у којем су објављени резултати националног састава становништва 1971. године: „Треба одмах истаћи да одлука о томе да ли ће се у статистичким истраживањима, а пре свега у попису становништва, поставити питање о народности и на који начин, зависи у првом реду од друштвеног уређења и политичког става о националном питању у појединој земљи”¹². С. Радовановић (2002) управо истиче пример пописа становништва 1971. године, који је био предмет политизације високог степена, када су појаве грубих притисака при декларисању о националној припадности посебно дошле до изражаја и када нису санкционисане, иако се радило о нетачном презентовању званичних статистичких података. „Најчешћа објашњења била су да се, вероватно, ради о промени става при декларисању о националној припадности, јер се примењује субјективни критеријум код давања одговора. У питању је било озваничење муслиманске нације, којој је на Косову и Метохији тежило неколико десетина хиљада муслимана српског порекла и језика”. Слично се дешавало и са турском националном мањином, па је 1971. године пописано 53% мање Турака него 1961. године (Радовановић, 2002).

Генерално посматрано кроз историју, резултате пописа становништва карактерише различит степен поузданости, неуједначеност обележја, неједнаки временски интервали пописивања, као и разлике у методолошком приступу (Радовановић, 2005), што свакако отежава тумачење резултата пописа и посебно компаративну анализу. Тако да, осим промена у изјашњавању, други значајан фактор који ствара тешкоће у интерпретацији етностатистичких података у Републици Србији су промене у методолошким приступима и класификацијама од пописа до пописа становништва. Пример да један део демографских промена које се могу детектовати приликом компаративних истраживања за поједине националности треба приписати променама у методолошким решењима су Муслимани, који су у пописима 1948. и 1953. сврстани у категорију „национално неопредељени”, у попису 1961. „Муслимани у етничком смислу”, потом у пописима 1971, 1981, и 1991. у категорију „Муслимана” као конститутивног народа, да би 2002. године и у каснијим пописима могли да се изјасне као Бошњаци или Муслимани. Посебно је занимљиво опредељење за националну припадност „Југословен” и промене до којих је долазило у њиховом броју, између осталог и под утицајем методолошких промена

¹¹ Видети о томе детаљније у раду С. Радовановић (2002), Етностатистички фалсификати о Косову и Метохији, у коме наводи примере злоупотребе етностатистичких података на балканској геополитичкој сцени.

¹² „Попис становништва и станова 1971. Национални састав становништва по општинама”. Статистички билтен, 727. Савезни завод за статистику. Београд, 1972. стр. 4. (наведено према: Мрђен, 2002.).

у дефиницији. Тако је, на пример, број Југословена смањен 1971. године због „преласка” Муслимана из категорије „Југословен неопредељен” у категорију „Муслиман у смислу националности”. Исте те године, у одређеним регијама се повећао број Југословена, а 1981. године више од милион становника (1 291 024 лица) у СФРЈ декларисало се као „Југословен”, што је готово пет пута више него 1971. Изјашњавање за југословенство није била карактеристика ратних генерација, него оних рођених у периоду 1946–1961. Како истиче С. Мрђен (2002), те генерације су биле аутентични представник духовног наслеђа које се препознаје као идентитет социјалистичке Југославије до њеног распада. Са 1990-им годинама и експлозијом национализма, југословенство као национално опредељење је готово ишчезло у корист оригиналне народности.

Трећа компонента коју треба имати у виду приликом поређења етностатистичких података из више пописа је да подаци нису у потпуности упоредиви и због измена методолошких решења за одређивање укупног становништва до којих је долазило од пописа до пописа. У Попису 2011. године први пут је примењен концепт „убицајеног становништва”¹³, као и у Попису 2022. године, с тим што је у Попису 2022. извршена допуна података прикупљених директним пописивањем подацима преузетим из административних извора. Ипак, када су у питању етничка обележја, која се прикупљају субјективним изјашњавањем, за лица која су импутирана из административних извора податак о националној припадности, матерњем језику и вероисповести није познат. Тако је укупно 211 947 лица¹⁴, за која су подаци преузети из административних извора, при исказивању података о националности, матерњем језику и вероисповести укључено у модалитет *Непознато*, заједно са лицима за која није прикупљен одговор на наведена питања или је добијен одговор који не представља изјашњавање о националној и верској припадности и о матерњем језику (РЗС, 2023).

Но, без обзира на недостатке и методолошка ограничења, попис становништва представља најважнији извор за проучавање етнокултуралних карактеристика становништва. Основни предуслов је добро познавање пописне методологије, добро упознавање са дефиницијама свих обележја, прецизно разумевање терминологије, свих класификација и модалитета националности и језика, као и њихових промена од пописа до пописа. Осим тога, неопходно је познавање друштвено-историјских и политичких услова у којима су се пописи спроводили, јер, како истиче Радушки (2007) „важно је имати у виду да су сви југословенски пописи рефлектовали актуелне друштвене услове који су директно или индиректно утицали на припрему, спровођење, национално изјашњавање и коначне резултате пописа”.

¹³ Видети детаљније објашњење у делу „Укупно становништво у Попису 2022”, Методолошка објашњења. Попис становништва, домаћинстава и станова 2022. године. Национална припадност – подаци по општинама и градовима. Републички завод за статистику Републике Србије. Београд. 2023. стр. 6–8.

¹⁴ Број лица импутираних из административних извора, по регионима: Београдски регион (86 408), Регион Војводине (42 532), Регион Шумадије и Западне Србије (47 044) и Регион Јужне и Источне Србије (35 963).

3

Пописи у Србији – историја пописивања националне, језичке и верске припадности становништва

Република Србија има дугу традицију пописивања становништва, и историографски значај раних пописа је несумњив. Вредно је пажње на који начин су током готово 200-годишњег периода развоја статистике у Србији различите друштвено-историјске околности, геополитичке промене, ратови, економска ситуација и др. утицали (ометали или подржавали) организацију и спровођење пописа становништва. Детаљан приказ развоја статистике становништва у Србији до средине 20. века налазимо у публикацији Завода за статистику и евиденцију НР Србије из 1953. године „Становништво Народне Републике Србије 1834–1953.”, Серија Б, свеска 1. Потом у раду С. Радовановић (2005): „Два века пописне статистике у Србији”, у коме аутор разматра период од започињања развоја пописне статистике у Кнежевини Србији до пописа становништва 2002. године.

Први попис¹⁵ сеже у време Кнежевине Србије, када је далеке 1833. године влада књаза Милоша наредила „тачан попис људства и непокретног имања”. Попис је спроведен 1834. године¹⁶, и прикупљене су информације о биолошким (пол, старост, телесна способност војних обвезника), брачним и економским обележјима становништва, као и о непокретној имовини и фискалним обележјима. Од тада до 1874. године у Кнежевини је обављено 10 пописа становништва (1834, 1841, 1843, 1846, 1850, 1854, 1859, 1863, 1866. и 1874. године). Званичне оцене о успешности разликују се од пописа до пописа. Тако се резултати пописа из 1841. године сматрају мање поузданим од података из првог пописа, посебно што је из непознатих разлога изостављена варош Београд. Подаци трећег пописа, из 1843. године, такође се не сматрају довољно поузданим, а занимљиво је да чак постоји дилема око тачне године спровођења пописа. Тек се резултати пописа из 1846. сматрају поузданим и препоручљивим за употребу, да би већ следећем попису из 1850. била оспорена поузданост, опет због нетачно пребројаног становништва Београда. За шести попис, из 1854. године, поново је званична оцена била веома повољна, да резултати „заслужују свако поверење”. Седми попис, из 1859. године, поново је оцењен као успешан и „ни мало у заостатку у односу на пописе у другим државама”. То је био и први попис у Кнежевини Србији чији су резултати директно објављени у текућој званичној статистичкој публикацији, у првој свесци *Државописа Србије*. Попис из 1863. је специфичан из више разлога. Ово је попис који улази у „анале” пописа који су били померени у односу на планирану годину због ратних и политичких околности. Попис је припреман за 1862. годину, али је због борбе с Турцима у Београду и Ужичкој нахији

¹⁵ Претече првог пописа су пописи пореских и харачких глава од 1815–1833. године, који су били искључиво фискалног карактера и обухватили спискове ожењених лица, за плаћање народног пореза, и спискове мушкараца старијих од 7 година, за плаћање царског харача (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953).

¹⁶ Тачније, попис је спроведен у две фазе, прво су 1833. године регистровани само порески и харачки обвезници, јер је првенствени разлог пописа и био фискалне природе, а потом је 1834. године пописано укупно становништво.

померен на годину дана касније. Опште мишљење је да се подаци овог пописа не могу оценити као поуздани, вероватно и зато што је главни задатак овог пописа био да се попишу непокретна имања и личне услуге за потребе пореског катастра. С друге стране, ово је попис у коме су по први пут подаци о броју становника исказани на нивоу општина и срезова (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953; Кнежевић, 2019; Кнежевић, Радовановић, 2023).

Ситуација је значајно промењена пописом из 1866. године, коме је додељен епитет првог модерног пописа у Србији¹⁷. Овом попису су претходиле озбиљне припреме на организацији статистичке службе у Србији, постављању правила пописивања и изради пописних формулара. Званична српска државна статистика¹⁸ утемељена је оснивањем Статистичког одељења¹⁹ при Министарству финансија 1864. године. Пописом је обухваћено целокупно присутно становништво Кнежевине Србије (у тадашњим границама), укључујући и целокупно, стално настањено и ненастањено ромско становништво, што у претходним пописима није био случај. Оцењено је да се „попис може као сасвим поуздан сматрати“. Проширен је скуп информација које су прикупљане, поред пола и брачног стања, прикупљени су и подаци о старости, занимању, писмености, народности и вероисповести..., а принцип пописивања је био према „присутности“ у време пописа, као што је већ било уобичајено у Европи. По први пут су резултати објављени до нивоа насеља²⁰. Ипак, и овај попис је подбацио у Београду, где је поновљен 1867. године. Од тада, са сваким пописом, статистика постаје све обухватнија, методолошки све утемељенија и квалитетом података све поузданија, па се сматра да је десети попис у Кнежевини Србији, из 1874. године, дао још квалитетније резултате.

Српско-турски ратови 1877. и 1878. године омели су организовање следећег пописа који је био планиран за 1880. годину. Берлинским уговором из 1878. године Србији је призната политичка независност и територија је проширена прикључењем четири округа – Нишког, Пиротског, Врањског и Топличког²¹. На овако увећаној територији, сада Краљевине Србије, од 1884. године до балканских ратова спроведено је наредних шест пописа становништва (1884, 1890, 1895, 1900, 1905. и 1910). За разлику од ранијих пописа, спровођених по основу наредбе кнеза или владе, Попис из 1884. је значајан јер је спроведен на основу *Закона о попису људства и имовине*, као што су и сви наредни пописи вршени на основу посебне законске регулативе. Ипак, између овог и каснијих пописа постоји разлика у главном циљу пописа. Док

¹⁷ В. Јакшић касније о попису 1866. године пише: „У ово доба спада и увођење званичне статистике у ред државних административних органа; те тако поглавито с настојавањем исте сврши се у години 1866-ој у месецу октобру попис целог људства Србије, који се са постигнутим тада резултатима као први подобног реда у нашој земљи сматрати мора“ (Статистично одељење Министарства финансија (1879).

¹⁸ Године 1862. кнез Михаило Обреновић је потписао акт којим се Економско одељење Министарства финансија обавезује да води и координира све статистичке послове за све гране државне управе, а министар финансија, Коста Цукић, формирао је Одељење статистике при овом министарству. Априла 1881. године донет је *Закон о устројству званичне статистике* којим је предвиђено да се оснује Управа званичне статистике. Закон није одмах у потпуности спроведен, већ су статистички послови остали у надлежности Статистичког одељења. Тек 1888. године, доласком Богољуба Јовановића на место начелника Статистичког одељења, формиран је Централни статистички одбор, а 1901. године донет је и *Закон о уређењу државне статистике*. Дајући осврт на овај закон седамдесет година касније М. Мацура истиче да је у то доба то била веома прогресивна идеја и значајан успех статистичара оног доба, јер политичке прилике нису биле нарочито повољне за развијање научног и истраживачког рада, те да Владимиру Јакшићу и Богољубу Јовановићу треба одати признање за све што су постигли на подручју статистике (Кнежевић, Радовановић, 2023).

¹⁹ Везује се за име Владимира Јакшића (1824–1899) утемељивача и првог начелника новооснованог одељења државне статистике, који је оставио радове трајне научне вредности.

²⁰ Мада се у пописним књигама налази драгоцен материјал, наводи се да ће вероватно остати необрађен, пошто „је персонал статистичког одељења само на двојицу сведен, који нису у стању да сачине потребне изводе, поред других текућих и важних послова“ (Статистично одељење Министарства финансија, 1869).

²¹ У ослобођеним крајевима је по први пут у историји спроведен попис становништва 1879. године, којим су добијени подаци о броју кућа и породица, становници по полу, брачном стању и по вероисповести и порез плаћајуће главе (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953).

је 1884. године циљ пописа још увек био добијање података за одмеравање пореза, а демографски подаци су прикупљани успутно, од 1890. године сви пописи су извршавани у складу са захтевима науке и према препорукама међународних статистичких конгреса. Наиме, у складу са препорукама, 1890. године је донет *Закон о попису становништва и домаће стоке*, по коме се „пописи имају вршити сваких пет година, и то у исти мах на дан 31. децембра” (Вукмировић, 2014). Све до Првог светског рата закон је стриктно извршаван и представљао је крупан корак у развоју српске статистике. Пописе су вршили општински судови са својим пописивачима, а потом је пописни материјал достављан статистичком одељењу ради обраде података. Пописивано је стално настањено и присутно становништво, са знатно више обележја него у претходним пописима: место рођења, пол, старост, брачно стање, матерњи језик, вероисповест, држављанство, писменост, занимање, број породица (задруга) према броју чланова. Први резултати сваког пописа објављивани су у књигама Претходних резултата пописа у издању Управе државне статистике. Коначни резултати пописа 1890. године објављени су у пет томова нове едиције Министарства народне привреде под називом *Статистика Краљевине Србије*. Према истим принципима и методологији, обављени су и наредни пописи 1895, 1900, 1905. и 1910. године, и објављени први резултати у књигама Претходних резултата II, III, IV и V. Што се тиче коначних резултата, објављени су за 1895.²² и 1900. годину у књигама *Статистике Краљевине Србије*, док коначни резултати пописа 1905. и 1910. нису објављени. За 1905. Управа државне статистике је сматрала да попис није био добро припремљен и да су зато резултати подбацили, те да је потребно извршити ревизију података од које се одустало због материјалних разлога (Вукмировић, 2014). Попис из 1910. године је био последњи попис обављен у Краљевини Србији. Обраду коначних резултата пописа из 1910. године омели су нови ратови. Због бомбардовања Београда, привремено седиште владе је 1915. године пребачено у Ниш, као и архива Управе државне статистике. Након пада Ниша и повлачења српске војске, бугарска полиција је уништила све архиве, као и комплетан пописни материјал из 1910. године (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953).

Учесталост пописа током 19. века, некада и у периодима краћим од 5 година, говори о врло динамичном историјском раздобљу и потреби да се честим пописивањем прате промене у саставу становништва и економских добара. Редовно пописивање становништва поново је прекинуто Првим и Другим балканским и потом Првим светским ратом. У балканским ратовима ослобођени су Косово, Метохија, Санџак (Новопазарски и Пљеваљски) и Бујановачки крај са Прешевом. Након Првог светског рата Србији су присаједињени бивши срезови Царибродски и Босилеградски и тзв. „прикључци” (Крајина, Тимок и „прелазни прикључак”). Са 1918. годином је и подручје Војводине ушло у састав прве Југославије (Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца). Развој пописне статистике у Војводини одвијао се у оквиру пописних акција спроведених у Аустријској царевини, и након Аустро-угарске нагодбе од 1867. године у оквиру Двојне монархије. Све до 1857. године извођене су парцијалне регистрације становништва способног за војску, а те године је извршен први генерални попис становништва јужнословенских земаља у саставу Аустријске царевине, што значи да није имао само фискалну намену. Од 1869. године на територији Војводине редовно су спровођене пописне акције и прикупљање података о знатно већем броју обележја него у претходним пописима становништва. Прво у надлежности угарског статистичког уреда у Будимпешти, а од 1880. године истовремено од стране Загребачког статистичког уреда за Срем и Пештанског за Бачку и Банат. Од 1754. до 1910. године извршено је укупно 10 пописа становништва: 1754, 1785, 1805, 1850/51, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900. и 1910. године (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953; Кнежевић, Радовановић, 2023). Први попис после рата, из 1921. године, по први пут је обухватио целу територију данашње Републике Србије.

²² Године 1895. издат је и *Први статистички годишњак Краљевине Србије*, који је садржао податке из 1893. године. У наредним годинама објављено је 13 књига у оквиру ове едиције, последњи Статистички годишњак изашао је 1914. године.

Пописима становништва у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а од 1929. године Краљевини Југославији, започиње југословенска етапа пописне статистике у Србији. Земља је конституисана на принципу унитарне националне државе у духу југословенске идеје о „три племена једног народа” (Радовановић, 2007) усмерене ка интеграцији свих популација југословенског порекла и свих релевантних језичких група у југословенски народ и нацију. Југословенска етнонационална опција је имала за циљ стварање државе по западноевропском моделу нације грађана, која је после Другог светског рата темељно поништена у социјалистичкој федеративној Југославији државном политиком етничког федерализма (Радовановић, 2007).

Између два светска рата извршени су пописи 1921. и 1931. године, за које је оцењено да по начину организације нису нимало заостајали за пописима у осталим европским земљама. У пописима је примењен принцип „присутног” становништва, а занимљиво је да је попис из 1921. године поред обележја пола, старости, брачног стања, занимања, места рођења, држављанства и писмености, прикупио и податке о службовању у војсци и учествовању у ратовима. Попис је делимично обрађен, а дефинитивни резултати објављени су у само једној књизи, 1932. године, са подацима о полу, старости, вероисповести и матерњем језику. Занимљиво је да су одмах по окупацији, немачке окупационе власти конфисковале документацију пописа из 1931. године која се односила на обележја о вероисповести и матерњем језику. Планирано је да следећи попис буде 1941. године, али је нови светски рат поново омео спровођење пописа становништва.

Након Другог светског рата почиње нови период развоја југословенске пописне статистике – од првог послератног пописа, 1948. године, до последњег пописа у 1991. години, спроведеног под околностима распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Статистичка служба друге Југославије²³ развијала се у битно измењеним друштвеним и политичким приликама.

Попис **1948. године** је практично био ванредни попис, спроведен са минималним припремама, с прилично смањеним списком питања, са задатком да пружи само основне податке о бројном стању и структурама становништва (СЗС, 1959), због потребе да се у што краћем року прикупе подаци о људским губицима током рата. Коначни резултати пописа објављени су у 10 књига. Попис 1948. године, као и сви наредни пописи закључно са 1991. годином, изведен је по принципу сталног становништва.

Пет година касније, **1953. године**, спроведен је следећи попис становништва, знатно шири по обухвату обележја, са циљем да сагледа промене које су настале под утицајем снажног привредног и друштвеног развоја током послератних година. Резултати пописа објављени су у 16 књига. Попис из 1953. године је значајан због организационе структуре пописа. Од овог пописа, па до Пописа 1991. године, законом су дефинисане надлежности Савезног и републичких завода за статистику у вези са пописом. Савезни завод за статистику добио је право да прописује методологију, врши статистичку контролу обухвата и контролу квалитета података пописа у целој земљи (тадашњој ФНР Југославији²⁴).

²³ Организациона шема државних статистичких установа нове Југославије постављена је још у ратним годинама, када је на Вису основана Централна државна статистика. По ослобођењу Београда, 1945. године, основан је Државни статистички уред Србије под називом *Српска земаљска статистика*. Маја 1948. године основани су Савезни и републички статистички уреди. Статистички уред НР Србије прераста 1951. године у Завод за статистику и евиденцију НР Србије, а 1956. у Завод за статистику НР Србије.

²⁴ После Другог светског рата постављени су принципи за оснивање федеративне државе југословенских народа под вођством Комунистичке партије Југославије. Први назив нове државе након Другог светског рата био је Демократска Федеративна Југославија, која је представљала прелазни период између монархије (која формално још увек није била укинута) и социјалистичке републике. Федеративна Народна Република Југославија је проглашена 29. новембра 1945. године, када је, истовремено, званично укинута монархија, а 1963. године име је промењено у Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Право Савезног завода за статистику да спроводи непосредни надзор и контролу пописа на терену биће укинута са пописом 1981. године.

Пописом становништва **1961. године** започета је редовна десетогодишња динамика пописа становништва. Овим пописом је, поред демографских, проширена и листа економских и миграционих²⁵ обележја становништва. У друштвено-политичком смислу прве деценије након Другог светског рата биле су врло турбулентне и идеолошки обојене као израз промена око успостављања нових друштвених односа и грађења нове државне политике самоуправног социјализма. Федерализам Брионским пленумом добија нове оквири од 1966. године, када је фактички отворен процес мењања односа између савезне државе и република, који је довео до темељног преображаја федерације и уступања места „самоуправном федерализму”. Студентске демонстрације 1968, уставни амандмани 1971, јачање хрватског национализма кроз МАСПОК (национално-политички покрет у СР Хрватској), обојили су политичку климу наредних година.

Попис **1971. године** је спроведен у специфичним условима јачања национализма, радикализације односа на линији републичког и федералног центра, и политичких захтева који су резултирали доношењем новог устава, 1974. године, којим су многе функције федералне државе пренете на републике. Попис је био предмет политизације високог степена (Радовановић, 2002), када је у највишим политичким круговима припремљена и промовисана одлука о Муслиманима као народу, па од 1971. године званична статистика убраја Муслимане у један од шест конститутивних народа СФРЈ (Срби, Црногорци, Хрвати, Словенци, Македонци и Муслимани) (Ковачевић, 1995), што све треба имати у виду код интерпретације етнодемографских резултата. У погледу осталих обележја, у овом попису је посебна пажња усмерена ка статистичком истраживању социо-економских обележја становништва и карактеристика радне снаге, у складу са тадашњом потребом праћења привредних и друштвених реформи у претходној деценији (Кнежевић, Радовановић, 2023). Попис 1971. године је специфичан и по томе што су у овом попису први пут прикупљани подаци о броју и структурама грађана на привременом раду у иностранству.

Пописом **1981. године** битно су измењене надлежности Савезног завода за статистику као централне статистичке установе. До тада је Савезни завод за статистику имао све ингеренције у вези са пописом становништва, а од овог пописа остао је надлежан за јединствену методологију и објављивање података за целу земљу, док је могућност надзора у процесу прикупљања података, контроле и обраде података постала искључиво надлежност републичких, односно покрајинских завода за статистику. У политичком смислу, Попис из 1981. године спроводио се у време масовних демонстрација Албанаца у АП Косово и Метохија, са захтевом – „Република Косово”, тако да је попис у овој покрајини морао бити одложен за пар недеља. Постоје тврдње да је 1981. године попис на Косову и Метохији, с обзиром на то да је био под потпуном контролом тадашњег Покрајинског завода за статистику, у великој мери био пристрасан, те да је број Албанаца увећан тако што су неке етничке заједнице (Турци, Роми, Горанци...) преведене у Албанце или су пописана лица која су се иселила (М. Ковачевић, 1995, према Радовановић, 2002). И поред врло неповољне политичке климе у време спровођења, овај попис је по броју пописних јединица²⁶ и броју питања у пописним обрасцима био шири у односу на све раније пописе и пружио је најобимније информације о становништву. Резултати су објављени у 34 свеске и 12

²⁵ Попис 1948. године је по први пут дао обимније информације о унутрашњим миграцијама становништва, према обележју родни крај, а пописом из 1961. године уведена су два нова питања за детаљније праћење миграција становништва, укључујући дневне миграције (Кнежевић, Радовановић, 2023).

²⁶ У Попису становништва 1981. године по први пут су, поред становништва, домаћинства и станова, обрађена и домаћинства која имају пољопривредно газдинство, како би се обезбедиле детаљније информације о пољопривредним фондовима и променама на селу (Кнежевић, Радовановић, 2023). Последњи попис пољопривреде на територији Републике Србије спроведен је 1960. године. С обзиром на трошкове оваквих акција, 1980. године није могао бити спроведен независан попис пољопривреде, те су од тада у оквиру пописа становништва били прикупљани само основни подаци о пољопривреди.

посебних књига пописа које се односе само на становништво (СЗС, 1991. према Кнежевић, Радовановић, 2023).

Уочи Пописа **1991. године** политичка ситуација је постала изузетно нестабилна. Политичка криза се заоштравала и сам попис је спроведен непосредно пред дезинтеграцију земље и рат. С. Радовановић (2002) истиче да „преоријентација са статистичких чињеница на политичке циљеве и пропаганду нарочито долази до изражаја уочи пописа 1991. године, када су савезни и републички органи водили преговоре око извођења пописа” и када албанској алтернативи, уопште није одговарало прихватање пописа, „јер би се показало да је број Албанаца у Покрајини, Централној Србији, Македонији и Црној Гори знатно мањи од лансираног броја од три милиона...”²⁷ (Радовановић, 2002).

Закон о попису и главна методолошка упутства за процедуру спровођења и обраде пописа у циљу одржања легитимитета акције и спречавања манипулације са било које стране²⁸ усвојени су у 1990. години, али су републички и покрајински заводи добили потпуну аутономију при утврђивању садржине пописа, што се пре свега односило на обележја националности, матерњег језика и вероисповести. Ковачевић (1995: 13) износи став да је попис „спроведен у условима који се могу оквалификовати као стање на почетку грађанског рата”, те „да је април 1991. био последња шанса за спровођење пописа на територији бивше СФРЈ”.

Како би се избегао генерални бојкот пописа 1991. године од стране Албанаца, савезни и републички органи понудили су више предлога за превазилажење ситуације: двојезичне пописнице (што је иначе била пракса), по два пописивача у етнички мешовитим пописним круговима, контролу обраде података од стране тима који именује Академија наука Косова, формирање посебне пописне комисије са задатком да надзире све фазе пописа, обраду података искључиво од стране Савезног завода и потпуно искључење Републичког завода за статистику Србије у свим фазама пописа и др. (Ковачевић, 1995). Ипак, велика већина становништва албанске националности у АП Косово и Метохија и у општинама Прешево и Бујановац у Централној Србији бојкотовала је спровођење пописа, тако да је главни недостатак овог пописа значајан необухват²⁹. Проблем је у извесној мери превазиђен проценом становништва за општине АП Косово и Метохија и за општине Бујановац и Прешево. Према оцени Савезног завода за статистику, попис је употребљен као средство политичког притиска. У целини, на територији целе СФРЈ, попис је био оптерећен националним пребројавањем и оспоравањем етничке структуре становништва, како према овом, тако и према Попису из 1981. године. Попис 1991. године био је последњи попис спроведен као јединствена акција у границама Југославије створене 1918. године. Савезни завод за статистику је коначне резултате пописа објавио само за подручје тадашње Савезне Републике Југославије (касније Србија и Црна Гора). Коначни резултати за Србију објављени су у 24 књиге пописа и десетак билтена. Резултати се односе на Централну Србију, Војводину и Црну Гору, а за подручје АП Косово и Метохија (до нивоа општина) урађене су процене броја становника, домаћинстава и станова, као начин да се превазиђу последице бојкота пописа од стране албанског становништва.

Друштвена, политичка и економска криза 1990-тих година одразила се на све сфере друштва. Распад државне заједнице, етнички ломови, међународне санкције, распад привреде, криза на Косову и Метохији, НАТО бомбардовање, обележили су последњу деценију 20. века. По распаду СФР

²⁷ Сматра се да је број од три милиона представљао најјачи „аргумент” за остваривање статуса нације, односно отцепљења од Србије, а да је примена „субјективног критеријума” при изјашњавању олакшала манипулацију етностатистичким подацима.

²⁸ Детаљније о томе: Ковачевић, 1995.

²⁹ Укупан необухват процењен је на око 2 050 000 лица, највећим делом концентрисан у АП Косово и Метохија (Ковачевић, 1995).

Југославије статистички системи у новонасталим државама задржали су готово исту структурну и организациону форму коју су имали на републичком нивоу.

У време Пописа **2002. године** Србија је још увек била у државној заједници са Црном Гором (некадашња Савезна Република Југославија), али је изгубила ингеренције на једном делу своје територије, јер је од 1999. године АП Косово и Метохија под протекторатом УН према одредбама Резолуције 1244. Планирано је да следећи попис буде 2001. године, у складу са устаљеном десетогодишњом динамиком спровођења пописа, међутим, политичка збивања су поново утицала на одлагање. У Србији је донета одлука да се попис спроведе 2002. године, са критичним моментом пописивања 31. март (док је Црна Гора одлучила да попис реализује 2003. године). Попис је у Србији обављен само на територији централне Србије и АП Војводине.

Осим одлагања пописа за једну годину, у односу на уобичајени моменат пописивања почетком деценије, и непотпуног обухвата становништва, јер Републички завод за статистику није био у могућности да спроведе попис у АП Косово и Метохија, Попис 2002. године је карактеристичан и због промене дефиниције сталног становништва³⁰ у складу са међународним препорукама, због чега не постоји потпуна упоредивост са ранијим пописима.

Код Пописа **2011. године** поново је дошло до одређених методолошких промена. Критични моменат пописивања је померен на 30. септембар. Наиме, према Закону о попису становништва, домаћинства и станова 2011. („Службени гласник РС”, број 104/09), требало је да попис буде спроведен од 1. до 15. априла 2011. године, међутим, у буџету Републике Србије није на време обезбеђено довољно средстава за његову припрему и теренску реализацију. Након постизања договора између Владе Републике Србије и Европске комисије о заједничком финансирању пописних активности, пописивање је одложено за шест месеци (РЗС, 2013). Друга промена тиче се дефиниције сталног становништва. У циљу обезбеђивања међународне упоредивости пописних података, методологија Пописа 2011. усаглашена је са међународним стандардима, а нарочито с Препорукама Конференције европских статистичара за пописе око 2010. године. Поред већ усвојене промене из 2002. године, сада је, према овим препорукама, у дефиницију сталног становништва уведен концепт тзв. *уобичајеног становништва*, који се тиче миграционе намере³¹. У Попису 2011. проширен је скуп обележја, тако да је овај попис пружио најобимнију пописну статистичку грађу у односу на претходне пописе. Попис 2011. године, такође, не садржи податке за АП Косово и Метохија, јер нису постојали услови за спровођење пописа, а „у општинама Бујановац и Прешево забележен је смањен обухват јединица пописа услед бојкота од стране већине припадника албанске националне заједнице” (РЗС, 2013).

Најновији попис у Републици Србији спроведен је **2022. године**. Пописна акција је поново планирана за април 2021. године, са критичним моментом 31. марта, у складу са препорученом десетогодишњом динамиком спровођења пописа. Овог пута је до одлагања дошло због неповољне епидемиолошке ситуације проузроковане пандемијом коронавируса, па је критични моменат пописа померен на 30.

³⁰ „У пописима 1971, 1981, и 1991. године, поред становништва у земљи, у стално становништво су убрајани и југословенски грађани на привременом раду у иностранству, као и чланови породица који су с њима боравили у иностранству. У складу са међународним препорукама, у Попису 2002. године, осим становништва у земљи, у састав сталног становништва улазе југословенски грађани чији је рад, односно боравак у иностранству краћи од годину дана, као и страни држављани који у нашој земљи раде или бораве у својству чланова породице годину дана или дуже” (РЗС, 2003).

³¹ „Према овом концепту, лице се сматра становником оног места у којем само (у случају самачког домаћинства) или са члановима свог домаћинства проводи највећи део свог времена, односно дневни/ноћни одмор, независно од тога где има пријављено пребивалиште. Тиме су у укупно становништво одређеног места укључена лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичног момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али с намером да у њему остану најмање годину дана” (РЗС, 2013: 7).

септембар 2022. године. У циљу обезбеђивања међународне упоредивости пописних података, методологија Пописа 2022. усаглашена је са међународним стандардима. „У циљу унапређења обухвата, први пут је у Попису 2022. примењен метод импутације из административних извора лица (3,2%) за која је утврђено да су у време спровођења Пописа 2022. живела у Републици Србији, а која, из било ког разлога, нису пописана“. Импутација података је извршена преваходно из Централног регистра становништва, али и из других административних евиденција (евиденције о запосленима, незапосленима, ђацима и студентима, пензионерима итд.), након провере тзв. знакова живота. „Да би се проверили тзв. знакови живота упаривани су подаци о одређеном лицу из више административних извора како би се са великом поузданошћу могло закључити да је дато лице у критичном моменту Пописа 2022. заиста живело (радило, школовало се, примало социјалну помоћ и сл.) у Републици Србији“ (РЗС, 2023: 7). У погледу дефиниције укупног становништва и у овом попису је примењен концепт „уобичајеног становништва“. Резултати Пописа 2022. године такође не садрже податке за АП Косово и Метохија, јер нису постојали услови за спровођење пописа на овој територији.

3.1. ОБЕЛЕЖЈА ЕТНИЧКЕ ПРИПАДНОСТИ У ПОПИСИМА

Различита схватања етничког идентитета рефлектују се на пописну статистику, односно обележја ове врсте која се прикупљају у различитим земљама или у различитим историјским периодима једне земље. Методологија прикупљања и објављивања етностатистичких података је у већини европских земаља у директној вези са теоријским, идеолошким и политичким разумевањем појма етничитета, па је разумљиво да се мењала у складу са политичким и друштвеним околностима (Бакић, 2006; Кнежевић, Радовановић, 2023). У земљама Западне Европе *национална припадност* и држављанство су углавном синоними. Дobar пример је Француска, у којој је већ током прве половине 19. века постојао концепт грађанске припадности, а листа националности је представљала комбинацију правног и политичког концепта. Званична статистика Француске је упорно изостављала питања о националној припадности (у етничком смислу), вероисповести и матерњем језику а, како наводе Кнежевић и Радовановић (2023) узимајући у обзир више извора, увођењем обележја „земља порекла“ Француска јасно даје приоритет политици интеграције имиграната. Важеће међународне препоруке за спровођење пописа становништва дају предност обележјима „држављанство“ и „држава рођења“, док се етничка обележја, као што су националност/народност, матерњи језик и вероисповест третирају као допунска обележја (UNECE/Eurostat, 2015. према Кнежевић, Радовановић, 2023). Основна обележја су формално-правне природе, тј. могу се статистичким истраживањима објективно установити, док код осталих обележја долази у мањој или већој мери до изражаја субјективност, што отежава интерпретацију резултата пописа.

Србија је, као мултиетничка и мултикултурална земља, имала стално интересовање за прикупљање података о етничким обележјима, мада не спадају у ред основних, ради утврђивања и проучавања етничких карактеристика своје популације. Ипак, различити приступи схватању етничког идентитета нису заобилазили ни пописну статистику Србије те се методологија етностатистичке евиденције, као што је истакнуто у уводном делу, мењала у складу са политичким и општим друштвеним околностима. Тако су обележја етничке припадности у пописима пре и после Другог светског рата, како наводи Ковачевић (1995), израз различитог конститутивног устројства две Југославије. Резимирајући период након Другог светског рата Радушки (2007: 14–15) издваја „три временска раздобља различита у погледу садржинско-методолошког приступа етничким питањима, као и у погледу геополитичких и друштвених околности у којима су пописи спровођени“. Прво раздобље везује се за идеју братства и јединства свих народа и народности и велику улогу Савеза комуниста. Етничка слика СФРЈ у великој мери је била резултат националне политике „југословенског модела“, а све у духу најбољег решавања националних питања. Код дефинисања пописне методологије статистички заводи нису били

самостални, већ су сва питања везана за етничка обележја и у погледу третмана појединих етничких група била под патронатом политичких структура и, у надлежним друштвено-политичким телима, разматрана су са идејно-политичког становишта. Друго раздобље везује се за почетак 1990-их, и максималну политизацију етничких питања, када је у припреми пописа до изражаја дошла аутономност статистике и стручно, а не политичко, мишљење у методолошком приступу питањима етничитета. Напуштањем једнопартијског система методолошка питања о етничким обележјима више нису зависила од политичких организација, већ су одлуке доношене на основу мишљења и предлога експерата. У трећем периоду, у новој држави, који је наступио Пописом 2002. године (Станковић, 1992; Ковачевић, 1995; Радовановић, 1995; Радушки, 2007), иде се у правцу обезбеђивања међународне упоредивости пописних података и усаглашавања са међународним стандардима, према препорукама конференције европских статистичара по питању дефиниције свих обележја.

Неки аутори сматрају да је примена „субјективног критеријума“ при изјашњавању о националној припадности у пописима становништва након Другог светског рата олакшала манипулације етностатистичким подацима, јер не могу узети у обзир појаву етничке флотантности, којој су у послератном периоду биле подложне све неалбанске етничке групе муслиманске вероисповести (Радовановић, 2002). Принцип субјективности омогућује привремену (услед политичких, социопсихолошких и других разлога) или сталну (услед асимилационих процеса) промену националног опредељења. Можемо издвојити и став да субјективна промена националног опредељења, уколико није последица директног насилног притиска, заправо је објективна промена, и да сваки попис представља огледало актуелних друштвено-политичких прилика које су утицале на национално декларисање и етничку алтернатију (Петровић, 1983. према Радушки, 2007).

Питања о националној и верској припадности су у послератним пописима увек била у центру пажње. У прилог дискусији о могућој политизацији пописа, занимљиво је истаћи да је у време пописа увек присутна велика осетљивост и интересовање шире јавности у погледу националног пребројавања, и да се, поред првих резултата о укупном броју становника, подаци о етничкој структури увек први објављују. Ипак, имајући у виду безусловну примену субјективног критеријума при декларисању националног идентитета, Кнежевић и Радовановић (2023: 108) износе запажање да „када говоримо о националној структури становништва Србије, морамо имати у виду чињеницу да званична послератна статистика располаже само бројем 'национално, језички и конфесионално декларисаних', који не мора да одражава и стварну етничку припадност”.

Правне основе прикупљања података о националној, језичкој и верској припадности становништва произилазе из законодавства Републике Србије и поштовања уставних начела која су гарантују потпуну слободу националног изјашњавања. Развита статистичких категоризација према националној припадности ишао је у правцу сталног повећања броја модалитета, са 23 из 1948. на више од 40 у пописима 2011. и 2022. године. Занимљиво је да повећање броја модалитета националности не прати истовремено увођење нових „припадајућих” језика, што говори о лингвистичком раслојавању постојећих језика под утицајем слободног тумачења националне припадности, што опет представља својеврстан апсурд у теорији и пракси (Кнежевић, Радовановић, 2023).

Када је у питању етничка одредница **националне припадности**, у досадашњој пописној статистици је коришћена различита терминологија, односно називи који су се често мешали или користили као синоними: Назив „народност” у пописима 1948, 1953. и 1961. године, „народност или етничка припадност” у Попису 1971. године, „народ, народност или етничка група” у Попису 1981. године, „национална припадност” у Попису 1991. године, „национална или етничка припадност” у Попису 2002. године и поново „национална припадност” у пописима 2011. и 2022. године. „У бившој СФРЈ *народе* су представљале све националности које су чиниле конститутивне народе у смислу

територијалног суверенитета и свих других карактеристика државности”... *народности*³² су представљале припаднике чија се „матича” налази у некој другој држави (Албанци, Мађари...), „док су остале националности и етничке групе чиниле малобројније етничке заједнице с државношћу у другој земљи или без државног суверенитета (Роми, Власи...)” (Радушки, 2007).

Ако даље прођемо кроз историју пописивања етничких обележја становништва у Србији, видимо да је, без обзира на неуједначености и методолошке разлике, ипак обезбеђена богата грађа за анализу демографских и социоекономских карактеристика етничких заједница у Републици Србији.

Први подаци о националностима, мада доста штур, могу се пронаћи већ у пописима од средине 19. века, али је за неке од њих упитан квалитет прикупљених података, а нарочито се доводи у сумњу обухват свог становништва. Тако, Турци нису пописивани³³, а у првим пописима изостављени су и Цигани. Пописом из 1846. године обухваћено је и ромско становништво³⁴, мада у објављеним резултатима нису исказани ни Турци ни Цигани. Међутим, с обзиром на то да се у већини извора наводи да су овим пописом први пут обухваћени сви Цигани, и то стално (настањени) и „нестално живећи (скитајући се)”, могуће је да су они пописани накнадно, 1846. или 1847. године. Јован Гавриловић у Прилогу за географију и статистику Србије из 1851. наводи за Попис 1846. да Рома „по најновијем попису има до 15 000 душа у Србији”. Власи су понекад исказивани заједно са Србима, али у објављеним резултатима из пописа 1850.³⁵ дат је преглед пописаних Влаха, односно „Срба који влашки говоре”, чији је укупан број износио 104 807, и то по окрузима, срезовима и селима (Гавриловић, 1852). „Цигани се опет с осталим народом не пописаху, а у години 1854. беху само они стално живући набројани, а не и они скитнички живот водећи” (Статистично одељење Министарства финансије, 1879). Настањени Цигани пописују се од 1854. и потом 1859. и 1863. године (Завод за статистику и евиденцију НР Србије, 1953).

У резултатима Пописа 1859. године дата је класификација по народности, са разликовањем Срба, Влаха и Рома, која је посредно изведена, највероватније преко података о матерњем језику (Кнежевић, 2019). Први пут су резултати пописа објављени у званичној статистичкој публикацији, у првој свесци Државописа Србије, у раду Число (број) житеља Србије у години 1859, где се каже: „У попис људства Србије нису узимани никада Турци, који су до лане (1862) по варошима неким становали, а тако не и сви Цигани. Ови у год. 1834. 1841. 1843. 1846. и 1850. никако нису пописивани били, почем су у другој форми данак плаћали, различан од онога, коме су остали поданици србски

³² Пре Другог светског рата званично је употребљаван термин *национална мањина*, који је предефинисан у *народност*, како би се избегле све негативне конотације речи мањина и како би се термилошки показало да припадник сваке националности има равноправан положај (Радушки, 2007).

³³ Мада се у појединим пописима могу пронаћи подаци о њиховом оквирном броју. Јован Гавриловић у публикацији из 1846. године „Речник географско-статистички Србије”, износи основне податке трећег пописа људства, наводећи и да је одлука о спровођењу овог пописа донета у децембру 1843, а да је попис реализован 1844. године. Поред броја кућа и душа датих за свако насеље, аутор даје и збирну табелу „Житељи Србије”, са следећим подацима о броју становника: Срби – 825 783, Турци – 15 161, Јевреји – 1 368, странци – 900 и Цигани – 6 074, односно свега 849 286 душа. У напомени код ове табеле стоји да у број Срба улазе и Власи. Такође у Речнику су дати подаци да: „Срби живе у 1 170 општина, 34 вароши, 2 018 села, 193 засеока и 126 789 кућа”, а за Београд да је то: „поглавита варош Србије, код које се Сава у Дунав слива, са 2 420 кућа и 18 610 душа, међу којима турски 860 кућа и 5 800 душа, јеврејски 146 кућа и 1 382 душе, као и 900 страни, и осим, налазеће се војске српске у вароши овој, јер су војници свако у свом окружију у број глава ушли”. Међутим, у првој свесци Државописа Србије, објављеној 1863. године, наводи се: „У години 1843. чињен је трећи попис”. Такође се даје оцена да је овај попис био непоуздан, односно „слабо тачан”, јер су за његово спровођење, због измена у политичком животу, ангажовани мање способни и недовољно обучени чиновници (Гавриловић, 1846).

³⁴ Попис из 1846. године оцењен је као „доста поуздан, и нарочито за то препоручљив, што том приликом и сви Цигани с осталим грађанима по истим пописним правилима пребројани беху” (Статистично одељење Министарства финансије, 1879).

³⁵ Резултати овог пописа објављени су у раду Јована Гавриловића Прилог за географију и статистику Србије, објављеном у Гласнику Друштва Србске Словесности 1852. године.

подчињени били, поглавито зато, што већина међу њима скитајући живот води, али у год. 1847. сви су пописани били: стално живећи и скитајући се. Финансијско законодавство учини у години 1854. у толико измену у наплаћивању данка од Цигана, што само скитајући се продуже плаћати као и донда, а стално живећи уподобе се у плаћању свима другим србским поданицима, те на тај начин и они поменуте године са нешто више од тисућу глава порески пописани буду, а исто тако и 1859. год. подобно осталим житељима. Из овога се види, да попис људства у Србији никада све житеље обухватао није, турске гарнизоне у рачун никако и не узимајући.” Посматрајући становништво Србије по народности, „добиају се само три главне части (дела): Срби, Власи и Цигани”. Од осталих народности ниједна не премашује 2 000 становника. Према попису 1859. године у Србији је било 122 857 Влаха, а број Рома је процењен на око 15 000, колико их је било и 1847. године (Економскостатистично одељење Министарства финансије, 1863: 86–97).

У табели Число (број) житеља Србије у години 1863. дат је укупан број пописаних становника у Србији, укључујући стално живуће Роме. Овај број је износио 1 108 568 становника. Процењује се да број скитајућих Рома, необухваћених пописом, може бити до 12 000 и закључује: „Са концем 1863. године могла је дакле Србија око 1 120 000 житеља бројати осим турски гарнизона у пет градова” (Статистично одељење Министарства финансије, 1865).

Питање о националној припадности први пут је постављено 1866. године³⁶, са циљем „да се за сваког становника утврди да ли је 'влашке', циганске или које друге не-српске народности” (Државопис Србије, III свеска, Београд, 1869. према Сентић, Брезник, 1967). Према овом попису „укупан број становника у Србији износио је 1 215 576... Поред Срба, најбројнија народност су били Власи (127 326) и Роми (25 171), а осталих је укупно било свега 5 539” (РЗС, 2022: 37).

Следеће појављивање питања која се тичу етничког обележја била су у форми питања о матерњем језику и вероисповести. У пописима од 1884. до 1910. године нису постављана питања о националности³⁷, што је у потпуности било у складу са препорукама донетим на Осмом међународном статистичком конгресу 1872. године у Санкт Петербургу (Петрограду), по којима у попису становништва, поред осталих, треба да се поставе сваком лицу питања о матерњем језику и вероисповести (Сентић, Брезник, 1967).

У првом југословенском попису становништва 1921. године (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) такође није постављено питање о народности, већ само питања о матерњем језику и вероисповести што, према Радовановић (2007), говори да су пописи становништва одражавали циљеве националне политике засноване на основама етничке сродности и припадности јединственој државној заједници. У којој мери је тај критеријум био подређен концепцији југословенске народности показује коментар у уводном поглављу претходних резултата пописа 1921. године да претежну већину, 82,9% становништва обухвата српско-хрватско-словенски матерњи језик, те да се на основу овог модалитета „не може утврдити бројчани однос ова три народа, а још мање карактер етничког процеса међу југословенским муслиманима и степен њихове идентификације са Србима и Хрватима, а у неким областима и са Албанцима и Турцима”.

³⁶ Занимљиво је да се за прикупљање података о етничким и конфесионалним обележјима правио изузетак код пописивања становништва Београда, и о томе пише Владимир Јакшић, анализирајући шаролики етнички и верски састав Београда и наводећи етничке групе Грка, Јевреја, Цинцара, Немаца и других.

³⁷ Иако питање о националности није постављено, у упутству за Попис 1884. године стоји да за Цигане којима је матерњи језик румунски (влашки) или српски, треба у примедби забележити да су Цигани, а такву примедбу треба ставити и за Јевреје ако су за матерњи језик навели неки други а не јеврејски. „Очевидно је из ових упутстава – која нарочито воде бригу да се не би изгубио један део Цигана и Јевреја... да су пописи становништва у Србији ишли за тим да се обезбеде и подаци о националном саставу становништва” (Сентић, Брезник, 1967).

У Попису 1931. године (Краљевина Југославија) питање о националној припадности поново је уврштено у пописне упитнике, али је упутствима било прецизирано да се Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци и национално неопредељени Муслимани пописују као Југословени, док су припадници других етничких заједница имали могућност да искажу своју националност³⁸. Без обзира на то, на основу пописне грађе из 1931. године може се закључити да се етничка слика Србије у годинама пред избијање Другог светског рата одликовала бројчаном доминацијом Срба (удео близу 70%), значајнијим уделима Мађара (7%), Немаца (6%) и Албанаца (6%), док је заједнички удео свих осталих етничких заједница износио око 11% (Вукмировић, 2014). Подаци ипак нису нигде објављени, а претпоставка је да се „обрада релевантних података није могла усагласити са критеријумом о југословенској народности” (Увод, књ. IX, Попис становништва 1948. према Радовановић, 2007: 133). Немци су приликом окупације Београда 1941. године конфисковали обрадне табеле и читаву грађу која се тиче матерњег језика и вероисповести.

Попис из 1948. године је био први у историји пописа у нашој земљи који је дао потпуне податке о националној припадности, након што је Уставом из 1946. године загарантовано право о слободном изјашњавању о националности. Међутим, чињеница је да је у попису постављено само једно питање које се тиче етничког обележја (национална припадност) а да су изостављена питања о матерњем језику и вероисповести, тако да не пружа могућност да се само на основу једног податка у целости формира слика о етничкој структури становништва Србије (Сентић, Брезник, 1967). У Попису 1953. године, поред питања о народности, поново су укључена и питања о матерњем језику и вероисповести. Овог пута, за разлику од пописа из 1921. и 1931. године, где је одговор о вероисповести био заснован на формалном критеријуму, одговор се заснивао на субјективном критеријуму.

Попис из 1961. године је из угла етностатистичких података донео новину, јер су грађани, када је националност у питању имали могућност да се изјасне и као Југословени. У погледу обележја националности Попис 1961. године се, у принципу, слаже са упутствима из пописа 1948. и 1953. године, али постоје извесне разлике у погледу класификовања народности. Тако је за Муслимане дато детаљније објашњење да, као податак о народности, он значи етничку, а не верску припадност, односно да тај одговор уписују само лица југословенског порекла која се сматрају муслиманима у смислу етничке припадности, као и да „тај одговор могу да упишу и лица без вере ако сматрају да припадају тој етничкој групи” (Сентић, Брезник, 1967). Попис из 1971. године специфичан је у погледу атмосфере у којој се одвијао. Приликом самог пописа било је притисака при декларисању о националној припадности везано за тежње за озваничењем муслиманске нације, па се значајне разлике у броју припадника одређених националности између пописа 1971. и 1981. године најчешће објашњавају каснијом променом става при изјашњавању о националној припадности.

Попис 2002. године је у дотадашњој историји пописивања етностатистичких обележја био један од најсвеобухватнијих с обзиром на то да је поред националности, матерњег језика и вероисповести, укључено и питање држављанства³⁹. Ово питање је било веома актуелно, и од суштинског значаја за

³⁸ За питања о народности у Попису 1931. у упутствима је наведено: „На питања 11 и 12 уписује се народност којој дотично лице припада (југословенска или друга); ако народност није југословенска, треба тачно назначити ону народност којој то лице припада, на пример, немачка, мађарска, турска итд. Свако лице може слободно да изјави које је народности и који му је матерњи језик, и пописни органи не смеју вршити никакав притисак у том погледу. За децу која још не говоре, и за глувонеми уписује се народност и матерњи језик њихових родитеља” (ИДН ЦДИ, 1967).

³⁹ У земљама Западне Европе национална припадност и држављанство су углавном синоними. *Држављанство* је, према међународним препорукама, на листи основних пописних питања, формално-правне је природе и тиме објективно обележје, формулисано по принципу понуђених одговора. Дефинише се као посебна законска веза лица и државе, остварена рођењем или пријемом држављанства. Ово обележје је било присутно у пописима 1948, 1953. и 1961. године (питање је постављено, али није обрађено и не располаже се подацима), 2002, 2011. и 2022. године.

утврђивање законске припадности становништва СР Југославије, посебно имајући у виду велики број избеглица. Пописна методологија за обележја етничке припадности истоветна је у пописима 2011. и 2022. године, и у том смислу је упоредива. Међутим, за лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора податак о националној припадности, матерњем језику и вероисповести није познат (РЗС, 2023).

Матерњи језик је неодвојиви део националног идентитета и једно од највидљивијих етничких обележја. Као такав, важна је етничка одредница, посебно зато што је у већој мери базиран на објективним факторима. Но, и поред тога, није увек довољан критеријум за оцену припадности одређеној националности јер многе различите националности говоре истим језиком, као што се и у оквиру једне нације користи више језика. Комбинација језика и националности пружа могућност сагледавања степена подударности између објективних етничких особина и субјективног одређивања, али „одговор о матерњем језику не треба схватити као 'контролу' поузданости одговора о националној припадности, већ је то пре слика присутности и интензитета етничких, асимилационих и интеграционих процеса” (Петровић, 1991. према Радушки, 2007: 21).

Статистичко прикупљање података о језику може се одвијати преко: а) матерњег језика (дефинисаног као језика којим је лице проговорило у раном детињству); б) говорног језика (као језика којим се особа најбоље служи); в) језика комуникације (као језика који особа најчешће користи у кући и/или на послу⁴⁰) и других варијетета. Статистичка пракса у нашој земљи покрива само први модалитет „матерњег језика”, мада су међународне препоруке да се у попис укључе најмање два питања о језику. Сви пописи (осим 1948. године) садрже питање о матерњем језику, а да је и то питање у југословенским пописима било политизовано говори податак да је и за дефиницију и класификацију матерњег језика тражено мишљење одговарајућих друштвено-политичких организација. То је посебно био случај приликом припреме Пописа 1971. године, када је матерњи језик био предмет многих политичких дебата, па је за разлику од ранијих пописа (где је постојала једна група – српски и хрватски) у пописима 1971, 1981, и 1991. године ова категорија обухватала више модалитета⁴¹. Куриозитет је да се „бивша Југославија сврстава у једну од ретких европских држава која није имала ни државни језик ни државну нацију” (Спасовски и др., 1993. према Радушки 2007: 23). Распад СФРЈ и стварање нових држава имало је за последицу промене у одлучивању о језику, при чему се јасно види значај језика у дефинисању нација. Тако, исти језик којим су говорила четири народа добија национална имена као битан конститутивни елемент нације. Радушки (2007) истиче да тако „српскохрватски језик добија национална имена, мада лингвисти сматрају да је то и даље један језик, без обзира на раздвајања из политичких разлога, у коме има само регионално условљених варијација”.

Коначно, **вероисповест** је треће важно обележје за испитивање етничке структуре које се прикупља путем статистичких акција. Не постоји универзална дефиниција обележја религијске припадности, и у пописним методологијама европских земаља различита је пракса у том погледу. Неке земље под религијском припадношћу подразумевају веровање, а друге само формалну припадност некој религији. Приликом класификовања обележја, у неким земљама су подаци врло уопштени, док су у другим врло детаљни. Начелно посматрано, могуће је разликовати приватно и јавно изражавање верске припадности, односно идентитета, како индивидуалног, тако и колективног. Исто тако, верска припадност може бити елемент националног идентитета, али не означава истовремено и одређену националну припадност и *vice versa*. Мада припадност одређеној религији може бити значајан

⁴⁰ У Швајцарској, на пример, као мултијезичкој држави, прво пописно питање се односи на језик којим лице обично говори у кући, школи или на послу, а друго питање покрива језик на којем лице размишља и који зна најбоље (Радушки, 2007).

⁴¹ Детаљније о томе: Ковачевић, 1995; Радушки, 2007.

показатељ за утврђивање етничке припадности, постоје и разлози за резервисаност по овом питању, а пример некадашње Југославије то добро потврђује.

Питање о вероисповести је садржано у свих шест пописа у Краљевини Србији (1884, 1890, 1895, 1900, 1905. и 1910), потом у југословенским пописима 1921. и 1931. године⁴², а после Другог светског рата у пописима: 1953, 1991, 2002, 2011. и 2022⁴³. Питању вероисповести различито се приступало у појединим пописима, па се 1921. и 1931. односило на формалну припадност одређеној вероисповести, да ли је лице уписано у верске књиге или не. У Попису 1953. године потенциран је став према религиозности, тако да лице које има одређено верско убеђење уписује вероисповест коју исповеда, а лице које нема никакво верско убеђење уписује „без вере”. За децу до 14 година је била меродавна изјава родитеља. Остаје отворено питање, и у вези с тим постоје мишљења да резултати пописа из 1953. године не одражавају стање у погледу обављања или необављања верске праксе (Сентић, Брезник, 1967). У наредним годинама, званично религијско деловање и опредељивање у Србији није било законом забрањено, али је однос према религијским институцијама и изражавању верске припадности имао изражену идеолошкополитичку конотацију, па је Попис из 1961. године био први у историји пописивања овог обележја од 1884. године који је изоставио прикупљање података о вероисповести.

Попис 1991. године је значајан у етностатистичком смислу због поновног враћања питања о вероисповести становништва (последњи пут постављено у попису 1953. године). У Попису 1991. године, и каснијим пописима, питање о верској припадности је било отвореног типа, а грађани нису били у обавези да се изјасне. Одговори су добијани на основу личног убеђења и схватања религије, осим када се радило о деци млађој од петнаест година, за коју су одговор на ово питање давали један од родитеља, усвојитељ или старатељ (РЗС, 2003).

Видимо да је у југословенској статистичкој пракси након Другог светског рата одговор на ово питање, као и за националну припадност, тражен по субјективном критеријуму; последица овога је да резултати пописа нису увек упоредиви и логични. Дејство историјско-политичких фактора имало је снажан утицај на изјашњавање становништва о верским убеђењима. У социјалистичкој Југославији припадност одређеној религијској групи или активно исповедање вере било је у великој мери сузбијано, тако да је декларисање о верској припадности „обесхрабривано”. Толико да у пописима 1961–1981. није ни постављано. Тек са новим друштвеним околностима, и у новонасталој политичкој клими у време разбијања југословенске државе и формирања националних држава, буђење националне свести уводи и питање вере, те оно поново постаје актуелно.

⁴² О критеријумима и обележјима етничке припадности у југословенским пописима становништва 1921. и 1931. године видети детаљније: Радовановић, 2007: 130–133.

⁴³ Детаљније о упутствима за попуњавање пописнице у пописима становништва 1921, 1931, 1953, 1991, 2002. и 2011. године, као и о подацима о вероисповести из других ранијих извора, видети: Вукмировић, 2014: 179–180.

4

Национална припадност

„Националност није препрека,
већ мост за разумевање
разноликости света.”

Махатма Ганди

4.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У свим пописима после Другог светског рата питање о националној припадности било је укључено у садржај пописних упитника, а добијени подаци о националном саставу становништва били су, у складу са важећим уставним одредбама, резултат субјективног изјашњавања грађана, односно родитеља и старалаца када је реч о деци млађој од десет (1948, 1953. и 1961), односно деци млађој од 15 година (1971, 1981, 1991, 2002, 2011. и 2022). Управо у чињеници субјективног карактера овог обележја, али и у честим променама класификација националности, које су у пописима спроведеним током 20. века формиране под значајним политичким утицајем, крију се отежавајуће околности за анализу промена како у бројности, тако и у карактеристикама припадника различитих националних заједница. Међу ограничавајуће факторе, пре свега, спадају: промене националног опредељења појединаца од пописа до пописа; присуство „етничке мимикрије” (посебно изражене код Рома); различито дефинисање и разврставање од пописа до пописа Муслимана, Југословена и лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности; исказивање збирних података за више етничких заједница (Буњевци и Шокци су исказивани као Хрвати, а Украјинци као Русини) и др.

Промене у методолошким решењима и класификацијама националне припадности у пописима од 1948. до 2011. године детаљно су представљене и објашњене у студији „Етноконфесионални и језички мозаик Србије”⁴⁴. Највеће промене у посматраном периоду везане су за методолошки третман Муслимана и Југословена, што је имало директан утицај и на начин прикупљања и објављивања података о становништву према националној припадности⁴⁵. У Попису 1948. године Муслимани југословенског етничког порекла могли су да дају један од следећих одговора: *Србин-муслиман, Хрват-муслиман, Македонац-муслиман или неопредељен-муслиман, с тим што су Срби-муслимани укључени у Србе, Хрвати-муслимани у Хрвате и Македонци-муслимани у Македонце*, док су

⁴⁴ Детаљније о томе видети: Вукмировић, 2014: 95–97.

⁴⁵ Преглед промена у начину исказивања података о појединим националним заједницама у пописима од 1948. до 2022. дат је код табеле 4.1.

неопредељени-муслимани исказани посебно. У Попису 1953. године, лица која су изјавила да су Муслимани, као и остала лица југословенског порекла која се нису ближе национално определила, сврстана су у групу Југословени-неопредељени, као и лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности. У Попису 1961. године лица југословенског порекла која су се осећала Муслиманима у смислу националне или етничке, а не верске припадности, декларисала су се као *Муслимани (у смислу националне или етничке припадности)*. У истом попису, за грађане Југославије који се нису ближе национално или етнички определили, укључујући и одговоре којима се изражавала регионална а не национална припадност (Херцеговац, Шумадинац и сл.) уписиван је одговор: *Југословен-национално неопредељен*. У пописима 1971. и 1981. године лица која се нису национално или етнички изјаснила разврстана су у три подгрупе: 1. *Нису се уопште изјаснили* 2. *Изјаснили се као Југословени* и 3. *Изјаснили се у смислу регионалне припадности*.

Попис 2022. године, као и Попис 2011, специфични су по томе што су предвиђене и шифре за одговоре који садрже двојако/вишеструко изјашњавање становништва о националној припадности (нпр. *Србин-Црногорац, Македонац-Србин* и др.). Поред тога, постојала је и могућност да се током обраде пописног материјала уведу нове шифре за оне одговоре на питање о националној припадности за које је уочено да се више пута појављују у материјалу, а у шифарнику није постојала одговарајућа шифра.

Питање о националној припадности у Попису 2022. године⁴⁶ дефинисано је, као и у ранијим пописима у Републици Србији, као питање отвореног типа (без понуђених одговора), уз правну поуку о томе да, према члану 47 Устава Републике Србије, нико није дужан да се изјашњава о својој националној припадности. Приликом обуке непосредних учесника у теренској реализацији Пописа 2022, наглашено је да пописивачи не смеју да врше било какав утицај на лице које даје податке, као и да су дужни да унесу тачно онакав одговор какав је лице дало.⁴⁷ Тиме су испуњени највиши међународни стандарди према којима је сваком лицу обезбеђено право слободног изјашњавања о својој националности.

Класификације националне припадности у пописима, 1948–2022.

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
Срби	Срби	Срби	Срби	Срби	Срби	Срби	Срби	Срби
Шиптари	Шиптари	Албанци	Албанци	Албанци	Албанци	Албанци	Албанци	Албанци
Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци	Аустријанци
						Ашкалије	Ашкалије	Ашкалије
							Бањаши ¹⁾	
					Белгијанци	Белгијанци	Белгијанци	Белгијанци
						Бошњаци	Бошњаци	Бошњаци
Бугари	Бугари	Бугари	Бугари	Бугари	Бугари	Бугари	Бугари	Бугари
					Буњевци	Буњевци	Буњевци	Буњевци
Власи	Власи	Власи	Власи	Власи	Власи	Власи	Власи	Власи
						Горанци	Горанци	Горанци
Грци	Грци	Грци	Грци	Грци	Грци	Грци	Грци	Грци
					Данци	Данци	Данци	Данци
					Египћани	Египћани	Египћани	Египћани

Извор: РЗС (2023). Национална припадност. Попис 2022. Књига 1.

¹⁾ У Попису 2011. у класификацију националне припадности уврштени су Бањаши. Овај модалитет је искључен у Попису 2022. с обзиром на то да није забележена ниједна појава.

⁴⁶ Према међународним препорукама за пописе око 2020. године, питање о националној припадности не спада у ред тзв. основних обележја (*core topics*), па тако свака држава самостално одлучује да ли ће ову врсту података прикупљати у попису.

⁴⁷ Примењено и посебно апликативно решење за контролу уноса/измене одговора за обележја: национална припадност, матерњи језик и вероисповест. Свака накнадна корекција од стране пописивача је евидентирана и контролисана преко посебне апликације за мониторинг.

Класификације националне припадности у пописима, 1948–2022. (наставак)

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
					Енглези	Енглези	Енглези	Енглези
Италијани	Италијани	Италијани	Италијани	Италијани	Италијани	Италијани	Италијани	Италијани
Јевреји	Јевреји	Јевреји – Израелћани	Јевреји	Јевреји	Јевреји	Јевреји	Јевреји	Јевреји
							Јермени	Јермени
		Југословени – неопредељени	Југословени	Југословени	Југословени	Југословени	Југословени	Југословени
						Кинези	Кинези	Кинези
Мађари	Мађари	Мађари	Мађари	Мађари	Мађари	Мађари	Мађари	Мађари
Македонци	Македонци	Македонци	Македонци	Македонци	Македонци	Македонци	Македонци	Македонци
Муслимани - неопредељени	Југословени - неопредељени	Муслимани (етничка припадност)	Муслимани (у смислу народности)	Муслимани	Муслимани	Муслимани	Муслимани	Муслимани
Немци	Немци	Немци	Немци	Немци	Немци	Немци	Немци	Немци
					Норвежани	Норвежани	Норвежани	Норвежани
Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци	Пољаци
Цигани	Цигани	Цигани	Роми – Цигани	Роми	Роми	Роми	Роми	Роми
Румуни	Румуни	Румуни	Румуни	Румуни	Румуни	Румуни	Румуни	Румуни
Руси	Руси	Руси	Руси	Руси	Руси	Руси	Руси	Руси
Русини - Украјинци	Русини - Украјинци	Русини/Рутени, Украјинци, Малоруси						
			Русини	Русини	Русини	Русини	Русини	Русини
Словаци	Словаци	Словаци	Словаци	Словаци	Словаци	Словаци	Словаци	Словаци
Словенци	Словенци	Словенци	Словенци	Словенци	Словенци	Словенци	Словенци	Словенци
							Торлаци	Торлаци
Турци	Турци	Турци	Турци	Турци	Турци	Турци	Турци	Турци
			Украјинци	Украјинци	Украјинци	Украјинци	Украјинци	Украјинци
						Финци	Финци	Финци
Французи				Французи	Французи	Французи	Французи	Французи
Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати	Хрвати
						Цинцари	Цинцари	Цинцари
Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци	Црногорци
Чеси	Чеси	Чеси	Чеси	Чеси	Чеси	Чеси	Чеси	Чеси
					Швајцарци	Швајцарци	Швајцарци	Швајцарци
					Швеђани	Швеђани	Швеђани	Швеђани
					Шокци	Шокци	Шокци	Шокци
						Шопи	Шопи	Шопи
Остале народности	Остале словенске/несловенске народности	Остале народности	Остали	Остали	Остали	Остали	Остали	Остали
	Национално неопредељени	Национално неопредељени	Нису се изјаснили (члан 41 Устава СФРЈ)	Нису се изјаснили ни определили (члан 170 Устава СФРЈ)	Неопредељени (члан 170 Устава СФРЈ)	Нису се изјаснили (члан 45 Устава СРЈ)	Нису се изјаснили (члан 47 Устава РС)	Нису се изјаснили (члан 47 Устава РС)
			Изјаснили се у смислу регионалне припадности	Изјаснили се у смислу регионалне припадности	Регионално опредељени	Изјаснили се у смислу регионалне припадности	Изјаснили се у смислу регионалне припадности	Изјаснили се у смислу регионалне припадности
Непознате народности	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато

Извор: РЗС (2023). Национална припадност. Попис 2022. Књига 1.

¹⁾ У Попису 2011. у класификацију националне припадности уврштени су Бањашаи. Овај модалитет је искључен у Попису 2022. с обзиром на то да није забележена ниједна појава.

4.2. СТАНОВНИШТВО ПРЕМА НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ КРОЗ ПОПИСЕ ОД 1948. ДО 2022.

У 74-годишњем периоду од првог послератног пописа, 1948, до последњег пописа, 2022. године, дошло је до значајних промена у бројности и у релативном учешћу припадника различитих националних заједница у укупном становништву Републике Србије. Упоредни преглед података о националној припадности становништва Републике Србије (табела 4.1) исказан је за 27 националних заједница⁴⁸, док су подаци о осталим националностима, укључујући и 6 403 лица која су се двојачко изјаснила (Србин-Ром, Црногорац-Србин, Мађарица-Југословенка и др.), дати збирно, под „Остали”. По угледу на упоредне податке објављене у Књизи 1. Национална припадност, из Пописа 2022, за пописе 1948–1981. дати су подаци за читаву територију Републике Србије, док за пописе 1991–2022. нису исказани подаци за АП Косово и Метохија, с обзиром на то да је Попис 1991. бојкотован од стране већине албанског становништва и да пописи 2002, 2011. и 2022. нису спроведени на територији јужне покрајине.

Табела 4.1. Становништво према националној припадности, по пописима 1948–2022.

	1948	1953	1961	1971	1981	1991 ¹⁾	2002	2011	2022 ²⁾
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	6527966	6979154	7642227	8446591	9313676	7822795	7498001	7186862	6647003
Срби	4823730	5152939	5704686	6016811	6182155	6252405	6212838	5988150	5360239
Албанци ³⁾	532011	565513	699772	984761	1303034	78281	61647	5809	61687
Ашкалије	-	-	-	-	-	-	584	997	1307
Бошњаци	-	-	-	-	-	-	136087	145278	153801
Бугари	59472	60146	58494	53800	33455	26698	20497	18543	12918
Буњевци ⁴⁾	-	-	-	-	-	21434	20012	16706	11104
Власи	93440	28047	1368	14724	25596	17804	40054	35330	21013
Горанци	-	-	-	-	-	-	4581	7767	7700
Грци ⁵⁾	...	1279	1178	840	757	916	572	725	690
Египћани	-	-	-	-	-	433	814	1834	1484
Јевреји ⁵⁾	...	1504	1250	1128	683	1107	1158	787	709
Југословени ⁶⁾	-	-	20079	123824	441941	320168	80721	23303	27143
Мађари	433701	441907	449587	430314	390468	343800	293299	253899	184442

¹⁾ За 1991. годину исказани су процењени подаци (процена је рађена само за општине Бујановац и Прешево због бојкота пописа од стране већине албанског становништва).

²⁾ У Попису 2022. извршена је допуна података прикупљених директним пописивањем подацима преузетим из административних извора. За лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора податак о националној припадности није познат. Ова лица исказана су под *Непознато* заједно са лицима за која није прикупљен одговор на питање о националној припадности или је добијен одговор који не представља национално изјашњавање.

³⁾ У Попису 2011. у општинама Бујановац и Прешево забележен је смањен обухват јединица пописа услед бојкота од стране већине припадника албанске националне заједнице.

⁴⁾ До Пописа 1991. године Буњевци и Шокци су исказивани збирно са Хрватима.

⁵⁾ У Попису 1948. на територији ФНРЈ пописано је укупно 6 853 Јевреја, 5 937 Пољака и 1 830 Грка. Грци, Пољаци и Јевреји нису посебно исказани по народним републикама, већ су укључени у групу „Остале и непознате народности”.

⁶⁾ У Попису 1961. модалитет Југословени обухвата грађане Републике Србије који се нису ближе национално определили или су се изјаснили у смислу регионалне припадности, док су у Попису 1971. први пут, као посебна група, исказани само грађани који су се изјаснили као Југословени, иако су сматрани лицима која се нису национално изјаснила.

⁴⁸ За потребе израде ове студије, Републички завод за статистику је, по захтеву аутора, извршио посебну обраду пописних података за 27 националних заједница укључених у анализу.

Табела 4.1. Становништво према националној припадности, по пописима 1948–2022. (наставак)

	1948	1953	1961	1971	1981	1991 ¹⁾	2002	2011	2022 ²⁾
Македонци	17917	27277	36288	42675	48986	45068	25847	22755	14767
Муслиmani ⁷⁾	17315	81081	93467	154330	215166	180222	19503	22301	13011
Немци	41460	46228	14533	9086	5302	5172	3901	4064	2573
Пољаци ⁵⁾	...	1398	1397	1173	1204	1348	874	741	615
Роми	52181	58800	9826	49894	110959	94492	108193	147604	131936
Румуни	63130	59705	59505	57419	53693	42316	34576	29332	23044
Руси	13329	7829	6984	4746	2761	2473	2588	3247	10486
Русини ⁸⁾	22667	23720	25658	20608	19757	18052	15905	14246	11483
Словаци	73140	75027	77837	76733	73207	66772	59021	52750	41730
Словенци	20998	20717	19957	15957	12006	8001	5104	4033	2829
Украјинци ⁸⁾	...	...	...	5643	5520	5042	5354	4903	3969
Хрвати ⁴⁾	169864	173246	196409	184913	149368	97344	70602	57900	39107
Црногорци	74860	86061	104753	125260	147466	118934	69049	38527	20238
Чеси	6760	5948	5133	4149	3225	2675	2211	1824	1317
Остали	11991	58788	48462	22634	29062	8321	7709	10650	15521
Регионална припадност ⁹⁾	-	-	-	10409	6848	4841	11485	30771	11929
Нису се изјаснили	-	-	-	4486	7834	10718	107732	160346	136198
Непознато ¹⁰⁾	...	1994	5604	30274	43223	47958	75483	81740	322013

¹⁾ За 1991. годину исказани су процењени подаци (процена је рађена само за општине Бујановац и Прешево због бојкота пописа од стране већине албанског становништва).

²⁾ У Попису 2022. извршена је допуна података прикупљених директним пописивањем подацима преузетим из административних извора. За лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора податак о националној припадности није познат. Ова лица исказана су под *Непознато* заједно са лицима за која није прикупљен одговор на питање о националној припадности или је добијен одговор који не представља национално изјашњавање.

⁴⁾ До Пописа 1991. године Буњевци и Шокци су исказивани збирно са Хрватима.

⁵⁾ У Попису 1948. на територији ФНРЈ пописано је укупно 6 853 Јевреја, 5 937 Пољака и 1 830 Грка. Грци, Пољаци и Јевреји нису посебно исказани по народним републикама, већ су укључени у групу „Остале и непознате народности”.

⁷⁾ У Попису 1948. модалитет у класификацији био је *Неопредељени-Муслиmani*. У Попису 1953. модалитет је био *Југословени-неопредељени* и обухватао је збирно Муслимане и лица која су навела регионалну припадност (нпр. Шумадинац, Ера, Босанац итд.). У Попису 1961. први пут се помиње модалитет *Муслиmani* у смислу етничке припадности.

⁸⁾ До Пописа 1971. године збирно су исказивани Русини и Украјинци.

⁹⁾ Лица која су се изјаснила према својој регионалној – локалној припадности, односно као Шумадинци, Војвођани и слично.

¹⁰⁾ У Попису 1948. лица за која податак није прикупљен (Непознато) исказана су као Остали. У пописима 2002–2022. у „Непознато” су, осим лица за која није прикупљен податак о националној припадности, укључена и лица која су дала одговор који се не може сматрати националним изјашњавањем, нпр. ванземаљац, пингвин, хобит, марсовац и др. У Попису 2022. у „Непознато” су укључена и лица за која су подаци преузети из административних извора.

Табела 4.1.1. Становништво према националној припадности, по пописима 1948–2022. (%)

	1948	1953	1961	1971	1981	1991 ¹⁾	2002	2011	2022 ²⁾
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Срби	73,89	73,83	74,65	71,23	66,38	79,93	82,86	83,32	80,64
Албанци ³⁾	8,15	8,10	9,16	11,66	13,99	1,00	0,82	0,08	0,93
Ашкалије	-	-	-	-	-	-	0,01	0,01	0,02
Бошњаци	-	-	-	-	-	-	1,81	2,02	2,31
Бугари	0,91	0,86	0,77	0,64	0,36	0,34	0,27	0,26	0,19
Буњевци ⁴⁾	-	-	-	-	-	0,27	0,27	0,23	0,17
Власи	1,43	0,40	0,02	0,17	0,27	0,23	0,53	0,49	0,32
Горанци	-	-	-	-	-	-	0,06	0,11	0,12
Грци ⁵⁾	...	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Египћани	-	-	-	-	-	0,01	0,01	0,03	0,02
Јевреји ⁵⁾	...	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01
Југословени ⁶⁾	-	-	0,26	1,47	4,75	4,09	1,08	0,32	0,41
Мађари	6,64	6,33	5,88	5,09	4,19	4,39	3,91	3,53	2,77
Македонци	0,27	0,39	0,47	0,51	0,53	0,58	0,34	0,32	0,22
Муслиманите ⁷⁾	0,27	1,16	1,22	1,83	2,31	2,30	0,26	0,31	0,20
Немци	0,64	0,66	0,19	0,11	0,06	0,07	0,05	0,06	0,04
Пољаци ⁵⁾	...	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
Роми	0,80	0,84	0,13	0,59	1,19	1,21	1,44	2,05	1,98
Румуни	0,97	0,86	0,78	0,68	0,58	0,54	0,46	0,41	0,35
Руси	0,20	0,11	0,09	0,06	0,03	0,03	0,03	0,05	0,16
Русини ⁸⁾	0,35	0,34	0,34	0,24	0,21	0,23	0,21	0,20	0,17
Словаци	1,12	1,08	1,02	0,91	0,79	0,85	0,79	0,73	0,63
Словенци	0,32	0,30	0,26	0,19	0,13	0,10	0,07	0,06	0,04
Украјинци ⁹⁾	...	...	...	0,07	0,06	0,06	0,07	0,07	0,06
Хрвати ⁴⁾	2,60	2,48	2,57	2,19	1,60	1,24	0,94	0,81	0,59
Црногорци	1,15	1,23	1,37	1,48	1,58	1,52	0,92	0,54	0,30
Чеси	0,10	0,09	0,07	0,05	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02
Остали	0,18	0,84	0,63	0,27	0,31	0,11	0,10	0,15	0,23
Регионална припадност ⁹⁾	-	-	-	0,12	0,07	0,06	0,15	0,43	0,18
Нису се изјаснили	-	-	-	0,05	0,08	0,14	1,44	2,23	2,05
Непознато ¹⁰⁾	...	0,03	0,07	0,36	0,46	0,61	1,01	1,14	4,84

Напомена: Видети фусноте дате у табели 4.1.

С обзиром на то да се након Пописа 1981. не располаже поузданим подацима о становништву АП Косово и Метохија, у наставку је дата анализа података за два периода, од 1948. до 1981. и од 1991. до 2022. године.

У првом периоду (1948–1981), већинско српско становништво се бројчано увећало за око 1,36 милиона, односно са 4 823 730 (Попис 1948) на 6 182 155 (Попис 1981). Пораст је био најинтензивнији у међупописним периодима 1948–1953. и 1953–1961, пре свега захваљујући вишим стопама фертилитета у компензационом периоду непосредно након Другог светског рата. У наредним пописима број Срба и даље расте, али све мањим интензитетом. Релативни удео Срба у укупном становништву креће се око 74% до Пописа 1961. године, а затим опада, најпре на око 71% (Попис 1971), а затим на 66,4% (Попис 1981). До смањења процентуалног удела Срба у укупном становништву долази првенствено због пораста релативног удела Албанаца, али и због „одлива дела српског становништва које се декларисало као Југословени, што је нарочито уочљиво у резултатима Пописа 1981.” (Вукмировић, 2014).

После Срба, најзаступљеније националне заједнице у Републици Србији у периоду 1948–1981. били су Албанци и Мађари. Број Албанаца је у посматраном периоду увећан скоро два и по пута, са 532 001 (Попис 1948) на 1 303 034 (Попис 1981), а њихов релативни удео повећан је са око 8% (пописи 1948. и 1953) на 14% (Попис 1981). Овако интензиван пораст броја Албанаца резултат је изразито високих стопа наталитета албанског становништва у читавом периоду. Удео Мађара у укупном становништву Републике Србије константно је опадао од пописа до пописа (са 6,6% у Попису 1948. на 4,2% у Попису 1981). Највећи апсолутни број Мађара, око 450 000, забележен је у Попису 1961. Међу припадницима осталих националних заједница, са уделом у укупном становништву већим од 1% у Попису 1948. издвајају се још Хрвати, Власи, Црногорци и Словаци. Хрвата је, према Попису 1948, било око 170 000 и њихов број је растао све до Пописа 1961. (196 409 Хрвата), а релативни удео кретао се око 2,6% (до Пописа 1961), да би у наредним пописима дошло до смањења, како апсолутног броја тако и њиховог процентуалног удела у укупном становништву – у Попису 1981. пописано је око 150 000 Хрвата, а њихов удео је пао на 1,6%. Највећи број Влаха забележен је у Попису 1948. године (93 440, удео 1,4%). Међутим, у наредном периоду приметан је драстичан пад броја Влаха, уз велике осцилације у бројности од пописа до пописа што се једино може тумачити променама у националном декларисању припадника ове националне мањине. За разлику од Влаха, у периоду 1948–1981. константно је растао, како апсолутни број, тако и удео Црногораца: са око 75 000, односно 1,15% (Попис 1948) на близу 150 000, односно 1,6% (Попис 1981). Број Словака је растао све до Пописа 1961, да би у наредним пописима почео да опада, те је у Попису 1981. пописан скоро исти број Словака као и 1948. (око 73 200). Релативни удео Словака опадао је од пописа до пописа (испод 1% у пописима 1971. и 1981).

У читавом овом 33-годишњем периоду, само су још Муслимани, Роми и Југословени у појединим пописним годинама бележили уделе веће од 1% у укупном становништву Републике Србије. Број Муслимана је растао од пописа до пописа. Највећи апсолутни број и највећи релативни удео у укупном становништву Муслимани су забележили у Попису 1981. када је пописано више од 215 000 припадника ове заједнице и њихов релативни удео у становништву Републике Србије износио је 2,3%. Анализа података о Ромима је отежана због великих осцилација у њиховој бројности: у Попису 1961. мање од 10 000 становника се изјаснило као Ром/Ромкиња, а највећи број Рома, око 111 000, забележен је у Попису 1981. (удео 1,2% у укупном становништву). За Југословене је карактеристично да су почев од 1961. године, од када се могу статистички пратити, и када их је пописано око 20 000, у наредним пописима бележили рекорде у порасту бројности. Наиме, у Попису 1971. пописано је близу 124 000 Југословена (седам пута више него у претходном попису), а у Попису 1981. око 442 000 лица се изјаснило као Југословен/Југословенка (удео 4,75% у укупном становништву чиме су избили на треће место по бројности, после Срба и Албанаца). Експанзија Југословена у Србији која је регистрована у Попису 1981. године може се посматрати и у ширем друштвеном контексту, кроз тежњу дела младог становништва за надрастањем сопствене нације и социо-културном идентификацијом са

југословенском државом, нарочито у време *new wave* покрета с краја 70-их и почетка 80-их година 20. века (Кнежевић, 2017).

За период 1991–2022. године, као што је истакнуто у уводном делу, анализирани су подаци о националном саставу становништва централне Србије и АП Војводине, јер на подручју АП Косово и Метохија нису спроведени пописи 2002, 2011. и 2022. године, а процене које су рађене након пописа 1991. нису довољно поуздане.

Према Попису 1991, осим Срба који су чинили око 80% становништва, удео од преко 1% имали су припадници још седам националних заједница: Мађари (4,4%), Југословени (4,1%), Муслимани (2,3%), Црногорци (1,5%), Хрвати (1,24%), Роми (1,21%) и Албанци (1%).

За око 30 година, од 1991. до 2022. апсолутни број Срба смањен је за близу 900 000, првенствено због негативних стопа природног прираштаја у читавом посматраном периоду. Делимично је на смањење бројности Срба, али и осталих националних заједница, утицала и методолошка измена у исказивању укупног/сталног/убичајеног становништва, која се највише осетила између Пописа 1991. и Пописа 2022. Наиме, за разлику од Пописа 1991. када су у укупно становништво укључивани сви грађани Републике Србије, без обзира на то да ли су присутни у време спровођења пописа или се налазе на тзв. привременом раду/боравку у иностранству, ма колико дуго тај „привремени” боравак трајао, у Попису 2002. из укупног становништва искључена су лица која су била одсутна из земље најмање годину дана. Ова методолошка промена највише је утицала на бројност националних заједница са већим бројем тзв. гастарбајтера. Међутим, код Срба је ова методолошка промена у исказивању укупног броја становника била мање приметна, с обзиром на чињеницу да је у међупописном периоду 1991–2002. велики број избеглица, нарочито са подручја Хрватске и Босне и Херцеговине, који су махом били српске националности, дошао на подручје Републике Србије и успео да компензује губитке проузроковане негативним природним прираштајем. Већ у наредном периоду 2002–2011, а нарочито у периоду 2011–2022, последице вишедеценијског негативног природног прираштаја су далеко очигледније, а када се томе додају и негативни ефекти проузроковани интензивнијом емиграцијом, пре свега младих и образованих, долази до кумулативног ефекта и драстичног пада бројности Срба, са 6 212 838 (Попис 2002) на 5 360 239 (Попис 2022), односно до смањења од преко 850 000 Срба за свега 20 последњих година.

Број Мађара је у посматраном периоду константно опадао, првенствено због неповољне старосне структуре и вишегодишњег негативног природног прираштаја, али и емиграције, нарочито у Мађарску. Са скоро 344 000 (Попис 1991) број Мађара пао је на 184 442 (Попис 2022).

Распадом СФРЈ нагло је опао број декларисаних Југословена – са око 320 000 (1991) на свега 23 302 (Попис 2011), да би у најновијем попису (2022) дошло до пораста броја Југословена на више од 27 000. Овај феномен може се приписати осећају носталгије за неким безбрижнијим временима, која је нарочито присутна у време неповољних друштвених дешавања, посебно ако се има у виду просечна старост Југословена од 56,5 година (Попис 2022) и чињеница да су своје детињство и најранију младост проживели у релативно бајковитом периоду пре почетка распада Југославије.

Број Муслимана нагло је смањен после Пописа 1991. када их је пописано око 180 000, што је директна последица укључивања Бошњака у класификацију националне припадности од Пописа 2002. Наиме, број Муслимана свео се на око 20 000 у пописима 2002. и 2011, а затим на свега око 13 000 у Попису 2022. С друге стране, број Бошњака константно расте од Пописа 2002. када је пописано око 136 000 припадника ове националне мањине, на 145 000 (Попис 2011), односно близу 154 000 (Попис 2022).

Црногораца је у Попису 1991. било око 190 000, да би након тога њихов број константно опадао, посебно после осамостаљивања Црне Горе између пописа 2002. и 2011, „након чега је дошло до

промена у националном декларисању становништва пореклом из Црне Горе које се определило за припадност српском националном идентитету” (Вукмировић, 2014).

Пад бројности хрватске националне мањине након Пописа 1991. свакако је последица распада СФРЈ, миграција становништва, али и неповољне старосне структуре и негативног природног прираштаја. Са око 97 000 (Попис 1991) број Хрвата је пао на нешто изнад 39 000 (Попис 2022).

Бројност Рома је повећана у односу на Попис 1991, када се око 94 500 лица изјаснило да су припадници ромске националне заједнице. Највећи број Рома је забележен у Попису 2011 (147 604), да би у Попису 2022. дошло до смањења броја Рома на око 132 000. Без обзира на многобројне активности, како државних органа, тако и невладиних организација и ромских удружења, у склопу којих је промовисан значај пописа и националног изјашњавања нарочито за припаднике ромске националне мањине, још увек је међу ромским становништвом присутан изванредан степен мимикрије приликом изјашњавања о националној припадности, нарочито код млађег ромског становништва, што свакако утиче на то да је број Рома (декларисаних у попису) вероватно нешто мањи од њиховог стварног броја. Међутим, ако се има у виду да је изјашњавање о националној припадности искључиво право појединца, те да нико нема право да утиче на то како ће се лице изјаснити, податак о броју Рома који је добијен пописом, на основу изјаве грађана, једини је званичан податак.

По Попису 1991. Албанаца је било око 78 300, да би у наредном попису (2002) број припадника ове националне мањине пао на мање од 62 000. Основи разлог за ово смањење бројности је пре свега методолошке природе, јер су у Попису 1991. у укупно становништво укључена сва пописана лица без обзира на то да ли су у време пописа живела у Републици Србији или у иностранству, док је у Попису 2002. примењен концепт сталног становништва по којем су сва лица која су у време пописа била одсутна из Републике Србије најмање годину дана због рада/боравка у иностранству искључена из становништва. Ако се има у виду чињеница да велики број Албанаца традиционално већ дуги низ година живи у другим земљама, нарочито у државама Западне Европе, и да само повремено долази у Републику Србију, јасно је да је промена пописне методологије утицала и на апсолутни број Албанаца. Попис 2011. бојкотован је од већине албанског становништва у општинама Бујановац и Прешево, где су Албанци најбројнији, тако да резултати овог пописа о броју Албанаца нису релевантни. Како би се превазишли проблеми, везани пре свега за финансирање јединица локалне самоуправе, 2015. године су рађене процене броја становника у општинама Бујановац, Медвеђа и Прешево од стране експертског тима формираног од независних међународних експерата, у склопу којих је, између осталог, урађена и процена броја уобичајених становника (резидената) у ове три општине, по националној припадности. Експерти су утврдили да је у време Пописа 2011. на територији општина Бујановац, Медвеђа и Прешево живело 47 938 Албанаца (уобичајених становника). Када се на процењени број Албанаца у три општине у којима су Албанци најбројнији дода број Албанаца који су пописани у другим општинама и градовима долази се до податка да је у Републици Србији у време Пописа 2011. живело 52 560 припадника албанске националне мањине.⁴⁹ Резултати Пописа 2022. показали су да у Републици Србији живи 61 687 Албанаца, те се може рећи да је дошло до повећања њихове бројности за око 15% у односу на процењен број Албанаца у Попису 2011. године.

⁴⁹ Подаци преузети из Извештаја експертског тима о методологији коришћеној за процену броја становника југа Србије који су изопштени из пописа становништва и домаћинстава 2011. године, који су припремили експерти: Ian White (Велика Британија) Daniel Goodkind (САД) и Katarina Daskalovska (ЕУ).

4.3. НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ПРЕМА РЕЗУЛТАТИМА ПОПИСА 2022.

Како би се национални састав становништва Републике Србије што прецизније сагледао, а нарочито релативно учешће припадника појединих националних заједница у укупном становништву и по регионима, општинама и градовима, из анализе је искључено 211 947 лица (3,2% становника) који су у базу Пописа 2022. импутирани из административних извора (детаљније објашњење видети у делу 2.2). Ако се претпостави да дистрибуција овог контингента по националној припадности одражава националну структуру пописаног становништва Републике Србије, искључивањем из анализе 3,2% становника чија национална припадност није позната (укључени су у категорију „непознато“) неће се умањити аналитичка вредност података, али ће се прецизније сагледати национална структура, како укупног/пописаног становништва Републике Србије, тако и релативна заступљеност појединих националних заједница по нижим административним јединицама (регионима, општинама и градовима).

4.3.1. Просторна дистрибуција националних заједница – преглед по регионима

Према резултатима Пописа 2022, Срби су већински народ са уделом од 83,3% у укупном пописаном становништву Републике Србије. Свега три националне мањине имају уделе изнад 1%, и то: Мађари (2,87%), Бошњаци (2,39%) и Роми (2,05%). Припадници свих других националних заједница имају појединачне уделе мање од 1%.

Табела 4.2. Распоред националних заједница по регионима, Попис 2022.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	укупно	%	укупно	%	укупно	%	укупно	%	укупно	%	
Укупно⁵⁰	6435056	100,00	1594997	100,00	1697698	100,00	1772274	100,00	1370087	100,00	...
Срби	5360239	83,30	1449241	90,86	1190785	70,14	1547121	87,30	1173092	85,62	...
Албанци	61687	0,96	932	0,06	1935	0,11	675	0,04	58145	4,24	...
Ашкалије	1307	0,02	677	0,04	523	0,03	57	0,00	50	0,00	...
Бошњаци	153801	2,39	1515	0,09	718	0,04	151374	8,54	194	0,01	...
Бугари	12918	0,20	889	0,06	1123	0,07	352	0,02	10554	0,77	...
Буњевци	11104	0,17	119	0,01	10949	0,64	21	0,00	15	0,00	...
Власи	21013	0,33	336	0,02	185	0,01	923	0,05	19569	1,43	...
Горанци	7700	0,12	5249	0,33	1283	0,08	606	0,03	562	0,04	...
Грци	690	0,01	320	0,02	216	0,01	70	0,00	84	0,01	...
Египћани	1484	0,02	1178	0,07	263	0,02	24	0,00	19	0,00	...
Јевреји	709	0,01	405	0,03	249	0,01	28	0,00	27	0,00	...
Југословени	27143	0,42	10499	0,66	12438	0,73	2327	0,13	1879	0,14	...
Мађари	184442	2,87	1386	0,09	182321	10,74	374	0,02	361	0,03	...
Македонци	14767	0,23	4293	0,27	7021	0,41	1218	0,07	2235	0,16	...
Муслиман	13011	0,20	2718	0,17	2419	0,14	7559	0,43	315	0,02	...

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

⁵⁰ Пописано становништво (искључена лица за која су подаци додати из административних извора).

Табела 4.2. Распоред националних заједница по регионима, Попис 2022. (наставак)

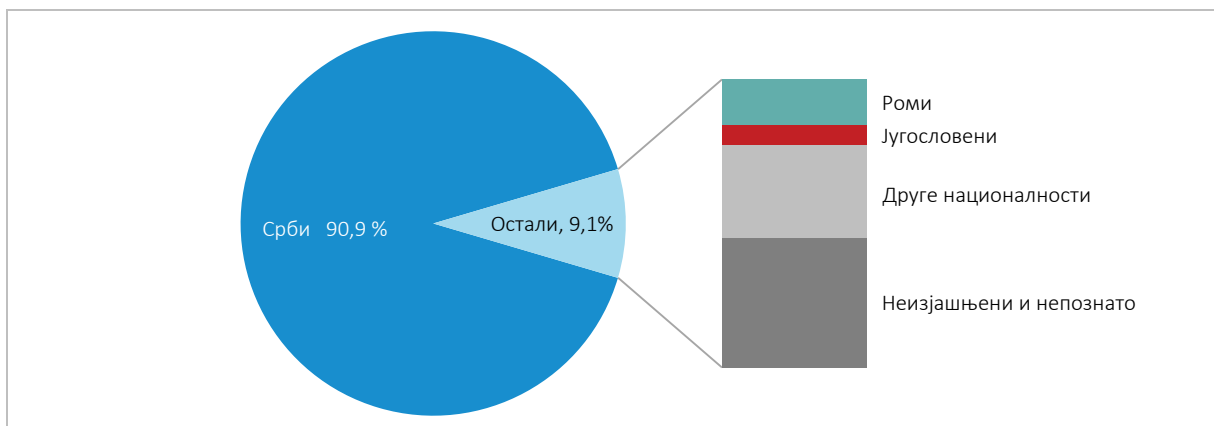
	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	укупно	%	укупно	%	укупно	%	укупно	%	укупно	%	
Немци	2573	0,04	341	0,02	1985	0,12	113	0,01	134	0,01	...
Пољаци	615	0,01	121	0,01	383	0,02	49	0,00	62	0,00	...
Роми	131936	2,05	23160	1,45	40938	2,41	17167	0,97	50671	3,70	...
Румуни	23044	0,36	1064	0,07	19595	1,15	412	0,02	1973	0,14	...
Руси	10486	0,16	4659	0,29	4208	0,25	1123	0,06	496	0,04	...
Русини	11483	0,18	215	0,01	11207	0,66	41	0,00	20	0,00	...
Словаци	41730	0,65	1656	0,10	39807	2,34	122	0,01	145	0,01	...
Словенци	2829	0,04	1050	0,07	1291	0,08	181	0,01	307	0,02	...
Украјинци	3969	0,06	458	0,03	3133	0,18	184	0,01	194	0,01	...
Хрвати	39107	0,61	4554	0,29	32684	1,93	994	0,06	875	0,06	...
Црногорци	20238	0,31	5134	0,32	12424	0,73	1582	0,09	1098	0,08	...
Чеси	1317	0,02	219	0,01	1026	0,06	33	0,00	39	0,00	...
Остали	15521	0,24	5980	0,37	5364	0,32	1747	0,10	2430	0,18	...
Регионална припадност	11929	0,19	1007	0,06	9985	0,59	652	0,04	285	0,02	
Нису се изјаснили	136198	2,12	30130	1,89	70339	4,14	15234	0,86	20495	1,50	
Непознато ⁵¹	110066	1,71	35492	2,23	30901	1,82	19911	1,12	23762	1,73	

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Београдски регион (Град Београд) етнички је најхомогенији с обзиром на удео Срба од 91%. На другом месту по бројности су Роми са учешћем од 1,45% у укупном становништву, следе Југословени са уделом од 0,66%, док је удео свих осталих националних заједница, појединачно посматрано, мањи од 0,5%. Ипак, треба имати у виду да у Граду Београду живе, у већем или мањем броју, припадници свих националних заједница. У Београду живи око 80% од укупног броја Египћана у Републици Србији, 68% од укупног броја Горанаца, више од половине Јевреја (57%) и Ашкалија (52%), 46% Грка, 44% Руса, 37% Словенаца, ¼ Црногораца, а заступљени су и припадници свих других националности, укључујући и око 38% од укупног броја лица која су сврстана у категорију „остали” међу којима је и велики број страних држављана.

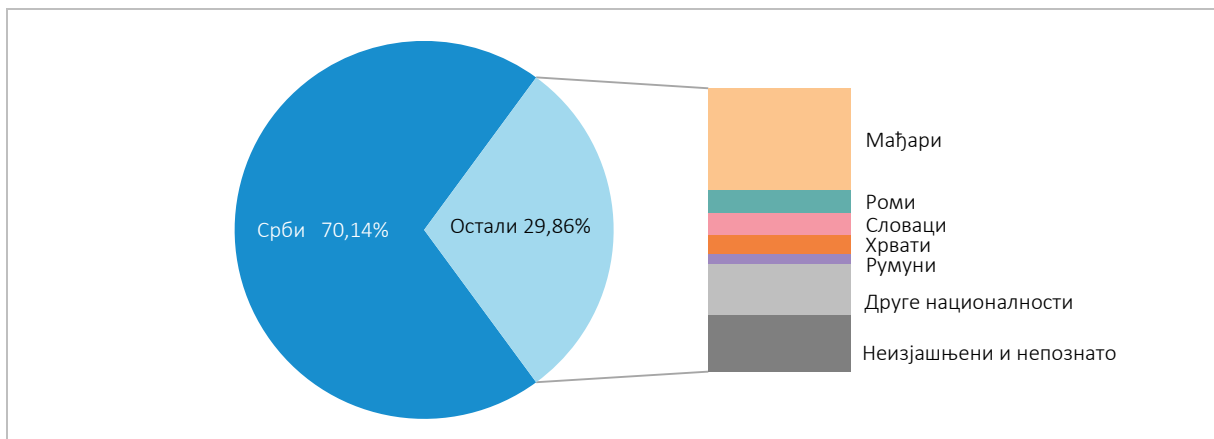
⁵¹ Контингент „Непознато” умањен је за 211 947 лица за која су подаци преузети из административних извора.

Графикон 4.1. Национални састав Београдског региона, Попис 2022.

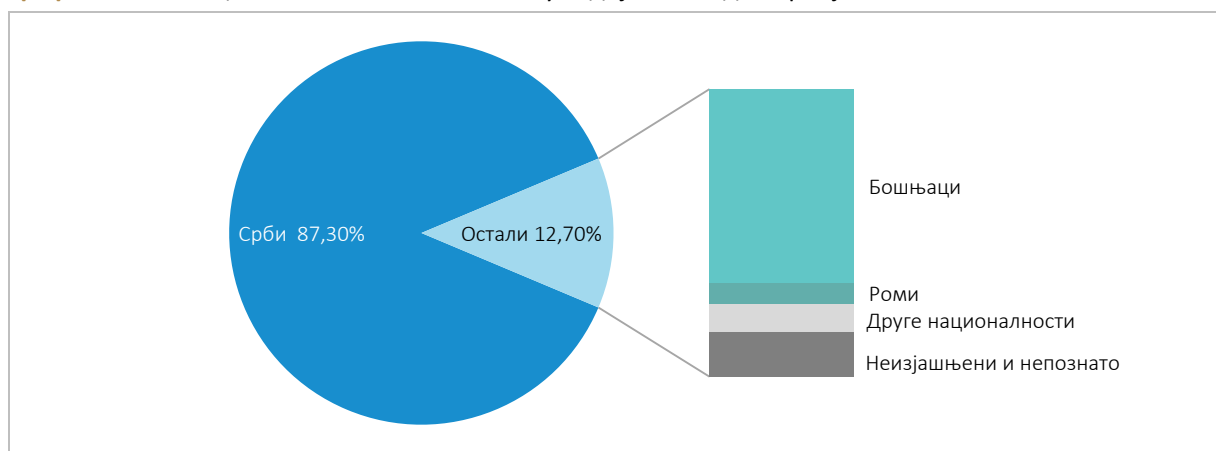

У Региону Војводине Срби су такође најбројнији са уделом од 70%, али се за овај регион с правом може рећи да је мултикултуралан с обзиром на то да пет националних мањина има удео већи од 1% у укупном становништву овог региона, и то: Мађари (10,7%), Роми (2,4%), Словаци (2,3%), Хрвати (1,9%) и Румуни (1,2%). Поред њих, у Војводини у великом броју живе и припадници других националних заједница – 98,6% од укупног броја Буњеваца у Републици Србији живи у Региону Војводине, 97,6% Русина, 79% Украјинаца, 78% Чеха, 77% Немаца, 48% Македонаца, 46% Југословена итд.

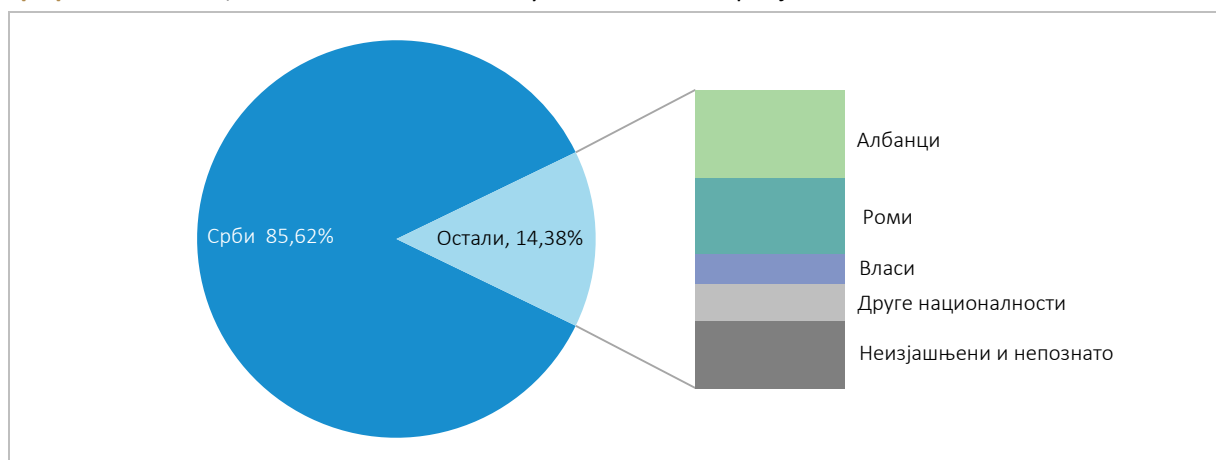
Графикон 4.2. Национални састав Региона Војводине, Попис 2022.

Удео Срба у Региону Шумадије и Западне Србије је 87,3%, на другом месту по бројности су Бошњаци са учешћем од 5,54%, а на трећем месту су Роми чији је процентуални удео у становништву региона 1%. Удео Муслимана, који су бројнији од осталих националних заједница, износи свега 0,43%.

Графикон 4.3. Национални састав Региона Шумадије и Западне Србије, Попис 2022.

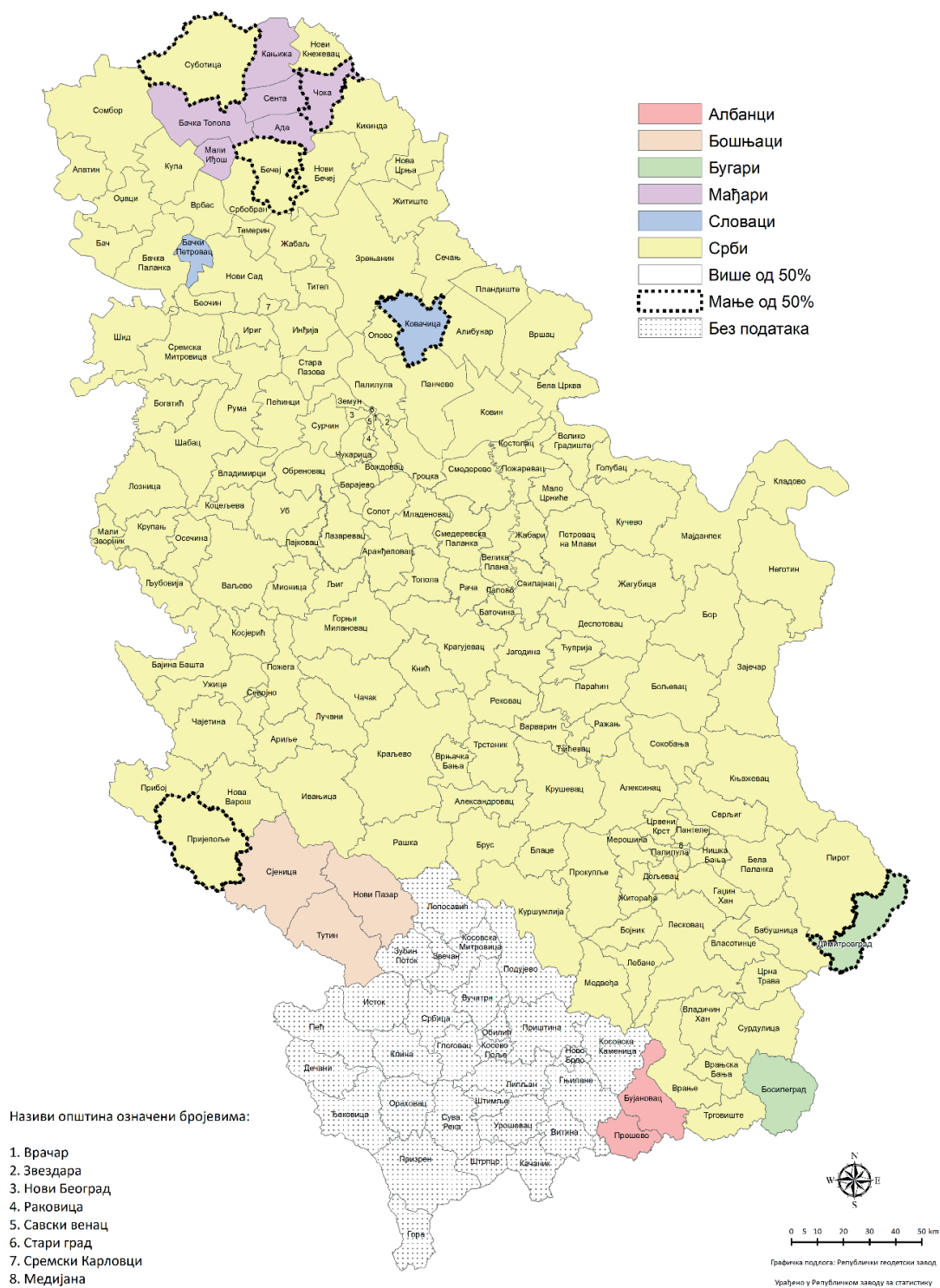
У Региону Јужне и Источне Србије, у којем Срби чине 85,6% становништва, са уделима изнад 1% у укупном становништву издвајају се Албанци (4,2%), Роми (3,7%) и Власи (1,4%). Следећи по релативном учешћу у укупном становништву региона су Бугари, са уделом од 0,8%.

Графикон 4.4. Национални састав Региона Јужне и Источне Србије, Попис 2022.

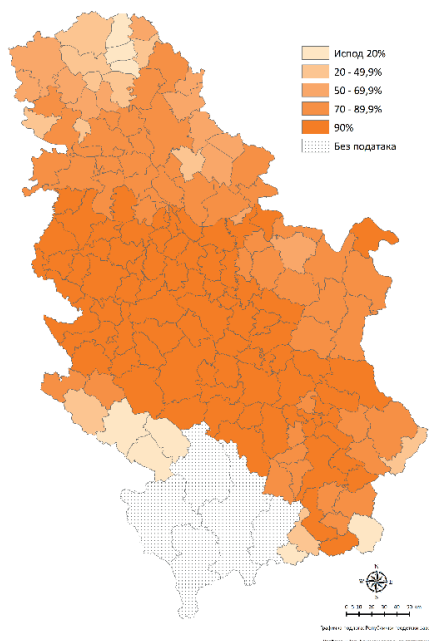
4.3.2. Дистрибуција националних заједница по општинама и градовима

Највећи број општина/градова етнички је хомоген с обзиром на то да су Срби већинско становништво у скоро 90% од укупног броја општина и градова у Републици Србији (карта 4.1). Поред Срба, свега још пет националних заједница (Албанци, Бошњаци, Бугари, Мађари и Словаци) имају удео од преко 50% у једној или у више општина.

Карта 4.1. Најзаступљеније националне заједнице по општинама и градовима, Попис 2022.

Карта 4.2. Удео Срба у укупном становништву општина/градова, Попис 2022.

Срби имају удео преко 90% у укупном становништву 84 општине/града (од укупно 168⁵²), у 52 општине њихов удео је између 70% и 89,9%, а у 13 општина између 50% и 69,9%.

У свега 19 општина/градова удео Срба је испод 50%, с тим што имају већи релативни удео од свих других националних заједница у општинама Пријепоље (47,6%), Бач (46,1%) и Бечеј (43,3%), као у Граду Суботици где је удео Срба 31,5%, а удео Мађара 30,7%.

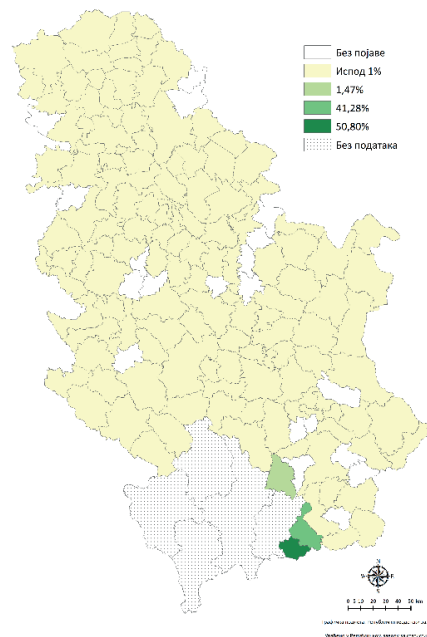
Мањи релативни удео од припадника неке друге националне заједнице Срби имају у општинама: Мали Иђош (23,7%), Димитровград (25,4%), Бујановац (25,9%), Бачки Петровац (28,5%), Бачка Топола (31,8%) и Ковачица (34,9%), а најмање релативно учешће Срба (испод 20% у укупном становништву општине/града) регистровано је у: Тутину (2,2%), Прешеву (4,8%), Кањижи (7,3%), Сенти (12,2%), Босилеграду (13,2%), Новом Пазару (13,6%), Сјеници (16,6%) и Ади (18,6%).

Карта 4.3. Удео Албанаца по општинама и градовима у укупном броју Албанаца у Републици Србији, 2022.

Албанци су претежно настањени на југу Србије, у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа. На територији ове три општине, живи око 94% од укупног броја Албанаца у Републици Србији.

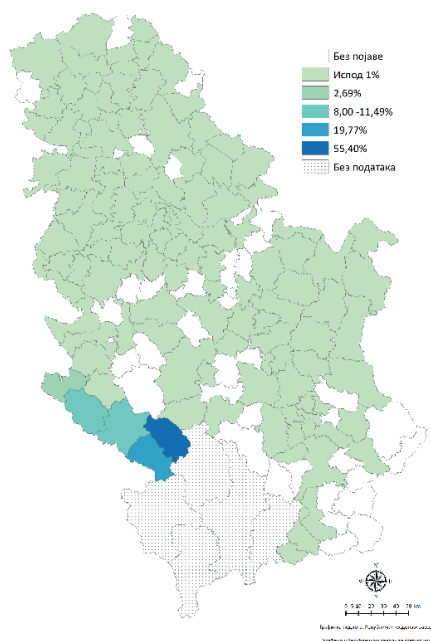
У Прешеву живи 31 340 Албанаца и њихов релативни удео у становништву општине износи 94,2%, док је у Бујановцу 25 465 Албанаца (удео 62,9%). У Медвеђи је удео Албанаца у укупном становништву општине 14,5% (905 Албанаца).

Албанци који живе у другим општинама и градовима, појединачно посматрано, имају удео мањи од 1% у укупном броју Албанаца у Републици Србији. У 20 општина ниједно лице се није изјаснило да је албанске националне припадности.

⁵² Анализирани су подаци за 168 општина, градова и градских општина које се налазе на територији Београдског региона, Региона Војводине, Региона Шумадије и Западне Србије и Региона Источне и Јужне Србије.

Карта 4.4. Удео Бошњака по општинама и градовима у укупном броју Бошњака у Републици Србији, 2022.

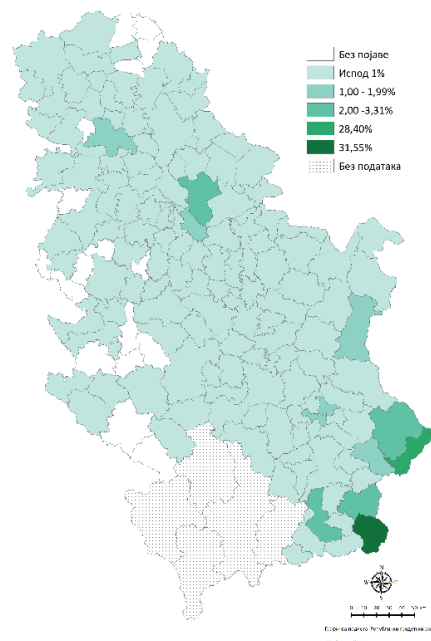

Бошњаци су високо концентрисани у неколико општина у Рашкој и Златиборској области.

Од укупно 153 801 Бошњака, више од половине (55,4%, односно 85 204 лица) живи на подручју Града Новог Пазара, а значајан број припадника ове националне мањине живи и у општинама Тутин (30 413), Сјеница (17 665) и Пријепоље (12 842). На подручју ове четири општине живи 95% од укупног броја Бошњака у Републици Србији.

Највећи релативни удео у укупном становништву општине/града Бошњаци имају у Тутину (95,4%), Новом Пазару (82,1%), Сјеници (75,8%), Пријепољу (40,9%), Прибоју (18,2%) и Новој Вароши (5,1%).

Карта 4.5. Удео Бугара по општинама и градовима у укупном броју Бугара у Републици Србији, 2022.

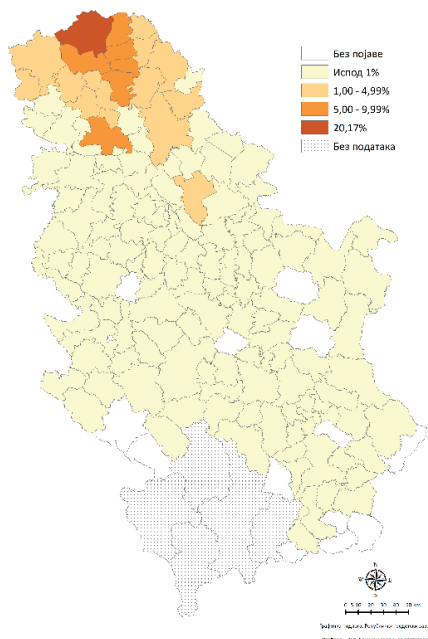

Бугари су већинско становништво у општинама Босилеград (68,4%) и Димитровград (46,2%).

Само у ове две општине живи 60% од укупног броја Бугара у Републици Србији (12 918), односно укупно 7 744 лица, и то 4 075 (31,6%) у Босилеграду и 3 669 (28,4%) у Димитровграду.

По релативном уделу Бугара у укупном становништву општине издвајају се још и Бабушница са 2,3% и Сурдулица са 2,2% Бугара.

Карта 4.6. Удео Мађара по општинама и градовима у укупном броју Мађара у Републици Србији, 2022.

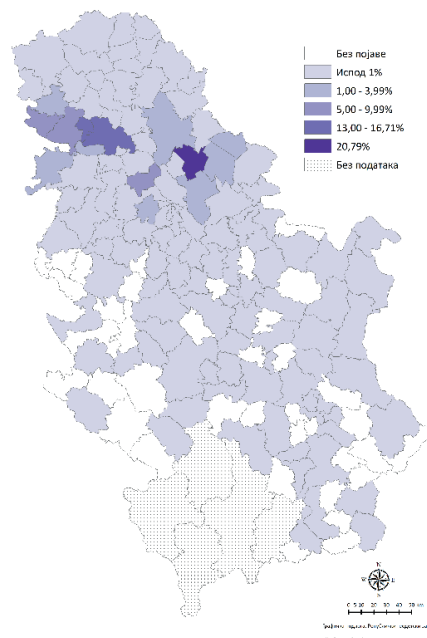

Мађари су већинско становништво у општинама: Кањижа (84,4%), Сента (78,6%), Ада (73,8%), Бачка Топола (56,6%) и Мали Иђош (53,0%).

Високо су заступљени и у Чоки (45,3%), где имају највећи релативни удео, као и у Бечеју (41,6%) и Суботици (30,7%).

У Суботици живи апсолутно највећи број Мађара (37 200 од укупно 184 448 Мађара у Републици Србији, односно сваки пети припадник мађарске националне мањине), а по апсолутном броју Мађара издвајају се и општине Кањижа (16 740), Бачка Топола (14 599), Сента (13 590), Бечеј (12 482), Нови Сад (9 792), Ада (9 666), Зрењанин (8 174), Сомбор (6 539), Темерин (5 607) и Мали Иђош (5 174).

Карта 4.7. Удео Словака по општинама и градовима у укупном броју Словака у Републици Србији, 2022.

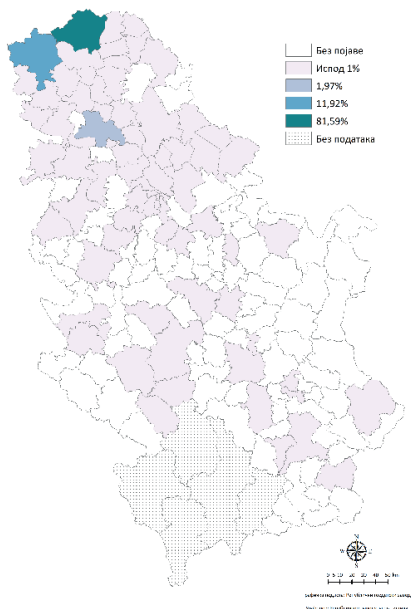
Словаки имају апсолутну већину у Бачком Петровцу (61,5%), а високо су заступљени и у становништву општине Ковачица (41,8%), у којој имају највеће релативно учешће. Значајан удео Словака забележен је и у Општини Бач (око 20%).

У Општини Ковачица живи апсолутно највећи број Словака (8 676, односно сваки пети припадник ове националне мањине у Републици Србији), а преко пет хиљада Словака живи и у Бачком Петровцу (6 975) и Новом Саду (5 458). По апсолутном броју Словака издвајају се и Стара Пазова (4 055), Бачка Паланка (3 988) и Бач (2 260). Више од хиљаду Словака живи и у Зрењанину (1 530), Шиду (1 516) и Панчеву (1 045).

Припадници осталих националних заједница имају уделе мање од 50% у становништву општина и градова.

Од укупног броја **Ашкалија** у Републици Србији (1 307), 86,5% припадника ове националне мањине живи на територији Града Београда (укупно 677 лица, од тога највише у општинама Палилула, Нови Београд, Земун и Чукарица) и у Новом Саду (453 лица).

Карта 4.8. Удео Буњеваца по општинама и градовима у укупном броју Буњеваца у Републици Србији, 2022.

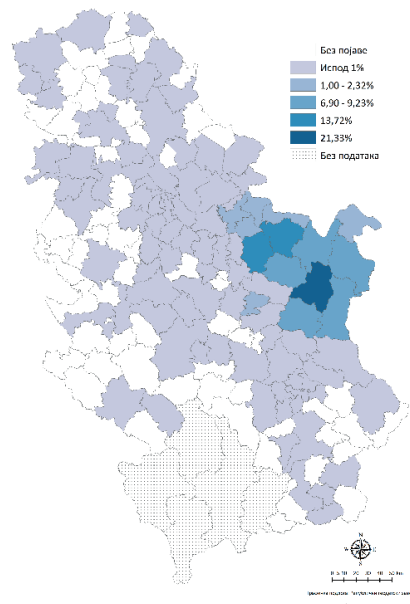
Већина **Буњеваца** живи на територији Суботице (9 060) и Сомбора (1 324). Само у ова два града живи 93,5% од укупно 11 104 Буњеваца у Републици Србији. Такође, близу 2% од укупног броја Буњеваца у Републици Србији живи у Новом Саду.

Удео Буњеваца у укупном становништву Суботице је 7,5%, а у укупном становништву Сомбора учешће Буњеваца је 1,9%.

Карта 4.9. Удео Влаха по општинама и градовима у укупном броју Влаха у Републици Србији, 2022.

Власи су углавном настањени у Источној Србији, а најбројнији су у Бору (4 483), Петровцу на Млави (2 882), Мајданпеку, Неготину, Жагубици, Кучеву, Бољевцу и Зајечару. У ових осам општина/градова живи око 82% од укупно 21 013 Влаха у Републици Србији.

Највеће релативно учешће у укупном становништву Власи имају у Кучеву (16,6%), Бољевцу (16,3%), Жагубици (15,6%), Бору и Петровцу на Млави (по 11,4%) и Мајданпеку (10,4%).

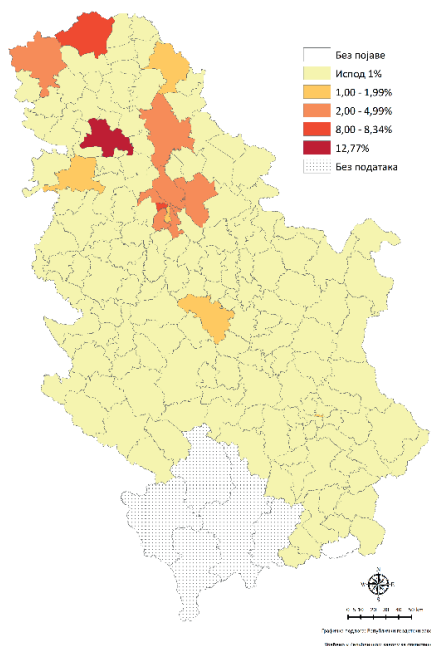
Горанци су најбројнији у Граду Београду, где живи 5 249 припадника ове националне мањине, односно 68% од њиховог укупног броја у Републици Србији (7 700), при чему је само на територији београдске градске општине Палилула пописано 2 847 Горанаца (37% од укупног броја Горанаца у Републици Србији; релативни удео Горанаца у укупном становништву Општине Палилула износи 1,7%). После Београда, припадници ове националне мањине су нешто бројнији у Новом Саду (821), Новом Пазару (255), Нишу (210) и Суботици (166).

Већина **Грка**, односно 63,6% од укупно 690 припадника ове националне мањине у Републици Србији, живи у Граду Београду (320) и у Новом Саду (119).

Слична је и територијална дистрибуција **Египћана**. Наиме, скоро 80%, од укупно 1 484 припадника ове националне мањине у Републици Србији, живи у Граду Београду (1 178 лица), а највише их је у београдској градској општини Земун (894 лица, односно више од половине укупног броја Египћана у Републици Србији). У овој општини Египћани бележе и највећи релативни удео у укупном становништву општине (0,5%). Осим у Београду, Египћани су нешто бројнији и у Новом Саду (198 лица).

Већина **Јевреја**, такође, живи у Београду (405) и Новом Саду (103). Само у ова два града живи око 72% од укупног броја Јевреја у Републици Србији (709).

Карта 4.10. Удео Југословена по општинама и градовима у укупном броју Југословена у Републици Србији, 2022.

Од укупно 27 143 лица која су се изјаснила као **Југословени**, близу 40%, односно 10 049, живи у Граду Београду (од тога, на Новом Београду 2 262), а по броју Југословена издвајају се и Нови Сад (3 465), Суботица (2 187), Зрењанин (849), Сомбор (681), Панчево (680) и Град Ниш (540).

Највећи релативни удео Југословени имају у укупном становништву београдских градских општина Стари град (2%), Врачар (1,7%) и Савски венац (1,4%), као и у Граду Суботици (1,8%).

Занимљиво је да се само у једној општини, у Трговишту, ниједно лице није изјаснило као Југословен/Југословенка.

Половина од укупно 14 767 **Македонаца** у Републици Србији живи у Граду Београду (4 293) и у Панчеву (3 020). По броју Македонаца следе Нови Сад (819), Пландиште (691) и Ниш (523). Највећи релативни удео Македонаца у укупном становништву општине забележен је у Пландишту (7,8%), где живи близу 700 припадника ове националне мањине, и у Панчеву (2,7% од укупног становништва града).

Од укупно 13 011 лица који су се у Попису 2022. изјаснили као **Муслиmani**, највећи број живи у Граду Београду (2 718), Пријепољу (1 945), Новом Пазару (1 851), Сјеници (1 069), Прибоју (914) и Новом Саду (886). Највећи релативни удео Муслиmana у укупном становништву општине забележен је у Пријепољу (6,2%), Сјеници (4,6%), Прибоју (4%), Малом Зворнику (2,6%) и Новој Вароши (2,3%). Број Муслиmana је значајно смањен у односу на Попис 2011, када се 22 301 становник изјаснио као припадник ове националне заједнице, што се великим делом може приписати промени у националном изјашњавању, тј. декларисању становништва да припада бошњачкој националној мањини, нарочито у општинама и градовима у којима је било највише декларисаних Муслиmana у претходном попису (Нови Пазар – 4 102, Пријепоље – 3 543, Прибој – 1944, Тутин – 1092). Једино се у Сјеници број Муслиmana није скоро преполовио као у осталим општинама и градовима (забележен је пад са 1 234 Муслиmana у Попису 2011. на 1 069 у Попису 2022). У Граду Београду такође је забележено значајно смањење броја Муслиmana са близу 4 000 (Попис 2011) на 2 718 (Попис 2022), а у Тутину је пописано свега 340 Муслиmana (Попис 2022), односно скоро $\frac{1}{3}$ мање него у Попису 2011.

Највећи број **Немаца**, од укупно 2 573 припадника ове националне мањине у Републици Србији, живи у Граду Београду (341), Новом Саду (294) и Сомбору (289), а више од 100 Немаца пописано је још само у градовима Суботица и Панчево.

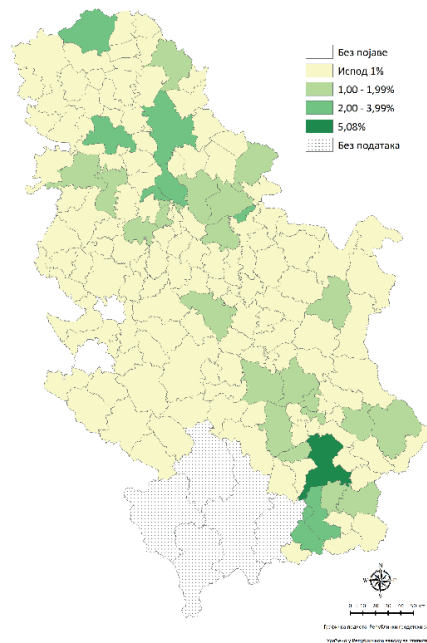
Пољаци, којих је укупно пописано 615, имају највеће релативно учешће у укупном становништву Општине Чока (1,3%), где живи 109 припадника ове националне мањине. Нешто већи број Пољака пописан је у Граду Београду (120) и у Новом Саду (69 Пољака).

Карта 4.11. Удео Рома по општинама и градовима у укупном броју Рома у Републици Србији, 2022.

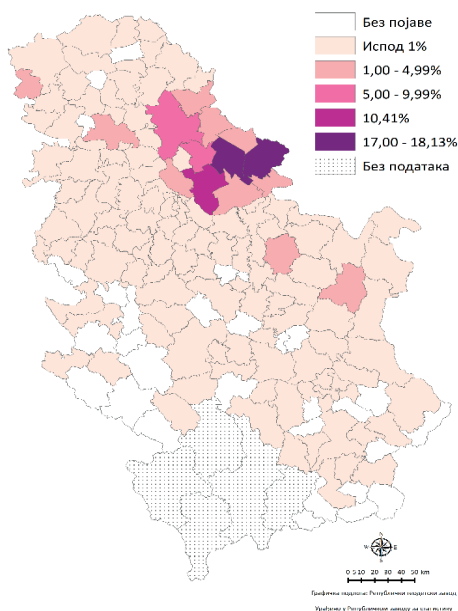
Роми су расути по читавој територији Републике Србије, а највећи број живи на подручју Града Београда (23 160), односно 17,6% од укупно 131 936 Рома у Републици Србији. Највише Рома у Граду Београду живи у градским општинама Земун и Палилула.

По броју Рома издвајају се и градови Лесковац (6 700), Ниш (5 803), Пожаревац (4 045) и Врање (3 531).

Највеће релативно учешће у укупном становништву општине Роми имају у Костолцу (25,4%), Бојнику (20,3%), Белој Паланци (15%), Сурдулици (12,6%), Врањској Бањи (12%), и у општинама Беочин, Житорађа, Нови Кнежевац и Бујановац (око 9%).

Карта 4.12. Удео Румуна по општинама и градовима у укупном броју Румуна у Републици Србији, 2022.

Румуни су најбројнији у пограничним општинама са Румунијом, и то у Вршцу (4 178) и Алибунару (3 997), као и на територији Града Панчева (2 398). Само на подручју ове три јединице локалне самоуправе живи 46% од укупног броја Румуна у Републици Србији.

Више од хиљаду Румуна живи и у Зрењанину (1 663), Ковачици (1 208), Апатину (1 140), Житишту (1 103), као и у Граду Београду (1064).

У Алибунару је удео Румуна у укупном становништву општине близу $\frac{1}{4}$ (24%), а релативне уделе од преко 5% Румуни имају и у Вршцу (9,4%), Житишту (8,4%), Пландишту (6,6%) и Ковачици (5,8%).

Од укупно 10 486 **Руса**, већина живи у Граду Београду (4 659) и у Новом Саду (2 766). Само у ова два града живи око 70% од укупног броја Руса у Републици Србији. Број Руса значајно је повећан у односу на Попис 2011, када је пописан 3 247 припадник руске националне мањине (трећина је живела у Београду, а нешто бројнији су били само још у Новом Саду, где их је пописано 329). До пораста броја Руса дошло је након избијања рата у Украјини када се велики број држављана Руске Федерације доселио у Републику Србију, при чему су се доселили махом млађи, високообразовани Руси, често и породице са малом децом. С обзиром на то да је попис спроведен у октобру 2022. нису сви Руси који су се доселили током 2022. године укључени у становништво Републике Србије јер, према пописној методологији, нису задовољили критеријум уобичајеног места становања у Републици Србији (боравили су у Републици Србији краће од једне године и изјавили су да не намеравају да остану најмање годину дана у месту пописа).⁵³

Највише **Русина** живи у Кули (3 595), Врбасу (2 833), Новом Саду (1 836), Жабљу (972) и Шиду (824) – што износи око 88% од укупног броја Русина у Републици Србији (11 483). Највећи релативни удео у укупном становништву Русини имају у општинама: Кула (10,3%), Врбас (8%), Жабљ (4,2%) и Шид (3%).

⁵³ Према подацима Министарства унутрашњих послова, у 2022. години је регистровано 18 924 имиграната из Руске Федерације, док су у становништво Републике Србије у Попису 2022. укључена свега 6 442 руска држављанина досељена током 2022. године. Занимљиво је да се број имиграната из Русије у периоду 2019–2021 (непосредно пре избијања ратних сукоба у Украјини) евидентиран од стране МУП-а и број Руса који су се доселили од 2019. до 2021. у Републику Србију према Попису 2022. скоро поклапају (око 2 200 лица).

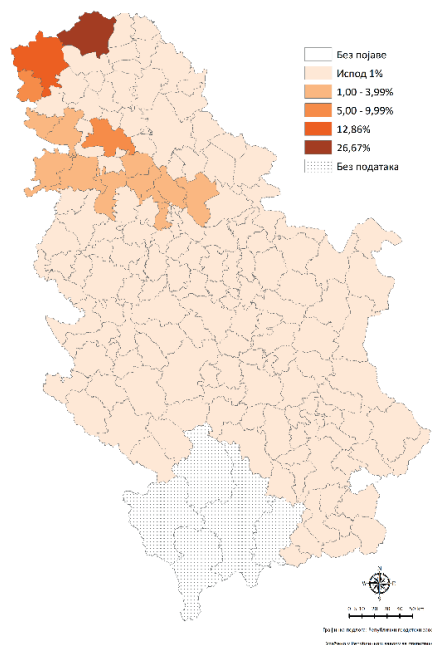
На територији Града Београда живи око 37% (1 050) од укупног броја **Словенаца** у Републици Србији (2 829), следе Нови Сад са 365 припадника ове националне мањине и Вршац у којем живи 107 Словенаца.

Највећи број **Украјинаца** живи у општини Кула (946), где имају и највећи релативни удео у укупном становништву (2,7%), следи општина Врбас (626 Украјинаца, са уделом од 1,8% у укупном становништву општине). Поред тога, у Граду Београду живи 458 Украјинаца, у Новом Саду 454, Сремској Митровици 333 и Инђији 238. У ових шест општина и градова живи 77% од укупног броја Украјинаца у Републици Србији (3 969). Ако се има у виду да је укупан број Украјинаца опао у међупописном периоду, јасно је да рат у Украјини није довео до значајнијег прилива Украјинаца у Републику Србију, иако је у 2022. регистрован извесан пораст броја имиграната из ове државе у односу на претходне године.⁵⁴

Карта 4.13. Удео Хрвата по општинама и градовима у укупном броју Хрвата у Републици Србији, 2022.

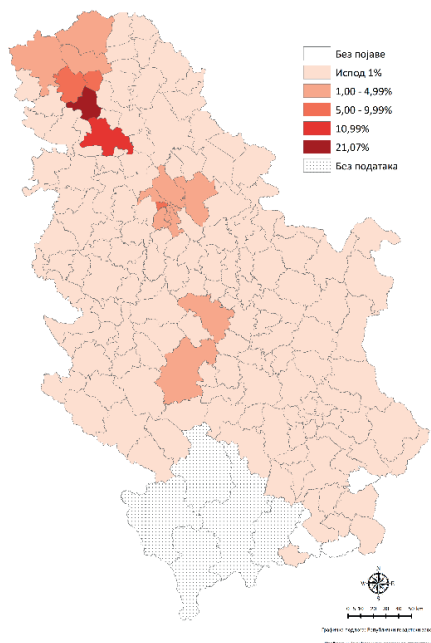
Хрвати су најбројнији у Суботици (10 431 Хрват, односно 27% од укупно 39 107 Хрвата у Републици Србији), затим у Сомбору (5 029, око 13% од укупног броја Хрвата), Граду Београду (4 554), Новом Саду (3 877), Апатину (2 057), Сремској Митровици (1 341), Шиду (1 249), Руми (1 133) и Инђији (971).

Највећи релативни удео у укупном становништву општине/града Хрвати имају у Апатину (9%), Суботици (8,6%), Бачу (7,7%), Сомбору (7,2%), Шиду (4,6%) и Сремским Карловцима (4,4%).

⁵⁴ У складу са међународним препорукама, у уобичајено становништво Републике Србије укључени су сви држављани Украјине који су након избијања ратних сукоба мигрирали у Србију, под условом да им је одобрена међународна заштита, и то без обзира на то што је у највећем броју случајева дужина њиховог боравка у Републици Србији у критичном моменту пописа била краћа од годину дана и што нису изјавили намеру да у Србији остану дуже од једне године (РЗС).

Карта 4.14. Удео Црногораца по општинама и градовима у укупном броју Црногораца у Републици Србији, 2022.

Апсолутно највећи број **Црногораца** (5 134, односно око $\frac{1}{4}$ од укупно 20 238 Црногораца у Републици Србији) живи у Граду Београду, следи Врбас (4 264 Црногораца, односно око $\frac{1}{5}$ од укупног броја), затим Нови Сад (2 225), Кула (1992), Мали Иђош (1 226) и Суботица (810).

Највећи релативни удео у укупном становништву Црногорци имају у општинама Мали Иђош (12,6%), Врбас (11,9%) и Кула (5,7%).

Чеси су углавном настањени на подручју Региона Војводине, а највећи број (више од $\frac{1}{2}$ од укупно 1 317 Чеха у Републици Србији) живи у Општини Бела Црква (475), где имају запаженији релативни удео у укупном становништву (3,4%). У Граду Београду пописано је 219 Чеха, а више од сто припадника ове националне мањине пописано је и у Новом Саду (137).

4.4. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НАЦИОНАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

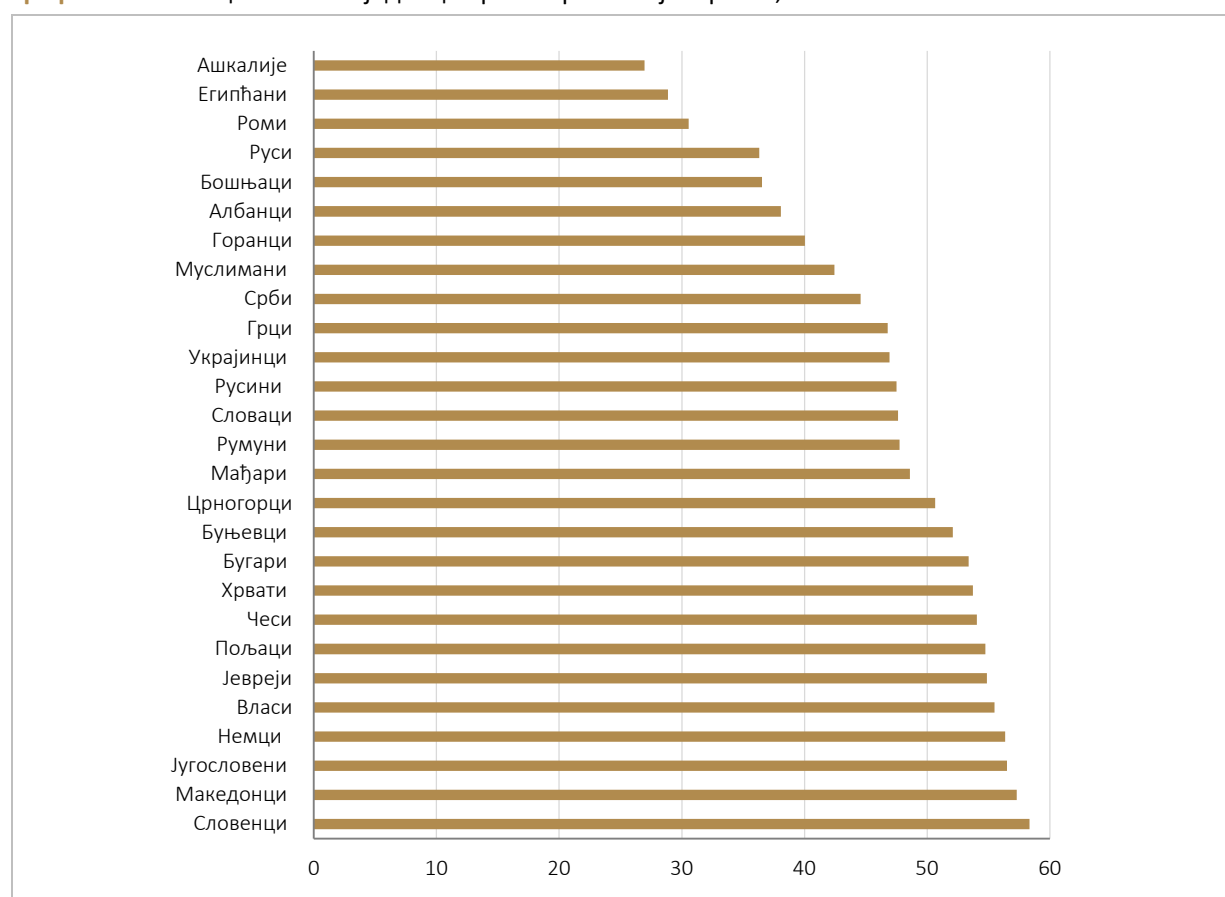
4.4.1. Старосно-полна структура припадника националних заједница

Просечна старост становништва Републике Србије порасла је у међупописном периоду са 42,2 године (Попис 2011) на 43,85 година (Попис 2022). Међутим, разлике у просечној старости припадника националних заједница су веома изражене. Најмлађи су, у просеку, Ашкалије и Египћани, чија је просечна старост испод 30 година (просечна старост Ашкалије је 27 година, а Египћана 29 година). Следе Роми са просечном старошћу од 30,6 година.

Табела 4.3. Припадници националних заједница према просечној старости, по полу, Попис 2022.

Национална припадност	Укупно	Мушко	Женско	Национална припадност	Укупно	Мушко	Женско
Срби	44,6	43,2	45,9	Муслимани	42,4	40,7	44,1
Албанци	38,1	37,5	38,6	Немци	56,4	52,7	60,0
Ашкалије	27,0	26,6	27,4	Пољаци	54,8	47,2	58,0
Бошњаци	36,5	36,0	37,1	Роми	30,6	30,3	30,9
Бугари	53,4	53,1	53,7	Румуни	47,8	45,9	49,4
Буњевци	52,1	49,7	54,3	Руси	36,3	33,0	38,9
Власи	55,5	53,3	57,7	Русини	47,5	45,3	49,6
Горанци	40,0	39,4	40,7	Словаци	47,6	45,4	49,6
Грци	46,8	46,0	48,0	Словенци	58,3	54,1	61,7
Египћани	28,9	28,6	29,2	Украјинци	46,9	44,6	48,5
Јевреји	54,9	53,5	56,2	Хрвати	53,7	49,7	56,6
Југословени	56,5	54,6	58,4	Црногорци	50,7	49,9	51,6
Мађари	48,6	46,3	50,6	Чеси	54,0	51,5	56,3
Македонци	57,3	55,3	58,7				

Графикон 4.5. Националне заједнице према просечној старости, Попис 2022.

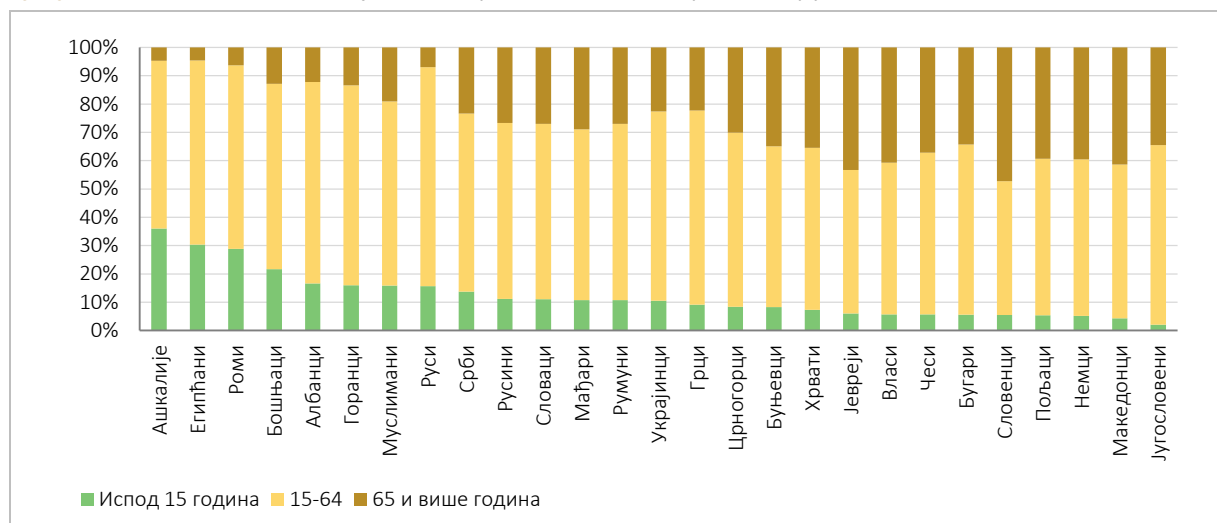

Занимљиво је да су се по просечној старости на четвртом месту нашли Руси (36,3 године), што је последица имиграције великог броја младих образованих Руса који су се доселили у Републику Србију након избијања ратних сукоба на подручју Украјине. Осим Руса, просечну старост нижу од републичког просека имају још само Бошњаци (36,5 година), Албанци (38,1 годину), Горанци (40 година) и Муслимани (42,4 године). Све наведене националне мањине, осим Руса, имају позитивне стопе природног прираштаја и више стопе наталитета од припадника осталих националности. С друге стране, просечном старошћу изнад 55 година, најстарији су Словенци (58,3 године), Македонци (57,3 године), Југословени (56,5 година), Немци (56,4 године) и Власи (55,5 година), а преко 50 година у просеку су стари Јевреји, Пољаци, Чеси, Хрвати, Бугари, Буњевци и Црногорци.

Разлика у просечној старости по полу најизраженија је код Пољака – жене су у просеку старије од мушкараца за скоро 11 година (Пољацине – 58 година, Пољаци 47,2 године), затим код Словака (жене – 62 године, мушкарци 54 године) и код Немаца (жене – 60 године, мушкарци 53 године).

Посматрано по великим старосним групама, удео млађих од 15 година је већи од удела старијих од 64 године само код „најмлађих“ националних мањина – Ашкалија, Египћана, Рома, Бошњака, Албанаца, Горанаца и Руса, док се по највећим уделима најстаријих (65 и више година) издвајају „најстарије“ националне мањине – Словенци, Јевреји, Македонци и Власи (преко 40% становништва старије је од 64 године). Руси су специфични по томе што имају највећи удео радно способног становништва (15–64 године) – 77,4%, што не изненађује с обзиром на то да је старосна структура Руса у Републици Србији претрпела значајне промене под утицајем прилива држављана Руске Федерације у пописној години (2022).⁵⁵

Графикон 4.6. Националне заједнице према великим старосним групама, Попис 2022.

Разлика у старосној структури националних заједница може се сагледати и кроз податке о индексу старења.

⁵⁵ Резултати Пописа 2011. показују да су Руси у просеку били стари 45,2 године, као и да је старијих од 64 године било 2,3 пута више него млађих од 15 година.

Табела 4.4. Националне заједнице према вредности индекса старења⁵⁶

Национална припадност	Индекс старења	Национална припадност	Индекс старења	Национална припадност	Индекс старења
Југословени	16,48	Хрвати	4,88	Срби	1,69
Македонци	9,48	Буњевци	4,20	Муслимани	1,20
Словенци	8,57	Црногорци	3,59	Горанци	0,84
Немци	7,65	Мађари	2,69	Албанци	0,73
Пољаци	7,33	Румуни	2,51	Бошњаци	0,59
Јевреји	7,14	Словаци	2,45	Руси	0,44
Власи	7,12	Грци	2,44	Роми	0,22
Чеси	6,52	Русини	2,39	Египћани	0,15
Бугари	6,09	Украјинци	2,15	Ашкалије	0,13

Једино се код Ашкалија, Египћана и Рома може очекивати значајнији пораст бројности у наредним годинама (индекс старења $<0,4^{57}$), уколико на њихову бројност не буду утицали неки други фактори, попут промене у националном декларисању или масовне емиграције. Такође, потенцијал за раст имају и Горанци, Албанци, Бошњаци и Руси⁵⁸, код којих је удео најмлађе старосне групе још увек већи од удела најстаријих (65+). Најнеповољнију старосну структуру, ако изузмемо Југословене, имају Македонци код којих је старих 65 и више година 9,5 пута више него деце млађе од 15 година. Слична ситуација је и код Словенаца (8,5 пута више Словенаца старих 65 и више година од млађих од 15 година), Немцима, Пољацима, Јеврејима, Власима (преко седам пута више најстаријих у односу на најмлађе), али и свих других националних заједница које се налазе у најдубљем стадијуму демографске старости.

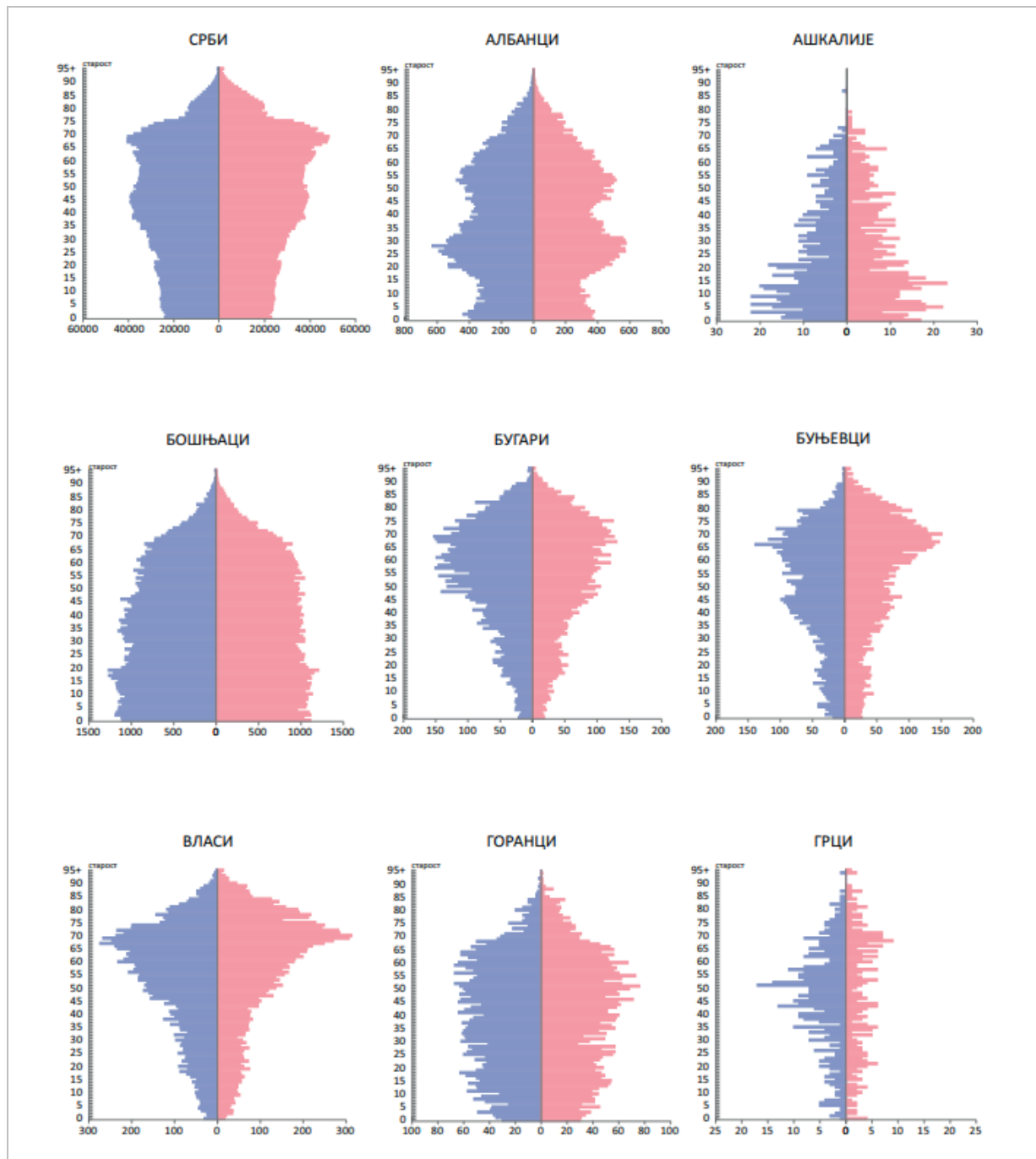
Разлике у старосној и полној структури националних заједница најсликовитије се могу представити старосно-полним пирамидама.

⁵⁶ Однос између броја лица старих 65 и више година и броја деце млађе од 15 година.

⁵⁷ Сматра се да популација почиње демографски да стари када индекс старења пређе границу од 0,4.

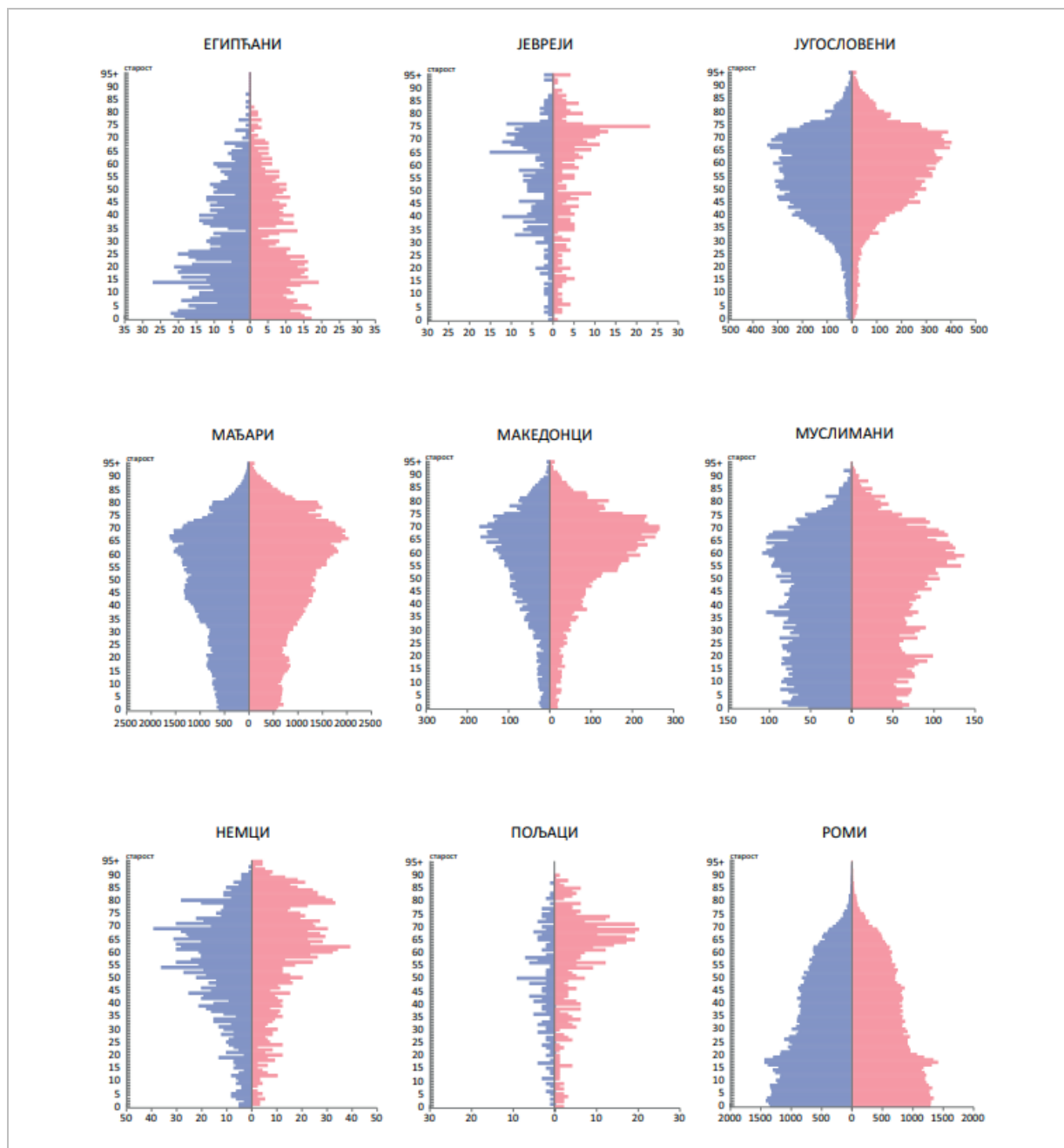
⁵⁸ Овде треба имати у виду да су Руси специфични по томе што је њихова старосна структура формирана махом под утицајем старосне структуре имиграната из Русије. Ако се има у виду да је у пописној години (2022) тек започело интензивније досељавање руских држављана у Републику Србију, и да је њихов број значајно порастао након Пописа 2022, уколико у наредним годинама не дође до већег повратка Руса у државу матицу, у наредном попису (2031) може се очекивати велики пораст како укупног броја Руса, тако и њиховог удела у укупном становништву Републике Србије, при чему се њихова старосна структура неће битно изменити.

Графикон 4.7. Националне заједнице према полу и старости, Попис 2022.

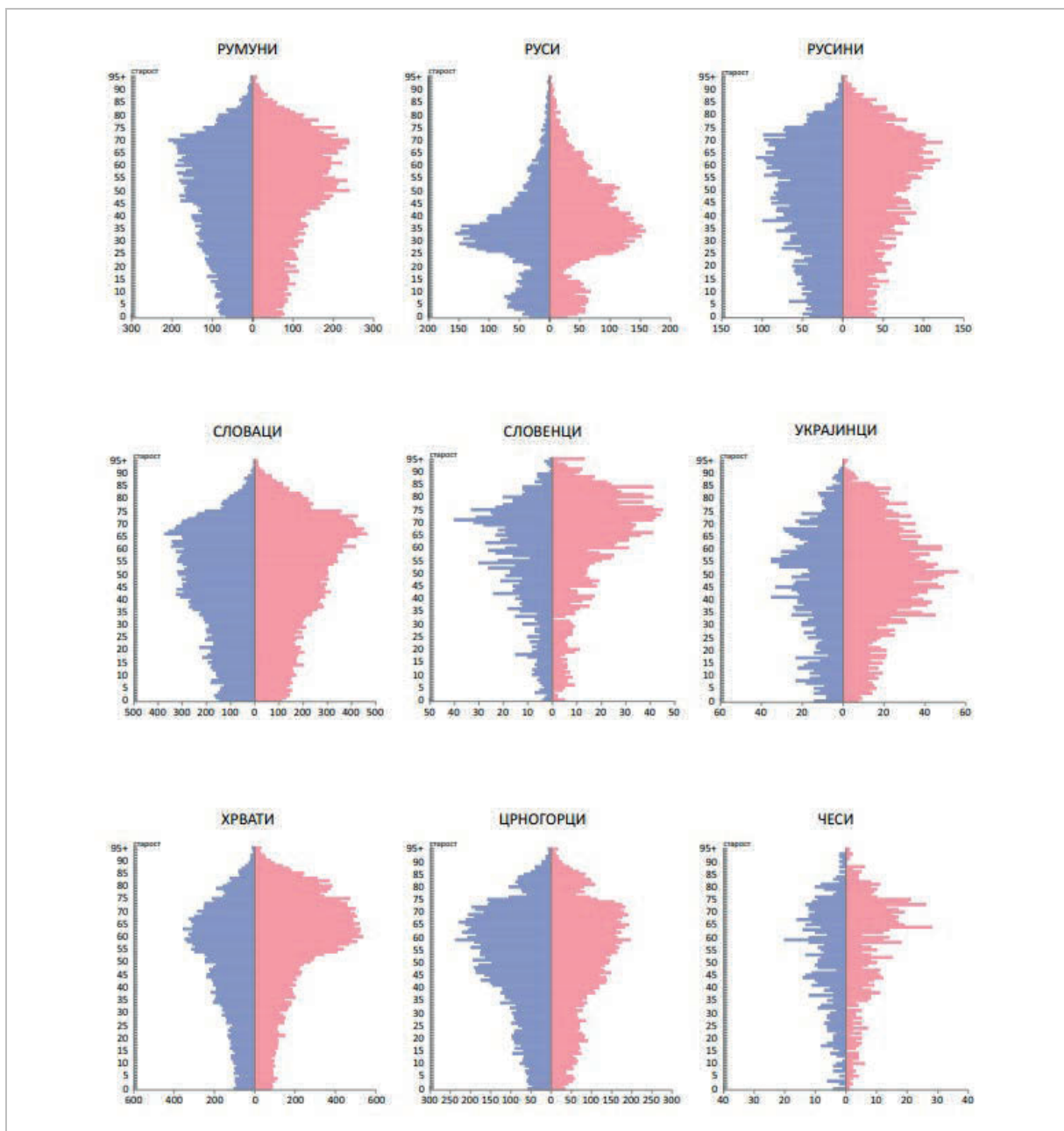
Мушко Женско

Графикон 4.7. Националне заједнице према полу и старости, Попис 2022. (наставак)

Мушко Женско

Графикон 4.7. Националне заједнице према полу и старости, Попис 2022. (наставак)

Мушко Женско

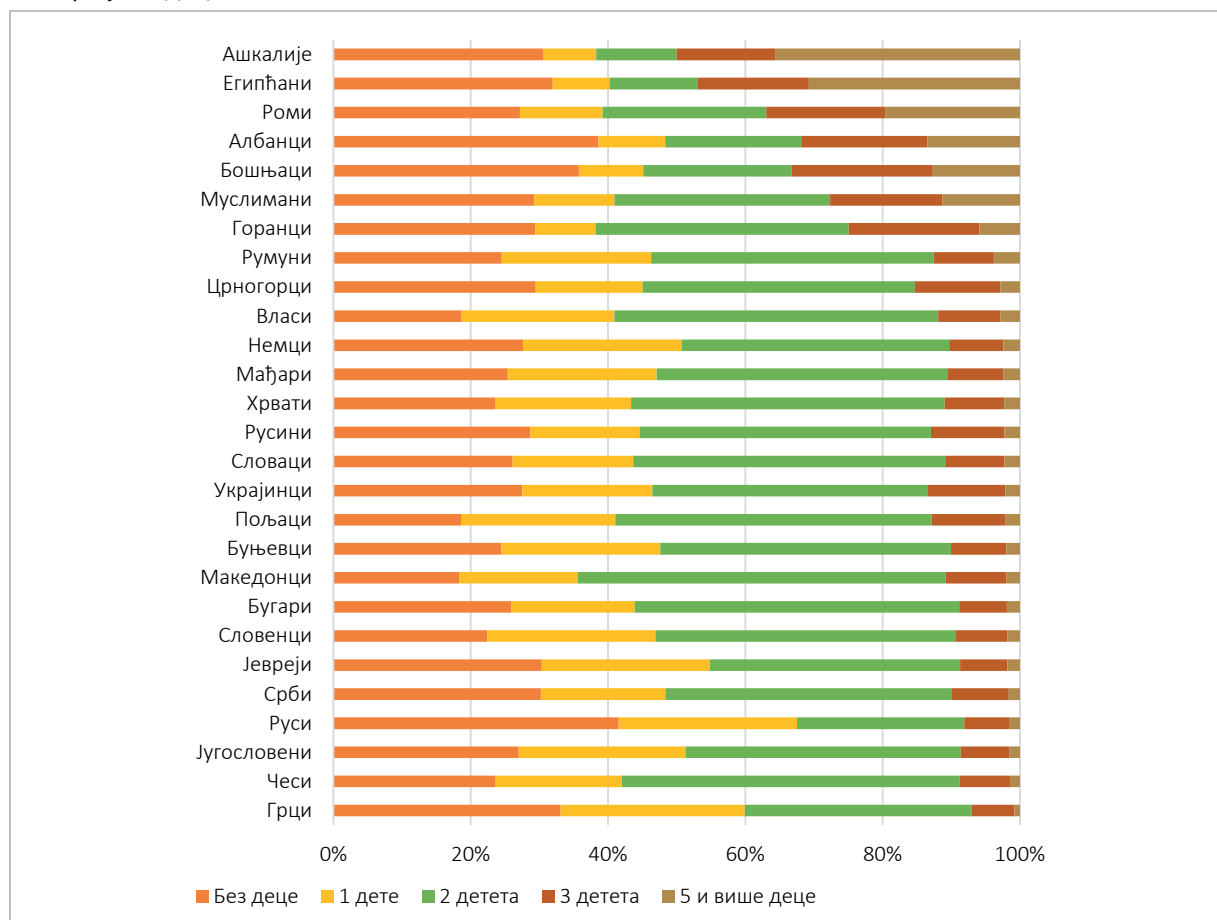
У графичком приказу старосно-полне структуре становништва код већине националних заједница одавно се изгубио облик пирамиде, основа је сужена, а најбројније генерације и код мушкараца и код жена имају преко 65 година. Свега три националне мањине имају старосно-полну структуру која, графички исказана, још увек има облик пирамиде – Ашкалије, Египћани и Роми. Албанци такође имају релативно широку основу пирамиде, али су видни и дефицити становништва у појединим генерацијама што је, свакако, последица емиграције радно-способног контингента. За разлику од њих,

код Руса су најбројније кохорте 34–35 година, што је директна последица имиграције младог економски активног становништва.

4.4.2. Фертилитет по националној припадности

Вишедецинијске ниске стопе фертилитета довеле су до великих поремећаја у старосној структури како укупног становништва Републике Србије тако и већине националних заједница. Подаци о броју живорођене деце (за становништво старости 15 и више година, оба пола) указују на велике разлике у репродуктивним нормама припадника националних заједница у Републици Србији.

Графикон 4.8. Припадници националних заједница старости 15 и више година према броју живорођене деце, Попис 2022.

Код Ашкалија старих 15 и више година изједначен је збирни процентуални удео контингената – „лица без деце“, „са једним дететом“ и „са два детета“, са процентуалним уделом „лица са троје и више деце“ (50%). При томе, већи је удео Ашкалија са четворо и више деце него удео Ашкалија без деце.

Осим припадника ове националне мањине, по високим уделима лица са троје и више живорођене деце (преко 30%) издвајају се: Египћани, Роми, Албанци и Бошњаци. За разлику од наведених националних мањина, најмање уделе лица са више од двоје живорођене деце (испод 10%) имају Грци, Чеси, Југословени, Руси, Срби, Јевреји, Словенци и Бугари, при чему се Руси издвајају са највећим уделом лица без живорођене деце (41,5%).

Када се посматрају подаци о просечном броју живорођене деце жена старости 15 и више година (табела 4.5.), запажа се да су једино Ашкалијке, Египћанке и Ромкиње успеле да остваре просечан број живорођене деце изнад прага неопходног за просту репродукцију (2,1 живорођено дете). Најмањи просечан број деце (мање од 1,5) родиле су Гркиње (1,2 детета), Јеврејке (1,27), Југословенке (1,39), Српкиње (1,43), Украјинке (1,46) и Црногорке (1,48 деце).

Табела 4.5. Припаднице националних заједница старе 15 и више година према просечном броју живорођене деце, Попис 2022.

Национална припадност	Просечан број живорођене деце	Национална припадност	Просечан број живорођене деце	Национална припадност	Просечан број живорођене деце
Ашкалијке	2,74	Влахиње	1,66	Немице	1,51
Египћанке	2,57	Чехиње	1,63	Словенке	1,51
Ромкиње	2,22	Словакиње	1,62	Црногорке	1,48
Муслиманке	1,90	Хрватице	1,61	Украјинке	1,46
Бошњакиње	1,84	Румунке	1,58	Српкиње	1,43
Горанке	1,78	Русинке	1,58	Југословенке	1,39
Албанке	1,76	Мађарице	1,57	Јеврејке	1,27
Македонке	1,68	Бугарке	1,55	Гркиње	1,20

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Просечан број живорођене деце високо је корелиран са просечном старошћу мајке при рођењу првог детета (табела 4.6). Жене које су се раније оствариле као мајке најчешће рађају и већи број деце. Најмлађе прворотке су Ромкиње које у просеку рађају прво дете око 20. године. Међутим, треба имати у виду и да је, према резултатима Пописа 2022, међу Ромкињама које су рађале децу око 30% родило прво дете са мање од 18 година (око 10 500 Ромкиња), а није редак случај да Ромкиње пре пунолетства имају и двоје деце (око 2 000 Ромкиња) или више од двоје деце (око 130 Ромкиња).

Табела 4.6. Просечна старост мајке при рођењу првог детета, Попис 2022.

Национална припадност	Старост мајке	Национална припадност	Старост мајке	Национална припадност	Старост мајке
Ромкиње	20,51	Буњевке	24,34	Македонке	25,07
Влахиње	20,95	Чехиње	24,39	Словенке	25,34
Ашкалијке	21,43	Украјинке	24,42	Пољакиње	25,45
Египћанке	21,61	Хрватице	24,42	Албанке	25,58
Румунке	23,08	Бошњакиње	24,44	Југословенке	26,37
Словакиње	23,69	Русинке	24,47	Црногорке	26,45
Мађарице	23,71	Немице	24,48	Рускиње	27,10
Муслиманке	23,82	Бугарке	24,56	Јеврејке	27,72
Горанке	24,28	Српкиње	24,88	Гркиње	28,04

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Са мање од 22 године, у просеку, прво дете су родиле Влахиње, Ашкалијке и Египћанке, следе Румунке (23 године), док је за највећи број припадница различитих националних заједница просечна старост

при рођењу првог детета између 24. и 26. године. Најстарије прворотке су Гркиње (28 година) и Јеврејке (27,7 година), а одмах за њима следе Рускиње (27 година), Црногорке (26,5 година) и Југословенке (26,4 године).⁵⁹

4.4.3. Припадници националних заједница према брачном статусу

Нешто више од половине становништва старости 15 и више година у Републици Србији је у законском браку (51%), 31% никада није склапало брак, око 12% су удовци и удовице и око 6% чине разведена лица.

Посматрано по националној припадности, највећи удео неудатих/неожењених присутан је код Ашкалија (51,7%), Египћана (46,9%) и Рома (45,5%), односно код националних мањина са најнижом просечном старошћу и највишим уделима млађих од 20 година, док су најмањи удели неожењених/неудатих забележени код националних заједница које спадају у групу најстаријих – код Пољака (16%) и Македонаца (16,6%). Највеће уделе лица у браку имају Руси (65,5%) што управо говори у прилог томе да су имигранти досељени пред Попис 2022. из Руске Федерације махом млади породични људи, следе Горанци (64% лица у браку) и Албанци (60%), а удео лица у браку преко 55% имају и Бошњаци, Бугари, Грци, Пољаци и Македонци. Највиши удели обудовелих лица забележени су код Пољака и Словенаца (преко 20%), следе остале националне мањине са изразито високим уделима најстаријих у укупном становништву – Власи, Хрвати, Македонци, Немци и Буњевци, док највише уделе разведених имају Југословени и Јевреји (око 12%) што је око два пута већа вредност од републичког просека. Најмањи удео разведених присутан је код Албанаца (око 1%) и Горанаца (1,7%), што је далеко испод просека Републике Србије.

Табела 4.7. Структура становништва старог 15 и више година према законском брачном статусу, Попис 2022. (%)

Национална припадност	Нису били у браку	У браку	Обудо-вели	Разве-дени	Национална припадност	Нису били у браку	У браку	Обудо-вели	Разве-дени
Срби	29,76	51,91	12,01	6,25	Муслимани	30,95	52,05	12,08	4,73
Албанци	31,97	60,39	6,48	1,03	Немци	22,62	50,25	18,28	8,73
Ашкалије	51,67	38,16	6,82	3,35	Пољаци	15,98	59,28	20,62	3,95
Бошњаци	30,74	58,28	7,92	2,59	Роми	45,54	41,41	7,82	5,10
Бугари	23,96	56,41	14,80	4,77	Румуни	27,87	52,03	14,31	5,75
Буњевци	23,67	49,11	17,92	9,26	Руси	24,48	65,51	4,82	4,78
Власи	22,44	51,34	19,47	6,69	Русини	26,34	52,15	14,19	7,29
Горанци	27,24	64,00	7,05	1,72	Словаци	24,01	54,88	15,39	5,69
Грци	26,95	57,89	7,50	7,34	Словенци	20,43	50,47	20,95	7,89
Египћани	46,91	45,55	5,03	2,42	Украјинци	24,80	53,80	13,06	6,81
Јевреји	27,33	48,80	11,86	11,86	Хрвати	21,63	52,02	18,95	7,36
Југословени	25,10	49,49	13,27	12,05	Црногорци	28,80	50,63	13,01	7,46
Мађари	25,04	50,40	16,31	8,22	Чеси	23,75	53,30	17,15	5,80
Македонци	16,65	58,63	18,66	6,00					

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

⁵⁹ Овде треба имати у виду да су анализиране све жене према броју живорођене деце без обзира на њихову старост. Кохортна анализа би свакако показала значајне разлике у старости при рођењу првог детета жена које су одавно изашле из репродуктивног периода и млађих жена, и то код припадница већине националних заједница.

Осим података о законском брачном статусу, пописом се прикупљају и подаци о лицима која живе у ванбрачној заједници. Према резултатима Пописа 2022, око 5% становништва у Републици Србији старости 15 и више година живи с партнером у ванбрачној заједници. Разлике у уделу лица у ванбрачним заједницама наглашене су када се подаци посматрају по националној припадности. По највећим уделима издвајају се Ашкалије код којих свако четврто лице старије од 14 година живи у ванбрачној заједници, следе Роми (више него свако пето лице, удео 21,2%) и Египћани (19,2%). За све три националне мањине ванбрачне заједнице су уобичајен „брачни“ модел, при чему се још увек, мада доста ређе него раније, дешава да у ванбрачну заједницу уђе и дете, обично девојчица млађа од 15 година. Управо је за националне мањине које имају високе уделе лица у ванбрачним заједницама (Ашкалије, Египћани и Роми) карактеристично и то да имају највеће уделе „лица која никада нису склапала брак“ када се посматрају подаци о законском брачном статусу (табела 4.7).

На дијаметрално супротној позицији налазе се Албанци са уделом лица у ванбрачној заједници мањим од једног процента (0,8%), Горанци (1,4%) и Бошњаци (1,8%), што не изненађује ако се има у виду да се углавном ради о припадницима исламске конфесије.

Табела 4.8. Удео лица која живе у ванбрачној заједници у становништву старом 15 и више година, Попис 2022. (%)

Национална припадност	Удео лица у ванбрачној заједници	Национална припадност	Удео лица у ванбрачној заједници	Национална припадност	Удео лица у ванбрачној заједници
Ашкалије	25,6	Грци	6,5	Пољаци	4,5
Роми	21,2	Муслимани	6,5	Хрвати	4,4
Египћани	19,2	Мађари	6,4	Македонци	4,2
Румуни	8,4	Украјинци	6,1	Русини	4,1
Руси	7,4	Чеси	6,0	Словаци	3,3
Власи	7,2	Немци	5,7	Бугари	2,8
Буњевци	7,0	Словенци	5,5	Бошњаци	1,8
Југословени	7,0	Црногорци	5,5	Горанци	1,4
Јевреји	6,6	Срби	4,7	Албанци	0,8

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

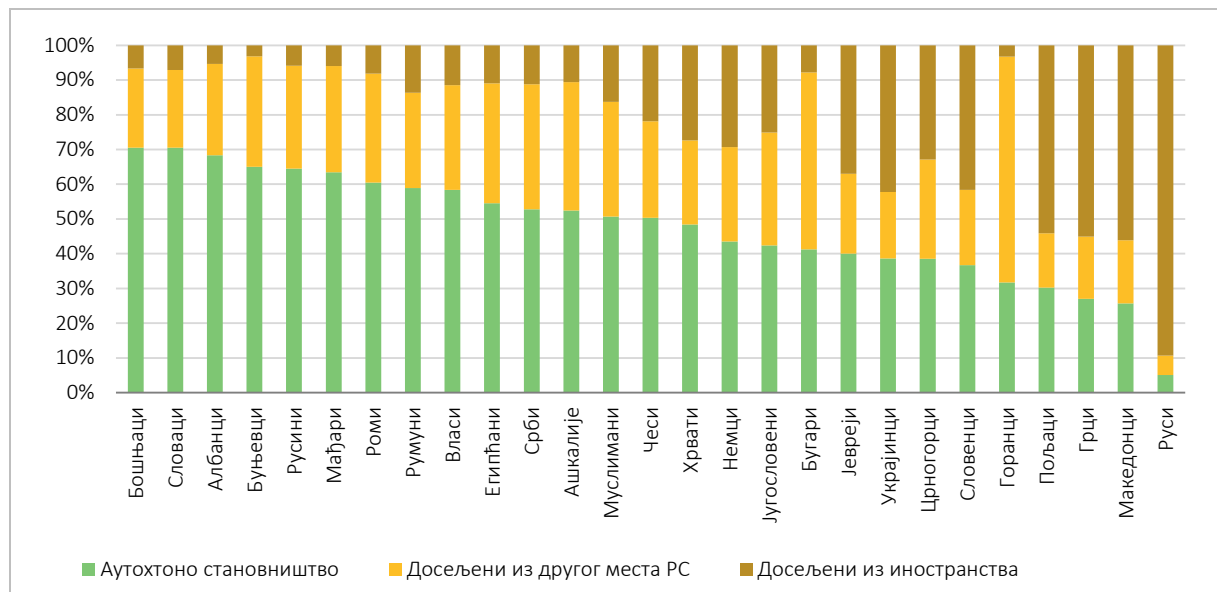
4.4.4. Миграционе карактеристике националних заједница

Резултати Пописа 2022. показују да више од половине становништва Републике Србије (53,5%) од рођења живи у истом насељеном месту, а да се 46,5% становништва доселило у место пописа из неког другог места које се налази у Републици Србији или у другој држави. Међутим, приметне су знатне разлике у миграционим карактеристикама припадника различитих националних заједница (графикон 4.9).

Највеће уделе аутохтоног у укупном становништву имају Бошњаци и Словаци (преко 70%), следе Албанци, Буњевци, Русини, Мађари и Роми, са уделима аутохтоног становништва од 60,4% (Роми) до 68,3% (Албанци), а преко 50% аутохтоног становништва забележено је и код Чеха, Муслимана, Ашкалија, Срба, Египћана, Влаха и Румуна.

Остале националне заједнице имају већи удео досељеног него аутохтоног становништва. Код Јевреја, Бугара, Југословена, Немаца и Хрвата удео аутохтоног у укупном становништву креће се од 40% (Јевреји) до 48,4% (Хрвати); Пољаци, Горанци, Словенци, Црногорци и Украјинци имају удео аутохтоног становништва између 30% (Пољаци) и 38,6% (Украјинци), док је удео лица која од рођења нису мењала насеље становања код Грка 27% и код Македонаца 25,7%. Најмањи удео аутохтоног становништва забележен је код Руса, свега 5,1%.

Графикон 4.9. Националне заједнице према уделу аутохтоног и досељеног у укупном становништву, Попис 2022. (%)

Међу лицима која су се доселила⁶⁰ у место пописа, код највећег броја националних заједница већи је удео досељених из неког другог места у Републици Србији од удела лица која су се доселила из иностранства.

Већи удео међународних миграната (досељених из других држава) у односу на удео „унутрашњих миграната” (досељених из другог места у Републици Србији) забележен је код Немаца, Хрвата и Црногораца (за свега неколико процената), затим код Јевреја, Словенаца и Украјинаца (приближно трећина досељених су унутрашњи мигранти и око $\frac{2}{3}$ је досељено из иностранства), следе Грци, Македонци и Пољаци (однос око $\frac{2}{3}$ према $\frac{1}{3}$ у корист досељених из иностранства) и Руси међу којима је 94% досељено из стране државе (највише из Руске Федерације, током 2021. и 2022. године), а свега 6% се у место пописа доселило из другог места у Републици Србији.

За највећи број миграната, независно од тога које су националне припадности, основни разлог досељења је неки од породичних разлога (склапање брака, формирање или спајање породице и др.).

Међународни мигранти према националној припадности

Како би се детаљније сагледале међународне миграције по националној припадности, у наставку је дата анализа резултата добијених Пописом 2022. о становницима Републике Србије који су живели у иностранству годину дана или дуже у континуитету (повратници из иностранства и досељена лица која су рођена ван територије Републике Србије), као и о лицима одсутним из Републике Србије у време пописа која, у складу са међународним препорукама за дефинисање уобичајеног места становања,

⁶⁰ Приликом тумачења података о досељеном становништву треба имати у виду да се у пописима прикупља податак само о последњем пресељењу, тј. о насељеном месту (у Републици Србији) или о страни држави из које се лице доселило у место у којем је пописано. Такође, сматра се да се лице доселило из стране државе и уколико се у место пописа доселило из неке од република некадашње СФРЈ, и ако је у моменту њиховог досељења још увек постојала СФРЈ, с обзиром на то да се сви просторни подаци исказују према стању у моменту пописа (РЗС).

нису укључена у становништво Републике Србије јер се сматрају становницима других држава (тзв. грађани на раду/боравку у иностранству).

У Попису 2022. прикупљени су подаци о 941 381 становнику Републике Србије који се сматра међународним мигрантом. Овај контингент чини 294 431 (31,3%) повратника са рада/боравка у иностранству⁶¹ и 646 950 (68,7%) лица рођених у иностранству који су се доселили у Републику Србију⁶².

Табела 4.9. Међународни мигранти према националној припадности, Попис 2022.

Националност	Међународни мигранти			Националност	Међународни мигранти		
	свега	повратници	рођени у другој држави		свега	повратници	рођени у другој држави
Срби	748544	229544	519000	Муслимани	2422	724	1698
Албанци	3591	2033	1558	Немци	827	216	611
Ашкалије	207	170	37	Пољаци	360	10	350
Бошњаци	11171	5369	5802	Роми	14589	10434	4155
Бугари	1408	778	630	Румуни	3845	2226	1619
Буњевци	479	411	68	Руси	9479	85	9394
Власи	3138	2974	164	Русини	872	572	300
Горанци	499	366	133	Словаци	3678	2762	916
Грци	402	27	375	Словенци	1326	215	1111
Египћани	187	94	93	Украјинци	1831	99	1732
Јевреји	304	147	157	Хрвати	12139	1920	10219
Југословени	8380	2995	5385	Црногорци	7528	950	6578
Мађари	14445	11386	3059	Чеси	332	78	254
Македонци	9237	379	8858				

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Табела 4.10. Удео повратника и рођених у иностранству у укупном броју међународних миграната, према националној припадности, Попис 2022. (%)

Националност	Повратници	Рођени у другој држави	Националност	Повратници	Рођени у другој држави	Националност	Повратници	Рођени у другој држави
Власи	94,8	5,2	Албанци	56,6	43,4	Чеси	23,5	76,5
Буњевци	85,8	14,2	Бугари	55,3	44,7	Словенци	16,2	83,8
Ашкалије	82,1	17,9	Египћани	50,3	49,7	Хрвати	15,8	84,2
Мађари	78,8	21,2	Јевреји	48,4	51,6	Црногорци	12,6	87,4
Словаци	75,1	24,9	Бошњаци	48,1	51,9	Грци	6,7	93,3
Горанци	73,3	26,7	Југословени	35,7	64,3	Украјинци	5,4	94,6
Роми	71,5	28,5	Срби	30,7	69,3	Македонци	4,1	95,9
Русини	65,6	34,4	Муслимани	29,9	70,1	Пољаци	2,8	97,2
Румуни	57,9	42,1	Немци	26,1	73,9	Руси	0,9	99,1

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

⁶¹ Повратници из иностранства за потребе ове студије дефинисани су као лица која су рођена у Републици Србији и која су најмање годину дана у континуитету живела у другој држави из које су се вратила у место пописа.

⁶² У овај контингент укључена су само лица којима је мајка живела у иностранству у време њиховог рођења и која су након најмање годину дана боравка у иностранству досељена у Републику Србију. Осим странаца у овом контингенту је и велики број деце повратника из иностранства која су рођена у држави у којој су њихови родитељи били на тзв. привременом раду.

Припадници 11 националних заједница имају веће уделе повратника из иностранства од удела досељених становника који су рођени у другој држави, код Египћана, Јевреја и Бошњака процентуални удео два посматрана потконтингента је скоро изједначен, док је код преосталих 13 националних заједница већи удео досељених који су рођени у иностранству него удео повратника из иностранства.

Власи се издвајају по највећем уделу повратника (95%), док је највећи удео миграната рођених у иностранству присутан код Руса (99%), Пољака (97%), Македонаца (скоро 95%) и Грка (93%). Највећи број Руса (рођених у иностранству) досељен је из Руске Федерације (8 404 лица) или из Белорусије, Украјине, Казахстана и других држава некадашњег СССР-а, током 2021. и 2022. године, а као основни разлог досељења већина је навела породичне разлоге, посао или настањење⁶³. Слично је и са припадницима других националности – Пољаци су махом досељени из Пољске, Македонци из Северне Македоније, Украјинци из Украјине итд.

Подаци о држави из које су се међународни мигранти доселили/вратили у Републику Србију показују да се већина Срба доселила из држава СФРЈ; следе Немачка, Аустрија, Швајцарска, Италија и друге земље које су традиционално привлачиле наше тзв. гастарбајтере (управо из тих земаља има највише повратника из иностранства). Исти образац присутан је и код других националних заједница – највише Албанаца се вратило/доселило из Швајцарске, из Немачке се доселио/вратио највећи број Ашкалија, Бошњака, Египћана, Мађара, Немаца и Рома, из Аустрије се доселило/вратило највише Влаха итд.

Грађани на раду/боравку у иностранству, према националној припадности

Пописом су прикупљени и подаци о око 305 000 наших грађана који нису укључени у уобичајено становништво Републике Србије, јер су у моменту пописа били одсутни из земље најмање годину дана због рада/боравка у иностранству (у даљем тексту: лица у иностранству).⁶⁴ Две трећине од укупног броја лица у иностранству одсутно је због рада, 26% борави у иностранству као члан породице лица одсутног због рада, 3,4% студира у иностранству и 4,4% је одсутно из неког другог разлога.

Приликом анализе података о контингенту лица у иностранству треба имати у виду да попис није, и не може да буде, извор података о свим грађанима на тзв. раду/боравку у иностранству, те стога податке који су о њима прикупљени треба посматрати искључиво као добар узорак на основу којег се могу сагледати основне демографске и друге карактеристике одсутних лица, као и њихове најчешће дестинације.

Удели припадника националних заједница у контингенту лица у иностранству знатно се разликују од њихових удела у уобичајеном становништву Републике Србије. Срби, као већинско становништво у Републици Србији (преко 80%), имају и највећи удео у контингенту лица у иностранству (58%), а уделе

⁶³ Пописом 2022. обухваћени су само Руси који су се доселили у Републику Србију непосредно пред или након почетка ратних дејстава у Украјини и који су задовољили критеријуме уобичајеног становања у Републици Србији у критичном моменту пописа, 30. септембра 2022. Услов да лице буде укључено у уобичајено становништво јесте да најмање годину дана борави у Републици Србији или да борави краће од годину дана, али да је изјавило намеру да остане у Републици Србији најмање годину дана. Број држављана Руске Федерације у Републици Србији је знатно повећан након Пописа 2022. У међувремену је у АПР-у регистрован велики број *руских фирми* које махом запошљавају руске држављане, отворени су специјализовани трговински и угоститељски објекти који у понуди имају руске производе и традиционалну руску храну. Иако велики број држављана Руске Федерације у Србији живи већ неколико година тешко је предвидети да ли ће након завршетка ратних сукоба у Украјини они остати у Србији или ће се одселити (вратити се у своју домовину или преселити у неку другу државу).

⁶⁴ Подаци о одсутним члановима домаћинства (на раду/боравку у иностранству) прикупљени су у Попису 2022. од чланова њихових домаћинстава који су у време спровођења пописа живели у Републици Србији. За потребе ове студије, Републички завод за статистику је за контингент грађана на раду/боравку у иностранству извршио посебну обраду података по националној припадности, старости, разлогу одсутности из Републике Србије и држави у којој лица раде/бораве.

веће од 1% имају и Албанци (11,2%), Бошњаци (5,2%), Мађари (3,2%), Роми (2,3%) и Власи (1,3%). Изузев Срба, чији је удео међу лицима у иностранству мањи од удела у становништву Републике Србије, осталих пет националних заједница бележе веће уделе у контингенту лица у иностранству од удела у уобичајеном становништву Републике Србије (табела 4.11).

Табела 4.11. Удео припадника националних заједница у укупном броју грађана на раду/боравку у иностранству, Попис 2022.

Национална припадност	%	Национална припадност	%	Национална припадност	%
Срби	57,87	Муслиман	0,28	Буњевци	0,05
Албанци	11,16	Бугари	0,27	Словенци	0,04
Бошњаци	5,15	Југословени	0,24	Грци	0,04
Мађари	3,23	Руси	0,16	Украјинци	0,03
Роми	2,31	Црногорци	0,13	Египћани	0,02
Власи	1,31	Горанци	0,12	Чеси	0,02
Словаци	0,89	Немци	0,12	Пољаци	0,02
Румуни	0,61	Македонци	0,10	Ашкалије	0,01
Хрвати	0,44	Русини	0,09	Јевреји	0,01

Напомена: Разлику до 100% чине Остале националности, Неизјашњени, Регионална припадност и Непознато.

Албанци се издвајају као национална мањина са највећом процентуалном разликом у уделима у контингенту лица у иностранству и у становништву Републике Србије (11,2% у иностранству, према 0,9% у Републици Србији). Ово је уједно и национална мањина са највећим процентуалним учешћем лица у иностранству у укупном пописаном становништву – више него сваки трећи пописани Албанац (35,6%) живи изван Републике Србије. Број Албанаца који раде у иностранству и број Албанаца која борава у иностранству као чланови њихових породица скоро су изједначени (50,5% на раду у иностранству, 47,8% чланови породице), док су ретки они који су одсутни из неког другог разлога (студенти – 0,7%, неки други разлог боравка у иностранству – 0,9%). Преко 70% одсутних Албанаца млађе је од 40 година. Већина живи у Швајцарској (53%), следе Немачка (21%), Белгија и Аустрија (око 7%) и Француска (4%).

Бошњаци учествују у контингенту лица у иностранству са 5,2%, док је њихов удео у становништву Републике Србије 2,3%. Око 48% Бошњака је у иностранству због посла, 45,4% борави у другој земљи у својству члана породице лица на раду, око 3% студира у иностранству и 3,5% је одсутно из Републике Србије из неког другог разлога. Око 66% припадника ове националне мањине у иностранству млађе је од 40 година. Највећи број Бошњака борави у Немачкој (61,4%), а друге најчешће дестинације су им Босна и Херцеговина (7%), Аустрија (5,5%), Шведска (5%) и Швајцарска (4,2%).

Мађари такође имају већи удео у контингенту лица у иностранству (3,2%) од удела у становништву Републике Србије (2,8%). Скоро четири петине од укупног броја Мађара у иностранству одсутно је из земље због посла (79,3%), око 12% су чланови њихових породица који заједно с њима борава у иностранству, близу 6% су студенти, док 3,3% има неки други разлог одсутности из Републике Србије. Највише Мађара има у Немачкој (31,5%), Мађарској (28%) и Аустрији (23%).

Разлика у уделима Рома у контингенту лица у иностранству (2,3%) приближна је њиховом уделу у становништву Републике Србије (2%). Око 92% Рома борави у иностранству због рада или у својству члана породице лица на раду. Већина (70%) Рома у иностранству има мање од 40 година. Највише их је у Немачкој (око 50%), Аустрији (28,4%), Шведској (око 8%) и Италији (3,4%).

Удео Влада у становништву Републике Србије је свега 0,3%, а њихов удео у контингенту лица у иностранству је 1,3%. Преко 70% одсутних Влада је у иностранству збор посла, а близу једне трећине борави у иностранству као члан породице лица на раду. Највећи број припадника влашке националне мањине живи у Аустрији (43%), Швајцарској (27%), Немачкој (11%) и Италији (9%).

4.4.5. Образовне карактеристике припадника националних заједница

У структури укупног становништва Републике Србије према највишој завршеној школи, више од половине становништва (53%) има завршену средњу школу, следе лица са стеченом дипломом више или високе школе, факултета, академије (22,4%), основну школу завршило је око 18%, а без школе и са непотпуном основном школом (завршено мање од осам разреда основне школе) има око 6,3% лица старости 15 и више година. Разлике у образовној структури значајно су изражене у зависности од националне припадности лица.

Табела 4.12. Становништво старо 15 и више година према највишој завршеној школи, Попис 2022.

	Укупно ¹⁾	Без школе	Непотпуна основна школа	Основна школа	Средња школа	Виша и висока школа
Срби	100	0,70	4,89	16,41	54,43	23,54
Албанци	100	2,54	7,71	30,09	45,11	14,43
Ашкалије	100	16,99	16,51	46,77	19,38	0,24
Бошњаци	100	1,42	4,57	29,06	51,14	13,47
Бугари	100	0,63	6,32	21,13	46,97	24,90
Буњевци	100	0,46	9,26	25,98	53,00	11,29
Власи	100	2,82	26,80	32,12	31,87	6,38
Горанци	100	0,70	3,66	30,55	53,52	11,53
Грци	100	0,16	0,48	5,90	39,87	52,95
Египћани	100	11,41	8,80	50,48	25,05	3,87
Јевреји	100	0,30	0,00	3,90	28,23	67,42
Југословени	100	0,22	1,48	8,49	48,04	41,73
Мађари	100	0,63	8,12	27,71	50,69	12,84
Македонци	100	0,68	3,96	18,38	53,35	23,60
Муслиман	100	3,49	7,24	31,93	48,90	8,35
Немци	100	0,70	5,00	13,52	54,80	25,70
Пољаци	100	0,17	3,95	11,17	51,89	32,30
Роми	100	13,32	24,59	42,99	17,76	1,19
Румуни	100	2,55	11,81	32,16	36,69	16,73
Руси	100	0,14	0,26	4,36	22,92	71,31
Русини	100	0,28	4,20	17,31	57,50	20,69
Словаци	100	0,43	6,66	29,94	49,50	13,45
Словенци	100	0,15	1,65	9,61	50,58	37,97
Украјинци	100	0,93	4,59	12,42	53,66	27,96
Хрвати	100	0,68	6,01	19,72	54,49	19,08
Црногорци	100	0,30	2,01	9,09	51,42	37,15
Чеси	100	0,24	4,75	15,54	55,80	23,59

¹⁾ Разлику до укупно чине лица за која није познат податак о највишој завршеној школи.

Најнеповољнију образовну структуру, односно највеће уделе лица без школе, имају Ашкалије (17%), Роми (13,3%) и Египћани (11,4%). Ове три националне мањине имају и далеко веће уделе лица са непотпуним основним образовањем у односу на остале националне заједнице – Роми (24,6%), Ашкалије (16,5%), Египћани (8,8%), што је, с обзиром на то да се ради о најмлађим националним мањинама, последица напуштања основне школе пре завршеног осмог разреда. Највиши удео лица са мање од осам разреда основне школе имају Власи (26,8%) али се овде ради, пре свега, о старијем становништву које је завршавало основну школу у старом образовном систему када је она трајала четири године. Ове националне мањине имају и најмање уделе високообразованих – Ашкалије (0,2%), Роми (1,2%), Египћани (око 4%) и Власи (6,4%).

Најобразованији (са највишим уделима лица са дипломом више или високе школе, факултета, академије) су Руси (71%), Јевреји (67%) и Грци (53%), следе националне заједнице са преко ½ становништва са завршеном вишом или високом школом – Југословени (41,7%), Словенци (38%) и Црногорци (37%).

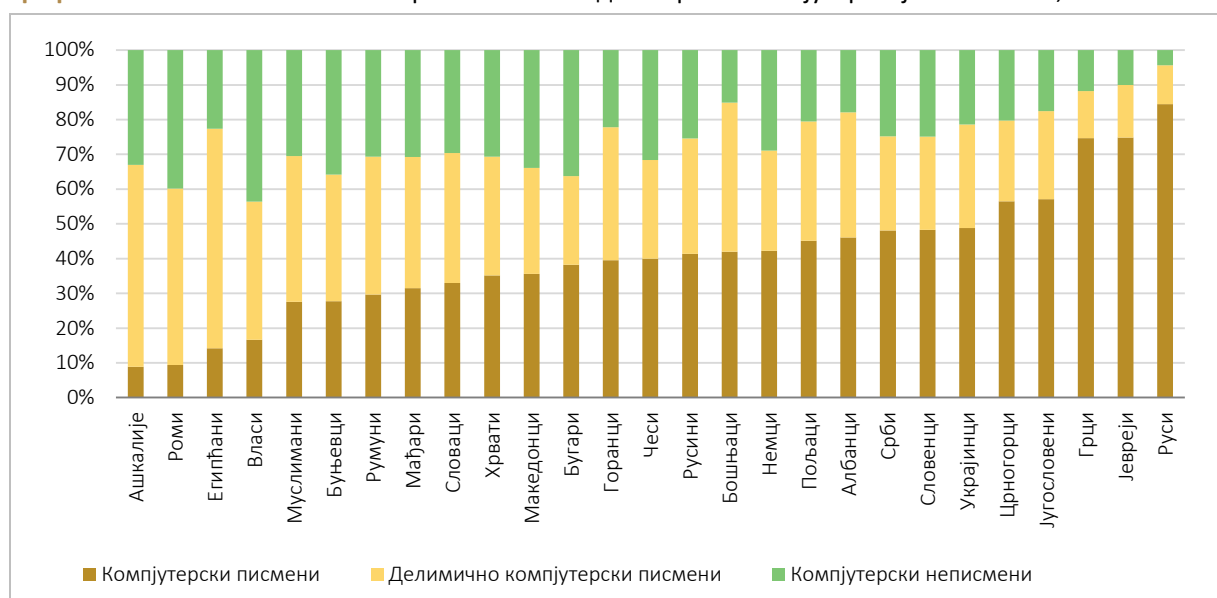
Удео неписменог становништва у контингенту старости 10 и више година пао је испод 2% у Републици Србији према Попису 2011, а у Попису 2022. удео неписмених свео се на свега 0,6%, па би се, имајући у виду овако ниске вредности појаве, могло размислити о искључивању питања о писмености у наредном попису. Међутим, анализа података о писмености по националној припадности показала је да неписменост⁶⁵ још увек није искорењена, нарочито код Ашкалија и Рома, код којих је неписмено око 9% лица. Посматрано по полу, код Ашкалија је неписмено 3,6% мушкараца и 14,3% жена старијих од девет година, а код Рома је удео неписмених мушкараца 5,5%, а жена 12,4%. По знатно већем уделу неписмених од републичког просека издвајају се и Египћани (4,2% укупно, 1,4% мушкарци, 7,4% жене), Власи (2,2% укупно, испод 1% мушкарци, 3,5% жене), Муслимани, Албанци и Румуни (око 2% неписмених у укупном становништву старом 10 и више година, при чему је већи удео неписмених жена него мушкараца).

Подаци о компјутерској писмености⁶⁶ по националној припадности поткрепљују налазе добијене анализом података о највишој завршеној школи и уделу неписмених. Наиме, и код овог обележја, најлошије су рангирани Ашкалије и Роми, са мање од 10% компјутерски писмених, следе Египћани (14,1%) и Власи (16,6%), док највише уделе компјутерски писмених имају Руси (84,2%), Јевреји и Грци (око 75%).

⁶⁵ Према пописној методологији писменим се сматрају сва лица која су завршила најмање четири разреда основне школе, лица која у моменту пописа похађају школу, као и лица без школе или са мање од четири разреда основне школе која изјаве да су писмена, тј. да умеју да напишу и прочитају кратак текст, реченицу или поруку, из свакодневног живота, без обзира на то којим језиком и писмом се служе.

⁶⁶ Питање о компјутерској писмености је први пут постављено у Попису 2011. и пружа додатне информације о образовном нивоу становништва. У Попису 2022. постављено је питање о активностима које лице старо 15 и више година зна да обавља на рачунару (компјутеру, таблети, мобилном телефону): 1. Обрада текста, креирање табела и сл.; 2. Претраживање информација на интернету; 3. Електронска комуникација. Лица која су на сва три потпитања дала потврдан одговор сматрају се компјутерски писменим, док су лица која су на једно или на два од три постављена питања дала позитиван одговор сматрају се делимично компјутерски писменим. Лица која не знају да обављају ниједну од активности на рачунару категорисана су као компјутерски неписмена лица.

Графикон 4.10. Становништво старо 15 и више година према компјутерској писмености, Попис 2022.

4.4.6. Припадници националних заједница према економским обележјима

На разлике у економским карактеристикама националних заједница утицао је низ фактора, међу којима се као најзначајнији могу издвојити – старосни састав, образовни ниво и достигнути степен еманципације жена.

Табела 4.13. Становништво према економској активности, Попис 2022.

	Економски активни		Економски неактивно становништво						
	обављају занимање	незапослени	деца млађа од 15 год.	ученици и студенти стари 15 и више год.	пензионери	лица са приходима од имовине	лица која се баве производњом добара за потребе свог домаћинства	лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству	остало и непознато
Срби	36,90	5,53	13,75	6,77	25,43	0,26	1,25	6,27	3,84
Албанци	13,90	20,48	16,67	4,93	10,85	1,59	3,30	22,07	6,21
Ашкалије	17,67	9,64	36,04	4,59	4,36	0,00	0,31	17,90	9,49
Бошњаци	17,13	12,74	21,62	7,96	13,54	0,90	2,89	15,26	7,97
Бугари	30,54	8,52	5,63	5,15	36,31	0,38	2,11	7,11	4,25
Буњевци	37,39	3,38	8,30	3,22	37,56	0,18	0,86	6,02	3,08
Власи	23,22	4,37	5,72	2,99	42,80	0,28	3,84	13,69	3,09
Горанци	33,32	8,10	15,95	7,65	12,86	0,23	0,29	14,92	6,68
Грци	41,16	4,64	9,13	8,70	24,20	0,58	0,43	5,07	6,09
Египћани	19,81	8,15	30,32	3,84	4,92	0,07	0,81	20,42	11,66

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Табела 4.13. Становништво према економској активности, Попис 2022. (наставак)

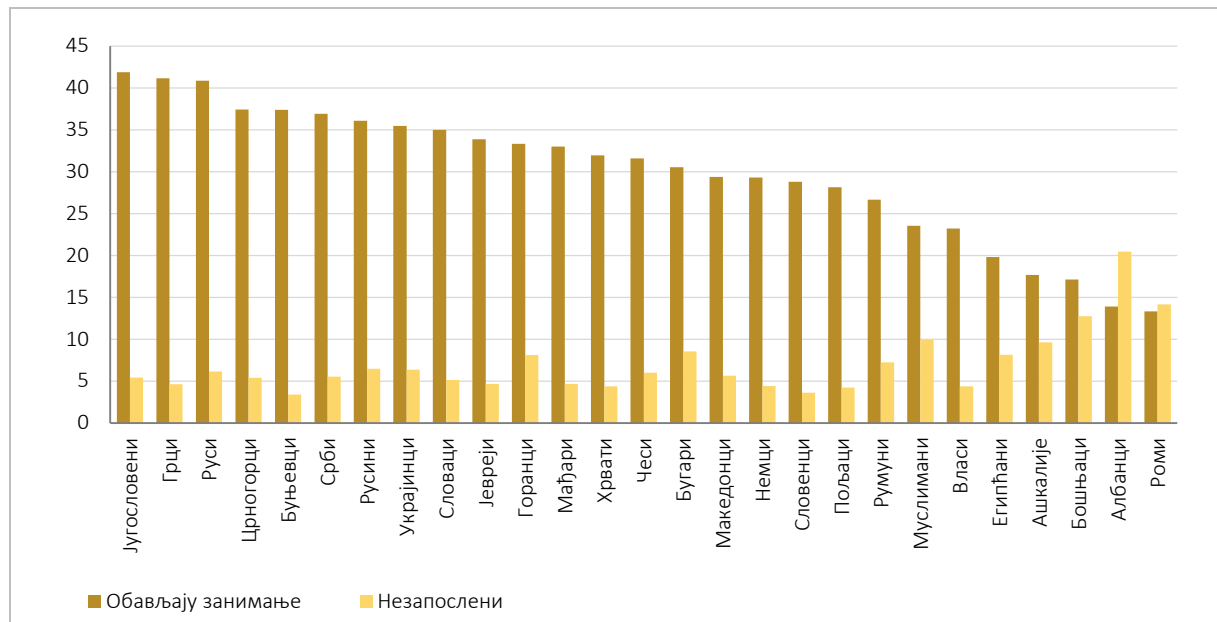
	Економски активни		Економски неактивно становништво						
	обављају занимање	незапослени	деца млађа од 15 год.	ученици и студенти стари 15 и више год.	пензионери	лица са прихода од имовине	лица која се баве производњом добара за потребе свог домаћинства	лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству	остало и непознато
Јевреји	33,85	4,65	6,06	4,80	42,03	0,14	0,00	3,39	5,08
Југословени	41,88	5,43	2,09	1,82	37,81	0,30	0,39	5,07	5,22
Мађари	33,00	4,66	10,74	4,63	31,22	0,37	1,32	9,66	4,41
Македонци	29,38	5,65	4,36	2,13	44,60	0,14	0,36	9,70	3,67
Муслиман	23,54	9,92	15,92	5,05	20,78	0,52	1,41	13,52	9,33
Немци	29,30	4,39	5,17	3,03	44,15	0,35	0,62	6,61	6,37
Пољаци	28,13	4,23	5,37	3,09	40,81	0,33	1,14	13,01	3,90
Роми	13,33	14,17	28,88	3,66	5,32	0,19	1,73	18,89	13,84
Румуни	26,66	7,23	10,72	4,17	24,57	1,13	3,23	15,83	6,47
Руси	40,84	6,16	15,66	3,89	9,89	0,65	0,38	14,09	8,44
Русини	36,07	6,48	11,15	5,32	28,50	0,40	1,29	7,27	3,52
Словаци	34,99	5,14	11,03	4,71	27,98	0,46	1,60	10,94	3,14
Словенци	28,81	3,61	5,51	3,85	49,91	0,04	0,35	4,07	3,85
Украјинци	35,45	6,35	10,51	4,91	24,54	0,30	0,68	10,58	6,68
Хрвати	31,94	4,36	7,28	3,48	38,43	0,39	1,21	8,69	4,22
Црногорци	37,42	5,38	8,38	5,91	32,99	0,28	0,39	4,55	4,70
Чеси	31,59	6,00	5,69	3,34	38,88	0,61	1,67	8,81	3,42

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Националне заједнице са највишим уделима високообразовног становништва имају далеко повољнију економску структуру, без обира на то што је и код њих већи удео економски неактивног у односу на економски активан контингент, али су разлике у уделима ових контингената мање изражене (Југословени – 47,3% економски активних и 52,7% економски неактивних; Руси – 47% активних наспрам 53% неактивних; Грци – 46% активних према 54% неактивних итд.). С друге стране, код националних мањина са високим учешћем деце млађе од 15 година и са нижим образовним нивоом, у просеку, економски неактивно становништво је доминантно – код Бошњака, Египћана, Рома и Ашкалија однос између економски активних и економских неактивних је око 27–30% према 70–73%, у корист неактивних. Слична ситуације је и код Влаха (27,6% активних и 72,4% неактивних), иако они спадају међу најстарије националне заједнице, с тим што је код Влаха, за разлику од других националних мањина, висок удео неактивних у укупном броју Влаха последица изразито високог удела пензионера (скоро 43%).

Економски положај националних заједница на тржишту рада може се сагледати кроз уделе два потконтингента која чине економски активно становништво: економски активне који обављају занимање и незапослена лица.

Графикон 4.11. Удео економски активног становништва које обавља занимање и незапослених у укупном броју припадника националних заједница, Попис 2022. (%)

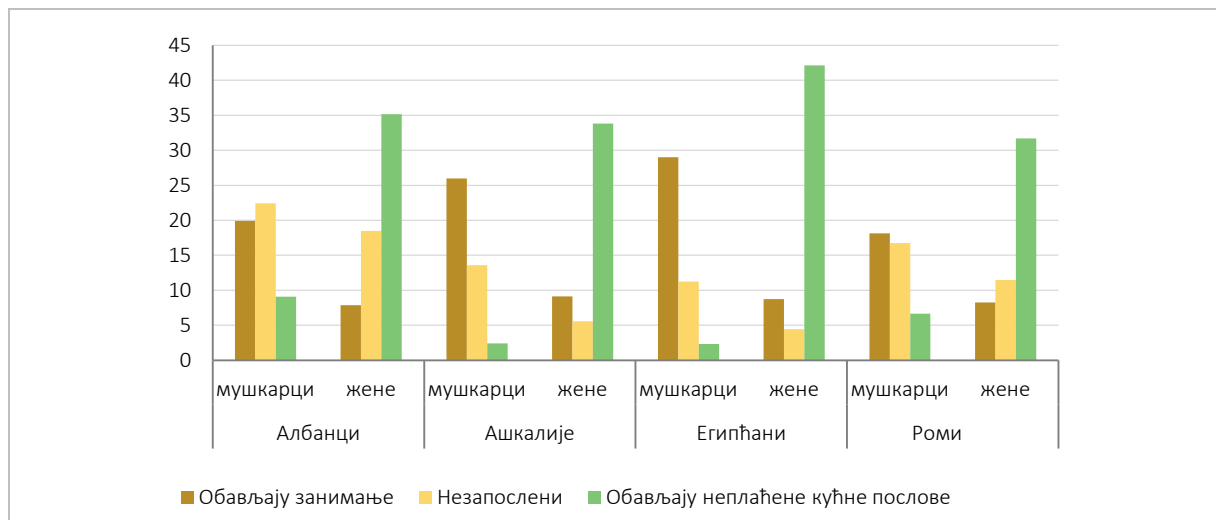

Најнеповољнија економска структура становништва присутна је код Албанаца, код којих је удео незапослених (20%) у укупном становништву значајно већи од удела економски активних лица која обављају занимање (14%) и код Рома код којих је удео запослених и незапослених скоро изједначен (13,3% запослених и 14,2% незапослених). Следе Бошњаци, Ашкалије и Египћани, са мањим уделима запослених у укупној популацији у односу на остале националне заједнице (испод 20%). На дијаметрално супротној позицији налазе се Југословени, Грци и Руси са уделом запослених од преко 40%.

Највише уделе пензионера у укупном становништву, изнад 40%, имају Словенци (50%), Македонци (44,6%), Немци (44,2%), Власи (42,8%), Јевреји (42%) и Пољаци (40,8%), а са највишим уделима лица која обављају неплаћене кућне послове издвајају се Албанци (22%), Египћани (20,4%), Роми (19%) и Ашкалије (18%).

Посматрано по полу, највеће разлике у структури становништва према економској активности присутне су код Албанаца, Ашкалија, Египћана и Рома, нарочито код категорија: „запослени“, „незапослени“ и „лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству“.

Графикон 4.12. Запослени, незапослени и лица која обављају неплаћене кућне послове, по полу, Попис 2022. (%)

Код све четири националне мањине, жене, за разлику од мушкараца, имају далеко веће уделе лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству и мање уделе запослених и незапослених. Приметне су и извесне разлике између посматраних националних мањина – Албанке и Ромкиње имају веће уделе незапослених од удела запослених у укупном контингенту жена, док је међу Ашкалијама и Египћанкама већи удео запослених у односу на незапослене жене. Без обзира на ове разлике, може се закључити да су жене код све четири националне мањине у знатно лошијој позицији од мушкараца у погледу њиховог учешћа на тржишту рада. Оне, за разлику од мушкараца, у далеко већем броју остају код куће, чувају децу и обављају неплаћене кућне послове.

Подаци о занимањима економски активних лица (табела 4.14) додатно потврђују висок степен корелације између нивоа образовања и економског положаја националних заједница. Чак 64% Руса који обављају занимање сврстано је у групу „стручњаци и уметници“, као и половина Јевреја, 41% Грка, 38% Југословена и једна трећина Словенаца. За разлику од њих, половина Ашкалија обавља једноставна занимања за која није неопходна квалификација, као и 37% Рома и Египћана.

Код Горанаца су најзаступљенија „услугна и трговачка занимања“ (27%) и занимања из групе „занатлије и сродни“ (25,6%). У ове две групе занимања разврстан је и највећи број Муслимана (21% обавља „услугна и трговачка занимања“, а 18% обављају „занатске и сродне“ послове).

Највећи проценат економски активних Буњеваца (20,4%), Албанаца (19%), Мађара (18%) и Словака (17,5%) разврстан је у групу занимања „занатлије и сродни“. Највећи број запослених Влах (20%) разврстан је у групу занимања „руковаоци машинама и постројењима, монтери и возачи“. Код припадника свих осталих националних заједница највећи релативни удео у укупном броју економски активних који обављају занимање имају стручњаци и уметници.

Табела 4.14. Економски активно становништво према занимању, Попис 2022.

	Руководиоци	Стручњаци и уметници	Техничари и сарадници стручњака	Административни службеници	Услугна и трговачка занимања	Пољопривредници, шумари, рибари и сродни	Занатлије и сродни	Руковаоци машинама и постројењима, монтери и возачи	Једноставна занимања	Војна занимања	Непознато
Срби	5,5	21,7	14,8	8,9	16,3	2,5	11,4	10,9	6,8	0,9	0,3
Албанци	4,0	17,0	6,4	5,5	16,4	10,1	18,9	6,9	11,6	0,0	3,0
Ашкалије	0,4	0,9	3,5	4,8	12,6	3,0	15,6	9,1	50,2	0,0	0,0
Бошњаци	5,9	24,1	10,2	5,8	17,9	3,0	14,7	10,1	6,6	0,1	1,5
Бугари	5,4	24,3	15,3	8,0	14,1	1,9	11,5	9,6	8,6	0,8	0,4
Буњевци	3,7	10,2	13,0	7,8	15,8	5,1	20,4	13,6	10,3	0,1	0,2
Власи	3,5	9,9	10,5	4,6	13,2	13,1	14,3	20,4	10,0	0,2	0,4
Горанци	3,4	9,3	10,1	7,8	26,7	0,4	25,6	5,8	10,2	0,4	0,3
Грци	15,8	40,8	12,0	10,2	11,6	0,0	3,5	2,8	2,5	0,0	0,7
Египћани	0,3	5,1	4,8	9,2	15,3	1,7	16,7	6,8	37,1	0,0	3,1
Јевреји	12,9	50,0	14,2	5,8	8,3	0,8	4,2	2,5	0,8	0,0	0,4
Југословени	8,5	38,2	13,8	8,7	10,6	1,0	7,7	6,4	4,5	0,3	0,2
Мађари	3,8	14,1	11,7	6,1	13,6	7,9	18,1	12,3	12,1	0,1	0,3
Македонци	5,8	21,3	15,6	8,4	16,1	1,4	12,3	8,0	10,2	0,6	0,3
Муслимани	3,7	8,6	8,9	6,3	21,7	2,0	18,3	13,8	15,6	0,2	0,9
Немци	6,5	27,2	13,5	9,3	12,1	2,3	13,8	8,6	5,8	0,5	0,4
Пољаци	8,7	26,6	16,8	8,7	11,6	2,9	10,4	8,1	5,8	0,6	0,0
Роми	1,4	3,8	5,0	3,9	12,4	4,3	16,1	15,4	36,6	0,4	0,7
Румуни	3,7	21,6	10,4	5,7	12,6	14,1	10,2	9,1	12,1	0,1	0,3
Руси	10,5	63,7	7,1	3,1	5,9	0,5	3,2	2,1	2,2	0,0	1,6
Русини	3,8	22,8	13,5	6,7	12,7	5,8	16,2	10,2	7,8	0,3	0,2
Словаци	3,7	13,9	11,7	6,9	13,0	11,4	17,5	11,0	10,5	0,1	0,1
Словенци	11,5	33,7	14,5	8,5	9,4	1,3	8,5	6,6	4,9	0,7	0,2
Украјинци	5,8	20,5	12,3	7,1	15,5	1,8	13,9	13,1	9,3	0,5	0,2
Хрвати	4,8	17,4	14,2	8,1	15,4	5,9	13,8	11,6	8,4	0,2	0,2
Црногорци	9,5	29,9	15,2	9,5	14,0	1,1	6,5	8,5	5,1	0,5	0,2
Чеси	6,5	28,1	11,5	7,2	14,7	3,4	10,1	9,6	7,5	0,7	0,7

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

4.4.7. Особе са инвалидитетом према националној припадности

Питања о инвалидитету постављана су у пописима 2011. и 2022. године⁶⁷ и у оба пописа примењен је тзв. социолошки приступ, према коме особа може сматрати да, и поред постојања одређеног здравственог проблема, нема потешкоћа у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу, захваљујући подршци околине, коришћењу одговарајућих помагала и слично. У Попису 2022. питања о инвалидитету нису постављана за децу млађу од две године, а за децу старости од две до четири године постављена су питања само за вид, слух и ходање, док је за лица старости пет и више година питање постављано у целости (РЗС, 2023).

Према добијеним подацима, свега 5,5% становништва Републике Србије старости две и више година сврстано је у контингент особа са инвалидитетом. Удео лица са инвалидитетом умногоме зависи од старосне структуре становништва и већи је код националних заједница са вишим уделима старијих од 64 године у укупном становништву.

Табела 4.15. Удео особа са инвалидитетом у становништву старом две и више година, Попис 2022.

Национална припадност	% особа са инвалидитетом	Национална припадност	% особа са инвалидитетом	Национална припадност	% особа са инвалидитетом
Власи	12,7	Русини	7,9	Роми	5,7
Немци	11,6	Бугари	7,7	Срби	5,5
Буњевци	10,4	Румуни	7,6	Египћани	4,8
Хрвати	9,7	Словаци	7,6	Грци	4,7
Пољаци	9,5	Чеси	7,6	Ашкалије	3,8
Словенци	9,3	Југословени	7,4	Горанци	3,5
Македонци	9,0	Црногорци	6,9	Бошњаци	2,4
Мађари	8,6	Украјинци	6,7	Руси	2,0
Јевреји	8,1	Муслиман	6,3	Албанци	1,2

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Највећи удео особа са инвалидитетом, преко 10%, имају Власи (12,7%), Немци (11,6%) и Буњевци (10,4%), док процентуалне уделе ниже од републичког просека имају припадници седам националних мањина (Египћани, Грци, Ашкалије, Горанци, Бошњаци, Руси и Албанци), при чему је најмањи удео особа са инвалидитетом забележен код Албанаца (1,2%).

⁶⁷ Подаци о инвалидитету добијени су на основу одговора испитаника на питања о томе да ли имају потешкоће у обављању свакодневних активности због проблема са: 1. видом (и поред употребе наочара), 2. слухом (и поред употребе слушног апарата), 3. ходом или пењањем степеницама, 4. памћењем/концентрацијом, 5. самосталношћу при одевању, исхрани и одржавању личне хигијене и 6. комуникацијом (говор, међусобно разумевање лица и околине). На свако од шест постављених питања лице је могло да се изјасни да: (1) нема потешкоћа, (2) има мало потешкоћа, (3) има много потешкоћа, (4) потпуно је онемогућено у обављању свакодневних активности и (5) не жели да одговори. У контингент особа са инвалидитетом укључена су сва лица старости две и више година која, услед најмање једног од наведених проблема, имају много потешкоћа или су потпуно онемогућена у обављању свакодневних активности.

4.5. НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ПРЕМА ОСНОВНИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ДОМАЋИНСТАВА И ПОРОДИЦА

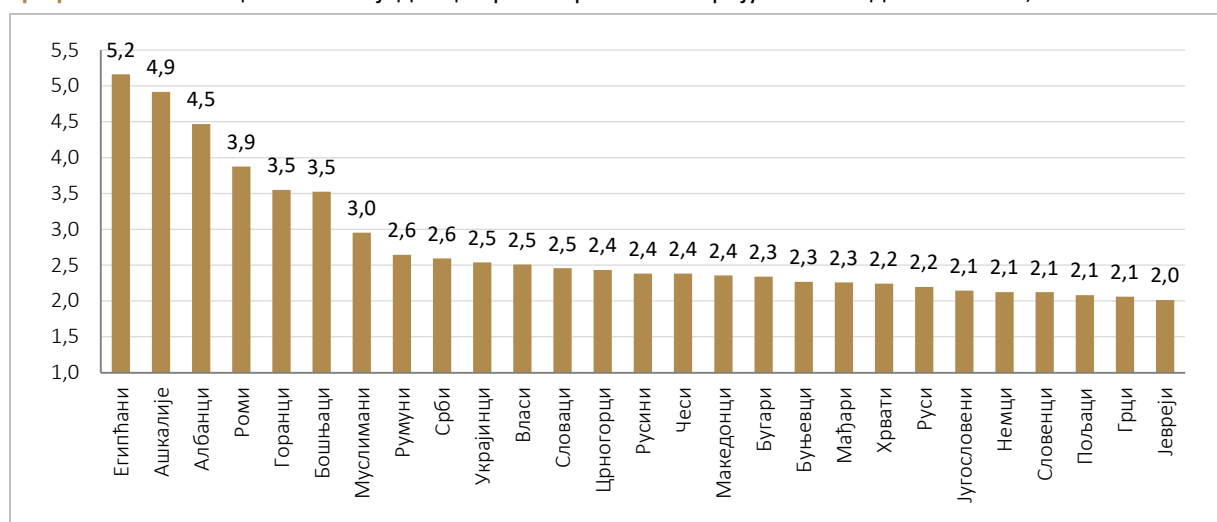
Величина домаћинства и његов састав детерминисани су многобројним факторима, који се најгрубље могу поделити на: демографске (наталитет, морталитет, старосна и полна структура становништва, брачност, старост при склапању првог брака, старост мајке при рођењу првог детета, итд.), социо-економске (степен урбанизације и индустријализације, миграције, развој здравства, образовање, писменост, приходи, стамбени и хигијенски услови, „цена детета“, величина земљишног поседа, друштвени производ, национална и верска припадност, положај жене у друштву итд.) и психолошке (традиција, личне аспирације, амбиција, самоостваривање, промењене репродуктивне норме и слично). Деловање свих ових фактора на домаћинство испреплетано је и међузависно, тако да, током развоја људског друштва, долази до промена, како јачине њиховог утицаја, тако и доминације појединих фактора.

Пре почетка демографске транзиције пресудан утицај на величину домаћинства имали су демографски фактори. Висока смртност становништва, а посебно одојчади, мале деце и жена у репродуктивном периоду, и поред високих стопа наталитета, утицали су на формирање ниског природног прираштаја, те је домаћинство имало релативно мали број чланова. Развојем друштва, појачавало се дејство осталих, првенствено социо-економских фактора, који су запажено дејство имали у раној фази структурне трансформације. Развој и широка примена медицинских достигнућа утицали су на пад смртности становништва (посебно мале деце), чиме су се створили услови за пораст природног прираштаја и већи број деце у породици. Под утицајем урбанизације и индустријализације, али и других модернизацијских токова (образовање), велика вишегенерацијска домаћинства почињу да се редукују на једнопородичне заједнице, које су састављене искључиво од родитеља и њихове деце. Након стварања породичних нуклеуса, поново јача утицај демографских, али и психолошких фактора, те опада и удео виших редова рођења, односно смањује се просечан број деце у породици. На даље опадање просечне величине домаћинства пресудан утицај имао је интензиван процес старења становништва, услед којег расте број самачких старачких домаћинства. Испреплетано деловање социо-економских и психолошких фактора у савременим условима живота утицало је на слабљење универзалности брака, као основног облика удруживања, и на формирање широке лепезе разних кохабитационих и других вишечланих заједница, али и на пораст целибата и, самим тим, на пораст броја самачких домаћинства.

Разлике у карактеристикама домаћинства и породица у зависности од националне припадности настале су као резултат здруженог дејства свих наведених фактора и достигнутог степена демографске транзиције.

4.5.1. Домаћинства према националној припадности „старешине”

Разлике у просечном броју чланова домаћинства у зависности од националне припадности „старешине” или „носиоца” домаћинства су доста изражене – од свега два члана у просеку (Јевреји) до преко пет чланова (Египћани).

Графикон 4.13. Националне заједнице према просечном броју чланова домаћинства, Попис 2022.

У односу на републички просек (2,6 чланова домаћинства), бројчано веће просечно домаћинство имају Египћани (5,2 члана), Ашкалије (4,9 чланова), Албанци (4,5), Роми (3,9), Горанци и Бошњаци (3,5 чланова) и Муслимани (3 члана).

Приметне су и велике разлике у структури домаћинстава према броју чланова у зависности од националне припадности носиоца домаћинства.

Табела 4.16. Домаћинства према националној припадности носиоца и броју чланова, Попис 2022.

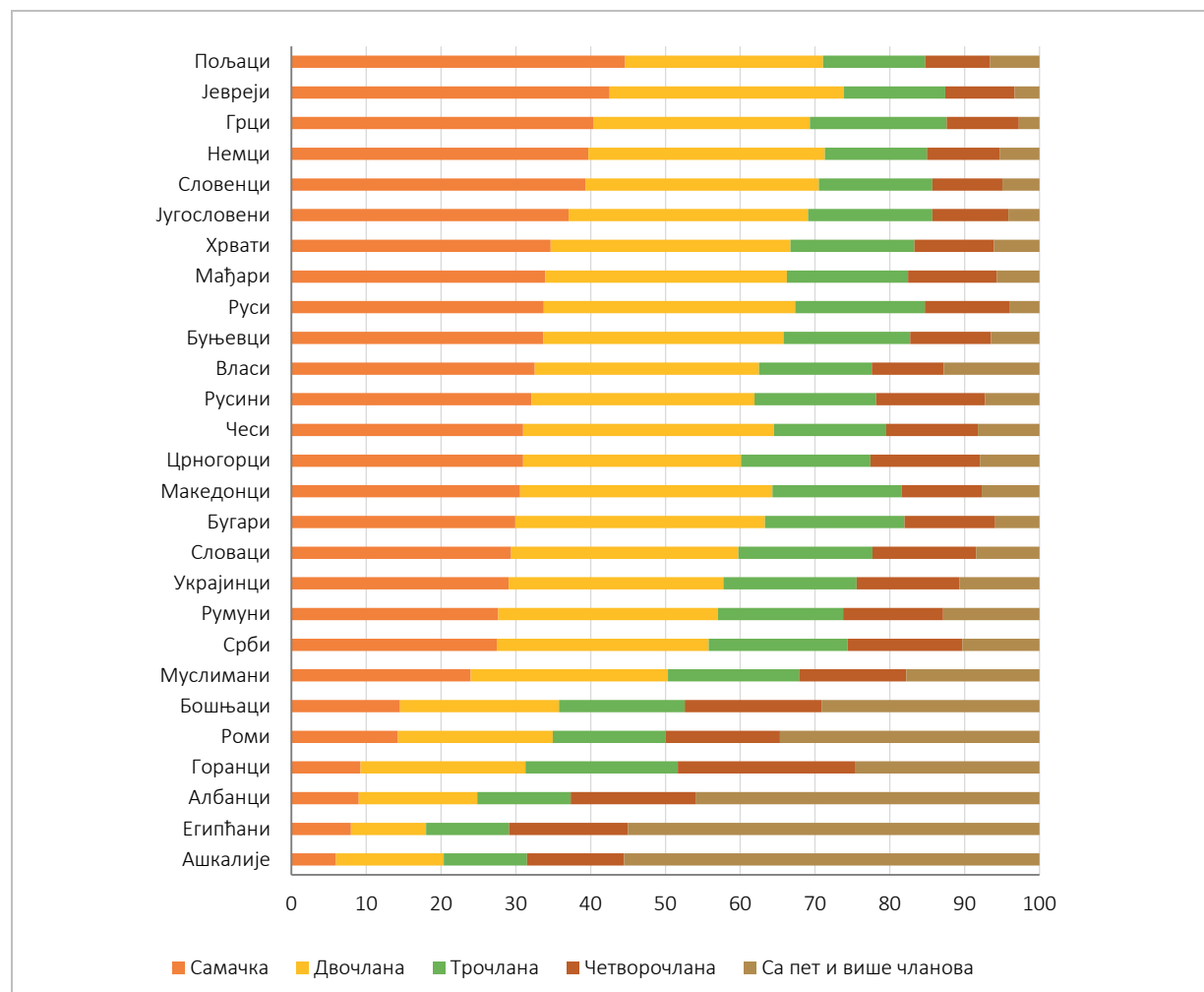
Националност	Укупно	Самачка	Двочлана	Трочлана	Четворочлана	Са пет и више чланова
Срби	2061661	565554	584762	382426	316124	212795
Албанци	13840	1241	2195	1729	2312	6363
Ашкалије	270	16	39	30	35	150
Бошњаци	43722	6351	9283	7360	7998	12730
Бугари	6286	1882	2097	1172	762	373
Буњевци	5529	1861	1776	937	596	359
Власи	9666	3145	2897	1459	927	1238
Горанци	2221	205	490	452	526	548
Грци	290	117	84	53	28	8
Египћани	289	23	29	32	46	159
Јевреји	421	179	132	57	39	14
Југословени	16316	6043	5224	2709	1661	679
Мађари	83147	28203	26858	13471	9862	4753
Македонци	6857	2096	2314	1183	736	528
Муслимани	4532	1086	1196	793	650	807
Немци	1255	498	397	171	123	66
Пољаци	242	108	64	33	21	16
Роми	34261	4873	7089	5170	5238	11891

Табела 4.16. Домаћинства према националној припадности носиоца и броју чланова, Попис 2022. (наставак)

Националност	Укупно	Самачка	Двочлана	Трочлана	Четворочлана	Са пет и више чланова
Румуни	9141	2526	2687	1527	1222	1179
Руси	4271	1440	1437	739	482	173
Русини	5197	1667	1549	846	756	379
Словаци	17488	5134	5312	3134	2428	1480
Словенци	1451	570	453	220	136	72
Украјинци	1522	442	437	271	209	163
Хрвати	17872	6194	5730	2957	1907	1084
Црногорци	9793	3031	2856	1693	1432	781
Чеси	620	192	208	93	76	51

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Графикон 4.14. Домаћинства према националној припадности носиоца и броју чланова, Попис 2022. (%)

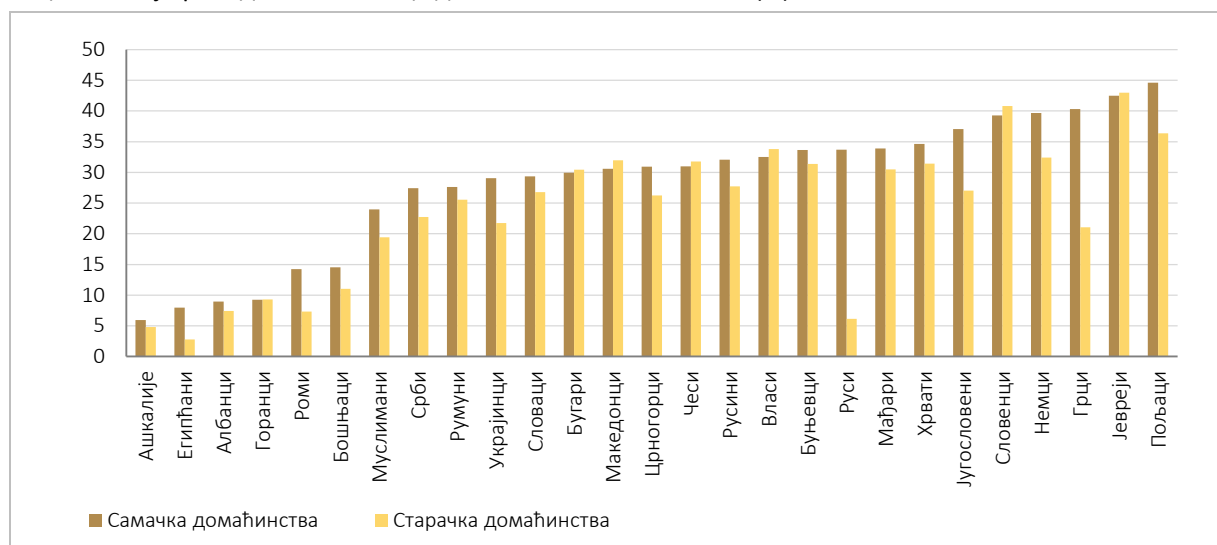

Више од половине домаћинстава Ашкалија (55,6%) и Египћана (55%) има пет или више чланова, а домаћинства са преко четири члана најбројнија су и код Албанаца – удео 45% у укупном броју домаћинстава. Поред ових националних мањина, са већим уделима домаћинстава са пет и више чланова у односу на остале националне заједнице, издвајају се и Роми (35%), Бошњаци (29%) и Горанци код којих свако четврто домаћинство има више од пет чланова и Муслимани са уделом од 18% домаћинстава са преко четири члана у укупном броју домаћинстава. Заједничка карактеристика свих ових националних заједница је то што, за разлику од осталих националности, имају нижу просечну старост, веће уделе деце млађе од 15 година, веће проценте лица у браку, нижу просечну старост мајке при рођењу првог детета, најнеповољнију образовну структуру, високе уделе жена које нису економски активне и које обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству.

На дијаметрално супротној позицији налази се група од 15 националних заједница код којих су најзаступљенија једночлана домаћинства, а највеће уделе једночланих у укупном броју домаћинстава имају Пољаци (45%), Јевреји (42,5%), Грци и Немци (око 40%), Словенци (39%), Југословени (37%), као и Хрвати, Мађари, Руси и Буњевци код којих је свако треће домаћинство самачко. У структури домаћинстава према броју чланова, једночлана домаћинства најбројнија су и код Влаха, Русина, Црногораца и Украјинаца. Двочлана домаћинства најбројнија су код Чеха, Македонаца и Бугара (свако треће домаћинство има два члана), као и код Словака, Румуна, Срба и Муслимана.

У периоду између два пописа (2011–2022) дошло је до великог повећања броја и процентуалног удела како самачких домаћинстава (22,3% по Попису 2011. на 30% по Попису 2022), тако и домаћинстава у којима су сви чланови стари 65 и више година (са 17,5% у Попису 2011, на 21,6% у Попису 2022).

Графикон 4.15. Удео самачких и старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава, према националној припадности носиоца домаћинства, Попис 2022. (%)

Најниже уделе самачких и старачких у укупном броју домаћинстава имају Ашкалије, Египћани, Горанци Роми и Бошњаци (испод 15%, са распоном од 6% код Ашкалија до 14,5% код Муслимана). Скупини националних мањина са најнижим уделима старачких домаћинстава (испод 15%) могу се прикључити и Руси са уделом од свега 6,2% домаћинстава у којима су сви чланови стари 65 и више година, с тим што, за разлику од других националних мањина, Руси имају висок удео самачких домаћинстава (свако треће домаћинство је самачко). Најмањи удео старачких домаћинстава присутан је Египћана (испод 3%).

Код већине националних заједница удели самачких и старачких у укупном броју домаћинстава имају приближне вредности, па се може закључити да већина самаца има 65 или више година, односно да већину старачких домаћинстава чине самачка старачка домаћинства. Такође, код већине националних заједница већи је удео самачких него удео старачких домаћинстава, при чему је та разлика код неких заједница минимална, док код других постоје значајне диспропорције. Једино је код Влаха, Бугара, Македонаца, Чеха, Словенаца и Јевреја нешто већи удео старачких него удео самачких домаћинстава (демографски најстарије популације). Велики дисбаланс у уделима самачких и старачких домаћинстава присутан је код већ поменутих Руса што је свакако последица великог броја самаца досељених пред Попис 2022.

Највећи удео старачких домаћинстава забележен је код Јевреја, Словенаца и Пољака, што не изненађује ако се има у виду да се ради о националним заједницама које спадају у групу најстаријих популација у Републици Србији.

Домаћинства према породичном саставу и националној припадности носиоца

Већина домаћинстава у Републици Србији има у свом саставу најмање једну породицу (68%)⁶⁸, док је удео непородичних (самачких и вишечланих) у укупном броју домаћинства близу једне трећине (32%).

Однос породичних и непородичних у укупном броју домаћинстава разликује се у зависности од националне припадности носиоца домаћинства. Код Грка, Јевреја, Немаца, Пољака и Словенаца удео непородичних домаћинстава већи је од 40%, и то због високог удела самачких домаћинстава, док је удео непородичних домаћинстава мањи од 10% код Ашкалија и Египћана. Без обзира на уочене разлике, може се рећи да су породична домаћинства бројнија од непородичних код свих националних заједница.

Табела 4.17. Домаћинства према породичном саставу и националној припадности носиоца, Попис 2022.

	Укупан број домаћинстава	Породична домаћинства							Непородична домаћинства	
		једнопородична домаћинства						две или више породица у домаћинству	самачка	вишечлана
		брачни пар без деце	ванбрачни пар без деце	брачни пар с децом	ванбрачни пар с децом	отац с децом	мајка с децом			
Срби	2061661	358510	41089	600040	50310	60948	224124	114441	565554	46645
Албанци	13840	1812	32	5651	87	289	889	3557	1241	282
Ашкалије	270	30	8	71	67	11	19	48	16	0
Бошњаци	43722	6256	196	19311	586	1415	4124	4209	6351	1274
Бугари	6286	1572	77	1597	84	222	504	227	1882	121
Буњевци	5529	1098	186	1227	167	151	570	146	1861	123
Власи	9666	2216	258	1462	322	323	680	959	3145	301
Горанци	2221	399	13	1111	18	41	140	269	205	25
Грци	290	50	6	71	1	9	23	5	117	8
Египћани	289	22	2	92	45	11	12	77	23	5

⁶⁸ Према методологији пописа, домаћинство је породично ако у свом саставу има најмање једну породицу, при чему у том домаћинству могу живети и други чланови домаћинства који не припадају ниједној породици.

Табела 4.17. Домаћинства према породичном саставу и националној припадности носиоца, Попис 2022. (наставак)

	Укупан број домаћинстава	Породична домаћинства							Непородична домаћинства	
		једнопородична домаћинства						две или више породица у домаћинству	самачка	више-члана
		брачни пар без деце	ванбрачни пар без деце	брачни пар с децом	ванбрачни пар с децом	отац с децом	мајка с децом			
Јевреји	421	82	13	71	12	10	39	5	179	10
Југословени	16316	2878	558	3311	404	489	1893	362	6043	378
Мађари	83147	17511	2407	18913	2350	2049	8418	1746	28203	1550
Македонци	6857	1463	103	1475	141	234	890	328	2096	127
Муслиман	4532	712	64	1342	204	149	549	327	1086	99
Немци	1255	228	36	230	21	35	138	42	498	27
Пољаци	242	29	4	46	5	4	35	6	108	5
Роми	34261	4195	1218	8256	5489	1252	3173	5082	4873	723
Румуни	9141	1783	235	2066	445	277	847	743	2526	219
Руси	4271	737	187	1064	44	66	438	37	1440	258
Русини	5197	1002	105	1458	97	135	508	134	1667	91
Словаци	17488	3712	276	4997	253	443	1731	635	5134	307
Словенци	1451	289	29	258	33	46	157	40	570	29
Украјинци	1522	247	31	397	41	33	211	67	442	53
Хрвати	17872	3508	373	3854	334	481	2204	507	6194	417
Црногорци	9793	1668	231	2738	256	323	1001	315	3031	230
Чеси	620	144	14	134	13	13	62	28	192	20

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Код већине националних заједница међу породичним домаћинствима су најзаступљенија домаћинства с једном породицом типа „брачни пар с децом”. Удели домаћинстава типа „брачни пар с децом” и „брачни пар без деце” скоро су изједначени код Бугара, Македонаца, Немаца, док је удео „брачних парова без деце” већи код Влах, Јевреја, Словенаца и Чеха.

По високим уделима породичних домаћинстава типа „ванбрачни пар с децом” издвајају се Ашкалије (свако четврто домаћинство), Египћани и Роми (око 16% домаћинстава), што не изненађује с обзиром на то да је код ових националних мањина присутан и висок удео лица у ванбрачним заједницама. Највеће уделе домаћинстава типа „мајка с децом” имају Пољаци (14,5%) и Украјинци (14%), док највећи удео домаћинстава типа „отац с децом” имају Ашкалије (4,1%), Египћани (3,8%) и Роми (3,7%).

Домаћинства са две и више породица су ретка појава код већине националних заједница (удео овог типа домаћинстава у Републици Србији је 5%). Међутим, код Египћана и Албанаца више од једне четвртине домаћинстава у свом саставу има две или више породица (Египћани 26,6%, Албаници 25,7%). Изузев њих, релативно високе уделе овог типа домаћинстава имају и Ашкалије (17,8%), Роми (14,8%) и Горанци (12,1%).

4.5.2. Породице према националној припадности супружника/партнера и супруге/партнерке

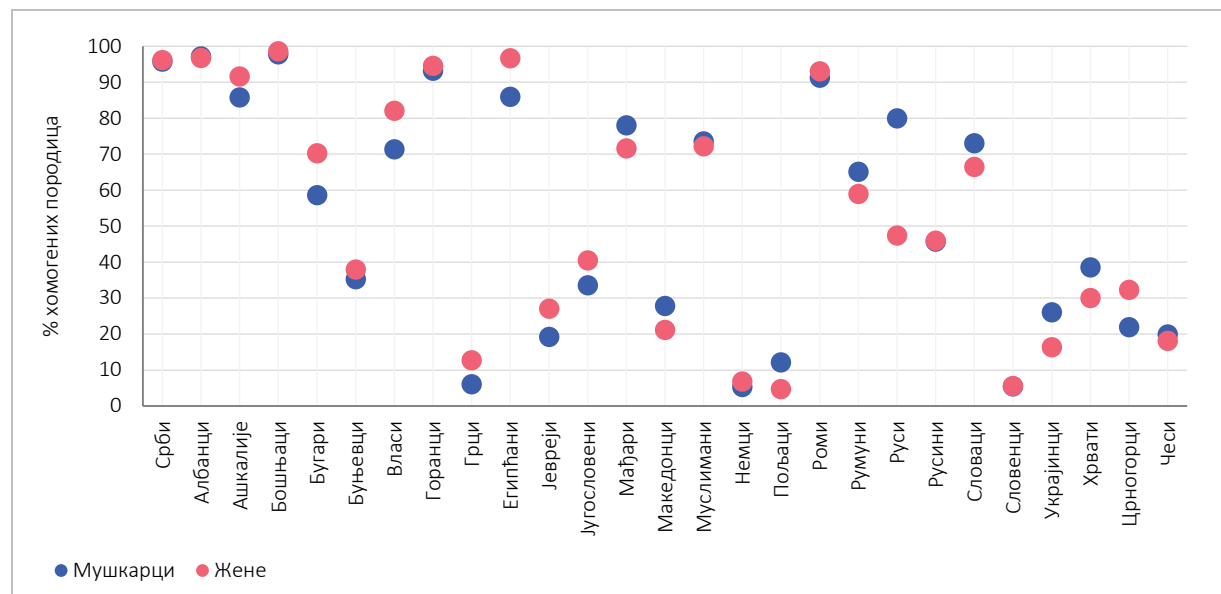
Укрштањем података о националној припадности супруга/супруге у породицама типа „брачни пар без деце“ и „брачни пар с децом“, односно партнера/партнерке у породицама типа „ванбрачни пар без деце“ и „ванбрачни пар с децом“, може се сагледати хомогеност, односно хетерогеност брачних/ванбрачних заједница.

Табела 4.18. Удео хомогених⁶⁹ у укупном броју породица, по националности супружника/партнера

Рбр.	Нацио- налност	Муш- карци	Жене	Рбр.	Нацио- налност	Муш- карци	Жене	Рбр.	Нацио- налност	Муш- карци	Жене
1	Срби	95,7	96,2	10	Египћани	85,9	96,7	19	Румуни	65,1	58,9
2	Албанци	97,2	96,8	11	Јевреји	19,3	27,1	20	Руси	80,0	47,4
3	Ашкалије	85,8	91,6	12	Југословени	33,6	40,5	21	Русини	45,8	46,0
4	Бошњаци	97,8	98,7	13	Мађари	78,0	71,6	22	Словаци	73,0	66,5
5	Бугари	58,7	70,3	14	Македонци	27,9	21,2	23	Словенци	5,5	5,6
6	Буњевци	35,3	37,9	15	Муслиман	73,5	72,2	24	Украјинци	26,1	16,4
7	Власи	71,4	82,1	16	Немци	5,3	6,8	25	Хрвати	38,6	30,0
8	Горанци	93,2	94,5	17	Пољаци	12,1	4,8	26	Црногорци	21,9	32,3
9	Грци	6,1	12,7	18	Роми	91,2	93,1	27	Чеси	19,9	18,2

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Графикон 4.16. Хомогеност породица према националности партнера, Попис 2022. (%)

⁶⁹ Хомогеним породицама сматрају се породице у којима су партнери (брачни или ванбрачни) исте националне припадности.

Најхомогеније породице присутне су код: Срба, Албанаца, Бошњака, Горанаца и Рома (у преко 90% породица супружници/партнери су исте националне припадности). Велика хомогеност присутна је и код: Ашкалија (91,6% Ашкалијки живи са Ашкалијом и 86% Ашкалија је у заједници са Ашкалијком), Египћана (97% Египћанки је у заједници са Египћанином и 86% Египћана живи са Египћанком), а релативно су хомогене и породице Влаха, Мађара, Муслимана, Словака (иста национална припадност супружника/партнера присутна је у око 70–80% породица). Следе породице Бугара и Румуна (преко 50% супружника/партнера је исте националне припадности).

Од укупног броја породица у којима је супруг/партнер руске националности, 80% је породица у којима је жена Рускиња, али је код породица у којима је супруга/партнерка Рускиња само 47% породица у којима је супруг/партнер руске националности, а у 45,3% породица супруг/партнер је Србин.

Породице припадника осталих националности су доста хетерогене, што не чуди с обзиром на њихов релативно мали апсолутни број:

- Русини: око 46% породица у којима су супружници/партнери Русини су хомогене. У укупном броју породица у којима су супруге/партнерке Русинке у 36% породица супруг/партнер је Србин, а сличан проценат забележен је и код породица у којима је супруг/партнер Русин – 34% је породица у којима је супруга/партнерка Српкиња;
- Хрвати: код породица у којима је жена Хрватица, 30% је породица где је мушкарац Хрват, а у 52% породица је супруг/партнер Србин, док је код породица у којима је супруг/партнер Хрват 38,6% породица где је супруга/партнерка Хрватица и 39% породица у којима је супруга/партнерка Српкиња;
- Буњевци: код Буњеваца је мање од 40% хомогених породица, 26% је породица Буњевац–Српкиња, односно 36% породица Буњевка–Србин;
- Југословени: Југословен–Југословенка 33,6%, Југословен–Српкиња 45,8%, односно Југословенка–Југословен 40,5%, Југословенка–Србин 41,4%;
- Црногорци: Црногорац–Црногорка 22% породица, Црногорац–Српкиња 62%, односно Црногорка–Црногорац 32%, Црногорка–Србин 53% породица;
- Јевреји: Јеврејин–Јеврејка 19% породица, Јеврејин–Српкиња 57%, односно Јеврејка–Јеврејин 27%, Јеврејка–Србин 49% породица;
- Македонци: Македонац–Македонка 28% породица, Македонац–Српкиња 61%, Македонка–Македонац 21%, Македонка–Србин 67% породица;
- Украјинци: Украјинац–Украјинка 26% породица, Украјинац–Српкиња 46%, Украјинка–Украјинац 16,4%, Украјинка–Србин 61% породица;
- Чеси: код Чеха је хомогених породица испод 20%, Чех–Српкиња 60%, Чехиња–Србин 65%;
- Грци: Грк–Гркиња свега 6% породица, Гркиња–Грк 13%, Грк–Српкиња 81%, Гркиња–Србин 64% породица;
- Пољаци: Пољаци–Пољакиње 12% породица, Пољаци–Српкиње 60%, Пољакиње–Пољаци 5%, Пољакиње–Срби 77% породица;
- Немци: код Немаца је хомогених породица мање од 10%, Немци–Српкиње и Немице–Срби 61%;
- Словенци: код Словенаца је свега 5% хомогених породица, Словенац–Српкиња 70%, Словенка–Србин 76%.

4.6. ГРУПИСАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА НА ОСНОВУ ВРЕДНОСТИ ИЗАБРАНИХ ИНДИКАТОРА

Анализа демографских, образовних и социо-економских и других карактеристика припадника 27 националних заједница, као и анализа карактеристика њихових домаћинстава и породица, указала је на постојање сличних образаца, али и на велике разлике које су резултат другачијих историјских и друштвених околности, верске припадности (о чему ће бити више рачи у поглављу 6.) и достигнутог степена демографске транзиције.

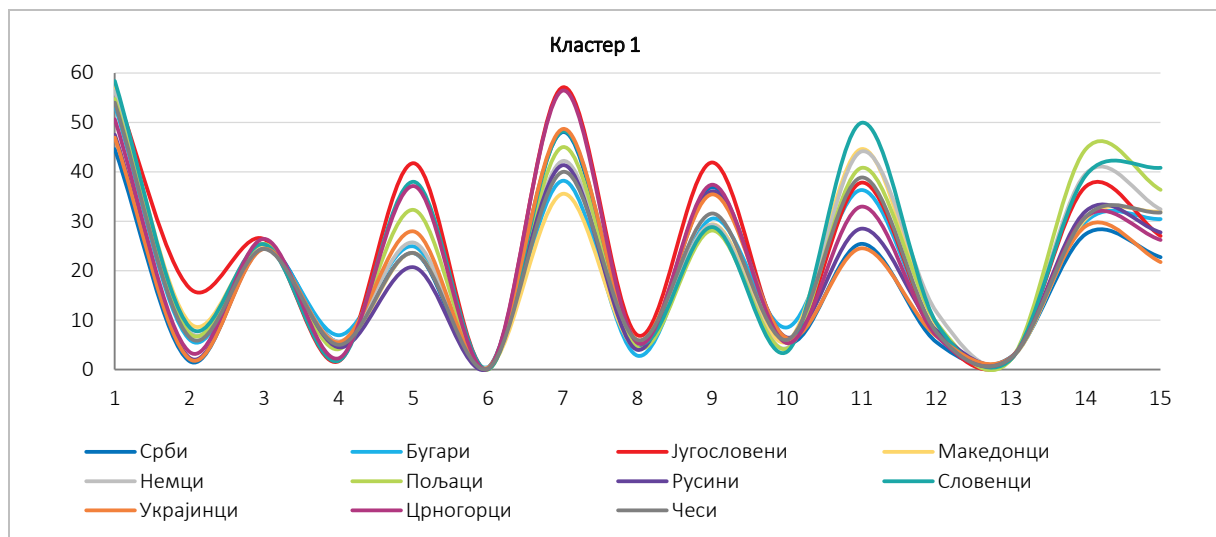
На основу вредности 15 изабраних показатеља: 1. просечна старост, 2. индекс старења (65+/ <15 год.), 3. просечна старост мајке при рођењу првог детета, 4. удео лица без школе и са непотпуном основном школом, 5. удео лица са вишим и високим образовањем, 6. удео неписмених, 7. удео компјутерски писмених, 8. удео лица која живе у ванбрачној заједници, 9. удео економски активних лица која обављају занимање, 10. удео незапослених, 11. удео пензионера, 12. удео особа са инвалидитетом, 13. просечан број чланова домаћинства, 14. удео самачких домаћинстава и 15. удео старачких домаћинстава, националне заједнице су према сличностима/разликама груписане у четири кластера (метода K-Means Cluster).

У кластер 1 сврстано је 11 националних заједница: Срби, Бугари, Југословени, Македонци, Немци, Пољаци, Русини, Словенци, Украјинци, Црногорци и Чеси. Заједнице које су сврстане у ову групу, имају високу просечну старост (већина је у просеку старија од 50 година) и изразито неповољан однос између најмлађих и најстаријих (индекс старења 6,5). Образовна структура им је релативно повољна (низак удео лица са мање од осам разреда основне школе – 4,3% и удео лица са вишим и високим образовањем близу републичког просека, свега 0,3% неписмених и 45,5% компјутерски писмених лица). Структура становништва према економској активности такође не одступа значајно од републичког просека (трећина становништва спада у категорију економски активних који обављају занимање, удео незапослених је свега 5,6%), с тим што имају највише уделе пензионера у односу на националне заједнице из других кластера (више од трећине становника су пензионери). Удео особа са инвалидитетом у овом кластеру такође је приближан уделу на нивоу Републике Србије. Број чланова домаћинства им је испод републичког просека, а одликују се и високим уделима самачких (свако треће домаћинство) и старачких домаћинстава (30%) у укупном броју домаћинства. Ова група има најниже уделе лица у ванбрачним заједницама у односу на остале групе.

Табела 4.19. Националне заједнице груписане према вредностима изабраних показатеља,
K-Means Cluster Analysis

	Кластер	Просечна старост	Индекс старења (65+ / <15)	Просечна стар. мајке при рођ. 1. детата	Удео лица без школе и са непотпуном о.ш.	Удео лица са вишим/високим образов.	Удео неписмених	Удео компјутерски писмених	Удео лица у ванбрачним заједницама	Удео економ. активних – обављају заним.	Удео незапослених	Удео пензионера	Удео особа са инвалидитетом	Просечан број чланова домаћинства	Удео самачких домаћинстава	Удео старачких домаћинстава	Одстојање од просека кластера
Индикатор	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
Срби	1	44,6	1,7	24,9	5,6	23,5	0,4	48,0	4,5	36,9	5,5	25,4	5,5	2,6	27,4	22,7	19,2
Бугари	1	53,4	6,1	24,6	6,9	24,9	0,5	38,2	2,8	30,5	8,5	36,3	7,7	2,3	29,9	30,4	10,7
Југословени	1	56,5	16,5	26,4	1,7	41,7	0,1	57,1	6,9	41,9	5,4	37,8	7,4	2,1	37,0	27,0	22,7
Македонци	1	57,3	9,5	25,1	4,6	23,6	0,5	35,6	4,2	29,4	5,7	44,6	9,0	2,4	30,6	32,0	15,8
Немци	1	56,4	7,7	24,5	5,7	25,7	0,4	42,2	5,6	29,3	4,4	44,2	11,6	2,1	39,7	32,4	12,8
Пољаци	1	54,8	7,3	25,5	4,1	32,3	0,0	45,0	4,4	28,1	4,2	40,8	9,5	2,1	44,6	36,4	14,9
Русини	1	47,5	2,4	24,5	4,5	20,7	0,2	41,3	4,0	36,1	6,5	28,5	7,9	2,4	32,1	27,7	14,7
Словенци	1	58,3	8,6	25,3	1,8	38,0	0,1	48,2	5,5	28,8	3,6	49,9	9,3	2,1	39,3	40,8	21,8
Украјинци	1	46,9	2,2	24,4	5,5	28,0	0,4	48,7	5,9	35,4	6,3	24,5	6,7	2,5	29,0	21,7	17,7
Црногорци	1	50,7	3,6	26,5	2,3	37,1	0,2	56,5	5,4	37,4	5,4	33,0	6,9	2,4	31,0	26,2	16,1
Чеси	1	54,0	6,5	24,4	5,0	23,6	0,2	40,0	5,9	31,6	6,0	38,9	7,6	2,4	31,0	31,8	9,1
Просек	1	52,8	6,5	25,1	4,3	29,0	0,3	45,5	5,0	33,2	5,6	36,7	8,1	2,3	33,8	29,9	
Буњевци	2	52,1	4,2	24,3	9,7	11,3	0,4	27,7	6,9	37,4	3,4	37,6	10,4	2,3	33,7	31,4	11,3
Власи	2	55,5	7,1	21,0	29,6	6,4	2,2	16,6	7,1	23,2	4,4	42,8	12,7	2,5	32,5	33,8	27,4
Мађари	2	48,6	2,7	23,7	8,7	12,8	0,5	31,5	6,2	33,0	4,7	31,2	8,6	2,3	33,9	30,5	6,9
Муслимани	2	42,4	1,2	23,8	10,7	8,4	2,0	27,6	6,2	23,5	9,9	20,8	6,3	3,0	24,0	19,4	20,1
Румуни	2	47,8	2,5	23,1	14,4	16,7	1,8	29,7	8,2	26,7	7,2	24,6	7,6	2,6	27,6	25,5	11,0
Словаци	2	47,6	2,5	23,7	7,1	13,5	0,3	33,0	3,2	35,0	5,1	28,0	7,6	2,5	29,4	26,8	10,4
Хрвати	2	53,7	4,9	24,4	6,7	19,1	0,4	35,2	4,3	31,9	4,4	38,4	9,7	2,2	34,7	31,4	14,5
Просек	2	49,7	3,6	23,4	12,4	12,6	1,1	28,8	6,0	30,1	5,6	31,9	9,0	2,5	30,8	28,4	
Грци	3	46,8	2,4	28,0	0,6	53,0	0,0	74,6	6,4	41,2	4,6	24,2	4,7	2,1	40,3	21,0	12,2
Јевреји	3	54,9	7,1	27,7	0,3	67,4	0,1	74,8	6,5	33,9	4,7	42,0	8,1	2,0	42,5	43,0	28,7
Руси	3	36,3	0,4	27,1	0,4	71,3	0,0	84,2	7,1	40,8	6,2	9,9	2,0	2,2	33,7	6,2	27,9
Просек	3	46,0	3,3	27,6	0,4	63,9	0,1	77,9	6,7	38,6	5,2	25,4	4,9	2,1	38,9	23,4	
Албанци	4	38,1	0,7	25,6	10,2	14,4	1,9	46,0	0,8	13,9	20,5	10,9	1,2	4,5	9,0	7,4	27,1
Ашкалије	4	27,0	0,1	21,4	33,5	0,2	9,0	8,9	22,7	17,7	9,6	4,4	3,8	4,9	5,9	4,8	29,2
Бошњаци	4	36,5	0,6	24,4	6,0	13,5	0,8	41,9	1,7	17,1	12,7	13,5	2,4	3,5	14,5	11,0	24,5
Горанци	4	40,0	0,8	24,3	4,4	11,5	0,4	39,6	1,3	33,3	8,1	12,9	3,5	3,5	9,2	9,3	27,8
Египћани	4	28,9	0,2	21,6	20,2	3,9	4,2	14,1	17,6	19,8	8,2	4,9	4,8	5,2	8,0	2,8	17,3
Роми	4	30,6	0,2	20,5	37,9	1,2	8,9	9,4	19,7	13,3	14,2	5,3	5,7	3,9	14,2	7,3	29,9
Просек	4	33,5	0,4	23,0	18,7	7,5	4,2	26,6	10,6	19,2	12,2	8,6	3,6	4,2	10,1	7,1	

Графикон 4.17. Националне заједнице у кластеру 1 према вредностима посматраних индикатора

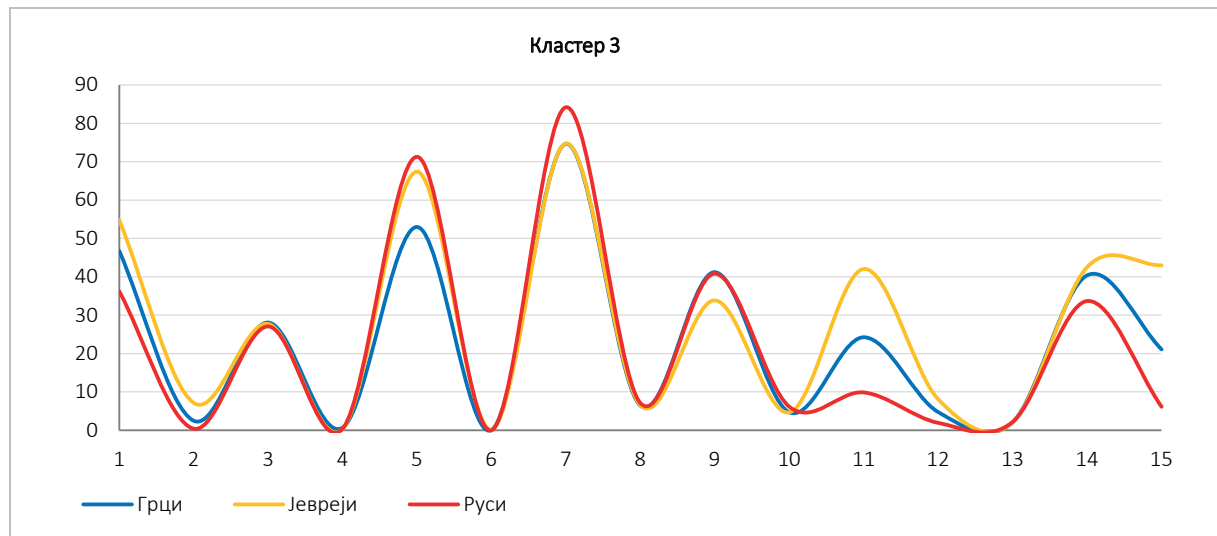

Највећа одступања од просечних вредности кластера имају Југословени и Словенци. Југословени имају преко 2,5 пута већи индекс старења од просечних вредности у кластеру, највеће уделе високообразованих и компјутерски писмених, као и економски активних лица који обављају занимање. Словенци се издвајају по највећој просечној старости, уделу пензионера и старачких домаћинстава.

У кластер 2 разврстано је седам националних заједница: Буњевци, Власи, Мађари, Муслимани, Румуни, Словаки и Хрвати. Просечна старост им је око 50 година, али је нешто нижа него код кластера 1 и имају повољнији однос између броја најстаријих (65+) и најмлађих (<1 год.). Образовна структура становништва је неповољнија од националности у кластеру 1 (имају скоро изједначене уделе лица без завршене школе и лица са вишом или високом школом, удео неписмених је изнад републичког просека, а компјутерски писмених је мање од 30%). Удео незапослених им је исти као код националних заједница сврстаних у кластер 1, али имају мањи проценат запослених. Због повољније старосне структуре удео пензионера им је нешто нижи од истог удела у кластеру 1, али имају већи процентуални удео особа са инвалидитетом – 9% (више него националне заједнице у осталим кластерима). Њихова домаћинства у просеку имају 2,5 чланова, а удели самачких и старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава им је нешто нижи од националности у кластеру 1. Највећа одступања од просечних вредности приметна су код Влаха који имају најнеповољнију образовну структуру.

Графикон 4.18. Националне заједнице у кластеру 2 према вредностима посматраних индикатора

Кластер 3 чине само три националне мањине: Грци, Јевреји и Руси. На први поглед, ради се о прилично различитим националним заједницама, али им је заједничко то што имају најповољнију образовну структуру свог становништва (без завршене осмогодишње основне школе је свега 0,4%, чак 64% има диплому више или високе школе, факултета или академије, више од $\frac{3}{4}$ становништва је компјутерски писмено, а неписмених је свега 0,1%).

Графикон 4.19. Националне заједнице у кластеру 3 према вредностима посматраних индикатора

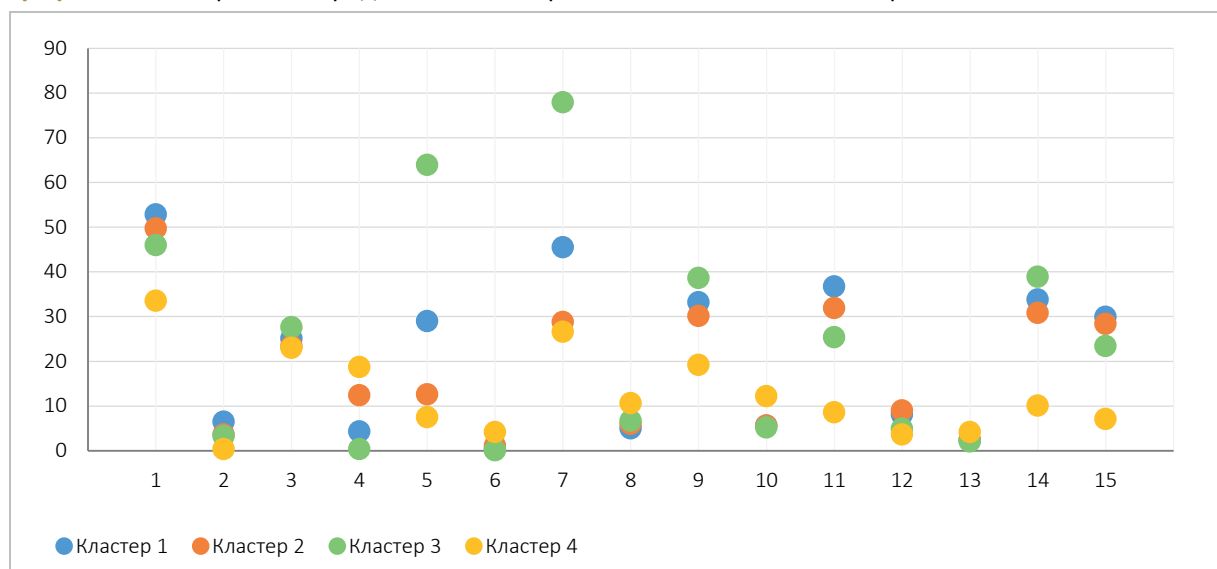
Ове националне заједнице имају највећи удео запослених и најнижи удео незапослених лица. Такође, ове три националне заједнице имају најуситњенија домаћинства, свега 2,1 члан домаћинства у просеку, због великог удела самачких домаћинстава (39%). Највеће разлике јављају се код индикатора 11 – удео пензионера у укупном становништву (Руси 10%, Грци 24% и Јевреји 42%).

У кластер 4 разврстано је шест националних мањина: Албанци, Ашкалије, Бошњаци, Горанци, Египћани и Роми. Припадници ових националности имају најнижу просечну старост и индекс старења 0,4 (у просеку), на основу којег се може закључити да ће се бројност припадника ових заједница повећавати у наредном периоду. С друге стране, образовна структура становништва им је далеко неповољнија од националности из других кластера – скоро 19% становника старих 15 и више година нема завршену основну школу, удео најобразованијих је свега 7,2%, неписмених је преко 4% што је далеко више него код националности у осталим кластерима, а удео компјутерски писмених је најнижи, али не одступа значајно од удела у кластеру 2. Ове националности имају највећи удео лица у ванбрачним заједницама – 10,6%, за разлику од националних заједница у осталим кластерима у којима се просечан удео лица у ванбрачним креће од 5% у кластеру 1 до 6,7% у кластеру 3.

Графикон 4.20. Националне заједнице у кластеру 4 према вредностима посматраних индикатора

Националне мањине у кластеру 4 имају најлошију структуру становништва према економској активности – најниже уделе запослених и највише уделе незапослених у укупном становништву. Овај кластер је специфичан и по најнижем уделу пензионера у укупном становништву и најнижем уделу особа са инвалидитетом. Домаћинства у просеку имају више чланова (преко 4 члана), самачких домаћинстава је свега 10%, а удео старачких домаћинстава је око 7% (три до четири и по пута мањи од удела самачких и старачких домаћинстава у осталим кластерима). Највећа одступања од просечних вредности у кластеру 4 приметна су код Рома и Ашкалија, који имају најнеповољнију образовну структуру, и код Горанаца, који имају највећи процентуални удео економски активног становништва које обавља занимање.

Графикон 4.21. Просечне вредности анализираних показатеља, по кластерима

Најизраженије разлике у просечним вредностима индикатора по кластерима приметне су код индикатора који се односе на образовне карактеристике: (5) „удео лица са вишим и високим образовањем” и (7) „удео компјутерски писмених”, затим на економске карактеристике: (9) „удео економски активног становништва које обавља занимање” и (11) „удео пензионера”, као и на карактеристике домаћинстава: (14) „удео самачких у укупном броју домаћинстава” и (15) „удео старачких у укупном броју домаћинстава”.

Кластер 4, у који су сврстани Албанци, Ашкалије, Бошњаци, Горанци, Египћани и Роми показује највећа одступања у просечним вредностима индикатора у односу на остала три кластера.

5

Матерњи језик

„Језик нису само речи.
То је култура, традиција, уједињење заједнице,
читава историја која ствара оно што заједница јесте.”

Ноам Чомски

5.1. УВОД У ИСТОРИЈСКУ РИЗНИЦУ СТАТИСТИЧКЕ ГРАЂЕ О МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ

Језик је основно средство споразумевања и преношења мисли и осећања између људи, оруђе литералног стваралаштва, део културног наслеђа и део личног и колективног идентитета.

Језички портрет Србије стваран је вековима, деловањем многобројних друштвено-историјских, демографских и економских чинилаца. Свој нумерички оквир први пут добија у другој половини 19. века када је статистика Краљевине Србије, поштујући препоруке Међународног статистичког конгреса одржаног у Петрограду 1872. године, питање о матерњем језику уврстила у Попис становништва 1884. године⁷⁰. Пописно питање је гласило: „Који му је матерњи језик?”. „Логиком поистовећивања језичке и националне/народносне припадности резултати пописа становништва из 1884. године доносе детаљне информације о народносној припадности и вероисповести, али не и о матерњем језику (Јакшић, 1889. према Кнежевић, 2023). Изведена категоризација по народности обухватила је модалитете према следећем редоследу: Срби, Бугари, Пољаци, Руси, Словаци, Словенци, Хрвати, Чеси, Арнаути, Турци, Јермени, Грци, Цинцари, Французи, Талијани, Румуни, Енглези, Немци, Мађари, Јевреји и Цигани” (Јакшић, 1889. према Кнежевић, 2023).

Подаци о језичкој припадности, поред пописа из 1884. године, прикупљени су и у пописима 1890, 1895, 1900, 1905, као и у последњем попису „обављеном” у Краљевини Србији 1910. године. У свих шест пописа примењен је концепт матерњег језика.

„На подручју које данас обухвата Аутономна покрајина Војводина и које је до 1918. године било саставни део ’земаља круне Св. Стефана’, сви пописи становништва пре 1921. године обављани су у оквиру мађарских пописа. Све до пописа од 1880. године питање матерњег језика није се уносило у упитнике. Питање које је тада унесено гласило је: ’Матерњи језик – другим речима језик који

⁷⁰ Државопис Србије, свеска XVI (1889): „У формулар ушло је дакле све што је статистички конгрес одредио као најпотребније за попис људства, и да попис људства није био везан с пописом имовине, ми би у њему имали грађу, какву до сад у Србији ни један попис није имао.”

признајете као такав и којим говорите најбоље и најрадије'. Поред тога питања унесено је и друго: 'Говорите ли осим тога још који језик обичајан у земљи и који?' (Завод за статистику и евиденцију Н. Р. Србије, 1953: 23–31).

Простору данашње Србије, који је до Првог балканског рата 1912. године био под турском влашћу,⁷¹ „заједничко је одсуство поузданих нумеричких података о становништву.”

Између два светска рата спроведена су два пописа становништва, 1921.⁷² и 1931. године. У оба пописа постављено је питање о матерњем језику и питање о другом језику које лице говори осим свог матерњег језика. Коначни резултати Пописа 1921. године⁷³ садржали су следеће модалитете матерњег језика: народни (српскохрватски и словеначки), чешки или словачки, русински (украјински), пољски, руски, мађарски, немачки, арнаутски, турски, румунски, италијански и други. Дистрибуција становништва према матерњем језику у табелама коначних резултата Пописа 1931. године исказана је на следећи начин⁷⁴: српски, хрватски, словеначки, македонски (дати су збирно у једној колони), остали словенски, мађарски, немачки, арнаутски и остали језици.

Примењене класификације матерњег језика за објављивање резултата пописа 1921. и 1931. године јасно указују да: „у мултиетничкој и мултиконфесионалној заједници Краљевине Југославије пописи становништва су одражавали циљеве националне политике у духу југословенства прожетог идејом о 'три племена једног народа' [Срби, Хрвати, Словенци] и њиховог сливања у један народ и нацију” (Радовановић, 2007).

У првом попису становништва који је спроведен непосредно након Другог светског рата, 1948. године, тзв. „скраћеном попису”, није било постављено питање о матерњем језику. „Задатак пописа из 1948. године је био да пружи само основне податке о бројном стању и структури становништва Југославије после завршетка Народноослободилачког рата и у почетку извршења Првог петогодишњег плана развоја народне привреде.”

Пет година касније, 1953, спроведен је наредни попис становништва с циљем да пружи детаљне податке о структури становништва. Питање о матерњем језику укључено је у садржај пописа, а дефиниција која је коришћена гласила је: „Уписује се језик којим лице у свом домаћинству претежно говори, односно језик који само лице сматра као свој матерњи језик. За децу до 10 година меродавна је изјава родитеља.”⁷⁵

И у наредним пописима становништва спроведеним у периоду од 1961. до последњег, који је реализован 2022. године, постављено је питање о матерњем језику. У свих седам пописа под матерњим језиком подразумевао се језик који је неко лице научило да говори још у најранијем

⁷¹ Шест срезова бившег новопазарског и пљеваљског санџака (Прибојски, Златарски, Сјенички, Дежевски, Милешевски, Штавички), 10 срезова косовског реона, 7 срезова метохијског реона и бујановачки срез.

⁷² У Интерном радном документу: „Методолошки материјали пописа становништва 1921. и 1931. године стоји: „Као матерњи језик (питање 8) може се исказати само један језик. За малу децу која још не говоре и неме, бележи се матерњи језик њихових родитеља или најближих рођака. Како код овог тако и код питања 9, о знању других језика, нека се назначи само живући језик па се с тога не смеју исказивати на пример језик латински или јеврејски”.

⁷³ Општа државна Статистика (1930): *Статистички преглед Краљевине Југославије*. Београд: Претседништво министарског савета.

⁷⁴ Интерна публикација државног завода за статистику: „Становништво предратне Југославије по вероисповести и матерњем језику - по попису од 31. марта 1931. године”, серија II, свеска 3 (1945)

⁷⁵ „Поред тога упутством за пописиваче је била предвиђена могућност да се одступи од језика који се претежно говори у домаћинству у случајевима када су лица из било којих разлога мењала језик којим претежно говоре у домаћинству. Тако је према овим упутствимаФранцускиња удата за Србина, која у кући претежно говори српски, одговорила да јој је матерњи језик француски” (ИДН-ЦДИ, 1967: 26).

детињству, односно језик који лице сматра својим матерњим уколико се у домаћинству говори више језика.

5.1.2. Међународне препоруке

Према међународним препорукама за пописе становништва и станова (UNECE/Eurostat, 2015), питања о етно-културалним карактеристикама становништва (међу којима је и питање о језику) спадају у ред тзв. допунских обележја (*non-core topics*)⁷⁶, односно свака држава самостално одлучује да ли ће у попису прикупљати ове податке. Уколико је питање о језику укључено у садржај пописа, препоручују се следећи концепти:

(а) *Матерњи језик* – дефинисан као први језик који се говорио у раном детињству код куће;

(б) *Главни језик* – дефинисан као језик који особа најбоље говори;

(в) *Уобичајени језик/језици* – дефинисан као језик који се најчешће говори у кући и/или на послу;

(г) *Познавање језика* – дефинисано као способност да се говори и/или пише један или више одређених језика.

Државе у којима је у службеној употреби више језика, вишејезичне државе, државе са значајном имигрантском популацијом могу комбиновати предложене концепте у циљу мерења културног идентитета, асимилационих и интеграционих процеса⁷⁷.

Тако је, на пример, у Мађарској у свим пописима од 1880. до 2011. године прикупљен податак о матерњем језику, док се у последњем попису, спроведеном 2022, питање односило на језике које особа најбоље говори, односно разуме. Швајцарска у пописима прикупља податке о језику којим лице говори код куће и о језику којим говори на послу. Међутим, Хрватска, Бугарска, Северна Македонија и Словачка су, и у последњем пописном циклусу, задржале традиционални приступ, тј. питање о језику односило се на концепт матерњег језика.

Од првих статистичких података о укупном броју говорника појединих језика прикупљених у Попису 1884. године, до последњих, из Пописа 2022. године, прошло је готово 140 година. Подаци раних пописа имају и данас изузетан историографски значај. Значај података последњег пописа становништва о укупном броју, територијалној дистрибуцији и варијететима матерњег језика на тлу Србије огледа се не само у чињеници да су они „статистичка белешка за будућност”⁷⁸ већ и у томе што „могу да буду од непосредног или посредног значаја за остваривање права у различитим областима друштвеног живота” (Ђурић, 2014), као што је област службене употребе језика и писма, област образовања, људских права, обавештавања и др.

⁷⁶ У међународним препорукама се истиче да уколико су питања о језику (као и о националној припадности или вероисповести) укључена у садржај основних пописних образаца, њихова формулација буде што јаснија и прецизнија, а испитаник мора имати могућност да се потпуно самостално и слободно изјасни, као и право да се уопште не изјасни о овим питањима.

⁷⁷ Словенија је последњи пут поставила питања о језику у Попису 2002. године. На питање о матерњем језику 31 329 лица је одговорило да им је матерњи језик „српски”, док се на питање о језику којим говоре у породици 4 286 лица изјаснило за српски језик.

⁷⁸ Слоган у Попису 2011. године гласио је: „Попис је белешка за будућност”.

5.2. УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД ПОДАТАКА О СТАНОВНИШТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ПРЕМА МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ ПО ПОПИСИМА ОД 1953. ДО 2022.

Примењене класификације матерњег језика у пописима од 1953. до 2022. године указују на висок ниво подударности са класификацијама националне/етничке припадности⁷⁹, превасходно због чињенице да: „одређење језика и његов назив првенствено су опредељени етничким елементом, односно изводе се из њега, али је јасно да између етничког и језичког нема увек јасног подударања” (Ђурић, 2014: 50)⁸⁰ Сагласно наведеном, промене у класификацијама националне/етничке припадности рефлектовале су се на промене у класификацијама матерњег језика. Тако су, на пример, у Попису 2002. уведени модалитети – босански, кинески и цинцарски матерњи језик, аналогно одговарајућим променама у класификацији националне/етничке припадности.

Попис 2011. године специфичан је по томе што је класификација матерњег језика проширена са седам модалитета: буњевачки, горански, јерменски, црногорски, шокачки и шопски матерњи језик, као и модалитетом: „Нису се изјаснили”. Између два последња пописа, 2011. и 2022, није било промена у класификацији матерњег језика.

Класификације матерњег језика у пописима, 1953–2022.

1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
Српско-хрватски	Српскохрватски						
		Српски, српскохрватски			Српски, српскохрватски	Српски	Српски
			Српски, српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски	Српски, српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски			
		Хрватски, хрватскосрпски			Хрватски, хрватскосрпски	Хрватски	Хрватски
Шиптарски	Шиптарски	Албански	Албански	Албански	Албански	Албански	Албански
					Босански	Босански	Босански
Бугарски	Бугарски	Бугарски	Бугарски	Бугарски	Бугарски	Бугарски	Бугарски
						Буњевачки	Буњевачки
Влашки	Влашки	Влашки	Влашки	Влашки	Влашки	Влашки	Влашки
						Горански	Горански
Грчки	Грчки	Грчки	Грчки	Грчки	Грчки	Грчки	Грчки
			Дански	Дански	Дански	Дански	Дански
			Енглески	Енглески	Енглески	Енглески	Енглески
Италијански	Италијански	Италијански	Италијански	Италијански	Италијански	Италијански	Италијански

⁷⁹ По овом питању М. Ковачевић каже: „Општа либерализација и напуштање једнопартијског модела омогућили су да при утврђивању садржине пописа статистика има потпуно аутономну позицију. Ово се пре свега односи на тзв. етничка обележја: националност, вероисповест и матерњи језик.” и „Законска регулатива и методолошки приступи који су одређивали ова питања у свим послератним пописима до 1991, били су прихваћени након разматрања у одговарајућим телима Савеза комуниста Југославије и Социјалистичког савеза радног народа Југославије.” (Ковачевић, 1995: 15 и 17).

⁸⁰ Р. Петровић (1985) истиче: „Језик је најочљивије спољашње обележје етничке припадности. Он истовремено повезује чланове групе у заједницу и дели је од свих осталих.”

Класификације матерњег језика у пописима, 1953–2022. (наставак)

1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
	Хебрејски (јеврејски)	Јеврејски	Јеврејски	Јеврејски	Јеврејски	Јеврејски	Јеврејски
						Јерменски	Јерменски
					Кинески	Кинески	Кинески
Македонски	Македонски	Македонски	Македонски	Македонски	Македонски	Македонски	Македонски
Мађарски	Мађарски	Мађарски	Мађарски	Мађарски	Мађарски	Мађарски	Мађарски
Немачки	Немачки	Немачки	Немачки	Немачки	Немачки	Немачки	Немачки
			Норвешки	Норвешки	Норвешки	Норвешки	Норвешки
	Пољски	Пољски	Пољски	Пољски	Пољски	Пољски	Пољски
Цигански	Цигански	Ромски (цигански)	Ромски (цигански)	Ромски	Ромски (цигански)	Ромски	Ромски
Румунски	Румунски	Румунски	Румунски	Румунски	Румунски	Румунски	Румунски
Руски	Руски	Руски	Руски	Руски	Руски	Руски	Руски
Русински	Русински (рутенски, украјински, малоруски)	Русински	Русински	Русински	Русински	Русински	Русински
Словачки	Словачки	Словачки	Словачки	Словачки	Словачки	Словачки	Словачки
Словеначки	Словеначки	Словеначки	Словеначки	Словеначки	Словеначки	Словеначки	Словеначки
Турски	Турски	Турски	Турски	Турски	Турски	Турски	Турски
		Украјински	Украјински	Украјински	Украјински	Украјински	Украјински
			Француски	Француски	Француски	Француски	Француски
			Холандски	Холандски	Холандски	Холандски	Холандски
					Цинцарски	Цинцарски	Цинцарски
						Црногорски	Црногорски
Чешки	Чешки	Чешки	Чешки	Чешки	Чешки	Чешки	Чешки
			Шведски	Шведски	Шведски	Шведски	Шведски
						Шокачки	Шокачки
						Шопски	Шопски
Остали словенски језици	Остали језици	Остали језици	Остали језици	Остали језици	Остали језици	Остали језици	Остали језици
Остали несловенски језици						Нису се изјаснили	Нису се изјаснили
Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато

У табели 5.1. приказан је упоредни преглед података о становништву Републике Србије према матерњем језику по пописима од 1953. до 2022. године. За пописе од 1953. до 1981. дати су подаци за читаву територију Републике Србије, док резултати пописа 1991–2022. не садрже податке за АП Косово и Метохија⁸¹.

⁸¹ Видети о територијалном обухвату истраживања у уводном делу.

Табела 5.1. Становништво према матерњем језику, по пописима 1953–2022.⁸²

	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
Република Србија	6979154	7642102	8446591	9313676	7759571	7498001	7186862	6647003
Српски ²⁾	-	-	6412559	-	-	6620699	6330919	5607558
Српски, српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски ³⁾	5364717	6056245	-	7108148	6847226	-	-	-
Албански	561976	684166	967416	1309197	19004 ¹⁾	63835	10040 ¹⁾	65475
Босански	-	-	-	-	-	134749	138871	145329
Бугарски	59166	56325	49942	35269	25408	16459	13337	7939
Буњевачки	-	-	-	-	-	-	6835	3319
Влашки	198861	106656	139902	129613	71534	54818	43095	23216
Горански	-	-	-	-	-	-	1636	2733
Грчки	-	1158	906	798	1307	421	470	442
Јеврејски ⁴⁾	-	115	161	39	520	18	28	70
Јерменски	-	-	-	-	-	-	156	143
Мађарски	442423	449432	430621	374639	348320	286508	243146	170875
Македонски	26937	33329	36213	29421	27171	14355	12706	8375
Немачки	46001	14474	8935	3717	4246	2279	2190	1389
Пољски	-	1163	922	784	1002	730	582	480
Ромски	55324	19071	50916	91443	78406	82242	100668	79687
Румунски	66594	60372	64832	56393	45565	34515	29075	21477
Руски	6471	6308	4266	1851	2072	2199	3179	11255
Русински ⁶⁾	22111	23944	19209	16215	16095	13458	11340	8725
Словачки	73293	77249	75511	67563	66144	57498	49796	38584
Словеначки	16389	16551	13135	8396	7443	3024	2269	1302
Турски	-	23796	15606	16351	904	432	420	684
Украјински ⁶⁾	-	-	4415	2019	3256	2668	1909	1527
Хрватски ⁵⁾	-	-	91500	-	-	27588	19223	12048
Цинцарски	-	-	-	-	-	114	91	69
Црногорски	-	-	-	-	-	-	2519	1981
Чешки	-	4295	3612	1923	2036	1287	810	445
Шокачки	-	-	-	-	-	-	363	147
Шопски	-	-	-	-	-	-	1482	832
Остали језици	36955	1868	16207	6490	149617	14228	31516	39596
Нису се изјаснили	-	-	-	-	-	-	46499	88122
Непознато	1936	5585	39805	53407	42295	63877 ⁷⁾	81692	303179 ⁸⁾

¹⁾ За 1991. и 2011. годину исказани су подаци само за пописано становништво (због бојкота пописа од стране највећег дела албанског становништва не располаже се стварним подацима за општине Бујановац и Прешево).

²⁾ За 1971. и 2002. годину податак се односи на укупан број лица која су изјавила да им је матерњи језик српски, односно српско-хрватски.

³⁾ У Попису 1953. модалитет је гласио српско-хрватски, а 1981. и 1991. године постојала је јединствена шифра за „Српски, српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски“, па није било могуће посебно раздвојити ове модалитете.

⁴⁾ Подаци се односе на укупан број лица која су изјавила да им је матерњи језик јеврејски, хебрејски, јидиш или ладино.

⁵⁾ За 1971. и 2002. годину податак се односи на укупан број лица која су изјавила да им је матерњи језик хрватски, односно хрватскосрпски.

⁶⁾ До Пописа 1971, декларисани Украјинци и Русини су исказивани збирно, иако је русински језик исказиван у резултатима пописа 1953. и 1961. године.

⁷⁾ У коначним резултатима Пописа 2002. збирно су исказани модалитети „Нису се изјаснили“ и „Непознато“.

⁸⁾ За лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора податак о матерњем језику није познат.

⁸² На промене у апсолутном броју говорника одређеног језика значајно су утицале и методолошке измене у концепту укупног/сталног/уобичајеног становништва од пописа до пописа. Детаљније видети у методолошким напоменама у књигама Пописа 2002, Пописа 2011. и Пописа 2022.

Упоредна анализа заступљености појединих језика у периоду 1953–2022. година отежана је услед промена у класификацијама матерњег језика, промена у изјашњавању грађана о језичкој припадности, природног и механичког кретања становништва, али и примењених методолошких решења. Тако је, на пример, у Попису 2022. из административних извора извршено импутирање 211 947 лица (3,2%)⁸³, за која податак о матерњем језику није познат, услед чега није могуће пратити промене у апсолутном броју и територијалној распрострањености говорника појединих језика у периоду између два последња пописа.

Табела 5.2. Структура становништва према матерњем језику, пописи 2011. и 2022. (%)

	2011	2022 ¹⁾
Укупно ²⁾	100,00	100,00
Српски	88,09	87,14
Албански	0,14 ³⁾	1,02
Босански	1,93	2,26
Бугарски	0,19	0,12
Буњевачки	0,10	0,05
Влашки	0,60	0,36
Горански	0,02	0,04
Грчки	0,01	0,01
Јеврејски	0,00	0,00
Мађарски	3,38	2,66
Македонски	0,18	0,13
Немачки	0,03	0,02
Пољски	0,01	0,01
Ромски	1,40	1,24
Румунски	0,40	0,33
Руски	0,04	0,17
Русински	0,16	0,14
Словачки	0,69	0,60
Словеначки	0,03	0,02
Украјински	0,03	0,02
Хрватски	0,27	0,19
Црногорски	0,04	0,03
Чешки	0,01	0,01

¹⁾ Структура је израчуната у односу на број становника без додавања импутираних лица из административних извора.

²⁾ Разлику до укупно чине Остали језици, Неизјашњени и Непознато.

³⁾ Само пописано становништво.

Према резултатима Пописа 2022. српски језик је већински матерњи језик у Републици Србији са уделом од 87,14% у укупном становништву. Мађарски језик је матерњи за 2,66% становника Србије, босански за 2,26%, ромски за 1,24%, а 1,02% становника албански сматра својим матерњим језиком. Ниједан од осталих језика које су становници навели као матерњи не прелази удео од 1% у укупном становништву Србије.

И према резултатима Пописа 2011. српски језик је већински са уделом од 88,09%. На другом месту по заступљености био је мађарски (3,38%), затим следе босански (1,93%) и ромски (1,4%).

У последњем међупописном периоду дошло је до смањења релативног учешћа становника српског (за 0,95%), мађарског (0,73%) и ромског језика (0,16%), док је повећан удео босанског матерњег језика и то за 0,33 процентна поена.

Од осталих језика који су предмет ове студије⁸⁴ повећано је релативно учешће само још горанског (за 0,02%) и руског матерњег језика (за 0,13%).

„Све у свему, иако се у Србији гарантују и поштују сва мањинска права, укључујући и право на коришћење властитим језиком у складу са законом, њена језичка мапа, остајући разуђена и разноврсна, постепено се истањује и бледи...” (Танасковић, 2014: 79).

⁸³ Видети Уводни део.

⁸⁴ У овој студији, како је наведено у уводном делу, анализирају се подаци пописа који се односе на Србе и на припаднике 26 националних заједница. Међутим, четири националне заједнице немају своју матичну језичку припадност (Муслимани, Југословени, Египћани и Ашкалије), због чега ћемо у овом делу студије анализирати податке о 23 језика.

5.3. ТЕРИТОРИЈАЛНИ АСПЕКТ

„Докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо,
њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га,
умножавамо и украшавамо, дотле живи и народ...”

Вук Стефановић Караџић

Резултати Пописа 2022. указују на постојање значајних разлика у структури становништва према матерњем језику на нивоу функционалних територијалних целина, регионалном нивоу и на нивоу општина/градова⁸⁵.

Српски је као матерњи језик заступљенији у функционалној територијалној целини Србија – југ. Од укупног броја становника целине Србија – југ, српски језик је матерњи за 86,16% становника, на другом месту по учесталости је босански са 4,47%, следе албански са 1,82% и ромски са 1,32%. Влашки је матерњи језик за 0,71% становника целине Србија – југ, док релативно учешће ниједног од осталих језика не прелази 0,5%.

У функционалној територијалној целини Србија – север, српски је матерњи језик за 82,67% становника, мађарски је матерњи за 4,98% становника, словачки за 1,12%, а 1,08% становника сматра ромски својим матерњим језиком. Међу осталим језицима чије је релативно учешће мање од 1% у укупном становништву целине Србија – север, најзаступљенији је румунски језик (0,56%).

Табела 5.3. Становништво према матерњем језику, по регионима, Попис 2022.

Матерњи језик	Република Србија	Србија – север			Србија – југ			
		свега	Београдски регион	Регион Војводине	свега	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	6647003	3421635	1681405	1740230	3225368	1819318	1406050	...
Српски	5607558	2828511	1498612	1329899	2779047	1580427	1198620	...
Албански	65475	6683	3017	3666	58792	671	58121	...
Босански	145329	1124	612	512	144205	143964	241	...
Бугарски	7939	770	370	400	7169	141	7028	...
Буњевачки	3319	3313	16	3297	6	5	1	...
Влашки	23216	325	185	140	22891	1169	21722	...
Грчки	442	344	245	99	98	38	60	...
Горански	2733	2285	1688	597	448	325	123	...
Јеврејски	70	63	53	10	7	6	1	...
Мађарски	170875	170420	902	169518	455	235	220	...
Македонски	8375	5399	3053	2346	2976	1040	1936	...
Немачки	1389	1043	310	733	346	174	172	...
Пољски	480	362	125	237	118	58	60	...
Ромски	79687	37020	14129	22891	42667	7717	34950	...

⁸⁵ Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица („Службени гласник РС”, бр. 109/09 и 46/10).

Табела 5.3. Становништво према матерњем језику, по регионима, Попис 2022. (наставак)

Матерњи језик	Република Србија	Србија – север			Србија – југ			
		свега	Београдски регион	Регион Војводине	свега	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Румунски	21477	18991	953	18038	2486	600	1886	...
Руски	11255	9461	5235	4226	1794	1221	573	...
Русински	8725	8695	90	8605	30	17	13	...
Словачки	38584	38391	1338	37053	193	77	116	...
Словеначки	1302	995	647	348	307	145	162	...
Украјински	1527	1231	273	958	296	128	168	...
Хрватски	12048	11081	1783	9298	967	487	480	...
Црногорски	1981	1620	717	903	361	238	123	...
Чешки	445	386	109	277	59	34	25	...

Напомена: Разлику до укупно чине остали језици, неизјашњени и непознато.

Дистрибуција становништва према матерњем језику на нивоу региона указује да се у функционалној територијалној целини Србија – север, налази и најхомогенији и најхетерогенији регион. Београдски регион је најхомогенији – 89,13% становника овог региона изјаснило се за српски као матерњи језик, док се од осталих језика издваја само ромски за који је као матерњи језик навело 0,84% становника Града Београда. Удели осталих језика су испод 0,5%. Регион Војводине се одликује најразуђенијом структуром становништва према матерњем језику. Српски је матерњи језик за 76,42% становника Војводине, мађарски за 9,74%, словачки за 2,13%, ромски за 1,32% и румунски за 1,04%. Од осталих језика удео изнад 0,5% у укупном броју становника Војводине има само хрватски језик (0,53%).

У Региону Шумадије и Западне Србије удео становника којима је српски матерњи језик је 86,87%, док је на другом месту по заступљености босански језик (7,91%). У Региону Јужне и Источне Србије 85,25% становника наводи српски као матерњи језик, албански је матерњи за 4,13% становника овог региона, ромски за 2,49% а влашки за 1,54% становника, док је удео становника који су навели бугарски као матерњи језик 0,50%. Изузев наведених, ни у једном од два региона функционалне територијалне целине Србија – југ неки други матерњи језик не прелази 0,5% укупног становништва региона.

Табела 5.3.1. Становништво према матерњем језику, по регионима, Попис 2022. (%)

Матерњи језик	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	...
Српски	84,36	89,13	76,42	86,87	85,25	...
Албански	0,99	0,18	0,21	0,04	4,13	...
Босански	2,19	0,04	0,03	7,91	0,02	...
Бугарски	0,12	0,02	0,02	0,01	0,50	...
Буњевачки	0,05	0,00	0,19	0,00	0,00	...
Влашки	0,35	0,01	0,01	0,06	1,54	...
Грчки	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	...
Горански	0,04	0,10	0,03	0,02	0,01	...
Јеврејски	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	...
Мађарски	2,57	0,05	9,74	0,01	0,02	...
Македонски	0,13	0,18	0,13	0,06	0,14	...
Немачки	0,02	0,02	0,04	0,01	0,01	...
Пољски	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	...
Ромски	1,20	0,84	1,32	0,42	2,49	...
Румунски	0,32	0,06	1,04	0,03	0,13	...
Руски	0,17	0,31	0,24	0,07	0,04	...
Русински	0,13	0,01	0,49	0,00	0,00	...
Словачки	0,58	0,08	2,13	0,00	0,01	...
Словеначки	0,02	0,04	0,02	0,01	0,01	...
Украјински	0,02	0,02	0,06	0,01	0,01	...
Хрватски	0,18	0,11	0,53	0,03	0,03	...
Црногорски	0,03	0,04	0,05	0,01	0,01	...
Чешки	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00	...
Укупно	100	25,30	26,18	27,37	21,15	...
Српски	100	26,72	23,72	28,18	21,38	...
Албански	100	4,61	5,60	1,02	88,77	...
Босански	100	0,42	0,35	99,06	0,17	...
Бугарски	100	4,66	5,04	1,78	88,53	...
Буњевачки	100	0,48	99,34	0,15	0,03	...
Влашки	100	0,80	0,60	5,04	93,56	...
Грчки	100	55,43	22,40	8,60	13,57	...
Горански	100	61,76	21,84	11,89	4,50	...
Јеврејски	100	75,71	14,29	8,57	1,43	...
Мађарски	100	0,53	99,21	0,14	0,13	...
Македонски	100	36,45	28,01	12,42	23,12	...
Немачки	100	22,32	52,77	12,53	12,38	...
Пољски	100	26,04	49,38	12,08	12,50	...
Ромски	100	17,73	28,73	9,68	43,86	...
Румунски	100	4,44	83,99	2,79	8,78	...
Руски	100	46,51	37,55	10,85	5,09	...
Русински	100	1,03	98,62	0,19	0,15	...
Словачки	100	3,47	96,03	0,20	0,30	...
Словеначки	100	49,69	26,73	11,14	12,44	...
Украјински	100	17,88	62,74	8,38	11,00	...
Хрватски	100	14,80	77,17	4,04	3,98	...
Црногорски	100	36,19	45,58	12,01	6,21	...
Чешки	100	24,49	62,25	7,64	5,62	...

Напомена: Разлику до 100% чине остали језици, неизјашњени и непознато.

Концентрација становника чији је матерњи језик српски највећа је у Региону Шумадије и Западне Србије (28,18%), а најмања у Региону Јужне и Источне Србије (21,38%). Становништво чији је матерњи језик босански скоро је у потпуности концентрисано у Региону Шумадије и Западне Србије (99,06%), док је у Региону Јужне и Источне Србије највећа концентрација становника који су као матерњи језик навели албански (88,77%), бугарски (88,53%) и влашки (93,58%).

Језичка разноликост Војводине коинцидира са изразито разуђеном етничком структуром овог региона. На територији Војводине живи чак – 99,34% становника који су као матерњи језик навели буњевачки, као и 99,21% оних који су навели мађарски, 98,26% русински и 96,03% оних који су као матерњи језик навели словачки, као и највећи број лица којима је матерњи језик румунски (83,99%), а удео говорника изнад 50% имају и хрватски, украјински, чешки и немачки језик.

Јеврејски (75,71%), горански (61,76%) и грчки (55,43%) језик концентрисани су у Београдском региону.

Дистрибуција македонског, ромског, руског, словеначког, црногорског и пољског матерњег језика је таква да ни у једном региону не живи више од 50,00% декларисаних говорника наведених језика.

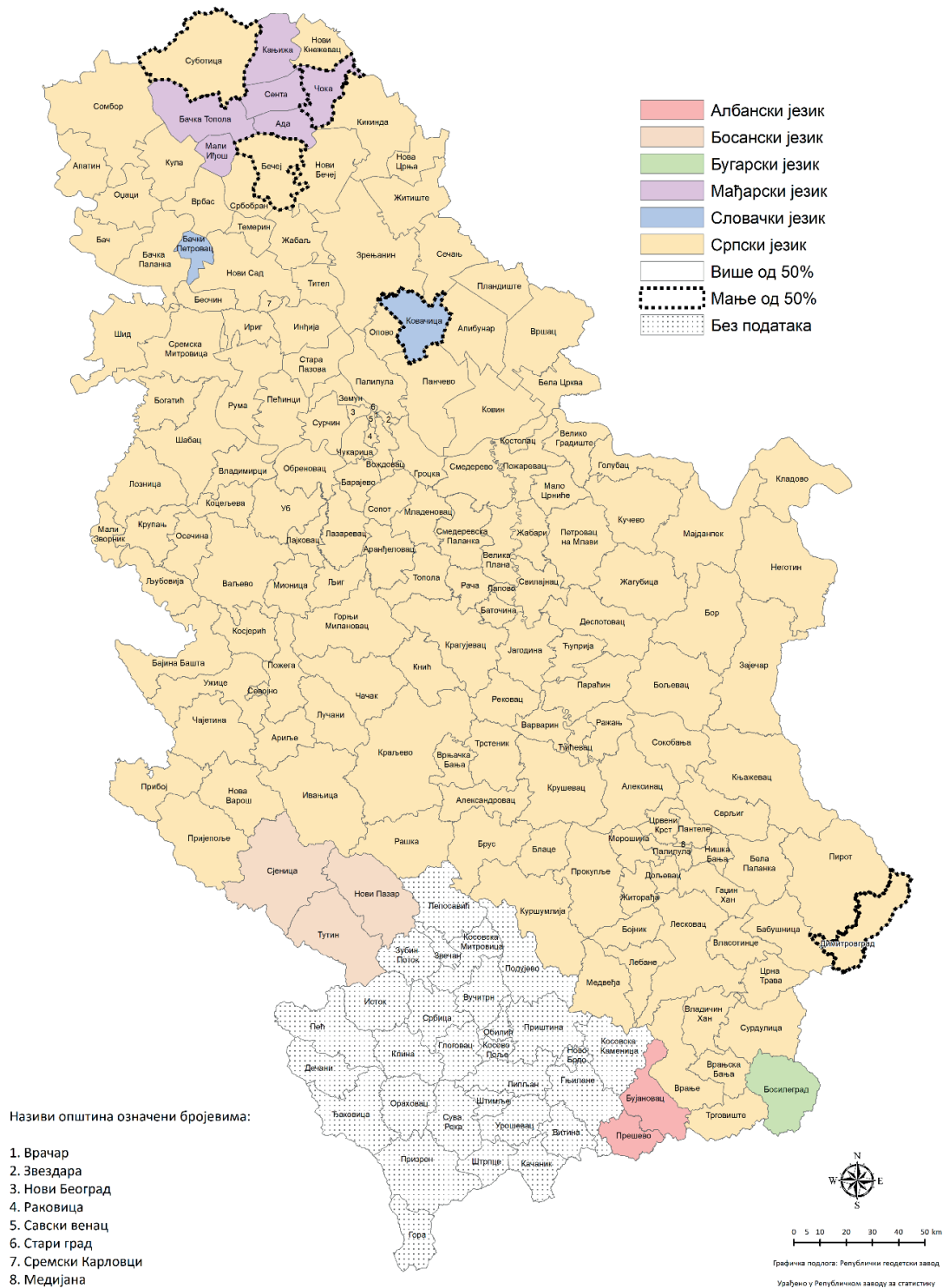
Табела 5.4. Ранг матерњих језика према заступљености, по регионима, Попис 2022.

РАНГ	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
1.	Српски	Српски	Српски	Српски	Српски	...
2.	Мађарски	Ромски	Мађарски	Босански	Албански	...
3.	Босански	Руски	Словачки	Ромски	Ромски	...
4.	Ромски	Македонски	Ромски	Руски	Влашки	...
5.	Албански	Албански	Румунски	Влашки	Бугарски	...
6.	Словачки	Хрватски	Хрватски	Македонски	Македонски	...
7.	Влашки	Горански	Русински	Албански	Румунски	...
8.	Румунски	Словачки	Руски	Румунски	Руски	...
9.	Хрватски	Румунски	Албански	Хрватски	Хрватски	...
10.	Руски	Мађарски	Буњевачки	Горански	Босански	...
11.	Русински	Црногорски	Македонски	Црногорски	Мађарски	...
12.	Македонски	Словеначки	Украјински	Мађарски	Немачки	...
13.	Бугарски	Босански	Црногорски	Немачки	Украјински	...
14.	Буњевачки	Бугарски	Немачки	Словеначки	Словеначки	...
15.	Горански	Немачки	Горански	Бугарски	Горански	...
16.	Црногорски	Украјински	Босански	Украјински	Црногорски	...
17.	Украјински	Грчки	Бугарски	Словачки	Словачки	...
18.	Немачки	Влашки	Словеначки	Пољски	Пољски	...
19.	Словеначки	Пољски	Чешки	Грчки	Грчки	...
20.	Пољски	Чешки	Пољски	Чешки	Чешки	...
21.	Чешки	Русински	Влашки	Русински	Русински	...
22.	Грчки	Јеврејски	Грчки	Јеврејски	Јеврејски	...
23.	Јеврејски	Буњевачки	Јеврејски	Буњевачки	Буњевачки	...

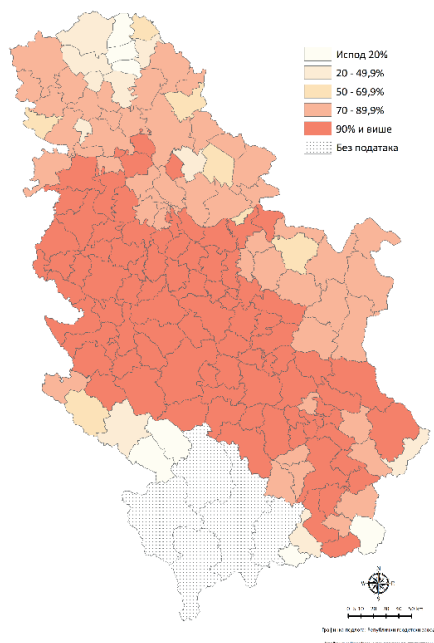
Ранг матерњих језика према уделу укупног броја говорника појединог језика у укупном становништву региона високо је корелиран са укупним бројем и етничком структуром становника одговарајућег региона. „Различити матерњи језици који се у регионима налазе на другом месту према заступљености, као и скоро па искључива концентрација појединих матерњих језика у одређеном региону, говоре о утицају историјских збивања на стварање различитих етнокултурних и социопсихолошких карактеристика становништва” (Вукмировић, 2014).

Највећи број општина/градова хомоген је у погледу структуре становништва према матерњем језику с обзиром на то да српски, као матерњи језик већинског народа у Републици Србији, доминира у 151 општини/граду (89,88% од укупног броја општина/градова), а у Суботици, Димитровграду и Бечеју има релативну већину. Поред српског језика албански, мађарски, босански, бугарски и словачки издвајају се као језици који су већински бар у једној општини/граду у Републици Србији.

Карта 5.1. Најзаступљенији матерњи језици у Републици Србији, по општинама и градовима, Попис 2022.

Карта 5.2. Удео становника којима је матерњи језик српски у укупном становништву општине/града

Српски је матерњи језик за више од 90% становника у 91 општини/граду (од укупно 168), у 53 општине/града удео српског језика је између 70% и 89%, а у 7 општина између 50% и 60%.

У 17 општина/градова удео српског језика је испод 50%, с тим што има највећу релативну заступљеност у три општине/града, и то: у Суботици (48,06%), Димитровграду (46,5%) и Бечеју (45,86%).

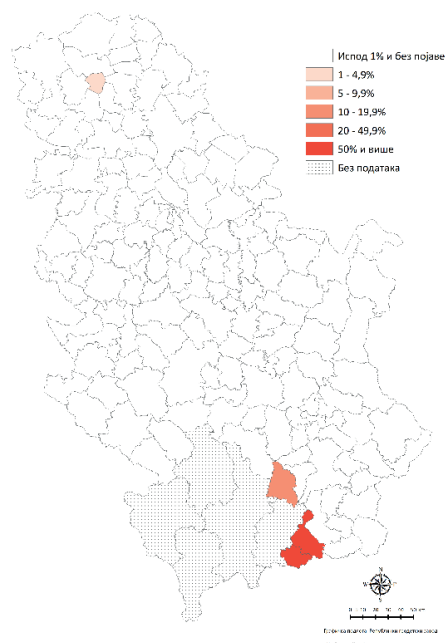
Најмање релативно учешће становника којима је српски језик матерњи је у општинама: Тутин (4,88%), Прешево (4,91%) и Кањижа (7,52%).

Становници чији је матерњи језик албански концентрисани су у општинама Прешево (93,36%) и Бујановац (62,04%).

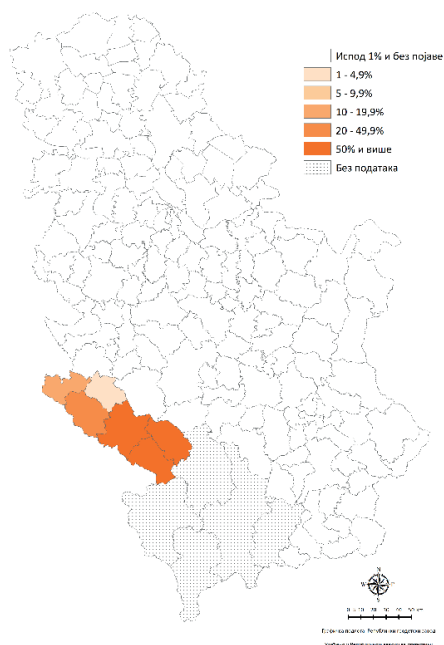
Од укупног становништва Општине Медвеђа 13,98% навело је албански као свој матерњи језик.

Поред наведених општина, удео лица којима је матерњи језик албански, а прелази један проценат, регистрован је још само у Општини Мали Иђош (1,90%).

Карта 5.3. Удео становника којима је матерњи језик албански у укупном становништву општине/града

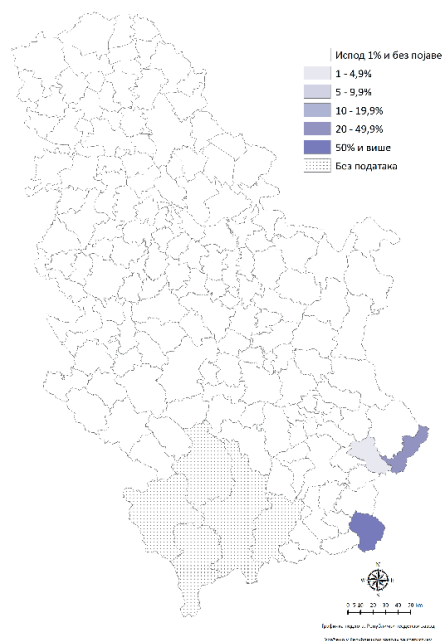
Карта 5.4. Удео становника којима је матерњи језик босански у укупном становништву општине/града

Босански матерњи језик већински је у три општине/града југозападне Србије, и то: у Тутину (90,43%), Сјеници (70,94%) и у Новом Пазару (76,23%). Од укупног броја лица којима је босански матерњи језик 88,30% живи на територији ове три општине.

Удео босанског језика у укупном становништву Општине Пријепоље је 35,25%, у Прибоју 15,13%, а у Општини Нова Варош 3,06% и ни у једној другој општини/граду не прелази удео од 1%.

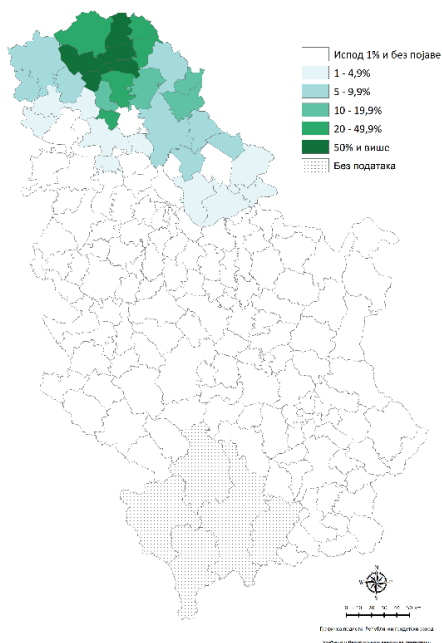
Карта 5.5. Удео становника којима је матерњи језик бугарски у укупном становништву општине/града

Становници који су као свој матерњи језик навели бугарски већински су заступљени само у Општини Босилеград (66,99%). У Општини Димитровград сваки четврти становник наводи бугарски као матерњи језик, док је удео бугарског језика у Општини Бабушница 1,23%.

Од укупног броја лица којима је матерњи језик бугарски, 78,26% живи на територији ове три општине југоисточне Србије.

Карта 5.6. Удео становника којима је матерњи језик мађарски у укупном становништву општине/града

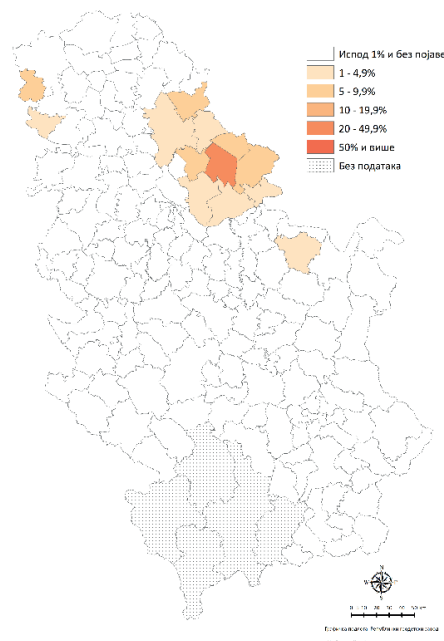

Мађарски матерњи језик је већински у пет општина на северу Војводине. Доминантан је у Општини Кањижа (84,7%), а већински је и у општинама Сента (77,64%), Ада (73,94%), Бачка Топола (57,25%) и Мали Иђош (52,41%).

Висок удео становника којима је матерњи језик мађарски одликује још пет општина/градова, у којима се креће у распону од 22,5% – у Новом Кнежевцу, до 45,41% у Општини Чока, где имају релативну већину.

Становници којима је матерњи језик мађарски учествују са преко 5% у укупном становништву готово сваке друге општине/града Региона Војводине (48,89% од укупно 45 општина/градова).

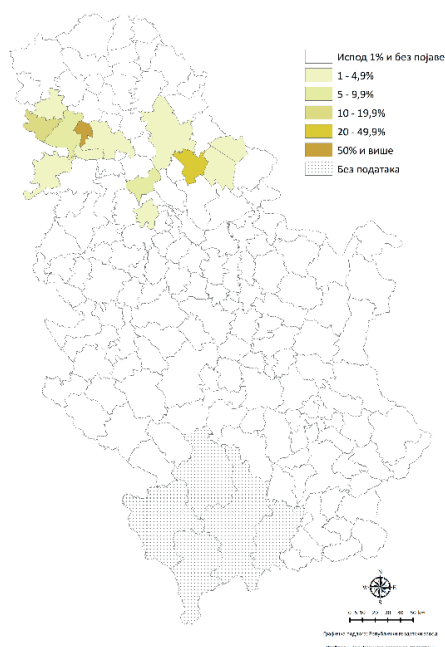
Карта 5.7. Удео становника којима је матерњи језик румунски, у укупном становништву општине/града

Удео становника којима је румунски матерњи језик највеће је у Општини Алибунар. У тој општини живи 22,33% становника који су навели румунски као свој матерњи језик, што је чешће него сваки пети становник Алибунара.

Румунски матерњи језик са уделом у интервалу од 1% до 10% у укупном становништву општине/града, заступљен је у дванаест општина/градова (Ковин, Кучево, Апатин, Сечањ, Зрењанин, Панчево, Пландиште, Бела Црква, Житиште, Ковачица, Бач и Вршац).

Карта 5.8. Удео становника којима је матерњи језик словачки у укупном становништву општине/града

Словачки матерњи језик већински је у Општини Бачки Петровац (61,99%). У Општини Ковачица је највеће релативно учешће становника који су као матерњи језик навели словачки (41,2%).

Од општина/градова са значајнијим уделом словачког језика издваја се још Општина Бач у којој готово сваки пети становник сматра словачки матерњим језиком.

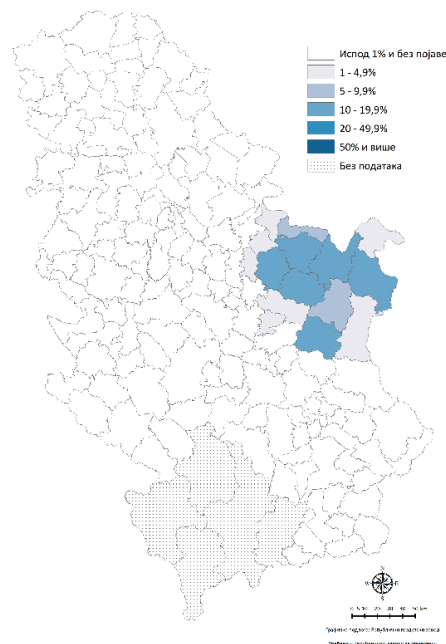
Удео словачког језика у распону од 1% до 10% регистрован је само још у десет општина/градова – (Бачка Паланка, Стара Пазова, Озаци, Нови Сад, Зрењанин, Беочин, Алибунар, Пландиште, Шид и Сурчин).

Карта 5.9. Удео становника којима је матерњи језик влашки у укупном становништву општине/града

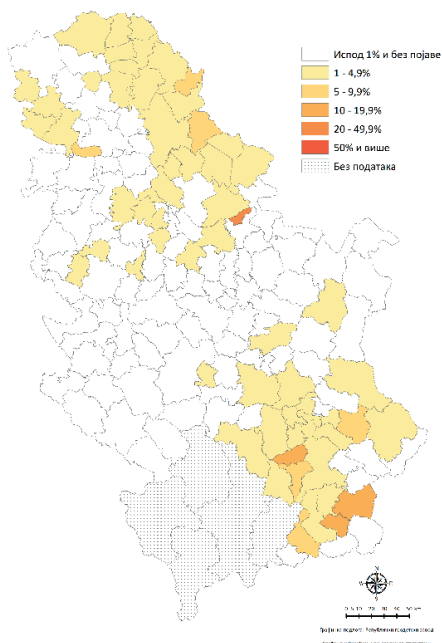
Влашки језик је најзаступљенији у Општини Кучево у којој сваки пети становник општине (19,57%) наводи влашки као матерњи језик. Високи удели влашког језика (од 11% до 17%) регистровани су и у општинама Жагубица, Неготин, Петровац на Млави, Бољевац и Мајданпек.

У општинама Бор и Голубац удео становника који су влашки језик навели као матерњи износи 8,54% и 8,73% респективно.

Влашки матерњи језик са уделом у интервалу од 1% до 5% у укупном становништву општине/града, заступљен је у седам општина/градова (Жабари, Мало Црниће, Кладово, Ћуприја, Велико Градиште и Деспотовац).

Карта 5.10. Удео становника којима је матерњи језик ромски у укупном становништву општине/града

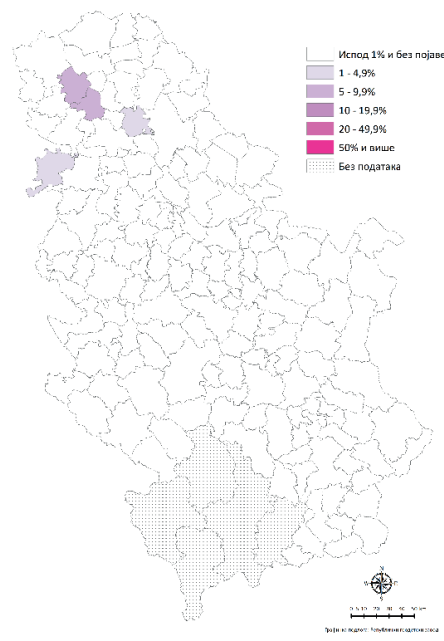

Ни у једној општини/граду становништво које је ромски језик навело као свој матерњи језик није већинско, али у чак 63 општине/града (37,5% од укупног броја општине/градова) чини више од 1% укупног становништва.

Ромски је матерњи језик за скоро сваког четвртог становника Општине Костолац (24%). Значајније учешће ромског матерњег језика регистровано је у општинама Бојник (16,22%), Сурдулица (11,78%) и Врањска Бања (11,25%).

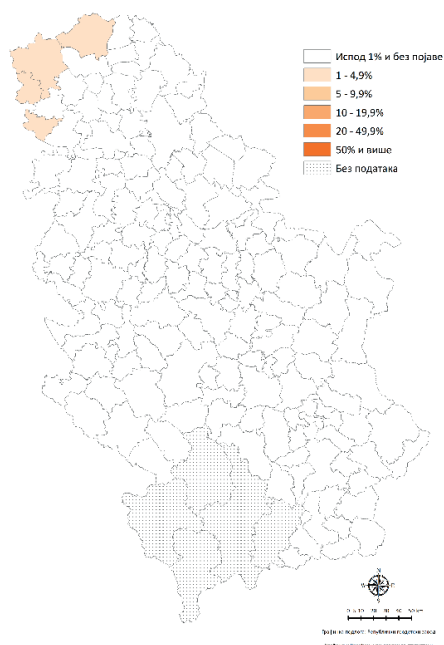
Удео ромског матерњег језика у распону 5–10% забележен је у шест општина (Сечањ, Беочин, Лебане, Нова Црња, Бујановац и Бела Паланка), док је у 53 општине/града удео између 1% и 5%.

Карта 5.11. Удео становника којима је матерњи језик русински у укупном становништву општине/града

Удео лица којима је матерњи језик русински изнад 1% регистрован је у четири војвођанске општине. Највиши удео русинског матерњег језика је у Општини Кула (9,61%), следе општине Врбас (6,14%), Жабал (3,36%) и Шид (1,54%).

Карта 5.12. Удео становника којима је матерњи језик хрватски у укупном становништву општине/града

Хрватски је матерњи језик за 3,18% становника Града Суботице, 2,45% становника Општине Апатин, 2,38% становника Општине Бач и 2,03% становника Града Сомбора.

Од укупног броја лица којима је хрватски матерњи језик, 47,02% живи на територији ове четири општине.

Од осталих језика, који су предмет ове студије, само још пет језика има удео изнад 1% у укупном становништву најмање једне општине/града (буњевачки, црногорски, руски, македонски и чешки матерњи језик). Буњевачки језик је матерњи за 2,42% становника Суботице; црногорски за 1,37% становника Малог Иђоша; руски за 1,12% становника београдске општине Стари град; македонски за 1,06% становника Пландишта и чешки за 1,02% становника Беле Цркве.

Удео становника који су се изјаснили за грчки, горански, јеврејски, немачки, пољски, словеначки или украјински матерњи језик не прелази 1% укупног броја становника ни у једној општини/граду Републике Србије.

5.4. МАТЕРЊИ ЈЕЗИК И НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

„Језик је жива снага којом је везана не само култура, него и постојање једног народа”

Иво Андрић

Висок степен корелације националне припадности и матерњег језика, као и чињеница да је назив језика опредељен етничким елементом⁸⁶, не имплицира и потпуну подударност ових обележја.

Према Попису 2022, укупна етнофонија, односно потпуна подударност националне припадности и матерњег језика, припадника 27 анализираних националних заједница је 5 909 481 или 95,91%, док је алтерофонија⁸⁷ бројала 251 861 (4,09%). У укупној алтерофонији учешће становника који су се национално определили, али немају одговарајући матерњи језик је 17,05% (42 945 становника) (Ашкалије, Египћани, Муслимани и Југословени).

Према резултатима Пописа 2022. године, Срби су чинили 80,64% укупног становништва Републике, а 84,4% укупног становништва се изјаснило за српски као матерњи језик. Поред Срба, који су скоро сви навели српски матерњи језик (99,6%), српски је већински језик и за: 88,4% Црногораца, 75,74% Јевреја, 75,34% Муслимана, 70,71% Југословена, 63,6% Горанаца, 65,38% Чеха, 63,23% Буњеваца, 58,78% Словенаца, 55,69% Немаца, 54,62% Украјинаца, 52,36% Хрвата и 51,03% Македонаца.

Питање о којем се у стручној јавности расправља је да ли српски језик може бити матерњи за једног Немца, Чеха или рецимо Македонца, изузев ако се ради о потомцима из национално мешовитих породица⁸⁸.

Раскорак између националне припадности и декларисаног матерњег језика већи је код националних заједница које су малобројне (нпр. Јевреји, Словенци, Украјинци, Горанци, Чеси). Поред бројности, на степен алтерофоније утиче старосно-полна структура припадника националних заједница, њихова територијална дисперзија, доступност образовних профила, радно окружење итд.

Потпуно одсуство преклапања националне и језичке припадности карактеристично је за Ашкалије, Египћане, Муслимане и Југословене, с обзиром на то да ове четири националне заједнице (како је већ истакнуто) немају одговарајући матерњи језик. Већина Ашкалија и Египћана сматра албански својим матерњим језиком (82,1%, односно 69,74%), док 13,7% Ашкалија и 16,24% Египћана наводи српски као матерњи језик. Код египатске заједнице на трећем месту према заступљености је ромски језик за који се као матерњи определило 7,95% Египћана. Матерњи језик највећег броја Југословена је српски (70,71%), следе српскохрватски, односно хрватскохрватски језик⁸⁹ за који се изјаснило 18,4% Југословена, док је 3,98% Југословена навело мађарски као матерњи језик. За три четвртине Муслимана (75,34%) српски је матерњи

⁸⁶ Изузетак је босански језик, декларисани матерњи језик већине Бошњака. „Већину грађана Србије бошњачке националности није поколебао ни отпор према оваквом називу њиховог језика у научној и широј јавности државе у којој живе, заснован на логици према којој би, као и у случају других бивших југословенских народа, национално име заједничког језика требало изводити из имена народа, па би оно у складу с тим, могло бити једино „бошњачки” (аналогно са српски, хрватски, црногорски), а никако „босански” (Танасковић, 2014: 78).

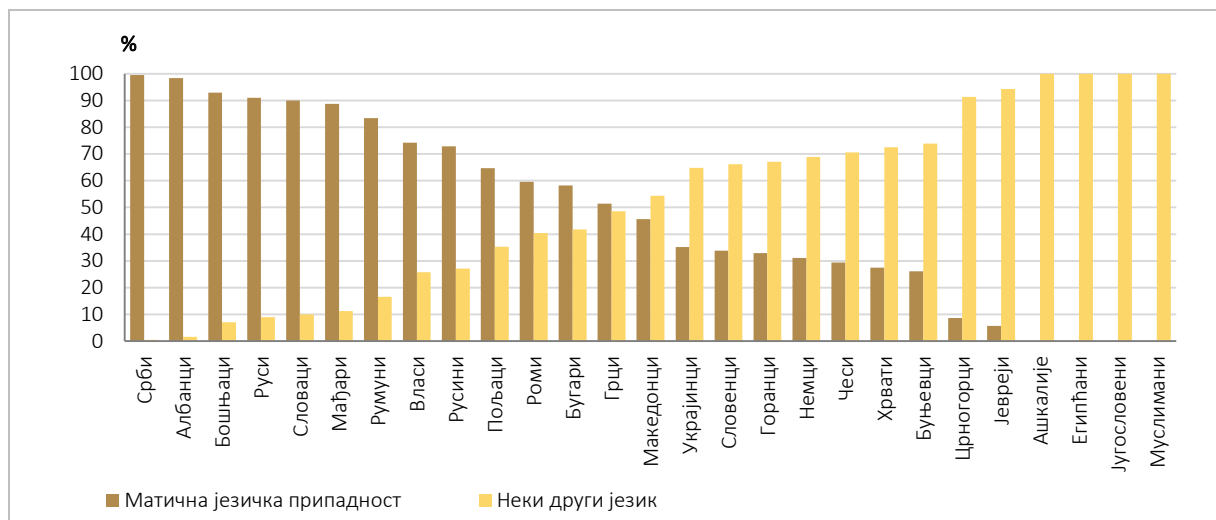
⁸⁷ Непоклапање националне припадности и матичног матерњег језика називамо алтерофонијом.

⁸⁸ Предлог међународних препорука за следећу пописну рунду (пописи око 2030. године) јесте да уколико државе одлуче да прикупе податак о матерњем језику, неопходно је да поред питања о матерњем језику примене још најмање један концепт (комуникацијски језик, уобичајени језик и сл.), како би се објективно сагледала језичка мапа одређене државе.

⁸⁹ Српскохрватски, односно хрватскохрватски језик опстаје, упркос чињеници да га многи сматрају мртвим језиком након распада СФРЈ. У Попису 2022. године 22 106 лица декларисало је српскохрватски/хрватскохрватски матерњи језик.

језик, за сваког десетог матерњи језик је босански (9,86%), 6,69% сматра албански матерњим језиком, док је за 1,58% Муслимана матерњи језик ромски.

Графикон 5.1. Националне заједнице према степену етно/алтерофоније, Попис 2022. (%)

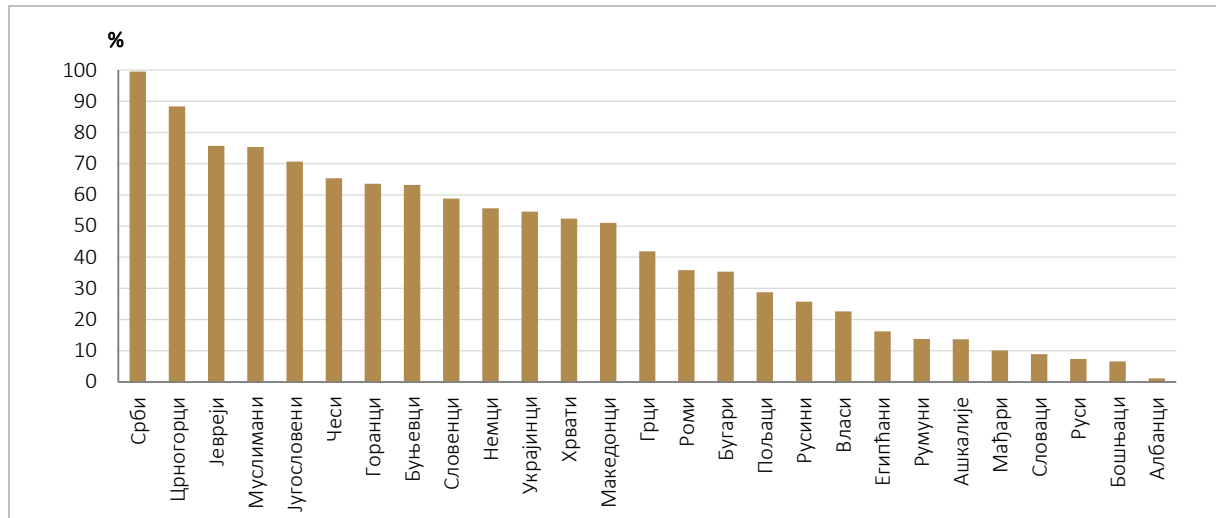

Висок степен алтерофоније, у распону од 54,21% до 94,36%, присутан је код припадника десет националних заједница у Републици Србији, и то код: Македонаца, Украјинаца, Словенаца, Горанаца, Немаца, Чеха, Хрвата, Буњеваца, Црногораца и Јевреја. Узроци високе алтерофоније код Јевреја, Чеха, Немаца, Македонаца, Украјинаца, Словенаца, Горанаца и Буњеваца могу се објаснити релативно малим укупним бројем припадника ових националних заједница, али и друштвено-економским околностима услед којих мањина прихвата језик преовлађујуће етнолингвистичке средине.

Црногорска национална заједница у Србији одликује се изузетно високим степеном алтерофоније (91,33%) наглашено усмереној према српском језику (88,4%). „Занимљиво је, с друге стране, да баш одавно национално стабилизовани и релативно малобројни Хрвати исказују знатно мању потребу да се и језички национално одреде, па њихово изјашњавање неупоредиво више уважава комуникацијску реалност дате животне ситуације, односно сразмерно високу етничку хетерогеност хрватских породица и складну интегрисаност у српско језичко окружење, уз растерећеност у погледу нужности демонстрирања неупитне националне посебности” (Танасковић, 2014: 76).

Укупна алтерофонија Срба је 0,44%, односно 21 312 Срба, као матерњи, навело је неки други (несрпски) језик, и то: 32,3% влашки, 21,1% српскохрватски, 6,95% мађарски и 4,63% македонски.

Графикон 5.2. Становништво чији је матерњи језик српски према националној припадности, Попис 2022. (%)

Албанци, Бошњаци, Руси, Словаци и Мађари, доминантно се опредељују за „матични“ матерњи језик. Наглашено висок степен етнофоније Бошњака указује на то да су Бошњаци масовно прихватили назив „босански“ за свој матерњи језик. Традиционално, Словаци и Мађари се у високом проценту и језички национално опредељују, што је одраз добре мањинске организованости у очувању етничке посебности.

Узроци изузетно високог степена етнофоније Руса (91,03%) могу се наћи у чињеници да се у периоду 2020–2022. у Србију доселило 6 343 Руса, што чини 60,5% укупне популације ове националне заједнице у Србији.

5.4.1 Алтерофонија и просечна старост становништва

У зависности од тога да ли су припадници националних заједница декларисали матични, или неки други матерњи језик, јавља се диференцираност у висини просечне старости становништва унутар националних заједница. Уочавају се две крајности, и то: националне заједнице у којима је становништво припадајућег матерњег језика у просеку млађе од становништва које је навело неки други језик као матерњи, и обротно.

За српску, албанску, бошњачку и руску националну заједницу у Републици Србији, карактеристичне су изузетно ниске стопе алтерофоније (испод 10%) и изузетно високе разлике у просечној старости унутар националне заједнице, у зависности од декларисаног матерњег језика. Просечна старост становништва ове четири националне заједнице које се изјаснило за матични матерњи језик значајно је нижа од становништва које је као матерњи навело неки други језик.

Просечна старост Срба је 44,6 година и не разликује се много од просечне старости укупног становништва Републике Србије (43,85), што је разумљиво с обзиром на то да су Срби већински народ у Републици. Међутим, просечна старост Срба којима је српски матерњи језик је 44 године и они су у просеку девет година млађи од Срба који су као матерњи навели неки други језик (53 године).

Табела 5.5. Становништво према националној припадности, степену алтерофоније и просечној старости, Попис 2022.

Национална припадност	Степен алтерофоније (%)	Просечна старост		
		укупно	матични језик	неки други језик
Срби	0,44	44,6	44,0	53,0
Албанци	1,66	38,1	37,5	41,0
Бошњаци	7,01	36,5	35,8	39,3
Руси	8,97	36,3	34,6	48,5
Словаци	10,04	47,6	47,6	42,5
Мађари	11,23	48,6	48,7	43,4
Румуни	16,58	47,8	48,6	40,2
Власи	25,76	55,5	58,1	45,9
Русини	27,16	47,5	49,4	40,5
Пољаци	35,28	55,9	57,3	48,6
Роми	40,43	30,6	30,0	30,1
Бугари	41,83	53,4	53,8	51,6
Грци	48,55	46,3	47,0	45,5
Македонци	54,41	57,3	61,2	53,1
Украјинци	64,80	46,9	50,8	44,0
Словенци	66,21	58,3	66,8	53,3
Горанци	67,08	40,0	38,2	40,2
Немци	68,95	56,4	62,7	52,8
Чеси	70,62	53,2	61,0	50,4
Хрвати	72,54	53,7	54,9	52,6
Буњевци	73,91	52,1	59,8	48,7
Црногорци	91,33	50,7	49,4	50,2
Јевреји	94,36	54,4	42,5	55,1

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Просечна старост становништва албанске и бошњачке националности је знатно нижа од републичког просека и износи 38,1, односно 36,5 година респективно. Просечна старост Албанаца којима је матерњи језик албански нижа је за три и по године од просечне старости Албанаца који су као матерњи навели неки други језик (најчешће српски). Просечна старост Бошњака којима је босански језик матерњи је 35,8 година, док је просечна старост Бошњака којима је неки други језик матерњи (српски) 39,3 године.

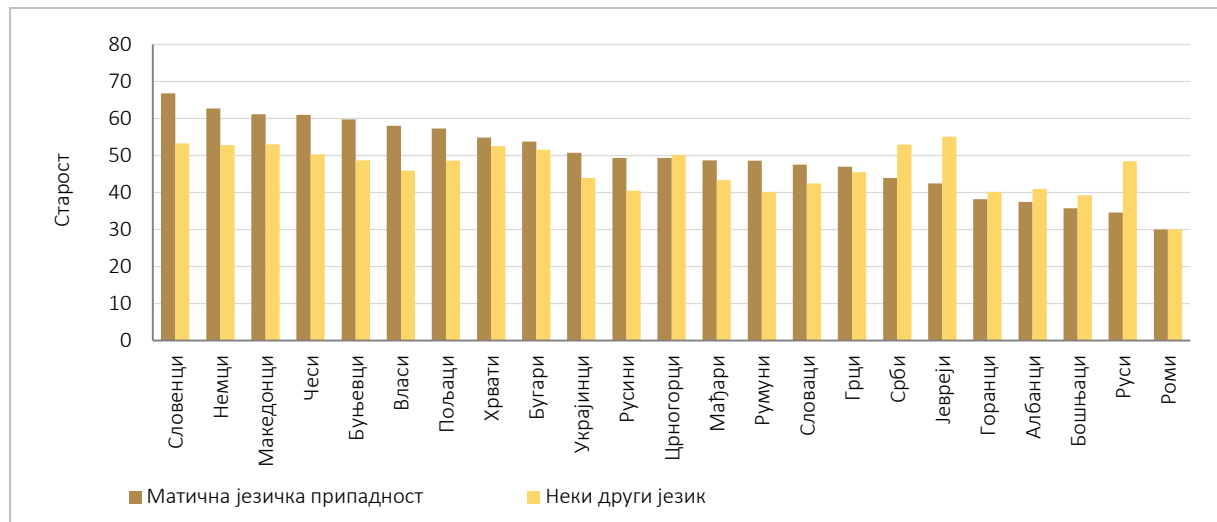
Досељавање 6 343 Руса у Србију у периоду од 2020. до 2022. године (60,5% укупне популације Руса у Републици), довело је до позитивних промена у демографској структури становништва ове националне заједнице, с обзиром на то да се доселило млађе становништво (просечна старост 29,7 година). Просечна старост свих припадника руске националне заједнице је 36,3 године, с тим да су Руси којима је руски језик матерњи у просеку млађи 13,9 година од Руса којима је неки други језик матерњи (најчешће српски).

Код Буњеваца, Хрвата, Чеха, Немаца, Словенаца, Украјинаца, Македонаца, Грка, Бугара, Пољака, Русина, Влаха, Румуна, Мађара и Словака, становништво које се изјаснило за матични матерњи језик у просеку је старије од становништва које је као матерњи навело неки други језик, најчешће српски. Највеће разлике при поређењу просечне старости лица која су навела матични матерњи језик, у односу на просечну старост лица која су неки други језик навела као матерњи, јављају се код Словенаца (13,5 година), Влаха (12,2 године), Буњеваца (12,6 година) и Чеха (10,6 година).

Код становништва ромске националне заједнице, најмлађе националне заједнице према последњем попису (просечна старост 30,6 година), и код црногорске, која спада међу демографски најстарије националне заједнице у Србији (50,7 година), готово да не постоје разлике (унутар националне заједнице) у висини просечне старости између декларисаних припадника матичног, односно неког другог матерњег језика.

Специфичност се јавља и код становништва горанске и јеврејске националне заједнице. Просечна старост Горанаца мања је од просечне старости становништва Србије за 3,85 година, а просечна старост Јевреја је 54,4 године и за 8,55 година већа од просечне старости укупне популације. Ове две националне заједнице одликује висока и изузетно висока алтерофонија (код Горанаца је 67,08%, а код Јевреја 94,36%). Међутим, за разлику од припадника других националних заједница које карактерише висок степен алтерофоније и виша просечна старост лица опредељених за матични језик од просечне старости лица која неки други језик сматрају матерњим, просечна старост Горанаца којима је матерњи језик горански и Јевреја којима је матерњи језик јеврејски знатно је нижа од просечне старости Горанаца и Јевреја који су као матерњи навели неки други језик (код Јевреја је разлика у просечној старости 12,6 година).

Графикон 5.3. Просечна старост припадника националних заједница према матичном/неком другом језику, Попис 2022.

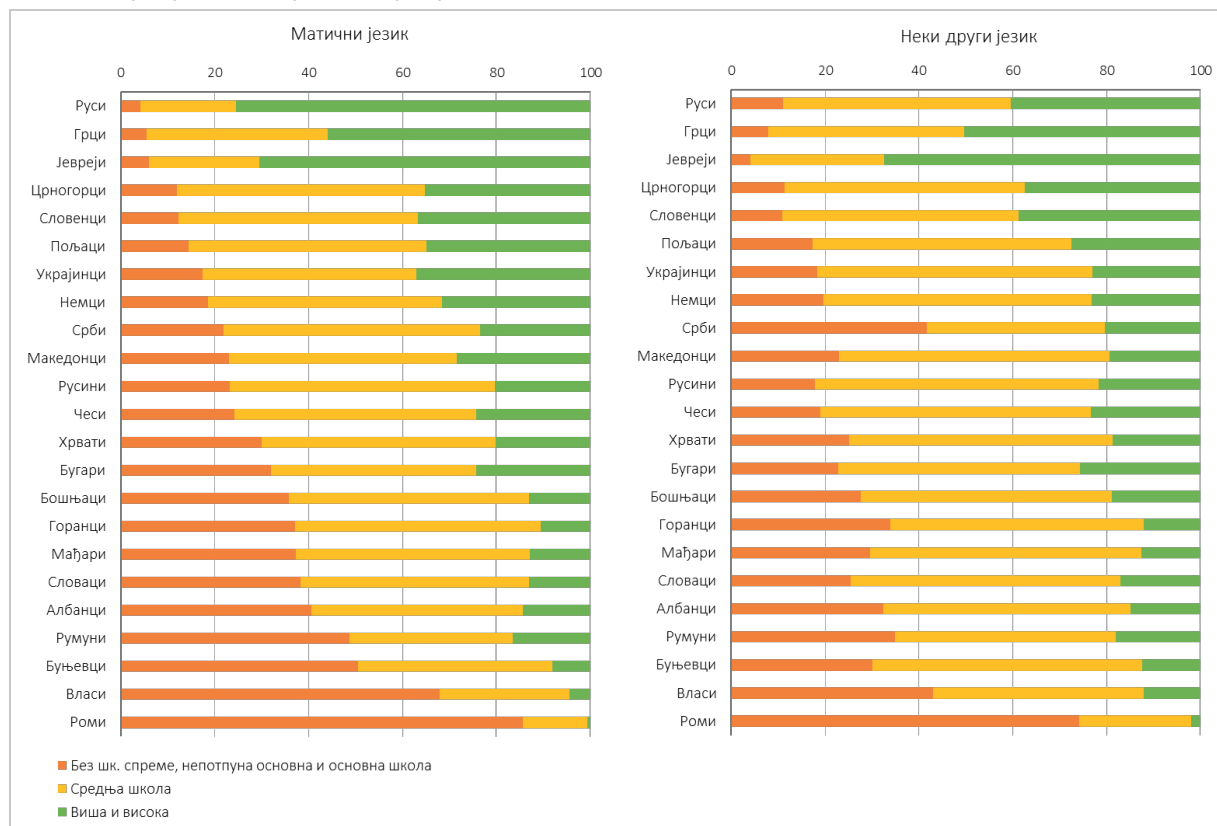

5.4.2. Алтерофонија и школска спрема

Разлике у нивоу образовања постоје између припадника појединих националних заједница, посебно унутар самих заједница, у зависности од бројности националне заједнице, полне и старосне структуре, територијалне распрострањености, али и од прихваћених традиционално-културолошких норми. Поставља се питање да ли постоје разлике у нивоу образовања припадника одређених националних заједница у зависности од тога да ли су као матерњи навели матични или неки други језик.

Према резултатима Пописа 2022, више од половине становништва старости 15 и више година у Републици Србији завршило је средњу школу (53,1%), диплому више или високе школе стекло је 22,4% лица, основну (осмогодишњу) школу је завршило 17,8% становника, док је 6,3% становника без школе или је завршило мање од осам разреда основне школе.

Графикон 5.4. Припадници националних заједница према матичном/неком другом матерњем језику и школској спреми, Република Србија, Попис 2022. (%)

Роми су национална заједница са најнеповољнијом образовном структуром у Републици, с обзиром на то да имају највише уделе лица без школске спреме (13,3%) и најниже уделе лица са средњошколским (17,79%), вишим и високим образовањем (1,19%) у укупном броју Рома старијих од четрнаест година. Удео лица без школске спреме међу ромским становништвом који ромски сматрају матерњим језиком је 16,16%, док је код Рома који су неки други језик навели као матерњи нижи за око седам постотних поена (9,2%).

Уколико збирно посматрамо лица без школске спреме, лица са непотпуном основном школом и са завршеном основном школом, изузетно неповољну образовну структуру (гледано у односу на републички просек који износи 24,1%), поред Рома (без обзира на декларисани матерњи језик), имају Власи, било да су као матерњи језик навели влашки (67,85%) или неки други (43,03%), Буњевци (50,47%) и Румуни (48,64) који су се изјаснили за матични матерњи језик и Срби којима српски није матерњи језик (41,77%).

Поред наведених, и за већину становника других националних заједница (Албанци, Бошњаци, Бугари, Горанци, Мађари, Русини, Словаци, Словенци, Хрвати и Чеси), карактеристично је да су удели нижег нивоа образовања (без школске спреме, са непотпуном основном школом и са завршеном основном школом), виши код лица која су декларисала матичну језичку припадност.

У односу на републички просек (53,1%) већи удео становника средњошколског образовања имају Срби којима је матерњи језик српски (54,52%), као и припадници једанаест националних заједница (Бошњаци, Горанци, Пољаци, Хрвати, Немци, Буњевци, Словаци, Македонци, Чеси, Мађари и Украјинци) којима је поред високог удела становника средњошколског образовања заједничко и то да су се изјаснили за неки други матерњи језик, различит од матичног. Са изузетно високим уделом становника средњошколског образовања издвајају се Русини (57,51%), с тим да међу Русинима који русински језик наводе као матерњи има 56,50% свршених средњошколаца, док је тај удео међу Русинима који неки други језик сматрају матерњим чак 60,46% и највиши је у Републици.

Јевреји и Грци (без обзира на то да ли наводе матични или неки други матерњи језик) одликују се изузетно повољном образовном структуром која се огледа у најнижим уделима лица без школске спреме, лица са непотпуном основном школом и са завршеном основном школом (код Јевреја је удео 4,21%, а код Грка 6,58%), односно највишим уделима лица са вишим и високим образовањем (код Грка 53,3%, а код Јевреја 67,52%). Руси којима је руски језик матерњи имају најбољу образовну структуру у Републици. Наиме, сваки пети међу њима има средњошколско образовање (20,42%), а три четвртине је стекло високошколско образовање (75,44%).

Припаднике црногорске и словеначке националне заједнице карактерише велика сличност у погледу образовне структуре. Наиме, унутар сваке националне заједнице удео лица без школске спреме, са непотпуном основном школом и са завршеном основном школом износио је око 11%, чешће него сваки други припадник ових заједница има средњошколско образовање (око 51%), а диплому више школе или факултета стекло је око 37% Словенаца, и исто толико Црногораца. Поред тога, и код Словенаца и код Црногораца не постоје значајне разлике у образовној структури посматрано према декларисаном матерњем језику.

Најниже уделе лица са вишим и високим образовањем у Србији, поред Рома, имају Власи којима је влашки матерњи језик и Буњевци опредељени за буњевачки као матерњи језик (4,51% Влаха и 8,14% Буњеваца).

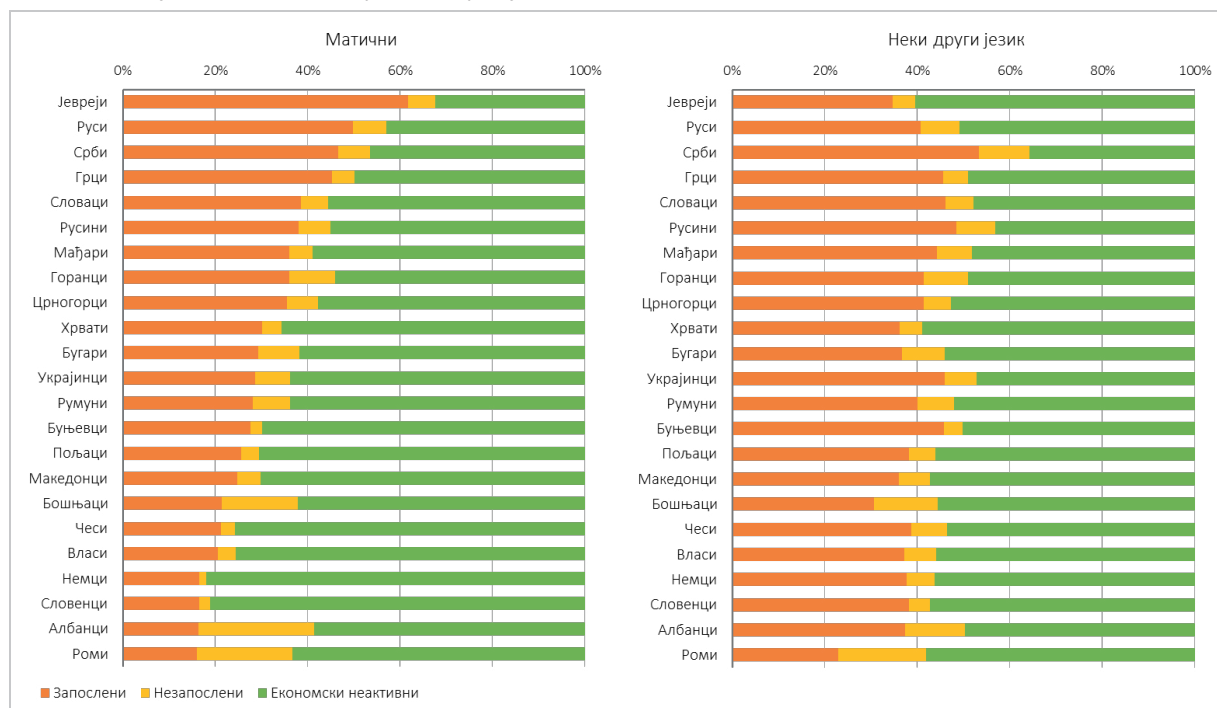
Млађе становништво већине националних заједница (изузетак су Срби, Грци, Јевреји и Руси) чешће опредељено за неки други (најчешће српски) матерњи језик, одликује повољнија образовна структура у односу на образовну структуру њихових сународника којима је матични језик матерњи.

5.4.3. Алтерофонија и економска активност

Економске карактеристике становништва високо су корелиране са старосном и образовном структуром становништва, али су под снажним утицајем и других, пре свега социоекономских фактора, који, на пример, утичу на почетак и на интензитет економског активирања становништва, услове пензионисања, на промене у привреди, итд. Поставља се питање да ли на разлике које постоје у економским карактеристикама између припадника 23 националне заједнице које су предмет анализе, а посебно унутар самих заједница, поред наведених фактора, утиче и декларисани матерњи језик.

Према резултатима Пописа 2022. године, 36,13% становника Републике Србије припадало је категорији економски активних лица која обављају занимање (у даљем тексту запослен), док је учешће незапослених у укупном становништву износило 6,06%. Међу економски неактивним лицима, највећи удео у укупном становништву имали су пензионери (24%), затим деца млађа од 15 година, ученици и студенти (20,89%) и лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству (домаћице) – 6,9%.

Графикон 5.5. Припадници националних заједница према матичном/неком другом матерњем језику и економској активности, Република Србија, Попис 2022.

Већину националних заједница карактеришу високи и веома високи удели економски неактивних лица (деца, ученици, студенти, пензионери, домаћице, остала неактивна лица) који се крећу у распону од 43,78% код Руса до 70,72% код Влаха. Међутим, постоји значајна разлика између националних заједница у структури економски неактивних лица, у зависности од просечне старости њихових припадника. Код демографски млађих националних заједница (Роми, Албанци, Бошњаци, Горанци и Руси), међу економски неактивним лицима најзаступљенија су деца млађа од 15 година, ученици и студенти (удео се креће од 39,61% код Албанаца до 57,51% код Рома), док код националних заједница, код којих преовлађује старије становништво, међу економски неактивним лицима доминирају пензионери (удео пензионера се креће од 44,44% код Румуна до 78,79% код Словенаца).

Виши удео економски активних лица (запослени и незапослени), од удела економски неактивних лица, присутан је код Срба (без обзира на декларисани матерњи језик), Грка (без обзира на језик који сматрају матерњим), Албанаца, Горанаца, Мађара, Словака, Украјинаца и Русина (одређених за неки други матерњи језик), и Руса и Јевреја који су као матерњи навели матични језик. Роме, Албанце, Словенце и Немце, који су се изјаснили за матични језик као матерњи, карактеришу најнижи удели запослених (око 16% код све четири националне заједнице) и високи (код Рома и Албанаца, 63,32% и 58,67%), односно највиши удели (код Словенца и Немаца, око 81%) економски неактивних лица.

Генерално посматрано, удели запослених су нижи, а економски неактивних лица виши, код припадника националних заједница одређених за матични матерњи језик, него код припадника националних заједница неког другог матерњег језика.

Највиши удели незапослених лица (у контингенту лица старих 15 или више година), забележени су код Рома (сваки пети Ром, без обзира на одређени матерњи језик, незапослен је), Албанаца (незапослен је сваки четврти Албанац којем је албански матерњи језик, и око 13% Албанаца који су као матерњи навели неки други језик) и Бошњака (13,9% Бошњака декларисаних за неки други матерњи

језик и 16,59% који су навели матични језик као матерњи – незапослено је). Високи удели незапослених карактеришу и Горанце, с обзиром на то да је сваки десети Горанац старији од 14 година, без обзира на матерњи језик, незапослен. Међу националне заједнице са највишим уделима незапослених, сврставају се и Срби којима српски није матерњи језик (10,94%). Узроци високе незапослености претежно се налазе у старосној структури припадника националних заједница, а код Рома су и последица изузетно неповољне образовне структуре.

За већину националних заједница је карактеристично да је економска структура нешто повољнија код лица која су као матерњи навела неки други језик (изузетак су Срби, Руси и Јевреји). Грци се издвајају као једина национална заједница у којој готово да не постоји разлика у економској структури становништва, посматрано према матерњем језику.

Чињеница да се млађе становништво националних заједница са високим уделом алтерофоније ређе опредељује за матични матерњи језик, као и да се одликује повољнијом образовном и економском структуром у односу на сународнике матичног матерњег језика, указује на процес језичке интеграције, али и на промишљање да ли су се у попису на питање о матерњем језику изјашњавали за језик који су научили да говоре у најранијем детињству или о језику којим свакодневно уобичајено говоре. У том контексту, уколико питање о језику буде укључено у садржај наредног пописа, требало би размотрити могућност да се прикупе подаци не само о матерњем, већ и о уобичајеном језику (језик којим се најчешће говори код куће, у школи или на послу). На тај начин бисмо добили не само потпунију језичку слику Србије, већ податке на основу којих ће бити могуће мерити асимилационе и интеграционе процесе.

6

Вероисповест

„Треба поштовати друге религије. Бит свих религија је у основи исти: постићи прави осећај братства, племенито срце и поштовање према другима.”

Далај Лама

Вероисповест је треће обележје етничке припадности, које омогућује боље упознавање етнокултуралног портрета Републике Србије. Често ограничења која постоје у прикупљању објективних података и интерпретацији пописних резултата о националности и матерњем језику указују на потребу да се ови подаци допуне и показатељима о вероисповести, што је била пракса и у свим досадашњим истраживањима различитих аспеката етничког састава становништва Србије. При томе треба имати у виду, како истиче Ђурић (2014: 70) да „начелно посматрано, верска припадност може бити елемент националног идентитета, али не означава истовремено и одређену националну припадност и *vice versa*”. Религија, језик, традиција и културно наслеђе представљају саму суштину онога што групу чини националном мањином, али свака од ових разлика не значи истовремено и постојање националне мањине. Обележја о конфесији могу бити одређујућа за идентификацију националности када се не располаже другим информацијама, посебно у историјским етностатистичким извештајима⁹⁰ (Радовановић, 2007).

Конфесионална припадност, колико год у савременом друштву можда стављена у други план, јесте упутно социокултурно и демографско обележје. Мада утицај религије на демографско понашање не можемо посматрати изоловано од комплекса деловања свих друштвено-историјских, културно-цивилизацијских и економских фактора који условљавају развитак становништва, познато је да је припадност одређеној верској групи или активно исповедање одређене религије, у већој или мањој мери утицала на токове демографске транзиције, преко одређених схватања и норми који дефинишу етничке/друштвене кодексе и који опредељују репродуктивно понашање становништва.

⁹⁰ С. Радовановић истиче обележје вероисповести као индикатор и корелат неког степена идентификације етничке припадности са конфесијом и наводи пример о значајној улози обележја вероисповести у релацији са матерњим језиком у сагледавању броја и распрострањења Срба, Хрвата и муслимана југословенског порекла на основу Пописа 1931. године (Радовановић, 2007).

Истраживања⁹¹ указују на диференцијалну плодност и смртност становништва према обележју вероисповести, на разлике у брачној структури, на организацију и структуру породичног живота, на позицију жене у друштву или диференцираност у погледу економске активност.

6.1. УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Питање односа државе и цркве тема је о којој се вековима размишља и пише, и може се рећи да је слобода вероисповести једно од најстаријих и најконтроверзнијих људских права. Однос према цркви се разликује од државе до државе, не постоји једнообразни модел његовог регулисања, и првенствено је питање политичког избора. Разноликост лежи у историјском наслеђу, традицији и развијености мултикултуралности друштва, односно сплету друштвених, моралних и културних околности сваке земље. Теоријски, разликује се неколико типова система односа државе и цркве у најопштијем смислу: модел земаља где постоји државна или доминантна национална црква (нпр. Уједињено Краљевство, Данска, Грчка, Финска), модел земаља где државне и црквене власти сарађују по одређеним питањима (нпр. Белгија, Пољска, Шпанија, Италија), и модел земаља где је спроведено строго раздвајање државе и цркве (нпр. Француска, Холандија, Ирска)⁹². Уставом једне државе се одређују питања односа према религији⁹³, слободи вероисповести и односу према верским заједницама и цркви⁹⁴.

Република Србија је световна држава и Устав („Службени гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021) одређује да су цркве и верске заједнице одвојене од државе, те да се ниједна религија не може успоставити као државна или обавезна религија (Устав Републике Србије, члан 11), односно да се Србија не идентификује ни са једном религијом и да цркве нису државне⁹⁵. С друге стране, држава јемчи слободу уверења и вероисповести и право да се они промене према сопственом избору. Такође, „нико није

⁹¹ Навешћемо примере само неких: Сентић, М., Брезник, Д. (1968). „Демографске карактеристике етничких, религиозних и расних група”. *Становништво*. Бр. 3–4. Београд: ИДН-ЦДИ; Сентић, М. (1971). „Утицај народности и религије на фертилитет становништва Југославије”. *Становништво*. Бр. 3–4. Београд: ИДН-ЦДИ; Радовановић, С. (2004). „Религија као чинилац динамичких процеса у становништву и његових етничких и културно-цивилизацијских обележја”. *Демографија*, књ. I. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.

⁹² У пракси, ни у једној земљи Европе нема апсолутне одвојености државе и цркве али, историјски гледано, постоје примери стриктне раздвојености цркве од државе у многим бившим социјалистичким и комунистичким државама Европе након Другог светског рата.

⁹³ Занимљиво је при томе да ни међународно право, као ни Устав Републике Србије и релевантно законодавство, не садрже одређење појма религије, а постоје случајеви када је потребно знати шта се сматра религијом или веровањем, односно шта се може подвести под те појмове. На примеру Србије то је случај код одлучивања да ли су уверења одређеног лица таква да захтевају уставну заштиту у домену слободе вероисповести или код проблематике регистрације цркава и верских заједница (Ђурић, 2014: 64–65).

⁹⁴ Детаљније о томе: Николић, О. (2022). *Држава, црква и слобода вероисповести*. Монографија 186. Београд: Институт за упоредно право; Ђурић, В. (2014): „Правни аспекти прикупљања, употребе и значаја статистичких података о националној, језичкој и верској припадности становништва”. Поглавље III „Верска припадност”. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. стр. 58–73. Београд: РЗС.

⁹⁵ Србија је имала православну веру као државну религију закључно са Уставом из 1903. године. Устав из 1921. године је прогласио све вере равноправним. Након Другог светског рата успостављен је класичан „комунистички” секуларизам и све вере су потпуно избачене из јавног живота, мада никада нису званично, тј. правно, забрањене и укинуте. Са Уставом из 1992. године званично је држава и даље била одвојена од религије, али су све вероисповести доживеле једну врсту буђења. Најчешће се износи став да је то била последица дубоке кризе друштвеног система и пропадања претходне идеологије (Николић, 2022). У Закону о црквама и верским заједницама, донетом 2006. године („Службени гласник РС”, број 36/2006) након дугогодишњих полемика о месту и положају цркве и верских заједница направљена је јасна разлика између традиционалних цркава (Српска православна црква, Римокатоличка црква, Словачка евангеличка црква, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква) и традиционалних верских заједница (Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница), које имају вишевековно постојање и деловање на простору Републике Србије, и осталих верских заједница. За поступак регистрације цркава и верских заједница надлежно је Министарство за послове вера.

дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима. Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења” (Устав Републике Србије, члан 43). Уставом је регулисан положај цркве и верских заједница на начин да „су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом” (Устав Републике Србије, члан 44).

У савременом друштву су знања о етнокултуралним карактеристикама становништва све актуелнија у контексту развоја миграција и политика интеграције и равноправности мањина. Знање о разноликости верских заједница и конфесија употпуњује слику етничког идентитета становништва и пружа боље разумевање интеграционих процеса. Када је у питању статистика о овој теми, у западноевропским земљама је углавном случај да се подаци о овим обележјима преузимају искључиво из регистра и/или административних извора и да, у најбољем случају, покривају само одређене димензије, као што је формално чланство у цркви или верској заједници. У Међународним препорукама за спровођење пописа становништва (UNECE/Eurostat, 2015: 148–152) посебно се наглашава да прикупљање података ове врсте може бити политички осетљиво, јер припадници одређених мањинских група могу бити посебно подложни дискриминацији по основу вере (као и националне припадности или језика), те да је од суштинског значаја могућност слободног и отвореног изјашњавања испитаника, чему треба посветити посебну пажњу у пописним процедурама и резултатима, кроз одговарајућу заштиту података и мере контроле. У врло осетљивим регионима, земљама се препоручује имплементација посебних механизма за праћење прикупљања података о етнокултуралним обележјима како би се гарантовало слободно изјашњавање. Из ових разлога, а имајући у виду и чињеницу да у неким земљама прикупљање ове врста информација може бити законом забрањено, етнокултурне карактеристике становништва не сврставају се у групу основних статистичких обележја. Такође, препоручено је да се у изради пописних питања класификације дефинишу уз консултације са представницима верских заједница, јер се на тај начин промовише и транспарентност и указује на разлоге за прикупљање ове врсте информација.

С обзиром на то да етнокултуралне карактеристике у пописима становништва углавном носе субјективну димензију и да не постоји заједничка основа или концепт о томе која се „карактеристика” заиста мери, различите земље усвајају различите концепте и дефиниције. У Препорукама Конференције европских статистичара за пописе становништва око 2020. године (UNECE/Eurostat, 2015: 148–152), као и приликом претходних пописа, дају се смернице и помоћ за пописивање етнокултуралних карактеристика становништва, како би се олакшала и побољшала упоредивост пописа на регионалном нивоу, кроз идентификацију основног скупа пописних тема и усклађивање појмова, дефиниција и класификација. Према препорукама, „религија се генерално посматра као скуп веровања и пракси, који обично укључују признање божанског или вишег бића, моћи или принципа, по којима се људима налаже да воде своје животе и у практичном и у моралном смислу”. За потребе прикупљања информације у попису, овај концепт се може дефинисати као: а) религиозно или духовно уверење или вера, без обзира на то да ли је ово уверење или вера представљено од стране организоване групе или тела, или б) припадност или чланство у организованој групи или телу које има специфична верска или духовна начела и/или праксе (UNECE/Eurostat, 2015: 150).

Претпоставља се да земље које су традиционално вишеденоминационе или имају значајну имиграцију популације различитих вероисповести могу желети да прикупљају података о вероисповести било поред или уместо података о националној припадности. Према Препорукама, свака земља која прикупља податке о вероисповести путем пописа становништва треба да користи дефиницију која највише одговара њеним специфичним потребама и околностима у вези са информацијама. У зависности од потреба и околности предлаже се прикупљање следећих података о вероисповести:

- а) формално чланство у цркви или верској заједници;
- б) поистовећивање са одређеном религијом, верском заједницом или деноминацијом;
- в) верска уверења без обзира да ли се практикују или не;
- г) религија у којој је неко лице васпитано; или
- д) присуство вере или обреда.

У Препорукама се посебно наглашава да је, због осетљиве природе пописних питања о религији, важно да јавност буде упозната са одговарајућим мерама заштите података, о потенцијалној употреби и потребама за таквом врстом информација. Наглашава се да би у упутствима за попис требало објаснити изабрани концепт и дефиниције, а када је питање укључено на добровољној основи, сваком испитанику експлицитно то нагласити. У препорукама се истиче да подаци увек треба да се заснивају на слободном самоизјашњавању. Упитници треба да садрже отворене одговоре како би се омогућило малим и издвојеним групама локалног становништва да се слободно идентификују, као и да треба да постоји опција да се испитаник изјасни да није верник или да не мора да пружи ту информацију.

Класификације би требало да буду свеобухватне и да укључе групе и подгрупе религија, административне и организационе групације, групе цркава и отцепљене групе, као и системе веровања који се генерално не сматрају конвенционалним религијама. Да би се олакшала доследност и упоредивост међународних података, следећа класификација светских религија се препоручује на генералном нивоу (детаљност ће зависити од потреба и захтева сваке земље):

1. Хришћанство: Католик, Православни, Протестанти (укључујући англиканце, баптисте, калвинисте, евангелисте, лутеране, методисте, презбитеријанце, реформисте и друге протестантске групе), Јеховини сведоци, Оријентални хришћани, други хришћани,
2. Ислам (са 7 деноминација: шиити, суфи, сунити, заиди и др.),
3. Јудаизам,
4. Будизам,
5. Хиндуизам,
6. Сикизам,
7. Остале верске скупине,
8. Без верског опредељења.

Пописи становништва у Републици Србији усклађују се са међународним препорукама и класификације су дате у методолошким упутствима свих досадашњих пописа, при чему није онемогућено да се лица и другачије изјасне. За уписивање одговора на питање о вероисповести није важно да ли је лице уписано у књигу припадника неке вероисповести, већ да ли себе сматра припадником неке вероисповести. Према методолошким објашњењима у пописима 2011. и 2022. године, подаци о вероисповести су добијени на основу одговора на питање о вероисповести, као резултат личног убеђења појединца заснованог на његовом схватању религије и на слободи изјашњавања о вери која је гарантована Уставом. То значи да је код одговора на ово питање, за разлику од формалне припадности, у Србији примењен субјективан приступ у дефинисању вероисповести.

Упоредни преглед класификација за исказивање података о вероисповести у пописима 1953, 1991, 2002, 2011. и 2022. године

1953	1991	2002	2011	2022
Православна	Православна	Православна	Православна	Православна
Римокатоличка	Католичка	Католичка	Католичка	Католичка
Протестантска	Протестантска	Протестантска	Протестантска	Протестантска
Остале хришћанске вероисповести			Остале хришћанске	Остале хришћанске
Припадници исламске верске заједнице	Исламска	Исламска	Исламска	Исламска
Мојсијева	Јудаистичка	Јудаистичка	Јудаистичка	Јудаистичка
			Источњачке религије	Источњачке религије
	Прооријентални култови	Прооријентални култови		
Остале нехришћанске	Припада вероисповести која није наведена	Припада вероисповести која није наведена	Остале вероисповести	Остале вероисповести
Неопредељен, индиферентан, верује	Верник је, али не припада ниједној вероисповести	Верник је, али не припада ниједној вероисповести		
			Агностик	Агностик
Без вере	Није верник	Није верник	Није верник (атеиста)	Није верник (атеиста)
Без одговора		Није се изјаснио према члану 43 Устава СРЈ	Није се изјаснио према члану 43 Устава СРЈ	Није се изјаснио према члану 43 Устава СРЈ
Непознато	Непознато	Непознато	Непознато	Непознато

Напомена: Најдетаљнија класификација вероисповести може се наћи у: Методолошка објашњења, РЗС, 2003: стр. 10–11.

Различити приступи у пописивању овог обележја у раним и у новијим пописима, као и потпуни изостанак овог питања у појединим пописима друге половине 20. века, отежавају праћење промена у религијском саставу становништва Србије (Кубуровић, 2006; Кнежевић, 2011; Вукмировић, 2014). При томе, треба имати у виду, како наводи Радовановић (1995), анализирајући стање након пописа 1991. године, да одговори испитаника о вероисповести не значе и верску праксу, већ су се лица изјашњавала у смислу традиције, према религији којој су припадали родитељи, као и да је модалитет „непознато“ код вероисповести прилично заступљен, што потврђује претходну чињеницу. Други проблем код истраживања религијске структуре на основу пописа становништва везан је за начин формулисања питања и промене у изјашњавању о вероисповести, јер оно може одражавати формалну припадност одређеној религији или субјективан став⁹⁶. У Србији ово питање одражава и еволуцију става државе према религиозности (Прокић, 1990) и, како истиче Кубуровић (2006), рефлектује социјалну климу и преовлађујуће друштвене норме у погледу исказивања религиозности⁹⁷. Чињеница да је у пописима друге половине 20. века изостављено питање о вероисповести најбоље говори о овој теми.

⁹⁶ Детаљније о томе: Ђурић, 2014; Вукмировић, 2014.

⁹⁷ Интересантан пример је значајна промена у изјашњавању Црногораца, који су се 1953. године са чак 67% изјаснили као атеисти, а готово три четвртине мушкараца изабрало је одговор „без вере“. Шездесет година касније, 2011, њих 87% се изјаснило да је православне вероисповести, а само 5,9% да нису верници (Вукмировић, 2014).

6.2. ПРОМЕНЕ У СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ВЕРОИСПОВЕСТИ КРОЗ ПОПИСЕ

У погледу вероисповести Република Србија је, као и цео Балкан, специфична, јер се налази у граничном појасу две светске религије, два различита религијска система – хришћанског и исламског. Конфесионални портрет Краљевине Југославије осликавају следећи подаци Пописа 1921. године: од 4 129 638 становника тадашње Србије, 81,3% су били припадници православне вероисповести, 0,9% римокатоличке и 0,1% протестантске, 17,5% популације се изјаснило да исповеда „муслиманску” и 0,3% су били израелићани. Од укупног броја од 721 087 пописаних муслимана, 97,8% је било концентрисано у Јужној Србији. Становништво протестантске вероисповести (2 276 лица) је са 61,16% било заступљено у Северној Србији. Према подацима из 1931. године, од укупно 5 795 724 становника, 72,4% су били припадници православне вероисповести, 15% римокатоличке и 3,0% евангелистичке. У структури укупног становништва са 8,5% су учествовали муслимани, концентрисани на Косову и Метохији, где је живело 379 981 припадника, или 76,9% од укупног броја припадника ове конфесије. Припадници римокатоличке вероисповести били су концентрисани у Војводини са учешћем од 90,9% у укупном броју становника ове конфесије (Радовановић, 2007).

Демографска динамика и промене у структури према вероисповести током друге половине 20. и на почетку 21. века резултат су комбинованог утицаја више фактора. Значајан је утицај демографских фактора услед разлика у природном кретању становништва (пре свега услед различитих репродуктивних норми припадника различитих верских група) и миграција становништва одређене верске припадности и пола. Такође, промене у формулисању овог питања и начину изјашњавања становништва, као што је наглашено у методолошким/уводним објашњењима, свакако треба имати у виду у разумевању осцилација у броју и учешћу припадника одређене вероисповести или оних који не исповедају веру.

Табела 6.1. Становништво према вероисповести кроз пописе 1953, 1991, 2002, 2011. и 2022⁹⁸.

	1953		1991 ¹⁾		2002		2011		2022	
	свега	%	свега	%	свега	%	Свега	%	свега	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	6171013	100,00	7759571	100,00	7498001	100,00	7186862	100,00	6647003	100,00
Хришћанска	5174755	83,86	6931527	89,33	6876279 ²⁾	91,71	6555931 ²⁾	91,22	5758719 ²⁾	86,64
Православна	4422330	71,66	6347026	81,80	6371584	84,98	6079396	84,59	5387426	81,05
Католичка	607612	9,85	496226	6,40	410976	5,48	356957	4,97	257269	3,87
Протестантска	111556	1,81	86894	1,12	78646	1,05	71284	0,99	54678	0,82
Остале хришћанске	33257	0,54	1381	0,02	2191	0,03	3211 ³⁾	0,04	59346 ³⁾	0,89
Исламска	155657	2,52	224120	2,89	239658	3,20	222828	3,10	278212	4,19
Јудаистичка	1083	0,02	740	0,01	785	0,01	578	0,01	602	0,01
Источњачке вероисповести	-	-	-	-	240	0,00	1237 ⁴⁾	0,02	1207 ⁴⁾	0,02
Остало 1953–2002/ остале вероисповести	1796 ⁵⁾	0,03	13982 ⁶⁾	0,18	6649 ⁶⁾	0,09	1776	0,02	500	0,01
Агностици	-	-	-	-	-	-	4010	0,06	8654	0,13
Нису верници (атеисти)	826954	13,40	159642	2,06	40068	0,53	80053	1,11	74139	1,12
Нису се изјаснили	-	-	-	-	197031	2,63	220735	3,07	169486	2,55
Непознато	10768 ⁷⁾	0,17	429560	5,54	137291	1,83	99714	1,39	355484 ⁸⁾	5,35

Извор: за 1953, 1991, 2002. и 2011. Вукмировић, Д. (2014). „Вероисповест”. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. РЗС; за 2022. годину Попис становништва, домаћинства и станова 2022. у Републици Србији, Становништво према вероисповести. Београд: РЗС.

Напомена: Попис 1991. године бојкотован је од стране већине албанског становништва, док пописи 2002, 2011. и 2022. године нису спроведени на територији АП Косово и Метохија, тако да је само Попис 1953. спроведен на целој територији Републике Србије – према Попису 1953. године на територији АП Косово и Метохија живео је 808 141 становник, и то: 173 006 (21,41%) лица православне, 26 737 (3,31%) католичке, 544 181 (67,34% исламске вероисповести. Да нису верници изјавило је 63 077 (7,81%) становника (Вукмировић, 2014). Да би се омогућила упоредивост података о вероисповести, табела 6.1 садржи само податке о становништву према вероисповести на територији АП Војводине и централне Србије.

¹⁾ За 1991. и 2011. годину исказани су подаци само за пописано становништво (због бојкота пописа од стране највећег дела албанског становништва не располаже се стварним подацима за општине Бујановац и Прешево).

²⁾ Разлику између укупног броја лица хришћанске вероисповести (ред „Хришћанска” и збира редова за лица православне, католичке, протестантске и „осталих хришћанских” вероисповести чине лица која су се на питање о вероисповести изјаснила само као хришћани.

³⁾ У колони „Остале хришћанске” дати су збирни подаци за модалитете Јеховини сведоци, Оријентални хришћани, Други хришћани и др.

⁴⁾ У колони „Источњачке вероисповести” приказани су збирно подаци за модалитете Будизам, Хиндуизам и др.

⁵⁾ Дати су збирни подаци за лица која су се изјаснила за остале нехришћанске вероисповести и неопредељени, индиферентни, верују

⁶⁾ Дати су збирни подаци за лица која су се изјаснила за прооријенталне култове, да припадају вероисповести која није наведена или да су верници, али не припадају ниједној вероисповести.

⁷⁾ Збирно: без одговора и непознато

⁸⁾ За лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора (укупно 211 947 лица) податак о вероисповести није познат.

Према резултатима последњег Пописа 2022. године, од укупно 6 647 003 становника Републике Србије, 6 039 240 становника (90,86%) изјавило је да припада некој вероисповести. Број је свакако већи, али за лица импутирана из административних извора не располаже се подацима о вероисповести. Наиме, за изузетно велики број лица (355 484 или 5,35%) није било могуће утврдити којој вероисповести

⁹⁸ При коришћењу пописних резултата треба водити рачуна о томе да не постоји потпуна упоредивост дефиниција сталног, односно укупног становништва у Попису 2002. и ранијим пописима. У Попису 1991. године, поред становништва у земљи, у стално становништво су убрајани и југословенски грађани на привременом раду у иностранству, као и чланови породице који су с њима боравили у иностранству. У складу с међународним препорукама, у Попису 2002. осим становништва у земљи, у састав сталног становништва улазе југословенски грађани чији је рад, односно боравак у иностранству краћи од годину дана, као и страни држављани који у нашој земљи раде или бораве у својству чланова породице дуже од годину дана (Методолошка објашњења, РЗС, 2003). У пописима 2011. и 2022. примењен је концепт *убичајеног становништва*.

припадају. Категорији „непознато” је, осим укупног број лица за која није уписан одговор, или је уписан нечитак одговор, или је уписан одговор који не представља изјашњавање о вероисповести – прикључено и 211 947 лица за која су подаци преузети из административних извора. Уставом гарантовано право да нису дужни да се изјасне о вероисповести искористило је 169 486 становника или 2,55%. Најзаступљенија вероисповест је православна са 81,05% (или 83,72% ако се из структуре укупне популације изостави број лица импутираних из административних извора), као што показују подаци и свих претходних пописа становништва.

Када се осврнемо на промене у 70-годишњем периоду (табела 6.1), попис из 1953. године показује да је у структури према вероисповести у Републици Србији постојао висок степен хомогености, пошто се 83,86% становника изјаснило за хришћанску вероисповест. Највећи број, 4 422 330 становника (71,7% од укупне популације) припадало је православу. Подаци овог пописа јасно осликавају тадашњи идеолошки став у погледу изјашњавања према религији, јер је тада велики број лица, скоро 827 000 (13,40%), изјавило да „није верник”. Касније драстично смањење атеиста, према М. Прокићу (1990) доводи у сумњу објективност датих изјава о конфесионалној припадности: „У време када је атеистичка идеологија представљала једну од темељних вредности ондашњег државног устројства, и када се осуђивао чак и најбезазленији пијетет према верским обичајима, с правом се може претпоставити да су се људи устручавали да јавно искажу своја верска осећања” (Прокић, 1990. према Вукмировић, 2014: 181). У наредним пописима, 1961, 1971. и 1981. године, питање о вероисповести је изостало, а ако се узме у обзир евидентна повезаност исказивања верске и националне припадности (о чему ће бити више речи у наредном поглављу), као и да су се Југословени најчешће изјашњавали као припадници православне вероисповести или да „нису верници” (Кубуровић, 2006), раст броја Југословена са 14 800 хиљада у 1961. на 439 000 у 1981. години, посредно указује на утицај политичке климе и идеологије тога доба на конфесионалну структуру.

Почетак распада Југославије и друштвене и политичке промене почетком деведесетих имали су за последицу буђење националне свести, промену става према изражавању верске припадности, и поновно увођење питања о вероисповести Пописом 1991. године. Управо бржи раст припадника православне вероисповести (за 43,5%) у односу на раст укупне популације Србије (за 25,7%) говори у прилог томе (Војковић, Рајковић, 2015). Слободно се може оценити да су у периоду од 1953. до 1991. године, поред демографских фактора, на промене у конфесионалној структури у великој мери утицале промене у изјашњавању становништва. То показују два податка:

- а) Први – да се у наведеном периоду значајно смањио број оних који „нису верници”, за 80,7%. У 1953. години атеисти су били друга по величини група у односу на религијско опредељење, а у 1991. години њихово учешће је смањено на свега 2,06%⁹⁹. До 2002. године број оних који су се изјаснили да нису верници смањен је за даљих 75%, са 159 642 на 40 068 лица, или на свега 0,53%, да би се потом у периоду до 2011. године њихов број удвостручио (на 80 053). Према подацима последњег пописа, да „нису верници” изјаснило се 74 139 становника, тако да њихово учешће стагнира на 1,12% у укупној популацији. Ове бројке јасно показују колико је кретање броја атеиста од пописа до пописа у највећој мери било рефлексија идеолошке и друштвено-политичке климе.
- б) Други – да је значајно повећано учешће припадника православне вероисповести у укупној популацији, за 10 процентних поена, према подацима Пописа 1991. године. У наредном периоду, до 2002. године, број припадника православне вероисповести практично је стагнирао (мада треба имати у виду да не постоји потпуна упоредивост података из ова два пописа због методолошких разлога), али је њихово учешће у укупној популацији увећано на 85%.

⁹⁹ Истовремено је дошло и до наглог смањења броја Југословена, на 320 000, при чему је њихов број у централној Србији смањен за готово 50%.

Према подацима Пописа 2011. године, учешће припадника православне вероисповести у укупној популацији Србије није промењено (84,6%), мада је апсолутни број смањен за 5% или за око 292 000 лица, овог пута под утицајем демографских фактора. У међупописном периоду до 2022. године настављен је убрзани тренд смањења популације православне вероисповести, процењује се за око 500 000 становника. Само на основу пописних података не може се рећи у којој мери томе доприносе демографски, а у којој социо-културолошки фактори. С једне стране, смањење је резултат генералног демографског тренда опадања укупне популације Републике Србији, а делом и промена у изјашњавању становништва и новом приступу религијским питањима, која захтевају дубља и анкетна истраживања о овој теми.

Док је тренд опадања броја припадника православне вероисповести присутан од краја 20. века, католичка и протестантска вероисповест бележе континуирани пад од 1950-их година. Католичка вероисповест је до 2011. године била друга група по учешћу у религијској структури становништва Србије. Међутим, од 1953. до 2011. године број припадника је преполовљен, са 607 612 на 356 957 лица, односно са 9,85% на 4,97% учешћа у укупној популацији Србије. Последњи попис показује њихово даље смањење, за преко 25%, тако да је свеукупно, у односу на број из 1953. године, број католика у Србији више него преполовљен. Према Попису 2022. године они су по демографској величини трећа група, са 4% у укупној популацији Србије.

Мада значајно мањег броја, популација која се изјашњава за протестантску вероисповест има исти тренд: учешће у укупној популацији од средине прошлог века је смањено са 1,81% на 0,82%, а у апсолутном износу број је преполовљен, са 111 556 на око 55 000. Занимљиво је да се број становника који су се изјаснили за „Остале хришћанске“ вероисповести изразито увећао током последњег међупописног периода, са 3 211 на 59 346 лица (мада је учешће у укупној популацији Републике Србије још увек испод 1%), што свакако није резултат демографских фактора, већ промена у погледу изјашњавања. У оквиру овог модалитета дати су збирни подаци за Јеховине сведоке, Оријенталне и друге хришћане.

С друге стране, број припадника исламске вероисповести био је у сталном порасту. Смањење њихове бројности према подацима Пописа 2011. објашњава се, пре свега, бојкотом пописа од стране албанског становништва у општинама на југу Србије. Резултати Пописа 2022. поново говоре о порасту припадника исламске вероисповести за преко 55 000 лица. У односу на 1953. ова популација је увећана за око 80%, тако да је данас исламска вероисповест друга по заступљености у Републици Србији са 4,32% удела у укупној популацији.

Све остале вероисповести, као и према ранијим пописима, не прелазе удео од 1% укупног становништва. Источњачке вероисповести се први пут бележе у Попису 2002. године (240 припадника). До 2011. године број лица који се изјаснио за неку од источњачких вероисповести је упетостручен, а отприлике на истом броју и учешћу од 0,02% се задржао и према подацима Пописа 2022. године.

За разлику од оних који су изјавили да припадају некој вероисповести, или супротно, да нису верници (атеисти), 8 654 лица заступа филозофски став да се постојање Бога не може утврдити нити доказати, то су особе које нити верују да бог постоји, нити верују да бог не постоји. Категорија „агностика“ заступљена је у класификацији вероисповести први пут у Попису 2011. године, и од тада њихов број се удвостручио, али се ради о учешћу од свега 0,13% у укупној популацији.

6.3. РЕГИОНАЛНИ РАСПОРЕД КОНФЕСИОНАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА

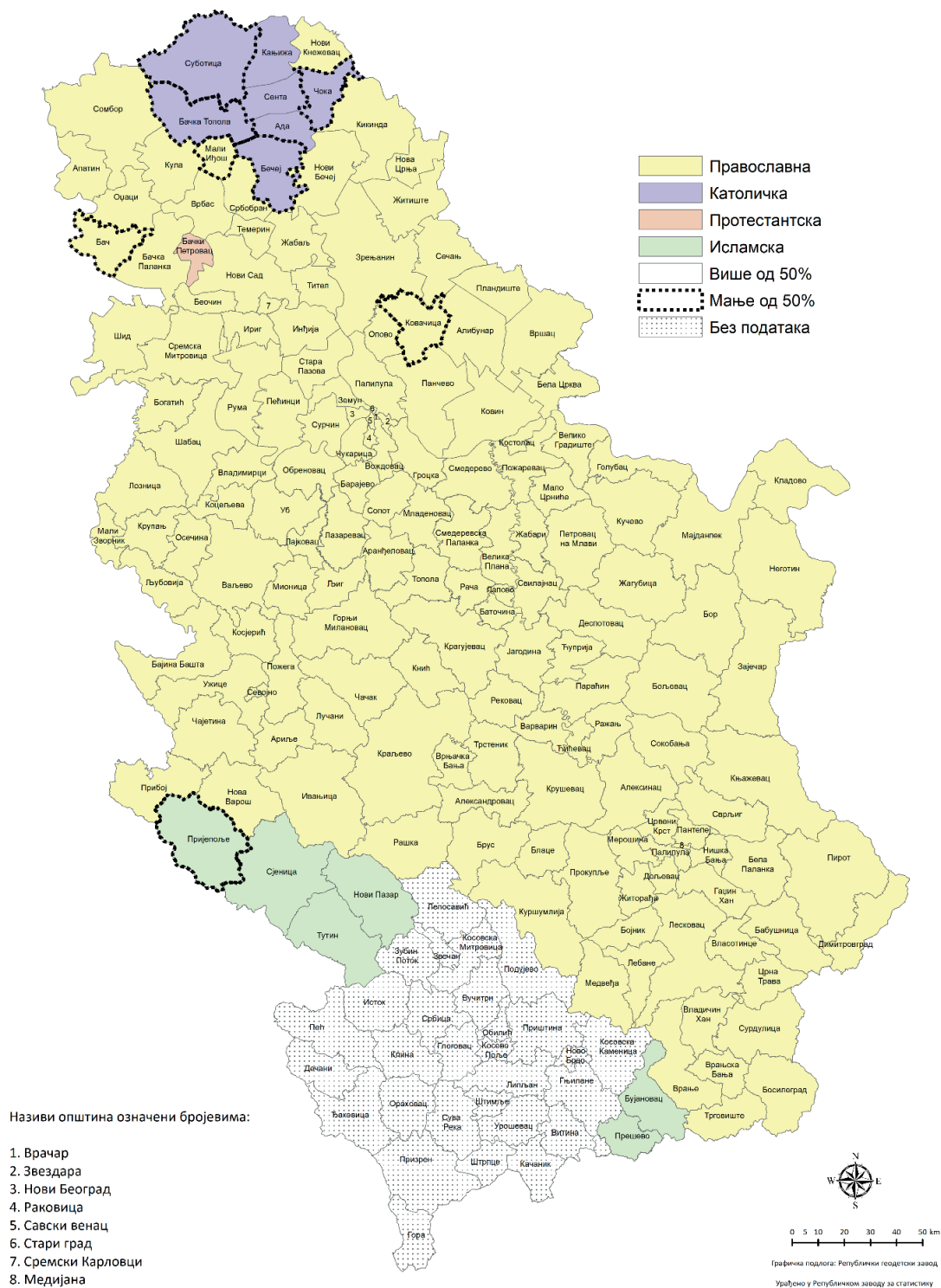
На нивоу региона Републике Србије могу се детаљније сагледати разлике у погледу бројности и заступљености појединих вероисповести (табела 6.2). Православна вероисповест преовлађује у сва четири региона Србије, али се њено учешће креће у распону од 70,58% у Региону Војводине до 85,94% у Региону Јужне и Источне Србије, који је у том погледу најхомогенији.

Упоредна анализа резултата Пописа 2022. са подацима о регионалној структури 2011. године¹⁰⁰ показује да се генерално у свим регионима, осим опадања броја припадника, запажа и смањење учешћа православне, католичке и протестантске вероисповести у конфесионалној структури у односу на 2011. годину. Једино модалитет „Остале хришћанске” вероисповести бележи и апсолутни и релативни пораст. На промене у раздеои конфесија у односу на 2011. годину, поред демографских фактора, утицали су:

- а) бољи обухват становништва албанске националности, што се посебно односи на Регион Јужне и Источне Србије, где је у општинама Бујановац и Прешево 2011. године дошло до бојкота пописа. Исламска вероисповест је у овом региону 2011. године учествовала са 1%, а 2022. године са 5,05%. То је условило смањење учешћа припадника православне вероисповести на 85,94% у односу на удео од 92,64% из 2011. године.
- б) велики број импутираних из административних извора, посебно у Београдском региону, у коме је концентрисано 40,77% од свих импутираних лица. На пример, ако се модалитет „непознато”, који укључује и импутирана лица, одузме из укупне популације, онда у Београдском региону учешће православне вероисповести износи 91,30% уместо 83,99%. Уколико се, на пример, у подацима за Регион Јужне и Источне Србије искључе лица „непознате” вероисповести, онда удео православне вероисповести износи 90,30%, а не 85,94%.

¹⁰⁰ Детаљније о карактеристикама регионалне структуре вероисповести према Попису 2011. године: Вукмировић, 2014.

Карта 6.1. Најзаступљеније вероисповести у Републици Србији по општинама/градовима, Попис 2022.

Табела 6.2. Становништво према вероисповести по регионима, Попис 2022. године

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	укупно	%	свега	%	свега	%	свега	%	свега	%	
Укупно	6647003	100,00	1681405	100,00	1740230	100,00	1819318	100,00	1406050	100,00	...
Хришћанска	5758719	86,64	1433602	85,26	1528515	87,83	1563005	85,91	1233597	87,73	...
Православна	5387426	81,05	1412207	83,99	1228236	70,58	1538574	84,57	1208409	85,94	...
Католичка	257269	3,87	9041	0,54	243587	14,00	2222	0,12	2419	0,17	...
Протестантска	54678	0,82	2453	0,15	47568	2,73	547	0,03	4110	0,29	...
Остале хришћанске	59346	0,89	9901	0,59	9124	0,52	21662	1,19	18659	1,33	...
Исламска	278212	4,19	28210	1,68	15049	0,86	163970	9,01	70983	5,05	...
Јудаистичка	602	0,01	365	0,02	196	0,01	17	0,00	24	0,00	...
Источноачке вероисповести	1207	0,02	543	0,03	410	0,02	122	0,01	132	0,01	...
Остале вероисповести	500	0,01	232	0,01	157	0,01	57	0,00	54	0,00	...
Агностици	8654	0,13	4793	0,29	2458	0,14	667	0,04	736	0,05	...
Нису верници (атеисти)	74139	1,12	36766	2,19	25192	1,45	5087	0,28	7094	0,50	...
Нису се изјаснили	169486	2,55	42326	2,52	84288	4,84	17280	0,95	25592	1,82	...
Непознато	355484	5,35	134568	8,00	83965	4,82	69113	3,80	67838	4,82	...

Извор: РЗС, Попис 2022, Становништво према вероисповести: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-cyrl/popisni-podaci-eksel-tabele/>

Напомена: У категорију „Непознато” укључена су и лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора, укупно 211 947 лица, за која податак о вероисповести није познат.

У Београдском региону су све остале вероисповести заступљене са мање од 1%, осим исламске, која је заступљена са 1,68%. У овом региону је и нешто веће учешће атеиста (2,19% од укупне популације) у односу на остале регионе. Такође, највећи број импутираних лица и осталих „непознате” вероисповести налази се у Београдском региону. Удео ове категорије од 8,00% је двоструко већи у односу на остале регионе.

Регион Војводине карактерише већа хетерогеност у погледу конфесионалне структуре становништва, управо због веће концентрације бројних националних мањина. Хетерогености доприноси удео од 14,00% католика и 2,73% протестаната, поред удела православне вероисповести од 70,58%. Да нису верници изјавило је 1,45% становника, а занимљиво је да у Региону Војводине највећи проценат становника, када се пореди са осталим регионима, није желео да се изјасни о вероисповести – готово 5% укупне популације. Конфесионалну структуру Региона Шумадије и Западне Србије чини 84,57% становника православне вероисповести и 9,01% становништва исламске вероисповести. Како у Региону Шумадије и Западне Србије, тако и у Региону Јужне и Источне Србије значајно је мањи број агностика и атеиста, и такође су нижи удели становника који се нису изјаснили у смислу верске припадности.

Регионална структура становништва према вероисповести се у највећој мери поклапа са ситуацијом из 2011. године. Православна вероисповест је са преко 20% заступљена у свим регионима, ипак, највећи број припадника ове вероисповести је у Региону Шумадије и Западне Србије (28,56% од укупног броја). Католичка вероисповест је најзаступљенија у Региону Војводине, са 94,68% од свих католика у Републици Србији. Нешто већи проценат, од 3,51%, присутан је још само у Београдском региону. Слично је и са припадницима протестантске вероисповести, који су такође концентрисани у Региону Војводине (87% свих припадника), а још 4,49% верника је у Београдском региону. Припадници исламске вероисповести у највећем броју живе у Региону Шумадије и Западне Србије (58,94%) и потом

Региону Јужне и Источне Србије (25,51%). Београдски регион бележи 10,14% и Регион Војводине 5,41% припадника исламске вероисповести.

Табела 6.3. Становништво према вероисповести по регионима, Попис 2022. (%)

	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	100	25,30	26,18	27,37	21,15	...
Хришћанска	100	24,89	26,54	27,14	21,42	...
Православна	100	26,21	22,80	28,56	22,43	...
Католичка	100	3,51	94,68	0,86	0,94	...
Протестантска	100	4,49	87,00	1,00	7,52	...
Остале хришћанске	100	16,68	15,37	36,50	31,44	...
Исламска	100	10,14	5,41	58,94	25,51	...
Јудаистичка	100	60,63	32,56	2,82	3,99	...
Источњачке вероисповести	100	44,99	33,97	10,11	10,94	...
Остале вероисповести	100	46,40	31,40	11,40	10,80	...
Агностици	100	55,38	28,40	7,71	8,50	...
Нису верници (атеисти)	100	49,59	33,98	6,86	9,57	...
Нису се изјаснили	100	24,97	49,73	10,20	15,10	...
Непознато	100	37,85	23,62	19,44	19,08	...

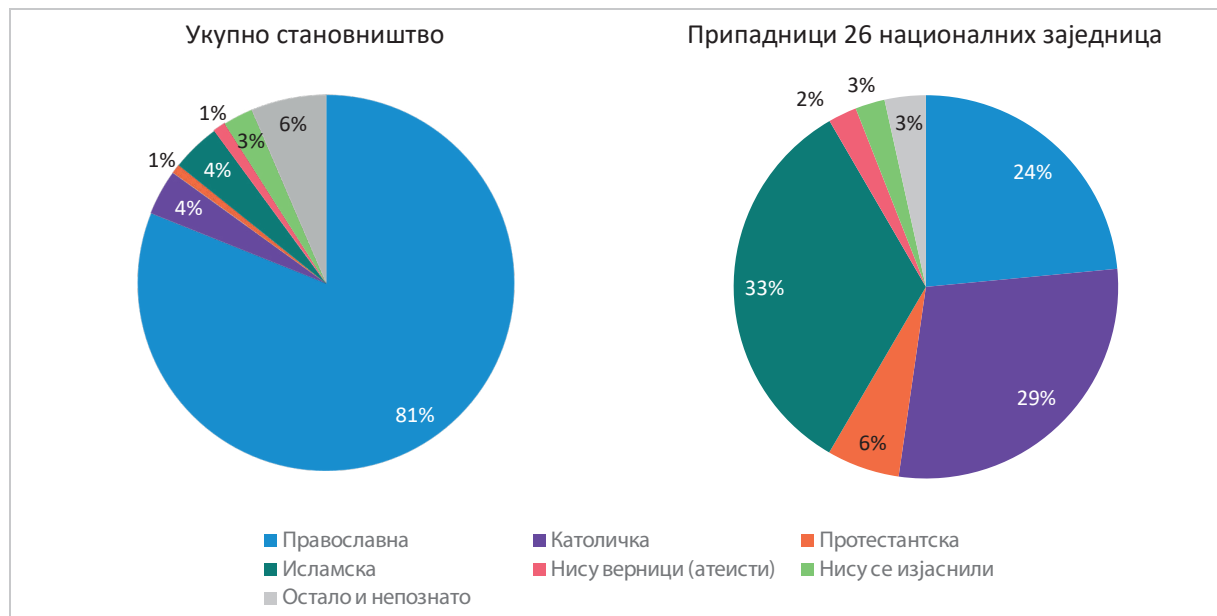
Мали број становника Републике Србије се изјаснио за јудаистичку (602 особе) и источњачке вероисповести (1 207 становника). Припадници и једне и друге групе су махом концентрисани у Београдском и Региону Војводине. Слично је и када су у питању агностици, популација која броји 8 654 лица, од које половина (55%) живи у Београдском региону, а само по 8% у регионима Шумадије и Западне Србије и Јужне и Источне Србије. Такође, половина становника који су изјавили да нису верници (атеисти) налази се на подручју Београдског региона, а једна трећине ове популације је у Региону Војводине. Највећа концентрација лица која се нису изјаснила у смислу конфесионалне припадности живи у Војводини 49,73%.

6.4. РЕГИОНАЛНЕ РАЗЛИКЕ У СТРУКТУРИ НАЦИОНАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА ПРЕМА ВЕРОИСПОВЕСТИ

Осим регионалне заступљености одређених конфесија, други угао гледања је дистрибуција одређених конфесионалности међу припадницима различитих националних заједница (њих 26 које су, поред Срба као већинског народа, предмет истраживања у овој студији). Са идејом да се омогући континуитет анализе пописних резултата и упоредивост са студијом претходног пописа, 2011. године, даље је према истој методологији¹⁰¹ извршена упоредна анализа конфесионалне и националне припадности становништва Србије према подацима Пописа 2022. године. С обзиром на то да су Срби већински народ и да то одређује заступљеност православне вере са 81,05% на републичком нивоу, у циљу бољег сагледавања карактеристика конфесионалне структуре становништва Републике Србије прво ће се посебно сагледати припадност осталих 26 националних заједница одређеној вероисповести (графикон 6.1).

¹⁰¹ Видети: Вукмировић, Д. (2014). „Појам, историјат и значај пописа. Национална припадност, матерњи језик и вероисповест” *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, стр. 185–199. Београд: Републички завод за статистику.

Графикон 6.1. Структура укупног становништва и припадника 26 националних заједница по вероисповести, Попис 2022. (%)

Према подацима из 2022. године у Републици Србији, осим Срба, живи 816 624 припадника других националних заједница. Од укупног броја припадника 26 националних заједница, 95,39% се изјаснило о свом верском опредељењу, 2,49% припадника националних заједница није желело да се изјасни, а 2,41% је одговорило да нису верници. Потпунији обухват албанске националности у односу на 2011. годину унео је измене у раздео појединих конфесија. За хришћанске религије изјаснило се 59,33%, а у оквиру њих превладава католичка конфесија (29,05%) над православном (23,22%). Протестантска вероисповест је заступљена са 6,19%, јудаизам са 0,05% и источњачке вероисповести 0,03%. За исламску религију се изјаснило 271 504 лица, или једна трећина припадника националних заједница.

Треба имати у виду и да упоредивост популација националних мањина између два пописа, из методолошких разлога, није у потпуности могућа. Потпунији обухват припадника албанске националности у општинама Бујановац и Прешево у Попису 2022. значајно мења структуру у Региону Јужне и Источне Србије и, у мањој мери, на нивоу целе Републике. У том смислу, не може се говорити о хришћанству као доминантној религији код припадника националних мањина у три региона Србије, како су упућивали подаци пописа 2011. (Вукмировић, 2014: 186). Према подацима за 2022. хришћанство је са уделом од 89,23% доминантна религија националних мањина у Региону Војводине, у Београдском региону има релативну већину са уделом од 46,41%, а у Региону Јужне и Источне Србије изједначен однос са исламском религијом (46,32% према 46,82%, респективно). Ислам је преовлађујућа религија код припадника националних мањина у Региону Шумадије и Западне Србије (161 416 становника или 86,04%). Учешће у структури и број припадника појединих конфесија резултат су и укупне демографске динамике националних мањина, најчешће у виду смањења укупне популације одређене етничке припадности за коју се везује већинско исповедање одређене религије, диференцираног природног прираштаја и миграционих кретања.

У Београдском региону, у коме живи 73 147 припадника различитих националних заједница, готово је подједнако заступљена православна вероисповест (35,54%) као и исламска (33,52%). Београдски регион је специфичан и по значајно већем уделу атеиста (и његовом порасту у међупописном периоду) код припадника националних мањина (10,53%) у односу на друге регионе, као и по концентрацији

припадника јудаизма (0,34%). У Региону Војводине хришћанска популација је смањена за 25%. Доминира католичка вероисповест са 57,47% (2011. године била је заступљена са 67%) за коју се изјаснило 224 306 припадника националних мањина. Релативно је већа заступљеност католика (7,57%) још само у Београдском региону. Протестанти су у Војводини заступљени са 11,34%, а сваки пети припадник националних мањина Војводине је православне вере, као и 2011, док је учешће припадника исламске вероисповести од 3,44% најниже међу регионима. Занимљиво је да је и код изјашњавања припадника националних мањина најмање атеиста и оних који се нису изјаснили у регионима Шумадије и Западне Србије и Јужне и Источне Србије.

Табела 6.4. Припадници 26 националних заједница према вероисповести, по регионима, Попис 2022. (%)

	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	...
Хришћанска	59,33	46,41	89,23	12,57	46,32	...
Православна	23,22	35,54	19,68	11,45	41,13	...
Католичка	29,05	7,57	57,47	0,75	0,97	...
Протестантска	6,19	2,01	11,34	0,09	2,47	...
Остале хришћанске	0,87	1,30	0,74	0,27	1,75	...
Исламска	33,65	33,52	3,44	86,04	46,82	...
Јудаистичка	0,05	0,34	0,04	0,00	0,01	...
Источњачке вероисповести	0,03	0,13	0,02	0,01	0,01	...
Остале вероисповести	0,01	0,04	0,01	0,01	0,01	...
Агностици	0,23	1,29	0,18	0,06	0,06	...
Нису верници (атеисти)	2,32	10,53	2,15	0,47	1,11	...
Нису се изјаснили	2,41	3,62	3,19	0,35	2,33	...
Непознато	1,96	4,12	1,73	0,50	3,33	...

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

6.5. ВЕРОИСПОВЕСТ И НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

Када се говори о етничком идентитету – националност, језик и верска припадност обележја су која се увек доводе у везу. Зато је занимљиво погледати везе између припадности одређеној националној заједници и религије. Досадашња истраживања у Републици Србији указују да је изјашњавање о вероисповести у највећој мери повезано са националним идентитетом и евидентна је повезаност исказивања верске и националне припадности (Радовановић, 1995, Кубуровић, 2006, Вукмировић, 2014). Тако се Бошњаци, готово стопроцентно, изјашњавају као припадници исламске вероисповести, а Мађари и Хрвати као припадници католичке. Оваква сазнања омогућавају да се, у недостатку података за религијска обележја, о демографским процесима који се догађају под упливом религијских норми, са великом извесношћу, претпоставља на основу познавања демографских карактеристика одређених националности. Рецимо, у погледу фертилитета, брачности, фактора који утичу на економску активност и др. У том смислу и ову упоредну анализу вероисповести и националности можемо посматрати као потврду „модела” међусобних веза или могућих промена у савременом друштву.

Упоредна анализа састава становништва према вероисповести и националној припадности према резултатима Пописа 2011. године (Вукмировић, 2014) потврдила је висок ниво подударности код свих

главних конфесија у Србији. На пример, збирни удео од 85,39% у популацији Републике Србије припадника етничких заједница код којих је православна религија била доминантна поклапао се са учешћем православног становништва које је износило 85%. Подаци за 2022. (графикон 6.2. и табела 6.5.) потврђују висок ниво поклапања између удела припадника етничких заједница код којих је према Попису 2022. православна религија била доминантна (Срби, Бугари, Власи, Грци, Македонци, Румуни, Руси, Црногорци), а које износи 79,09%, са учешћем православног становништва од 81,05% у укупном становништву Републике Србије. Разлика у заступљености од неколико процентних поена која је наступила у међупописном периоду резултат је динамичких демографских промена (опадања укупне популације одређених етничких заједница), потпунијег обухвата албанске националности, промене у изјашњавању, пораста удела атеиста, осталих хришћанских вероисповести, агностика, као и високог повећања модалитета „непознато“ са 81 748 на 322 000. Католичка вероисповест преовлађује код Буњеваца, Мађара, Немаца, Пољака, Русина, Словенаца, Хрвата и Чеха, и према подацима из 2022. године, збирни удео ових националних заједница је 3,27%, а удео католичке вероисповести је 3,87%. Према Попису 2011. њихов однос је износио 4,91% према 4,5% респективно (Вукмировић, 2014). Протестантска вероисповест се углавном везује за Словаке у Републици Србији, у популацији Републике ова заједница има удео од 0,50%, а протестантска вероисповест 0,82%. Удео припадника националних заједница који су се доминантно изјаснили за исламску вероисповест је 3,54% (Албанци, Ашкалије, Бошњаци, Горанци, Египћани и Муслимани), а учешће исламске вероисповести је 4,19%. Разлику у највећој мери допуњује Ромска популација, у којој се једна четвртина припадника изјаснила за исламску вероисповест (32 973 лица). Учешће исламске вероисповести у односу на 2011. (када је износило 2,6%) повећало се не само обухватом припадника албанске националности, већ и услед демографског раста заједнице Бошњака.

Табела 6.5. Становништво према националној припадности и вероисповести, Република Србија, Попис 2022.

Националност	Укупно	Хришћанске					Исламске	Јудаистичка	Источњачке вероисповести	Остале вероисповести	Агностици	Нису верници (атеисти)	Нису се изјаснили	Непознато
		свега	православна	католичка	протестантска	остале хришћанске								
Република Србија	6647003	86,64	81,05	3,87	0,82	0,89	4,19	0,01	0,02	0,01	0,13	1,12	2,55	5,35
Срби	5360239	97,61	96,39	0,22	0,07	0,93	0,08	0,00	0,01	0,00	0,11	0,88	0,71	0,59
Албанци	61687	1,65	0,27	1,34	0,00	0,03	97,68	0,00	0,01	0,00	0,01	0,10	0,21	0,35
Ашкалије	1307	0,15	0,15	0,00	0,00	0,00	99,54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,08	0,23
Бошњаци	153801	0,05	0,05	0,00	0,00	0,00	99,61	0,00	0,00	0,00	0,01	0,11	0,06	0,15
Бугари	12918	96,20	90,82	3,81	0,12	1,46	0,19	0,00	0,02	0,00	0,05	1,25	1,53	0,77
Буњевци	11104	93,24	2,34	90,20	0,27	0,42	0,01	0,00	0,00	0,01	0,13	2,47	3,29	0,86
Власи	21013	98,28	97,43	0,03	0,14	0,68	0,01	0,00	0,00	0,01	0,07	0,47	0,69	0,47
Горанци	7700	1,09	1,01	0,06	0,01	0,00	94,64	0,00	0,00	0,01	0,01	0,65	2,14	1,45
Грци	690	89,86	86,09	1,45	0,43	1,88	0,14	0,00	0,29	0,14	0,58	3,33	4,20	1,45
Египћани	1484	1,89	1,28	0,00	0,20	0,40	96,97	0,00	0,07	0,00	0,00	0,34	0,54	0,20

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

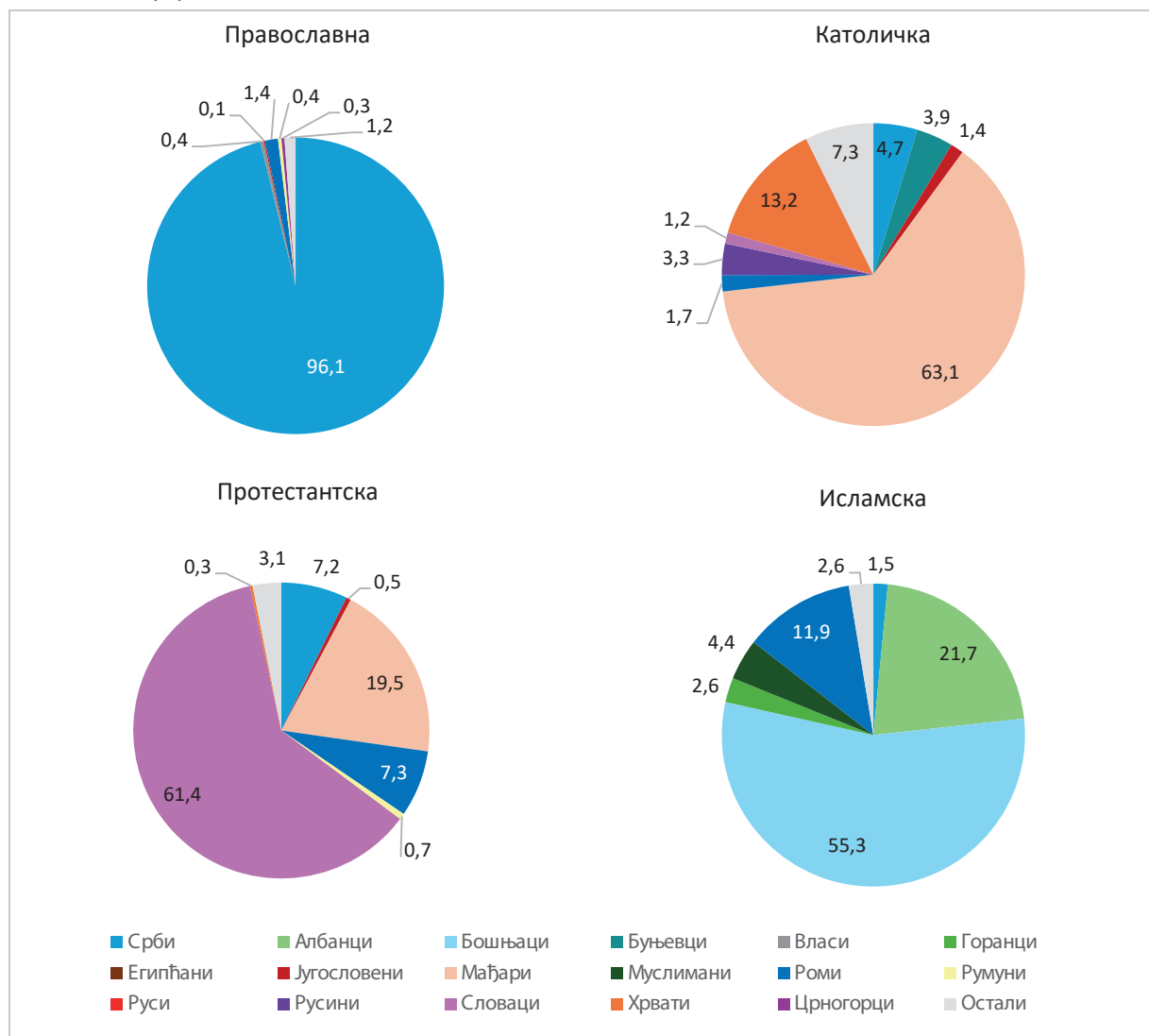
Табела 6.5. Становништво према националној припадности и вероисповести, Република Србија, Попис 2022. (наставак)

Националност	Укупно	Хришћанске					Исламске	Јудаистичка	Источњачке вероисповести	Остале вероисповести	Агностици	Нису верници (атеисти)	Нису се изјаснили	Непознато
		свега	православна	католичка	протестантска	остале хришћанске								
Јевреји	709	8,04	6,77	0,56	0,14	0,56	0,14	53,17	0,85	0,14	2,54	19,61	7,76	7,76
Југословени	27143	45,03	28,46	13,08	1,04	2,44	1,86	0,03	0,35	0,10	3,65	31,01	11,47	6,50
Мађари	184442	95,31	1,59	87,33	5,77	0,62	0,01	0,01	0,02	0,01	0,06	1,01	2,34	1,24
Македонци	14767	93,84	92,21	0,18	0,48	0,98	1,55	0,00	0,02	0,02	0,19	1,82	1,60	0,95
Муслиман	13011	1,76	1,51	0,20	0,01	0,05	93,22	0,00	0,01	0,02	0,04	0,93	1,67	2,35
Немци	2573	81,07	13,80	56,86	8,28	2,14	0,27	0,00	0,12	0,00	0,47	6,37	6,49	5,21
Роми	131936	65,87	57,26	3,34	3,01	2,25	24,99	0,00	0,01	0,02	0,01	0,78	3,18	5,15
Пољаци	615	86,99	7,80	58,37	18,37	2,44	0,16	0,00	0,00	0,00	0,65	3,25	5,37	3,58
Румуни	23044	95,96	86,72	6,81	1,57	0,86	0,03	0,00	0,02	0,00	0,13	0,70	2,00	1,15
Руси	10486	72,18	68,76	0,69	0,24	2,50	0,34	0,02	0,29	0,03	1,22	13,23	6,39	6,30
Русини	11483	94,46	19,05	74,31	0,51	0,60	0,02	0,00	0,00	0,01	0,17	1,36	2,33	1,65
Словаци	41730	91,33	2,76	7,27	80,25	1,06	0,01	0,00	0,01	0,00	0,13	1,44	4,75	2,32
Словенци	2829	70,52	16,54	50,23	1,45	2,30	0,21	0,11	0,04	0,00	1,24	13,36	9,05	5,48
Украјинци	3969	92,39	59,18	29,98	0,58	2,65	0,03	0,03	0,10	0,03	0,20	1,64	3,28	2,32
Хрвати	39107	90,55	3,40	86,01	0,40	0,74	0,03	0,02	0,01	0,01	0,45	3,81	3,45	1,68
Црногорци	20238	86,69	85,46	0,56	0,12	0,55	0,80	0,01	0,04	0,01	0,72	7,14	2,92	1,68
Чеси	1317	82,54	11,62	66,21	3,04	1,67	0,00	0,00	0,15	0,00	0,53	6,38	7,44	2,96
Регионална припадност	11929	62,60	46,89	12,46	1,28	1,97	4,60	0,03	0,14	0,07	2,07	15,88	9,85	4,76
Нису се изјаснили	136198	16,63	10,77	4,96	0,29	0,61	0,71	0,01	0,03	0,02	0,26	2,33	79,44	0,58
Остали	15521	59,99	37,82	14,59	2,71	4,87	12,27	0,24	2,36	0,60	0,79	6,69	6,86	10,19
Непознато	322013	3,61	2,65	0,65	0,05	0,25	0,30	0,00	0,04	0,02	0,10	0,69	0,49	94,75

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Напомена: У категорију „Непознато” укључена су и лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора, укупно 211 947 лица, за која податак о вероисповести није познат.

Графикон 6.2. Припадници најзаступљенијих конфесија према националној припадности, Попис 2022. (%)

Напомена: Из укупног броја становника изузета је категорија „Непознато”.

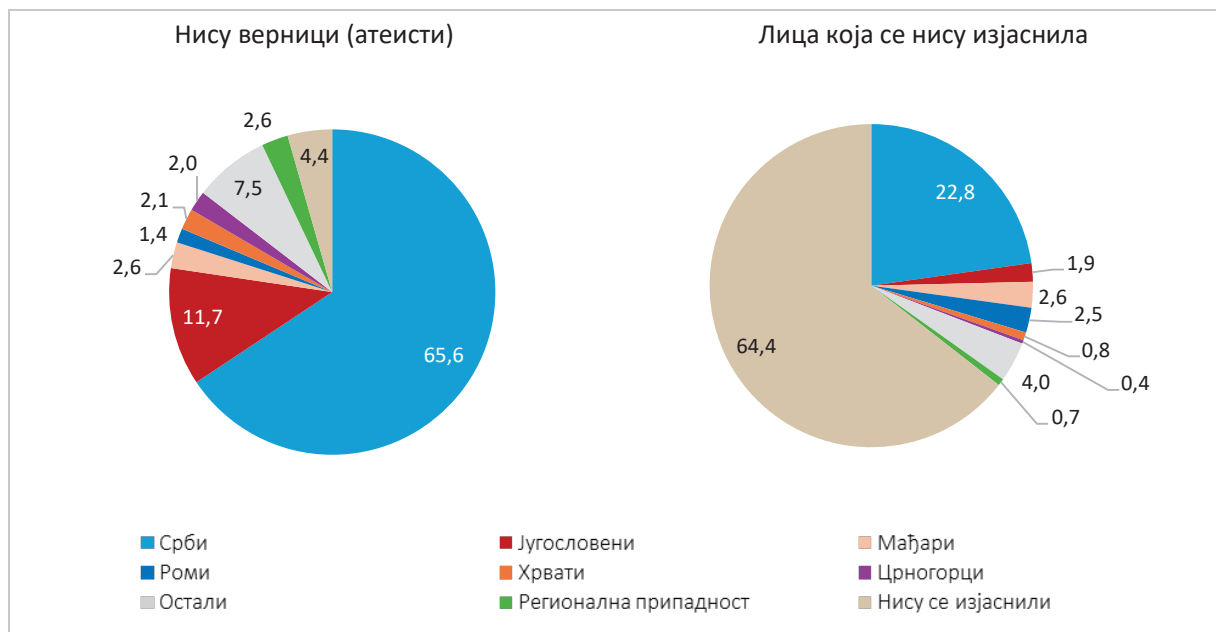
Према Попису 2011. у структури атеиста, који броје 80 053 лица, 66% су били Срби, око 8% Југословени, и 4% лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности (Вукмировић, 2014). Попис 2022. године показује смањење популације атеиста за око 7%, а у структури се учешће Срба није изменило (графикон 6.3). Удео Југословена је повећан на 11,47%, јер је ова популација увећана за 3 840 лица. Интересантан је раст популације Југословена у периоду од 2011. до 2022. године са 23 000 на 27 000 становника. Скоро трећина Југословена је, у Попису 2022, изјавила да „нису верници”.

Ако рангирамо националне заједнице према уделу атеиста у њиховој религијској структури, онда су Југословени на првом месту са учешћем од 31,01% атеиста. На другом месту су Јевреји са 19,61%, на трећем су лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности (15,88%), док су на четвртном месту Словенци са високим учешћем атеиста од 13,36%. О размерама оваквог изјашњавања говори просек за Републику Србију од свега 1,12% становника који су, 2022. године, изјавили да „нису верници”. Учесће Мађара, Хрвата и Црногораца је подједнако (око 2%), дуплирано је учешће Рома (са

0,7% на 1,4%), а нову обимнију групу чини 1 387 Руса са учешћем од 1,9%. Руска национална заједница је утростручена у последњем међупописном периоду, са 3 247 на 10 486 припадника. Око две трећине припадника (68,76%) декларисало се за православну вероисповест. Занимљиво је да је у Руској националној заједници присутно високо учешће атеиста од 13,23%, потом лица која се нису изјаснила о својој верској припадности (6,39%) и категорије „непознато”, са уделом од 6,30%.

У популацији од 169 486 лица која нису желела да се изјасне о својој вероисповести 64,4% није желело да се изјасни ни о својој националној припадности. Удео Срба је нижи него 2011. године – 22,8% према некадашњих 28%. Такође је смањено учешће Рома као неизјашњених лица – са 6% на 2,5%.

Графикон 6.3. Атеисти и лица која се нису изјаснила о вероисповести, према националној припадности, Попис 2022. (%)

Напомена: Из укупног броја становника изузета је категорија „Непознато”.

У студији „Етноконфесионални и језички мозаик Србије” (2014) аутори су дали детаљну анализу промена у изјашњавању припадника одређених националности о вероисповести према пописима 1953. и 2011. године, а имајући у виду висок степен слагања између припадности одређеној конфесији и националног идентитета (Вукмировић, 2014). Узимајући у обзир налазе из наведене студије, у овој анализи ће се даље указати на промене које су наступиле у међупописном периоду до 2022. године. Занимљиво је да су пописне методологије и класификације обележја вероисповести из 1953. и 2011. готово идентичне, а да је постојала разлика у класификацији националности. Између методологија и класификација обележја у пописима 2011. и 2022. нема разлика.

Срби – У 2022. години православна вероисповест има исти ниво заступљености у структури српског становништва као и 2011. године – 96,39%. Запажа се пораст „осталих хришћанских” вероисповести са 0,03 на 0,93%, а у апсолутном броју то је 49 731 припадника; дошло је до повећања удела лица која су изјавила да су „агностици” (популација од 5 768 лица), са 0,04% на 0,11%. За разлику од средине 20. века, када је удео атеиста међу Србима код мушке популације износио 17,8%, у нови век се ушло са значајним смањењем њиховог удела, превасходно због новог приступа религији (мање од 1% у укупној популацији).

Хрвати – Католичка вероисповест је доминантно заступљена код ове националне мањине: 86,01% (у 2011. години удео од 87,59%). Структура је релативно непромењена у односу на 2011. годину. Као и код Срба, промене у односу на другу половину 20. века огледају се у смањењу удела лица „без вере”, који је у 1953. години износио 17% (Вукмировић, 2014: 190), а према последњем попису је 3,81%. Хрвати православне вероисповести су популација од 1 331 лица са уделом од 3,40% у структури према вероисповести. Подаци Пописа 2011. године су показали значајну разлику између полова код изјашњавања за православну вероисповест, па је претпоставка да се ради о хетерогеним браковима. Удео лица која нису желела да се изјасне о верској припадности је 3,45%.

Словенци – Код припадника словеначке националне мањине – као што је примећено према подацима из 2011. године, а слично је и према резултатима Пописа 2022. године – нижи је ниво поклапања конфесионалне и националне структуре. Од 2 829 Словенаца у Републици Србији, половина се изјаснила за католичку вероисповест, а 16,54% за православну, 1,45% Словенаца исповеда протестантску веру, а 2,30% остале хришћанске вероисповести. Високо учешће у овој националној заједници имају атеисти, 13,36%, а 9,05% лица није желело да се изјасни о вероисповести. Занимљиво је да је у Попису 1953. године сваки трећи Словенац изјавио да је „без вере” (Вукмировић 2014: 190), као и да је у односу на то време удвостручено учешће припадника православне вероисповести.

Македонци – Македонска национална мањина је од друге половине 20. века прошла кроз значајне промене у погледу структуре према вероисповести. Тада се око две трећине Македонаца изјашњавало за православље, чак 30% лица је изјавило да је „без вере”, а 4,25% да припада исламској конфесији, да би сада показивала изузетно хомогену структуру – 92,21% се изјашњава за православну вероисповест, 1,64% за остале хришћанске вероисповести, 1,55% за исламску, док су 1,82% атеисти.

Црногорци – Црногорци су национална мањина од 20 238 припадника у којој, осим највећег удела (85,46%) лица која су се изјаснила за православну вероисповест, Попис 2022. године бележи и учешће атеиста од 7,14%, што је низак удео с обзиром на то да су се 1953. године Црногорци издвајали управо по далеко највећем уделу атеиста – чак две трећине тадашње популације (36 732 лица). Према Попису 2022, Црногорци су на петом месту по уделу атеиста (уколико не рачунамо оне који су се у погледу националне припадности изјаснили у смислу регионалне припадности).

Муслимани – Муслиманска национална заједница показује висок ниво хомогености у погледу верског изјашњавања, и та хомогеност се временом само учвршћивала – од 81% припадника исламске верске заједнице 1953. године, преко 93% у 2011, колико је забележено и Пописом 2022. године. За православну вероисповест се изјаснило 1,76%, а још 1,67% није желело да се изјасни о верској припадности.

Бошњаци – Национална мањина Бошњака је у класификацију националне припадности укључена Пописом 2002. године, па није чудно потпуно преклапање националне припадности и верског опредељења, које најбоље осликава да је вероисповест у корену националног идентитета. За исламску вероисповест изјаснило се 99,61% Бошњака.

Албанци – Код припадника албанске националности такође постоји потпуно преклапање између националне припадности и верског опредељења, па се 97,68% изјаснило за исламску конфесију. Само 1,34% је изабрало католичку вероисповест и само се 0,21% припадника није изјаснило о верском опредељењу. У Попису 1953. године је такође било наглашено опредељивање за исламску вероисповест, док је ситуација са Пописом 2011. значајно другачија: исламска конфесија је била избор 71% заједнице, а сваки пети Албанац се декларисао као хришћанин (Вукмировић, 2014: 191).

Бугари – Структура Бугара према религијској припадности показује доминантност хришћанске конфесије, и то: 90,82% је православне вероисповести, 3,81% католичке, 0,12% протестантске и 1,46% „осталих хришћанских” вероисповести.

Власи – Власи су национална заједница у којој се 97,43% припадника изјаснило за православље. Овакво опредељење показује стабилност у времену, јер је исти проценат забележен и 1953. године и 2011. године. У време када је атеизам био друштвено прокламован, само 3,34% Влаха је изјавило да „није верник” (1953. године).

Словаци – Словаци су национална заједница која се није значајно мењала у погледу структуре према вероисповести током претходних 70 година, мада се њена демографска величина значајно променила – са 73 460 припадника опала је на 41 730. Слично као 1953. године, и данас се 80,25% припадника изјашњава за протестантску вероисповест, 7,27% су католици, 2,76% су православне вероисповести а 1,06% чине „остале хришћанске” вероисповести. У Попису 2022. године 4,75% Словака није желело да се изјасни о верској припадности.

Мађари – Као бројна национална заједница у Војводини, са 184 442 припадника, Мађари се доминантно изјашњавају за хришћанство, с тим што је то највећим делом католичка вероисповест (87,33% удео у укупној популацији), 5,77% удела је протестантска вероисповест, 1,59% Мађара се декларишу као православци – и то је слика која се, у већој мери, не мења у свим пописима становништва.

Румуни – Румунска национална заједница се претежно изјашњава за православну вероисповест, 86,72% њених припадника, 6,81% су католици, а 1,57% су протестанти. Слична структура забележена је и према Попису 2011. године.

Русини – Русини су специфична национална мањина чији се припадници већим делом изјашњавају за католичку вероисповест (74,31%), скоро петина припадника (19,05%) исповеда православну вероисповест, 0,51% су протестанти док се 0,60% изјаснило за „остале хришћанске” конфесије. Укупно, 94,46% популације је хришћанске конфесије. Према подацима Пописа 1953. највећи број Русина је сврстан у модалитет „остали хришћани”, а 2011. године се већина изјаснила за „гркокатоличку” вероисповест (Вукмировић, 2014).

Роми – Роми су национална заједница која, према Попису 2022, броји 131 936 припадника и четврта је по заступљености у Републици Србији. Нека истраживања упућују на то да се Роми најмање идентификују са својом религијом (Радушки, 2007). Резултати последњег пописа показују да се око две трећине Рома декларисало за хришћанство, у највећем броју за православну вероисповест (57,26%), а мањи број Рома се изјаснио за католичку, протестантску и „остале хришћанске” вероисповести: 3,34%, потом 3,01% и 2,25%, респективно. Једна четвртина ромске популације се декларисала за исламску религију, а 3,18% није желело да се изјасни. Слична структура је детектована и 2011. године. Претходни пописи упућују на веће регионалне разлике у изјашњавању Рома, па се тако, по подацима 2011, у Војводини само 5% припадника декларисало за исламску вероисповест. У односу на просек ромске заједнице за целу Србију, у Београдском региону се скоро дупло мање припадника (36%) декларисало за православље, а супротно, 57% се декларисало за исламску вероисповест. Међу Ромима у Региону Шумадије и Западне Србије доминантна је православна вероисповест (86% припадника), а Регион Јужне и Источне Србије специфичан је по томе што међу декларисанима за протестантску конфесију највећи број живи у Лесковцу (Вукмировић, 2014).

6.6. СТАРОСНО-ПОЛНА СТРУКТУРА КОНФЕСИОНАЛНИХ ГРУПА

Тренд убрзаног старења становништва Републике Србије рефлектује синтезни индикатор просечне старости становништва, који је достигао 43,85 година (графикон 6.4). Удео старијих од 65 година (1 468 855 становника) у популацији Србије сада је већ 1,5 пута већи од броја млађих од 15 година (955 452 становника). У женској популацији је тај однос још екстремнији и индекс старења износи 1,80.

Графикон 6.4. Становништво према вероисповести и просечној старости, Попис 2022.

Демографско старење присутно је код свих конфесионалних група, али је распон просечне старости између најстарије и најмлађе пуних 14 година. Малобројна група од 602 становника која се изјаснила за јудаистичку веру је међу најстаријом популацијом у Србији, просечне старости 50,41 година. За њима следе припадници католичке вероисповести (257 269 житеља) просечне старости 48,93 године. Припадници свих хришћанских вероисповести имају просечну старост становништва изнад просечне вредности за Републику Србију. Као старија популација (просечна старост 46,09 година) издвајају се и лица која су се изјаснила као „агностици”. На супротном полу су припадници исламске вероисповести најниже просечне старости становништва од 36,28 година. У групи релативно „млађих”, тј. старости испод просечне вредности за Републику Србију су лица која су се изјаснила за „источњачке” (40,16 година) и „остале” вероисповести. Категорија „непознато” је најмлађа – просечне старости 35,24 године.

Разлике у просечној старости између полова су израженије код припадника најстаријих вероисповести. Код припадника јудаистичке и католичке вероисповести, разлике између полова достижу 5 година у корист женске популације. Женска популација православних верника старија је од мушке за 2,81 годину, док су припаднице исламске вероисповести старије само 1,28 година. Занимљиво је да су код лица која су се изјаснила за источњачке вероисповести, или као агностици, или су изјавили да нису верници (атеисти), разлике по полу најмање – 0,33 до 0,59 година.

Размере старења сликовитије показују подаци по великим старосним групама (графикон 6.5). Тако је сваки трећи припадник католичке вероисповести старији од 65 година, док је тек сваки десети млађи од 15 година. Најстарије су припаднице јудаистичке вероисповести, са мање од 6% млађих од 15 година и преко 39% старијих од 65 година, и индексом старења од 6,61. У старосној структури припадника православне вероисповести однос младих и старих је нешто повољнији: 13,82% према 23,26%. Ипак, индекс старења мушке популације је достигао 1,41, а женске 1,97.

Код најмлађе, исламске конфесионалне групе индекс старења је такође прешао тзв. праг демографске старости, и према подацима Пописа 2022. године износи 0,56 (табела 6.6). Ипак, становништво млађе од 14 година још увек је скоро двоструко бројније од старог становништва: 21,29% младих према уделу од 11,99% старих у укупној популацији.

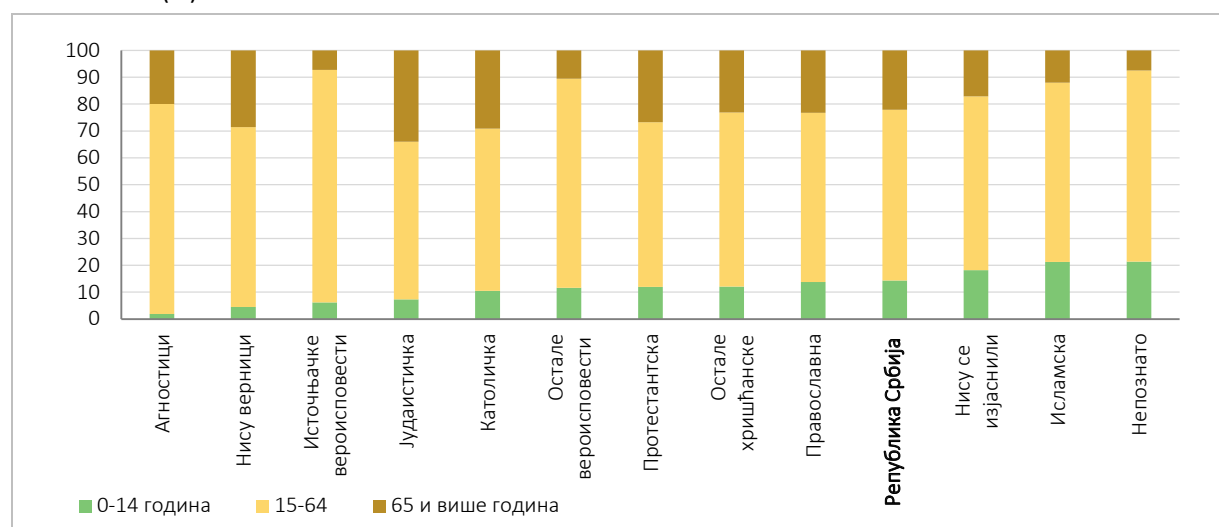
Табела 6.6. Конфесионалне групе према индексу старења, Попис 2022.

	Свега	Мушко	Женско
Укупно	1,54	1,29	1,80
Хришћанска	1,73	1,43	2,04
Православна	1,68	1,41	1,97
Католичка	2,78	2,02	3,60
Протестантска	2,23	1,69	2,80
Остале хришћанске	1,92	1,57	2,26
Исламска	0,56	0,52	0,61
Јудаистичка	4,66	3,31	6,61
Источњачке вероисповести	1,17	1,47	0,90
Остале вероисповести	0,91	0,97	0,86
Агностици	10,79	10,84	10,74
Нису верници (атеисти)	6,39	6,39	6,39
Нису се изјаснили	0,94	0,74	1,14
Непознато	0,35	0,31	0,40

Напомена: Индекс старења рачунат је као однос између броја лица старих 65 и више година и броја деце млађе од 15 година

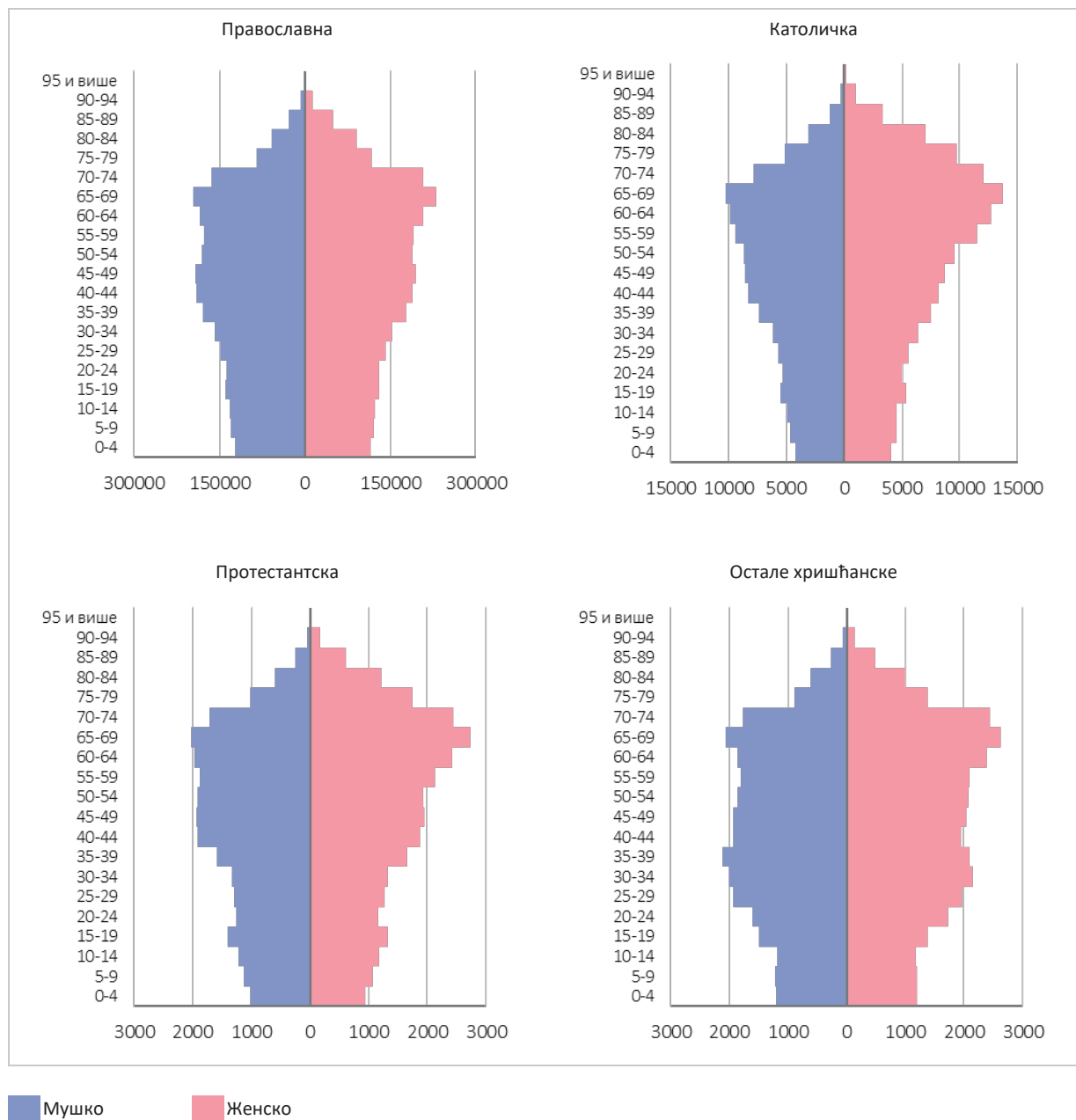
Атеисти су једна од најстаријих популација (просечна старост 49,45 година), у коју улазе генерације из времена послератне идеологије, са свега 4,47% деце до 15 година и учешћем старијих од 65 година од 28,55%, и са сличним односима у оквиру великих старосних група између мушке и женске популације. Агностици, као специфична група филозофског опредељења у погледу религије, логично има незнатан удео деце 0–14 година од 1,85%, високо учешће старијих од 19,96% и обиман корпус од скоро 70% генерација 25–64 године. Специфичну старосну структуру имају и припадници источњачких вероисповести, са преко 50% припадника у старосној доби 25–44 године. Такође, ниско је учешће млађих од 15 година (6,21%) и старијих од 65 година (7,29%) и релативно је изједначен однос полова.

Графикон 6.5. Припадници конфесионалних група према старости (велике старосне групе), Попис 2022. (%)

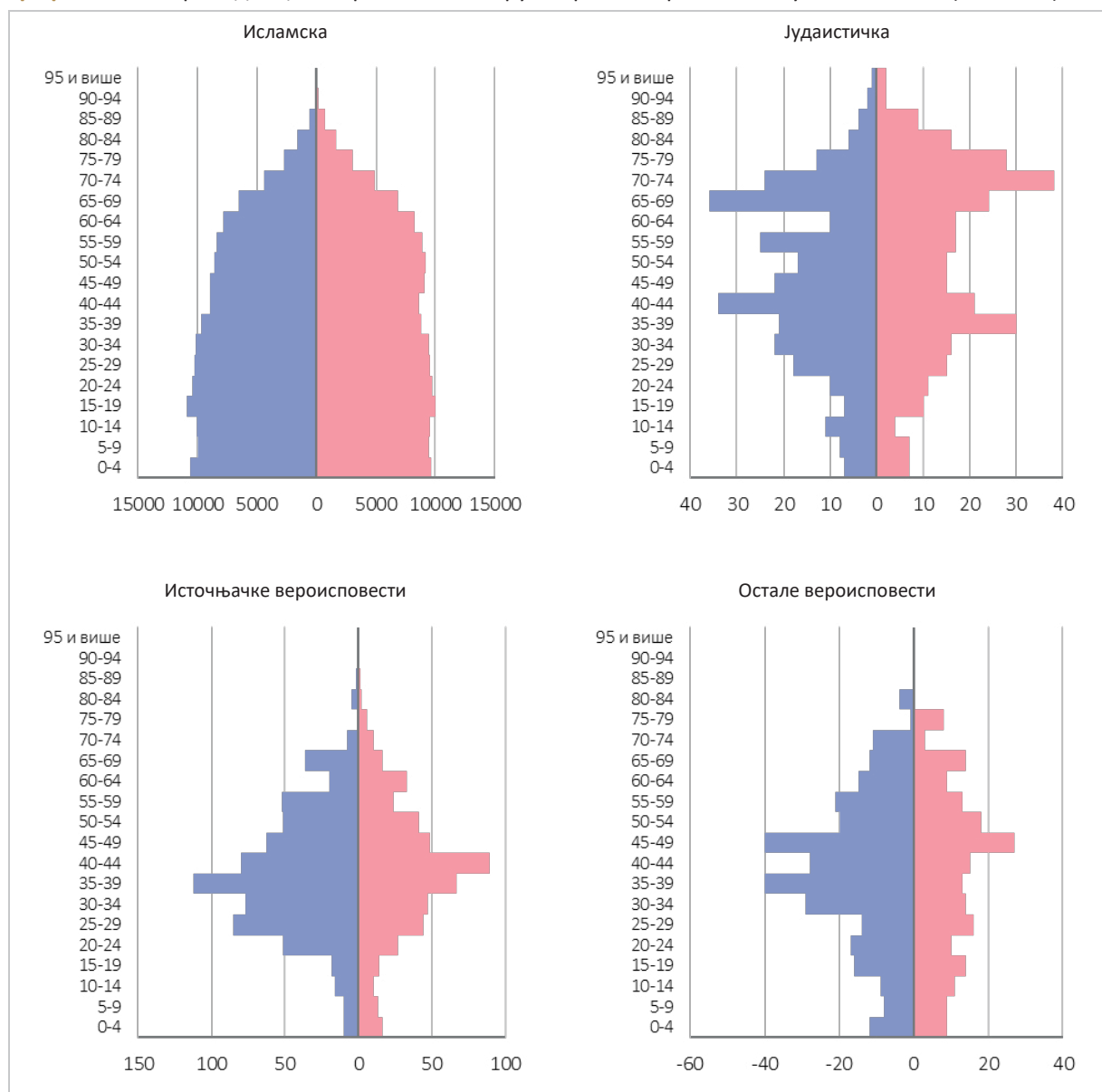

Старосно-полне пирамиде су не само сликовни израз односа старосних група и бројности генерација, већ и израз демографског развитка популације. Оне рефлектују скорашњи фертилитет и прилив младих генерација, обим и карактеристике одређених функционалних контингената, могуће упливе миграција или неочекиваних догађаја кроз тзв. „крње” или обимније генерације, излаз из радно-способног узраста и интензитет демографског старења. Тако старосно-полне пирамиде популација хришћанских вероисповести, које карактерише интензивно старење, имају изразито нарушену базу пирамиде, обимне генерације старијег средовечног и старог становништва. Кохортни улазак беби-бум генерација у старије становништво Пописом 2022. године нарочито је проширио део пирамиде која је основа за генерације 65 и више година старости. „Таласање” пирамиде код старије средовечних резултат је смењивања у бројности генерација рођених пре или након уласка беби-бумера или мање бројних генерација у фертилни период. Супротно, старосно-полна пирамида становништва исламске вероисповести још увек задржава контуре правилне пирамиде са стабилном базом и још увек релативно ниским уделом старијих. Оваква база пирамиде детектује виши ниво фертилитета, који је традиционално карактеристичан за популацију исламске вероисповести. Познато је да општине Тутин, Сјеница, Нови Пазар, Бујановац и Прешево, у којима је доминантно бошњачко и албанско становништво и исламска вероисповест, имају највише стопе рађања у Србији.

Графикон 6.6. Припадници конфесионалних група према старости и полу, Попис 2022.

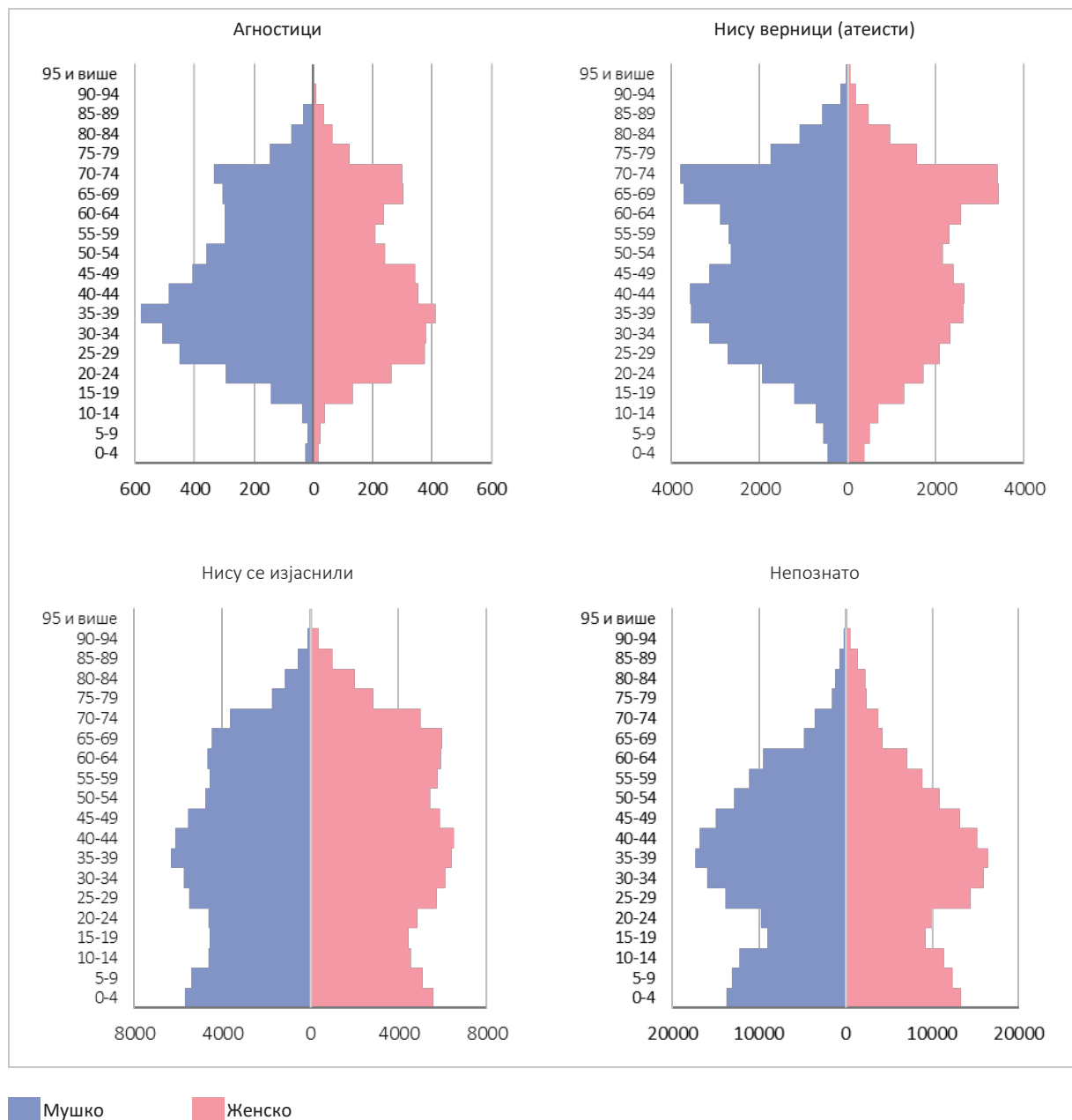

Графикон 6.6. Припадници конфесионалних група према старости и полу, Попис 2022. (наставак)

Мушко Женско

Графикон 6.6. Припадници конфесионалних група према старости и полу, Попис 2022. (наставак)

6.7. ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОНФЕСИОНАЛНИХ ГРУПА

Резултати Пописа 2022. године показују да је неписменост у Републици Србији готово искорењена. Неписмени представљају удео од 0,63% у укупном становништву Србије старијем од 10 година. Од укупног броја (37 956) неписмених становника 26 980 су жене. Нешто веће учешће неписменог становништва среће се још увек код припадника исламске вероисповести (2,45% од укупне популације исламске вероисповести) и жене су 2,7 пута бројније од мушкараца – 4 295 неписмених жена у односу на 1 555 неписмених мушкараца исламске вероисповести.

Развој образовне структуре становништва у Републици Србији има стални узлазни тренд, који се очитује кроз смањење удела становништва без школске спреме или најнижег образовања и сталан раст више и високо образованих. У Србији је још увек висок број од 1 370 473 становника без школске спреме, са непотпуном или завршеном само основном школом, што је готово једна четвртина укупне популације старије од 15 година. Напредак се види из податка да је у 2011. години учешће ове категорије било заступљено са 34,44% (2 121 499 становника). Истовремено, у међупописном периоду 2011–2022. година повећан је број и учешће становништва са завршеном вишом или високом школом, са 1 000 569 на 1 277 396 лица, односно са 16,24% на 22,44%. Највећи број становника је са завршеном средњом школом, 3 020 958, што је 53,08% укупне популације старије од 15 година.

Разлике у образовној структури различитих конфесионалних група су значајне и представљају занимљиво истраживачко поље за детектовање лепезе фактора који на то утичу. Становништво православне вероисповести је најбројније, па у највећој мери одређује укупну структуру становништва Србије према завршеној школској спреми. Наиме, образовна структура становништва које се изјаснило за православну вероисповест се у великој мери поклапа са просечним вредностима за Републику Србију: 23,81% је учешће становништва без школске спреме и најнижег нивоа образовања, и на супротном полу је удео од 22,31% становништва са вишом и високом школом. Становништво са завршеном средњом школом учествује са 54,04% у укупној популацији православне вероисповести старијој од 15 година. Образовну структуру припадника католичке и протестантске вероисповести карактеришу значајно виши удели становништва без школе и непотпуне или завршене само основне школе (34,85% код католика и 38,50% код протестаната) и, на другој страни, значајно нижи удели становника са вишом и високом школом, око 14%. Најмање учешће више и високо образованих је међу припадницима исламске вероисповести 12,19% и изузетно је високо учешће од 41,95% становништва без школе или најнижег нивоа образовања. Припадници јудаистичке вере се одликују највећим уделом више и високо образованих припадника – готово две трећине (64,16%) чине они са највишим нивоима образовања, а свега 4,12% су без школе или са завршеном само основном школом. Високо учешће више и високо образованих је међу припадницима источњачких вероисповести (42,23%), али и међу агностицима, који су по учешћу од 61,49% одмах иза припадника јудаистичке вере. Имајући у виду да агностицизам представља филозофско уверење, висок удео највише образованих не изненађује. Међу атеистима је такође учешће више и високо образованих (54,51%) значајно изнад просека за Републику Србију, као што је и удео становника без образовања или само са основном школом значајно испод просека 5,55%.

Треба имати у виду да су припадници јудаистичке вере, источњачких религија и агностици малобројне групе, укупно око 10 000 становника, и да у статистичком смислу тај број не утиче у већој мери на укупну структуру становништва Републике Србије према школској спреми. Ове бројке из једног угла наглашавају да је несумњив утицај фактора социо-културне природе на структуру верских припадника према школској спреми, али треба истаћи и да је уплив старосне структуре конфесионалних група у извесној мери присутан.

Табела 6.7. Припадници конфесија стари 15 и више година према највишој завршеној школи, Попис 2022.

	Без школске спреме, непотпуна основна и основна школа	Средња школа	Виша и висока школа	Непознато
Република Србија	24,08	53,08	22,44	0,40
Хришћанска	23,81	53,85	22,31	0,03
Православна	23,08	54,04	22,85	0,03
Католичка	34,85	51,47	13,66	0,02
Протестантска	38,50	47,56	13,91	0,02
Остале хришћанске	26,56	53,09	20,28	0,07
Исламска	41,95	45,59	12,19	0,27
Јудаистичка	4,12	31,54	64,16	0,18
Источњачке вероисповести	6,71	51,06	42,23	0,00
Остале вероисповести	12,67	42,76	44,12	0,45
Агностици	2,94	35,55	61,49	0,01
Нису верници (атеисти)	5,55	39,88	54,51	0,06
Нису се изјаснили	21,29	49,66	28,82	0,22
Непознато	21,78	50,79	20,23	7,20

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Напомена: У категорију „Непознато” укључена су и лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора, укупно 211 947 лица, за која податак о вероисповести није познат.

6.8. ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОНФЕСИОНАЛНИХ ГРУПА

Економску активност становништва одређују бројни фактори, па осим утицаја широког спектра социо-економских детерминанти, на то утичу и демографски фактори, пре свега старосно-полна структура становништва. Претходна поглавља указују на присутне разлике у погледу старосно-полне и образовне структуре појединих конфесионалних група, и то треба имати у виду и код разумевања разлика у нивоу економске активности становништва. Просечне вредности за Републику Србију говоре да је 42,19% становништва економски активно, а неактивних је 57,81%. Готово исте вредности важе за становништво најбројније, православне, вероисповести, која одређује „тон” и осталих просечних вредности за Србију (табела 6.8).

Табела 6.8. Становништво према вероисповести и економској активности, Попис 2022. (%)

	Економски активни			Економски неактивни				
	свега	обављају занимање (запослени)	незапослени	свега	деца, ученици и студенти	пензионери и лица са приходима од имовине	лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству	остало
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	42,19	36,13	6,06	57,81	20,89	24,25	6,91	5,76
Православна	42,10	36,42	5,68	57,90	20,48	25,61	6,58	5,23
Католичка	38,16	33,31	4,85	61,84	14,88	31,89	9,35	5,72
Протестантска	37,22	31,42	5,80	62,78	16,81	27,91	12,31	5,75
Остале хришћанске	40,67	33,93	6,74	59,33	18,33	25,59	8,70	6,71
Исламска	31,02	17,13	13,88	68,98	27,80	13,05	17,17	10,95
Јудаистичка	44,68	39,53	5,15	55,32	12,79	33,55	3,99	4,98
Источњачке вероисповести	62,05	53,44	8,62	37,95	10,94	9,78	6,88	10,36
Остале вероисповести	50,80	43,60	7,20	49,20	20,60	14,00	4,00	10,60
Агностици	59,90	53,32	6,59	40,10	10,34	21,38	2,89	5,49
Нису верници (атеисти)	50,50	45,28	5,22	49,50	11,23	30,19	3,15	4,92
Нису се изјаснили	41,66	34,94	6,72	58,34	25,47	19,23	6,58	7,07
Непознато	54,32	47,91	6,41	45,68	27,37	7,23	1,99	9,09

Извор: посебна обрада података Пописа 2022.

Напомена: У категорију „Непознато” укључена су и лица која су у Попису 2022. импутирана из административних извора, укупно 211 947 лица, за која податак о вероисповести није познат.

Не залазећи у утицаје осталих фактора, издвајају се конфесионалне групе код којих можемо јасно издвојити утицаје старосно-полне структуре. Тако, релативно ниже стопе економске активности бележе припадници католичке (38,16%) и протестантске вере (37,22%), које су међу најстаријим популацијама, па их карактерише изнадпросечно учешће економски неактивних, највише пензионера и лица са приходом од имовине или инвестиција. Ако се одвојено погледа структура неактивног становништва, код припадника католичке вероисповести пензионери и лица са приходом од имовине или инвестиција чине половину укупне економски неактивне популације. Код протестаната је тај број нешто нижи, 43,78% у популацији неактивних. Супротно, припадници исламске вероисповести су демографски најмлађа конфесионална група и најниже стопе економске активности (31,02%) су, између осталог, условљене и таквом старосном структуром. У структури исламске вероисповести учешће деце, ученика и студената износи 27,80% а пензионера 13,05%. Исламску популацију карактерише и високо учешће „лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству”, пре свега домаћица. Ако се погледа само структура неактивног становништва, онда доминирају деца, ученици и студенти са уделом од 40,31%; свако четврто економски неактивно лице је у категорији „лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству”, док учешће пензионера и лица са приходом од имовине или инвестиција износи 17,62%.

Највише стопе економске активности су код припадника источњачких вероисповести (стопа 62,05%) који имају обимнији контингент старости 25–44 године, а ниско учешће младих и старих, тако да је у структури према активности подједнако ниско учешће деце, ученика и студената (10,34%), као и пензионера и лица са приходом од имовине или инвестиција (9,20%). Високе стопе активности према подацима Пописа 2022. су забележене код агностика (стопа активности 59,90%), популације са обимним корпусом средовечних и старије средовечних, и атеиста (50,50%). Обе популације у структури

имају ниске уделе становништва млађег од 15 година а највише учешће више и високообразованих. Истовремено су то популације високе просечне старости, па је у структури економски неактивних ниско учешће деце, ученика и студената, а значајно веће учешће пензионера и лица са приходом од имовине или инвестиција.

Припадници јудаистичке религије, као једне од демографски најстаријих популација, имају стопу економске активности од 44,68%, и највеће учешће пензионера и лица са приходом од имовине (33,55%) међу свим конфесионалним групама.

У погледу економских карактеристика конфесионалних група можемо издвојити два поларитета, имајући у виду две, према демографској величини, сличне конфесије – католичку са 257 269 припадника и исламску са 278 212 припадника. Прва, католичка, високе просечне старости својих припадника, код које у структури неактивних лица пензионери и лица са приходом од имовине или инвестиција учествују са готово једном трећином (31,89%), а деца, ученици и студенти са 14,88%; лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству са 9,35%, и код које стопа запослености припадника износи 33,31%. Друга, најниже просечне старости својих припадника, и двоструко нижом стопом запослености од 17,13%, код које у структури неактивних деца, ученици и студенти учествују са 27,80%, пензионери и лица са приходом од имовине или инвестиција само са 13,05%, лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству са 17,17%. Код прве популације, стопе незапослености¹⁰² су најниже 4,85%, а код припадника исламске вероисповести су три пута више, 13,88%.

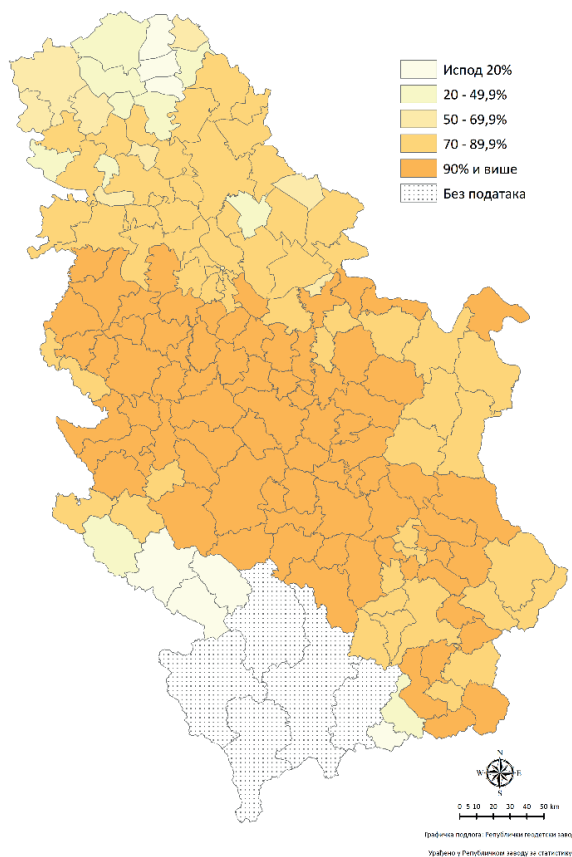
6.9. ТЕРИТОРИЈАЛНА ДИСТРИБУЦИЈА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ВЕРОИСПОВЕСТИ

Претходна истраживања упућују на „висок степен слагања структуре становништва према вероисповести и према националној припадности, што је условило и повезаност територијалне распрострањености појединих конфесија са територијалном заступљеношћу 'одговарајућих' етничких заједница” (Вукмировић, 2014: 195). Резултати Пописа 2022. године о територијалној дистрибуцији религијских система у Републици Србији не одступају у већој мери у погледу територијалне правилности у односу на резултате за 2011. годину¹⁰³, али је дошло до померања у заступљености одређених конфесија под уливом демографских фактора различитог интензитета или промена у изјашњавању.

¹⁰² Према пописној дефиницији, незапосленим лицима сматрају се лица која су изјавила да су током септембра 2022. године активно тражила посао или покушавала да започну самостални посао, и која су изјавила да могу да почну да раде у наредне две седмице ако би им посао био понуђен. У контингент незапослених сврстано је укупно 402 831 лице (220 451 мушкарац и 182 380 жена) (РЗС, 2023)

¹⁰³ Упоредити са: Вукмировић, Д. (2014). „Појам, историјат и значај пописа. Национална припадност, матерњи језик и вероисповест” *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, стр. 195–200. Београд: Републички завод за статистику.

Карта 6.2. Становништво православне вероисповести по општинама/градовима, Попис 2022.

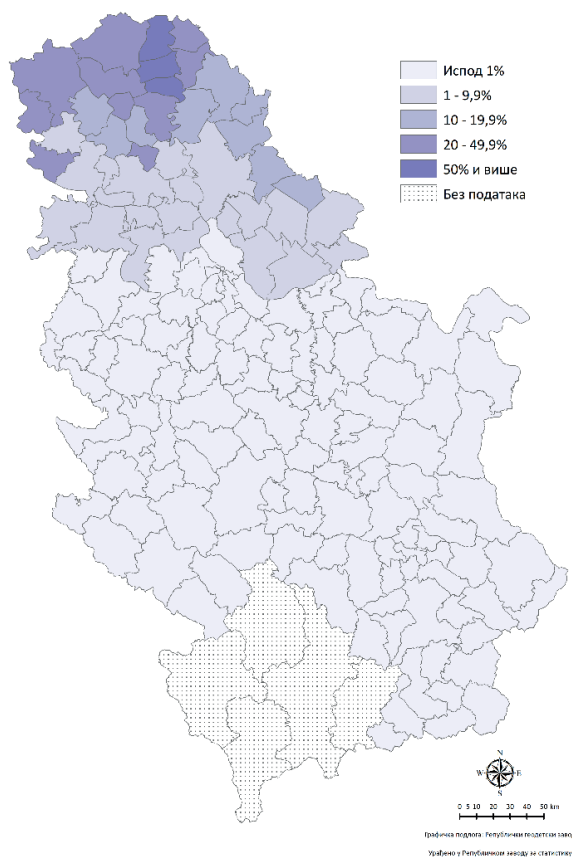

Становништво **православне** вероисповести (карта 6.2) и даље чини апсолутну већину у 152 општине/града у Републици Србији. У односу на претходних 100 општина/градова у којима се више од 90% становника изјаснило за православну вероисповест, према подацима 2022. године тај број је смањен на 79 општина/градова у Србији: у највећем броју у Региону Шумадије и Западне Србије, 44 општине/града, потом у 28 општина у Региону Јужне и Источне Србије, 6 општина у Београдском региону и једној општини у Региону Војводине (Пећинци).

Удео православног становништва у распону 70-89,9% забележен је у 10 општина Београдског региона, 27 општина Региона Војводине, 5 општина Региона Шумадије и Западне Србије и 22 општине Региона Јужне и Источне Србије. Удео у интервалу 50-69,9% забележен је у једној општини Београдског региона (Стари град), 7 општина Региона Војводине и једној општини (Костолац) у Региону Јужне и Источне Србије.

Удео православног становништва у интервалу 20–49,9% у укупном становништву има 8 општина Региона Војводине, једна општина (Пријепоље) у Региону Шумадије и Западне Србије и једна општина (Бујановац) у Региону Јужне и Источне Србије. Учешће мање од 20% забележено је у две општине Региона Војводине (у општини Кањижа свега 6,82%), у три општине у Региону Шумадије и Западне Србије (од тога у општини Тутин само 1,95%) и у општини Прешево (4,47%) у Региону Јужне и Источне Србије.

Карта 6.3. Становништво католичке вероисповести по општинама/градовима, Попис 2022.

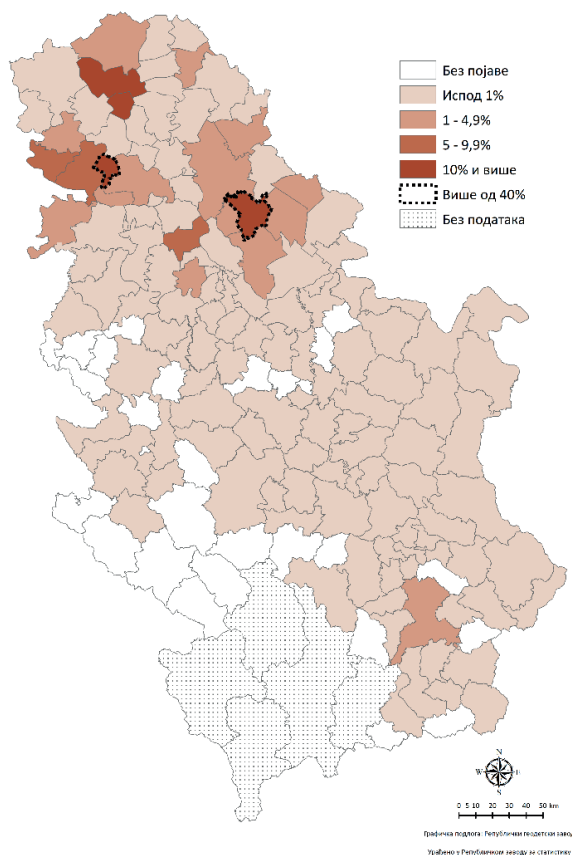

Становништво **католичке** вероисповести (карта 6.3) концентрисано је на северу Војводине. Апсолутну већину има у општинама у Севернобанатској област, у Ади са учешћем од 72,24%, у Кањижи са 85,31% и Сенти са 74,15%. Иако се ради о великом учешћу у укупној популацији, у апсолутном броју то је популација од 40 098 житеља у ове три општине. Општине Бечеј и Чока и три општине Севернобачке области, Суботица, Бачка Топола и Мали Иђош, имају учешће становништва католичке вероисповести између 35% и 50%, а према демографској величини, то је популација од 91 773 становника. Међутим, депопулација је интензивна, тако да се учешће становника католичке вероисповести смањило за 2 до 6 процентних поена у свим овим општинама. Припадници католичке вероисповести чине релативну већину у Бечеју (42,09%), али је незнатна разлика у односу на учешће православне вероисповести у овој општини (41,85%). Слично је и у општини Чока, где је заступљеност ове две вероисповести у односу 44,97% према 43,95%. Припадници католичке

вероисповести имају релативну већину и у општинама Суботица и Бачка Топола, док је у Малом Иђошу, према подацима из 2022. релативна већина „превагнула” на страну православне вероисповести. Удео становништва католичке вероисповести изнад 20% забележено је још у Сомбору и Апатину, Бачу, Темерину и Новом Кнежецу, док се у 9 општина креће у интервалу 10–19,9%. За разлику од 2011. године када се у 12 општина удео католика кретао у интервалу 5–9,99% сада је тај број смањен на 8 општина.

У општинама/градовима Региона Војводине живи 94,68% становника католичке вероисповести, што је популација од 243 587 житеља. Поред тога, релативно већи број католика живи у општинама Београдског региона (популација од 9 041 житеља). У шест општина овог региона 2011. године је удео католика прелазио 1% од укупног броја становника, према подацима Пописа 2022. у свим овим општинама удео католика спустио се испод 1%. У општинама/градовима Региона Шумадије и Западне Србије становништво католичке вероисповести броји свеукупно 2 222 лица, што је свега 0,12% од укупне популације региона, а у општинама/градовима Региона Јужне и Источне Србије 2 419 лица, са просечним уделом 0,17% у укупној популацији.

Карта 6.4. Становништво протестантске вероисповести по општинама/градовима, Попис 2022.

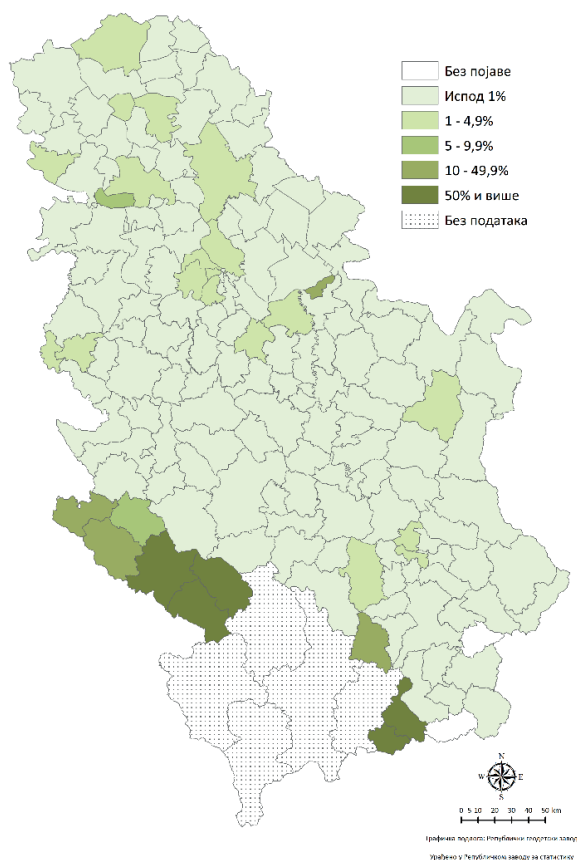
Становништво **протестантске** вероисповести (карта 6.4), као и католичке, везује се за Регион Војводине, који концентрише 87% ове популације. У оквиру региона то су само две општине које имају веће учешће протестаната: Бачки Петровац у коме протестантска вероисповест има апсолутну већину у општини од 57,28% и 6 594 становника, и Ковачица са 8 767 становника који су се изјаснили за протестантску вероисповест, што је удео од 41,40% од укупне популације у општини. Изразито демографско старење популације протестаната у Републици Србији, уз деценијски негативан природни прираштај, утиче на убрзано смањење ове популације. У Општини Ковачица је само у последњем међупописном периоду број протестаната смањен за 2 580 лица (или за 22,75%), тако да ова конфесија више нема релативну већину у општини, што је био случај до 2011. године.

Према учешћу протестаната у својим срединама, издвајају се општине Мали Иђош, са уделом од 15, 19% и Бачка Топола, са уделом од

11,33%, мада у апсолутном износу ове две општине укупно броје 4 487 припадника протестантске вероисповести. Бачка Паланка има ниже учешће (7,42%), али је то популација од 3 579 припадника протестантске вероисповести у општини. Слично је у случају Новог Сада, који у релативном износу има ниско учешће протестаната од 1,78%, а у апсолутном броју је то популација од 6 567 становника. Према подацима из 2011. године шест општина у Региону Војводине имало је учешће становништва протестантске вероисповести у укупном становништву општине/града у распону 5–9,9%, док је према Попису 2022. године у тој категорији само једна општина, Стара Пазова са уделом од 6,02% и 3 752 житеља.

Ван Региона Војводине већи број становника протестантске вероисповести има Лесковац, 3 016 житеља, што је 2,43% од укупне популације. Цео Београдски регион има укупно 2 453 становника који су се изјаснили за протестантску вероисповест, а само Општина Сурчин више од 1% од укупне популације. У 124 општине/града удео становништва протестантске вероисповести је испод 1%, а у 28 општина/градова не живи ниједан становник протестантске вероисповести.

Карта 6.5. Становништво исламске вероисповести по општинама/градовима, Попис 2022.

Становништво **исламске** вероисповести (карта 6.5) просторно се везује за две области на југозападу Србије, Рашку и Златиборску, и на југу Србије за Пчињску област. Рашка област концентрише 119 925 становника исламске вероисповести, а Златиборска област 40 233 становника. Заједно, у ове две области живи 57,57% припадника ове конфесије. У Рашкој области, општине Нови Пазар и Тутин бележе апсолутну већину становништва исламске вероисповести, 82,92% и 93,51% респективно од укупног броја становника. У Златиборској области апсолутну већину има Општина Сјеница са 78,32% становника исламске вероисповести од укупне популације. У Општини Пријепоље становништво исламске вероисповести има релативну већину, са 46,77% учешћа у укупној популацији, а у Општини Прибој становништво ове вероисповести има удео од 21,77%.

У Пчињској области¹⁰⁴ у Региону Јужне и Источне Србије живи више од једне петине (21,57%) становника исламске вероисповести у Србији. У Општини Прешево становништво ове конфесије има апсолутну већину са 94,19% удела у укупној популацији, а у Општини Бујановац апсолутна већина становништва исламске вероисповести је са нижим уделом од 68,80% у укупној популацији општине.

У Региону Јужне и Источне Србије издваја се још Општина Костолац са више од једне петине (23,12%) своје популације која се изјаснила за исламску вероисповест. У општини је 2022. пописано 2 956 становника ромске националности, и они чине већину од укупног броја припадника исламске конфесије у Општини Костолац. Тако популација исламске вероисповести са 2 795 припадника бележи раст од 15% у последњем међупописном периоду.

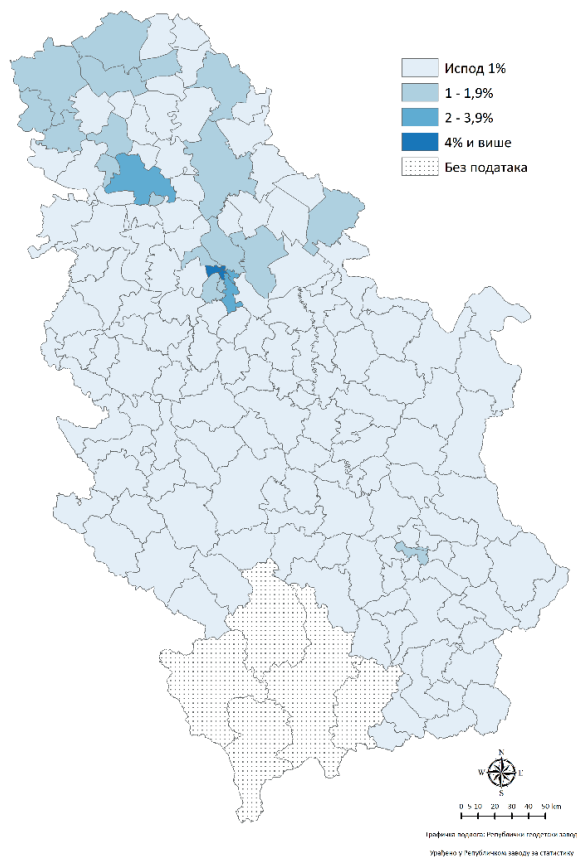
Пописом из 2011. (Вукмировић, 2014: 198) забележене су четири општине (Беоцин, Нова Варош, Медвеђа и Палилула (Београд) са уделом припадника исламске вероисповести 5–9,9%. Подаци Пописа 2022. показују нешто другачију слику: само су две општине остале у овој категорији, Беоцин (8,33%) и Нова Варош (7,91%). Општина Медвеђа 2022. године бележи значајно већи удео припадника исламске вероисповести од 14,65%. Разлог је бољи обухват становништва албанске националности (527 пописаних 2011. у односу на 905 пописаних 2022. године). У Општини Палилула (Београд), која бележи смањење учешћа исламске конфесије на 4,79%, највећи број припадника исламске вероисповести су ромске националности и Горанци¹⁰⁵.

У 137 општина/градова у Републици Србији учешће становништва исламске вероисповести је испод 1%.

¹⁰⁴ Због бојкота Пописа 2011. године од стране већине становништва албанске националности у општинама Бијановац и Прешево у Попису 2011. је непотпун обухват становништва исламске вероисповести. Исказани су подаци само за пописано становништво, па је у Бујановцу забележено 4 137 становника који су се изјаснили за исламску вероисповест, а у Прешеву 593 житеља ове конфесије. Према подацима Пописа 2022. године у Бујановцу живи 28 254 становника исламске вероисповести, а у Прешеву 31 505.

¹⁰⁵ У Општини Палилула (Београд) пописано је 4 983 припадника ромске националности и 2 847 Горанаца, 163 лица албанске националности, 295 Бошњака и 516 Муслимана у 2022. години, а за исламску вероисповест изјаснило се 8 742 становника.

Карта 6.6. Атеисти по општинама/градовима, Попис 2022.

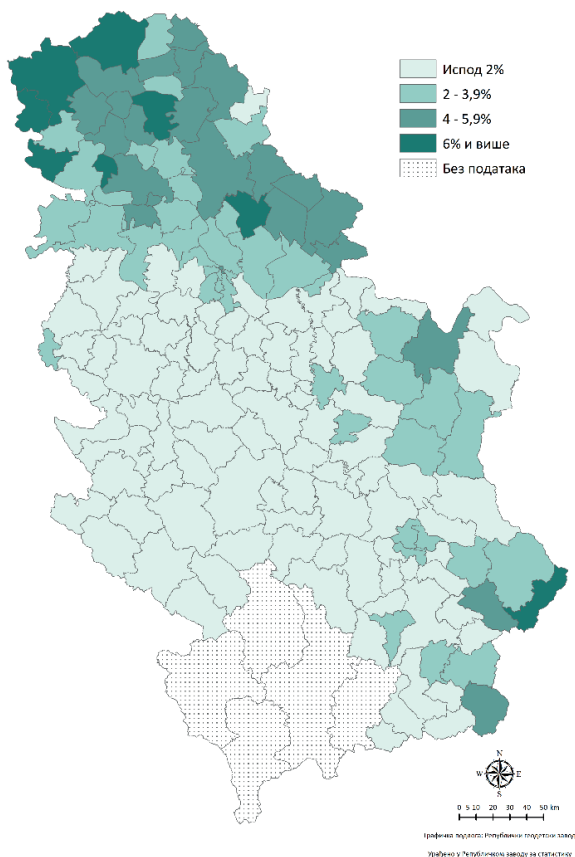
Популација која се изјаснила да „**нису верници**“ (атеисти) броји 74 139 житеља Републике Србије. Београдски регион концентрише готово половину атеиста Србије (49,59%). Централне градске општине Стари град (6,87%) и Врачар (5,41%) бележе највеће уделе у укупној популацији, потом општине Савски венац (4,72%) и Нови Београд (4,15%). Звездара, Вождовац и Палилула имају учешће атеиста од око 2% у својим популацијама. У апсолутном износу, највећи број оних који су се изјаснили да нису верници је у Општини Нови Београд (8 706 становника), а у свим осталим наведеним општинама, као и у Општини Чукарица, атеисти броје од 2 999 (Врачар) до 3 843 лица (Звездара). Приградске општине Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац, Сопот и Сурчин имају 0,65% и мање учешће атеиста у укупној популацији.

Регион Војводине је друга територијална целина са присуством атеиста, у просеку 1,45% од укупне популације региона, што је 25 192 становника. Од овог броја, Град Нови Сад концентрише 43,45% или 10 945 житеља, што је 2,97% од укупног броја становника Града Новог

Сада. У 24 општине у Републици Србији учешће атеиста у укупном становништву креће су у интервалу 1–4,9%, и само још 2 општине Медијана и Палилула (Град Ниш) ван Београдског и Региона Војводине улазе у ову категорију.

У највећем броју (143) општина/градова у Републици Србији удео лица која су изјавила да нису верници је мањи од 1% у укупном становништву.

Карта 6.7. Лица која се нису изјаснила о вероисповести по општинама/градовима, Попис 2022.

Лица која се **нису изјаснила о вероисповести**, користећи своје законско право о слободи изјашњавања, као и лица која су се изјаснила да „нису верници”, углавном су концентрисани у Београдском (42 326 становника) и Региону Војводине (са дупло већим бројем од 84 288 становника). Ове две популације целине Србија – север концентришу две трећине свих лица у Републици Србији која се нису изјаснила о вероисповести. Уделе у интервалу 6–12% бележе општине у Региону Војводине: Суботица, Сомбор, Апатин, Ковачица, Бач, Бачки Петровац, Бечеј. Још 21 општина/град у Београдском и Региону Војводине бележи лица која се нису изјаснила о вероисповести у интервалу 4–5,9%.

Други „пол” већег удела лица која се нису изјаснила о вероисповести је у општинама југоисточне Србије (15,10% од укупног броја Републике Србије). У Општини Димитровград је то сваки десети становник општине, у општинама Бабушница и Босилеград је то удео од 4,69% и 4,34%, респективно, укупне популације општина.

Занимљиве су флукуације у погледу „неизјашњавања” о верској припадности у општинама Врањска Бања и Пландиште где, по подацима Пописа 2011, сваки девети, односно сваки десети становник није желео да се изјасни. У Врањској Бањи су 94% неизјашњених лица били Роми, а у Пландишту 79% оних који се нису изјаснили ни о националној припадности (Вукмировић, 2014). Према подацима 2022. у Врањској Бањи је свега 1,68%, а у Пландишту 4,45% неизјашњених, али је зато у обема општинама високих 10% у категорији „непознато”.

РЕЗИМЕ

Република Србија је вишенационална и вишекултурална држава, врло сложене динамике демографског развика, којој национална припадност и вероисповест становништва дају значајан печат. Управо због тога истраживања етничког састава, односно националности, као најважнијег етничког обележја, матерњег језика и конфесионалне припадности становништва имају велики научни и апликативни значај. Континуирано праћење и истраживање етнокултуралних карактеристика становништва омогућавају пописи становништва, који пружају вредну етностатистичку грађу. Сваки попис становништва у већој или мањој мери пружа могућност уобличавања слике етноконфесионалне и језичке стварности Републике Србије.

Настављајући традицију публиковања резултата пописа становништва кроз интерпретацију пописних података, студија „Етнокултурални портрет Србије” има за циљ да презентује резултате последњег пописа становништва, 2022. године, везане за етноконфесионална обележја становништва, и да кроз свеобухватну анализу презентује промене у структури становништва Србије према етнокултуралним обележјима, са нагласком на период 2011–2022. година. Основни задатак је да се утврде демографске и социоекономске карактеристике етничких заједница и конфесионалних група, да се истраже промене у структури становништва према матерњем језику, могуће (не)подударности између националне припадности и матерњег језика и степену алтерофоније, као и да се истраже регионалне разлике у наведеним модалитетима.

У овој студији се анализирају етнокултуралне карактеристике 27 националних заједница. Поред већинског српског народа, анализирани су 24 националне мањине, а критеријум по којем су одабране произилази из законодавства Републике Србије. Наиме, ради се о националним заједницама које имају формиране националне савете националних мањина у Републици Србији. Осим њих, у анализу су укључени и Муслимани и Југословени, популације које су специфичне у свом етно-културолошком и историјском развоју, због чега су биле посебно занимљиве у свим етнодемографским истраживањима.

У уводним поглављима изнете су основе теоријског схватања етничког идентитета, појма нације и националних мањина. Расправља се о критеријумима за утврђивање етничког састава становништва, који могу бити правно-формалне природе, као што су држављанство или место рођења, или на бази обележја етничке припадности, као што су националност, матерњи језик и вероисповест, која у пописној статистици спадају у категорију допунских обележја и која су углавном субјективне природе. Такође се указује на методолошка ограничења етностатистичке евиденције у Србији. Кроз приказ развоја статистике становништва у Србији од средине 19. века, представља се и историја пописивања националне, језичке и верске припадности становништва. Мада постоје одређене методолошке неусклађености и сумње у поузданост, обухват и квалитет етностатистичких података за поједине територије и за поједине пописе, они пружају изузетно вредну грађу за сложена етнодемографска истраживања.

У студији су даље, кроз три обимна поглавља, истражене промене у просторној дистрибуцији припадника различитих националности и вероисповести, и заступљености одређеног матерњег језика, као и степен корелација између националне припадности и матерњег језика или националне припадности и вероисповести.

Кроз истраживање основних карактеристика националних заједница и припадника најзаступљенијих конфесионалности према популационој динамици, интензитету демографског старења и социо-економским обележјима становништва, као што су разлике у нивоу постигнутог образовања или нивоу економске активности и занимању, утврђена је значајна диференцираност која произилази из утицаја бројних фактора. На пример, националне заједнице са највишим уделима високообразовног становништва имају далеко повољнију економску структуру. Посматрано по полу, највеће разлике у структури становништва према економској активности присутне су код Албанаца, Ашкалија, Египћана и Рома, нарочито код категорија: „запослени“, „незапослени“ и „лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству“. У погледу језика, чињеница је да се млађе становништво националних заједница са високим уделом алтерофоније ређе опредељује за матични матерњи језик, али и да се одликује повољнијом образовном и економском структуром у односу на сународнике матичног матерњег језика, што указује на процес језичке интеграције, али и наводи на промишљање да ли су се у попису на питање о матерњем језику изјашњавали за језик који су научили да говоре у најранијем детињству или о језику којим свакодневно уобичајено говоре.

Посебан део истраживања односи се на утврђивање разлика у нивоу фертилитета, где подаци о броју живорођене деце указују на још увек присутне велике разлике у репродуктивним нормама припадника националних заједница у Републици Србији. Анализа је, такође, показала велике разлике у структури домаћинстава према броју чланова, у зависности од националне припадности носиоца домаћинства. Тако је заједничка карактеристика заједнице са већим уделима домаћинстава са пет и више чланова да, за разлику од осталих националности, имају и нижу просечну старост становништва, веће уделе деце млађе од 15 година, веће проценте лица у браку, нижу просечну старост мајке при рођењу првог детета, најнеповољнију образовну структуру, високе уделе жена које нису економски активне и које обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству. Попис 2022. године је омогућио да се истраже и миграционе карактеристике националних заједница, и коначно, као синтезни излаз из овог истраживања извршено је груписање националних заједница у четири кластера према сличностима/разликама вредности 15 изабраних индикатора (метода K-Means Cluster Analysis).

SUMMARY

The Republic of Serbia is a multiethnic and multicultural country, with a very complex dynamic of demographic development, where the ethnicity and religion of its population have a significant mark. For this reason, studies of the national composition, or ethnicity, as the most important ethnic characteristic, mother tongue, and religion of the population are of great scientific and applicative significance. Continuous monitoring and research of the ethnocultural characteristics of the population are made possible by population censuses, which provide valuable ethno-statistical data. Every population census, to a greater or lesser extent, offers an opportunity to shape a coherent picture of the ethno-confessional and linguistic reality of the Republic of Serbia.

Following the tradition of publishing population census results through the interpretation of census data, the study 'Ethnocultural Portrait of Serbia' aims to present the results of the latest the 2022 Population Census, related to the ethno-confessional characteristics of the population, and to provide a comprehensive analysis of changes in the population structure of Serbia based on ethnocultural characteristics, emphasizing the period from 2011 to 2022. The primary objective is to identify the demographic and socioeconomic characteristics of national communities and religious groups, examine changes in the population structure according to mother tongue, potential correspondences and discrepancies between ethnicity and mother tongue, and the level of alterophony, as well as to explore regional differences in these modalities.

This study analyzes the ethnocultural characteristics of 27 national communities. In addition to the majority Serbian population, 24 national minorities were analyzed, and the criterion for their selection arises from the legislation of the Republic of Serbia. Specifically, it concerns national communities that have formed national councils of national minorities in the Republic of Serbia. Along with these, Muslims and Yugoslavs have been included in the analysis, populations that are specific in their ethnocultural and historical development, which is why they have been particularly interesting for all ethno-demographic studies.

The introductory chapters provide the theoretical foundations of national identity, the concept of the nation, and national minorities. The criteria for determining the national composition of the population are discussed, which can be of a legal-formal nature, such as citizenship or place of birth, or based on ethnic characteristics such as ethnicity, mother tongue, and religion, which in census statistics fall under the category of non-core topics and are generally of a subjective nature. The study also highlights the methodological limitations of ethno-statistical data in Serbia. The history of population statistics in Serbia from the mid-19th century is presented, along with the history of recording ethnical, linguistic, and religious affiliations of the population. Although there are certain methodological inconsistencies and doubts about the reliability, coverage, and quality of ethno-statistical data for specific territories and censuses, they provide exceptionally valuable material for complex ethno-demographic research.

The study further explores changes in the spatial distribution of members of different ethnicity and religion, the prevalence of specific mother tongues, and the degree of correlation between ethnicity and mother tongue or ethnicity and religion in three extensive chapters.

Through the study of the basic characteristics of national communities and members of the most represented confessional groups according to population dynamics, intensity of demographic aging, and socioeconomic characteristics of the population, such as differences in education level or economic activity and occupation, significant differentiation has been identified, resulting from the influence of numerous factors. For example,

national communities with the highest shares of highly educated populations have a much more favorable economic structure. Gender-based analysis reveals that the largest differences in the population structure regarding economic activity are found among Albanians, Askalijs, Egyptians, and Roma people, particularly within the categories of 'employed', 'unemployed', and 'persons performing unpaid work in their own household'. Regarding language, it is a fact that the younger population of national communities with a high share of alterophony is less likely to identify with their native mother tongue, but they also have a more favorable educational and economic structure compared to their compatriots whose mother tongue is their native language. This suggests a process of linguistic integration but also raises the question of whether individuals identified their mother tongue in the census as the language they learned in early childhood or the language they most commonly speak on a daily basis.

A special part of the research concerns determining differences in fertility levels, where data on the number of live births indicate still significant differences in reproductive norms among the members of national communities in the Republic of Serbia. The analysis also showed large differences in the structure of households according to the number of members, depending on the ethnicity of the head of the household. Thus, a common characteristic of national communities with a larger share of households with five or more members is that, compared to other national communities, they have a lower average age, a higher percentage of children under 15 years of age, a higher percentage of married persons, a lower average age of mother at the birth of the first child, the least favorable educational structure, high percentages of female who are economically inactive and who perform unpaid household work. The 2022 Census has also enabled the studying of the migratory characteristics of the national communities, and finally, as a synthesized outcome of this research, national communities were grouped into four clusters according to the similarities/differences in the values of 15 selected indicators (K-Means Cluster Analysis method).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Altermatt, U. (1997). *Etnonacionalizam u Evropi*. Sarajevo: Svjetionik.

Bakić, J. (2006). „Теоријско-истраживачки приступи етничкој везаности (ethnicity), национализму и нацији”. *Sociologija*. vol. 48. br.3. str. 231–264. Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Благојевић, Б. (2005). „Етнорегионализам у Европи”. *Глобус*, 30. Београд: Српско географско друштво.

Војковић, Г., Рајковић, Љ. (2015). „Старо становништво Србије према вероисповести – демографски аспекти”. *Геронтологија*, 1/2015. година XLII. стр. 99–114. Београд: Геронтолошко друштво Србије.

Вукмировић, Д. (2014). „Појам, историјат и значај пописа. Национална припадност, матерњи језик и вероисповест”. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: РЗС.

Гавриловић, Ј. (1846). *Речник географско-статистички Србије*. Београд: Правителствена Књигопечатња.

Гавриловић, Ј. (1851). „Прилог за географију и статистику Србије”. *Гласник Друштва Србске Словесности*. свеска III. Београд: Књигопечатња Књажевства Србије. стр. 186–190.

Гавриловић, Ј. (1852): „Прилог за географију и статистику Србије”. *Гласник Друштва Србске Словесности*. свеска IV. Београд: Књигопечатња Књажевства Србије. стр. 227–248.

Ђурић, В. (2014). „Правни аспекти прикупљања, употребе и значаја статистичких података о националној, језичкој и верској припадности становништва”. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: РЗС.

Економскостатистично одељење Министарства финансије (1863). „Известије о числу житеља Србије у години 1859”. *Државопис Србије*. I свеска. Београд: Економскостатистично одељење Министарства финансије. стр. 86–97.

Завод за статистику и евиденцију НР Србије (1953). Становништво Народне Републике Србије 1834–1953. Серија Б, свеска 1. Београд: Завод за статистику и евиденцију Народне Републике Србије.

IDN-CDI (1967). *Демографски развитак националности у СР Србији*. Београд: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja (израђено на захтев Републичког завода за привредно планирање СР Србије – за интерну употребу).

IDN-CDI (1978). *Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti*. Београд: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

Jakšić, V. (1889). *Državospis Srbije – Statistique de la Serbie*. Vol. XVI. Београд: Статističko odeljenje Ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije.

Kertzer, D. I. & Arel, D. (eds.) (2002). „Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power”. *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*, pp. 1–42. New York: Cambridge University Press.

Кнежевић, А. (2011). „Методолошки проблеми етностатистичке евиденције и етнодемографских проучавања становништва Србије”. *Демографија*, 8, стр. 129–144. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет

Knežević, A. (2013). *Istorijskodemografske i etnodemografske osnove razvitka stanovništva Istočne Srbije*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.

Knežević, A., Radić, N. (2016). „Kategorizacija etničkog identiteta u popisima stanovništva: između teorijskih shvatanja i statističke prakse”. *Stanovništvo*, 54(2), str. 59–81. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

Knežević, A. (2017). „Flotantne etničke grupe u demografskim istraživanjima-Metodološki problemi, pristupi i primeri”. *Annales-Series Historia et Sociologia* 27, 2017(2): 439–456.

Knežević, A. (2019). „Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije”. *Annales-Series Historia et Sociologia* 29, 2019(3): 455–472.

Knežević, A. (2023). „Mogućnosti i ograničenja istraživanja etničke structure stanovništva na osnovu popisne statistike Kneževine i Kraljevine Srbije: primer Istočne Srbije”. *Etnoantropološki problem*. n.s. god. 18. Sv. 2. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet.

Ковачевић, М. (1995). „Пописи становништва у Југославији: историјат, садржина, методолошке основе, обрада и квалитет података”. *Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991*. стр. 11–31. Београд: Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања.

Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004). *Етнички мозаик Србије – према подацима пописа становништва 2002*. Београд: Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе.

Mrđen, S. (2002). „Narodnost u popisima-promenljiva i nestalna kategorija”. *Stanovništvo*, 45(1–4), str. 77–103. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

Nikolić, O. (2022). *Država, crkva i sloboda veroispovesti*. Monografija 186. Beograd: Institut za uporedno pravo.

Општа државна Статистика (1930): *Статистички преглед Краљевине Југославије*. Београд: Претседништво министарског савета.

Pavlović, M., Prelić, M. (2015). „Država, statistika, manjine i moć: etnički 'drugi' u Kneževini i Kraljevini Srbiji u ogledalu popisa stanovništva”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 63(1), str. 147–165.

Петровић, Р. (1983). „Дугорочне промене етничке структуре у СР Србији”. *Зборник Филозофског факултета*, XIII-2. Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Петровић, Р. (1985). *Етнички мешовити бракови у Југославији*. Београд: Филозофски факултет у Београду – Институт за социолошка истраживања.

Радовановић, С. (1996). „Мogućност коришћења статистичке грађе за анализу етнографских и етнoдемографских процеса”. *Zbornik radova GI „Jovan Cvijić” SANU*, knj. 46. Beograd: SANU.

Радовановић, С. (2002). „Етностатистички фалсификати о Косову и Метохији”. *Глобус*, бр. 27. Београд: Српско географско друштво.

Радовановић, С. (2004). „Религија као чинилац динамичких процеса у становништву и његових етничких и културно-цивилизацијских обележја”. *Демографија*, књ. I. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.

Радовановић, С. (2005). „Два века пописне статистике у Србији”. *Демографија*, 2, str. 33–43. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.

Радовановић, С. (2007). „Етничка структура Краљевине Југославије у контексту националне политике југословенства”. *Демографија*, 4, стр. 129–140. Београд: Универзитет у Београду Географски факултет.

Raduški, N. (2007). *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja.

Радушки, Н. (2011). „Демографске компоненте националног идентитета”. *Srpska politička misao*, број 1/2011. год. 18. vol 31. Београд: Institut za političke studije.

РЗС (2003). *Национална или етничка припадност, подаци по насељима*. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Београд: Републички завод за статистику.

РЗС (2003). *Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу, подаци по општинама*. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Књ. 3. Београд: Републички завод за статистику.

РЗС. (2013). *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност, подаци по општинама и градовима*. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији. Београд: Републички завод за статистику.

РЗС (2022). *Пописи становништва у Кнежевини Србији (1815–1882)*. Рукопис припремио: Мирослав Јанковић. Београд: Републички завод за статистику Републике Србије.

РЗС (2023). *Национална припадност, подаци по општинама и градовима*. Попис становништва, домаћинства и станова 2022. Књига 1. Београд: Републички завод за статистику.

Сентић, М., Брезник, Д. (1967). „Неки методолошки проблеми испитивања демографских карактеристика националности, етничких група итд”. *Демографски развитак националности у СР Србији*. Београд: ИДН-ЦДИ.

Сентић, М. (1971). „Утицај народности и религије на фертилитет становништва Југославије”. *Становништво*. Бр. 3–4. Београд: ИДН-ЦДИ.

„Службени гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021. Устав Републике Србије. Београд.

Smith, A.D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX Vek.

Статистично одељење Министарства финансије (1865). „Попис људства Србије у години 1863, Вредност непокретног имања у Србији у години 1863”. *Државопис Србије*. II свеска. Београд: Статистично одељење Министарства финансије. стр. 12–17. и 22–92.

Статистично одељење Министарства финансије (1869). „Попис људства Србије у години 1866”. *Државопис Србије*. III свеска. Београд: Статистично одељење Министарства финансије. стр. 47–115.

Статистично одељење Министарства финансије (1879). „Попис људства Србије у години 1874-ој”. *Државопис Србије*. IX свеска. Београд: Статистично одељење Министарства финансије. стр. 1–153.

Танасковић, Д. (2014). „Социолингвистички и социорелигијски поглед на пописну слику Србије”. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: РЗС.

UNECE/Eurostat (2015). *CES Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing*. New York and Geneva: United Nations Economic Commission for Europe/Statistical Office of the European Communities.

Hammel, E., Mason, C., Stevanović, M. (2007). Pitanja nastala analizom etničke strukture stanovništva u SFR Jugoslaviji. *Stanovništvo*. Vol. 45. No 2. str. 7–24. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

Одсек за комуникацију и информисање
Тел.: 011/24-01-284
Имејл: stat@stat.gov.rs

Библиотека
Тел.: 011/24-12-922, лок. 408
Имејл: biblioteka@stat.gov.rs

Број страна: 161
Тираж: 50
Периодика излажења: повремено

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.117:316.347(497.11)"1950/2023"(083.41)
314.117:81'242(497.11)"1950/2023"(083.41)

ВОЈКОВИЋ, Гордана, 1957-

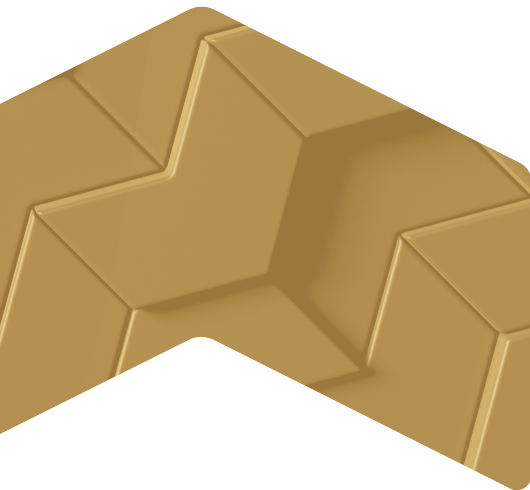
[Попис становништва, домаћинстава и станова 2022. године]. Етнокултурални портрет Србије / [аутор Гордана Војковић ; израда карата Милутин Раденковић, Алекса Стевановић]. - Београд : Републички завод за статистику, 2025 (Београд : Републички завод за статистику). - 624 стр. : илустр. ; 30 cm

На насл. стр.: Србија, попис 2022. - Тираж 50. - Стр. 3:
Предговор / Бранко Јосиповић. - Библиографија: стр. 159-161. - Summary.

ISBN 978-86-6161-281-7

а) Србија -- Становништво -- Етничка структура -- 1950-2023
-- Статистика б) Србија -- Становништво -- Верска
припадност -- 1950-2023 -- Статистика в) Србија --
Становништво -- Матерњи језик -- 1950-2023 -- Статистика

COBISS.SR-ID 164475145

Попис становништва, домаћинстава и станова
2022. године

Етнокултурални портрет Србије

Студија обилује исцрпним етностатистичким анализама на узорку од 27 националних заједница и припадника најзаступљенијих конфесионалних група у Републици Србији, које поред стручног и академског, могу имати шири друштвени значај. Статистички аспект разумевања етнодемографских процеса може бити поуздана основа за креирање различитих јавних политика које су усмерене, пре свега на мањинско становништво, нарочито у сфери образовања, запошљавања, социјалне заштите, културе, информисања, као и редефинисање политичке партиципације, остваривање и очување уставних права на државном и локалном нивоу.

Др Александар Кнежевић, редовни професор

Тематска студија под називом Етнокултурални портрет Србије, ауторке проф. др Гордане Војковић, има посебан историографски значај с обзиром на то да садржи хронолошки преглед прикупљања података о етничким обележјима становништва на нашим просторима, од пописа спроведених средином 19. века до данас. Нарочит допринос етнодемографији представља и детаљна анализа резултата Пописа 2022. године о просторној дистрибуцији и основним демографским, образовним, економским и другим карактеристикама припадника 27 изабраних националних заједница, као и анализа специфичности њихових домаћинстава и породица, сагледана кроз призму националне, језичке и конфесионалне припадности.

Др Мирјана Девеџић, редовни професор

Пред нама је исцрпна етнодемографско-статистичка анализа података о припадницима 27 националних заједница у Републици Србији, доминантно заснована на резултатима Пописа 2022. године. Пажљиво одабрани картографски и графички прикази визуелно допуњују садржај ове иначе лако читљиве студије, писане јасним и прецизним стилом.

Др Анкица Шобот, научна сарадница